

Number #1
2016

VOICE OF PEOPLE

Working Papers & Notes

Σημειώσεις
Το Κεφάλαιο του Μαρξ: Τόμος Ι

Γιώργος Λαμπρινίδης

Voice Of People
www.voiceofpeople.eu
Email: info@voiceofpeople.eu

Περιεχόμενα

Πρόλογος	1
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑ	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ	2
1. ΑΞΙΑ ΧΡΗΣΗΣ και ΑΞΙΑ.....	2
2. Ο ΔΙΠΛΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ και ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	4
3. ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ή ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΑ	5
4. Ο ΦΕΤΙΧΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΤΟΥ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΟ ΠΡΟΣΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΧΡΗΜΑ Ή Η ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ.....	16
1. ΜΕΤΡΟ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ	16
2. ΜΕΣΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ.....	19
3. ΤΟ ΧΡΗΜΑ	27
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	31
1. Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	31
2. ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ.....	34
3. ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ ΠΩΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ	36
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΠΡΟΣΤΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΕΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	39
1. Προτσές εργασίας.....	39
2. Το προτσές αξιοποίησης.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΤΑΘΕΡΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ	47
1. Ο βαθμός εκμετάλλευσης της ΕΔ	47
2. Έκφραση της αξίας του προϊόντος σε αναλογικά μέρη του προϊόντος	49
3. Η τελευταία ώρα του Σένιορ	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ: Η ΕΡΓΑΣΙΜΗ ΗΜΕΡΑ	50
1. Τα όρια της εη.....	50
2. Η βουλιμία για υπερεργασία. Εργοστασιάρχης και Μπογιάρος	52
3. Βιομηχανικοί κλάδοι της Αγγλίας χωρίς νομοθετικό περιορισμό της εκμετάλλευσης,	54
4. Δουλειά της ημέρας και δουλειά της νύχτας. Το σύστημα της βάρδιας	54
5. Η πάλη για την κανονική εη. Αναγκαστικοί νόμοι για την παράταση της εη. Από τα μέσα του 14 ^{ου} ως τα τέλη του 17 ^{ου} αι.....	55
6. Η πάλη για την κανονική εη. Αναγκαστικός νομοθετικός περιορισμός του χρόνου εργασίας. Η αγγλική εργοστασιακή νομοθεσία του '33 – '64.....	56

7. Η πάλη για την κανονική εη. Η επίδραση της αγγλικής εργοστασιακής νομοθεσίας σε άλλες χώρες.	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ: ΠΟΣΟ ΚΑΙ ΜΑΖΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ.....	57
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ: ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ.....	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ: Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ: ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑ	71
2. Ο ΜΕΡΙΚΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΤΟΥ.....	72
3. ΟΙ ΔΥΟ ΒΑΣΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑΣ: ΕΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΚΗ	74
4. ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	76
5. Ο ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑΣ	78
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ: ΟΙ ΜΗΧΑΝΕΣ ΚΑΙ Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	80
1. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΜΗΧΑΝΩΝ	80
2. Η ΑΞΙΑ ΠΟΥ ΔΙΝΕΙ Η ΜΗΧΑΝΗ ΣΤΟ ΠΡΟΪΟΝ	84
3. ΟΙ ΑΜΕΣΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΜΕ ΜΗΧΑΝΕΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΤΗ.....	87
4. ΤΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ	94
5. Η ΠΑΛΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΤΗ ΚΑΙ ΣΤΗ ΜΗΧΑΝΗ.....	97
6. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΘΜΙΣΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΡΓΑΤΕΣ ΠΟΥ ΕΚΤΟΠΙΖΟΥΝ ΟΙ ΜΗΧΑΝΕΣ	99
7. ΑΠΩΘΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΛΚΥΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ. ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΑΜΒΑΚΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ.....	102
8. ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑΣ, ΤΗΣ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	105
9. ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ (ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ). Η ΓΕΝΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ.	110
10. ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ	115
ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ: Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ	117
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΑΠΟΛΥΤΗ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΗ ΥΠΕΡΑΞΙΑ	117
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΑΛΛΑΓΗ ΣΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΤΗΣ ΕΔ ΚΑΙ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ.....	121
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ: ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΤΥΠΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ..	127
ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ: Ο ΜΙΣΘΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	129
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ Ή ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΤΗΣ ΕΔ ΣΕ ΜΙΣΘΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	129
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΟΟ: ΤΟ ΧΡΟΝΟΜΙΣΘΙΟ	132
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ: Ο ΜΙΣΘΟΣ ΜΕ ΤΟ ΚΟΜΜΑΤΙ.....	134
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ: ΕΘΝΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟΥΣ ΜΙΣΘΟΥΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	136
ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ: ΤΟ ΠΡΟΤΣΕΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	138
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ: ΑΠΛΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ.....	139

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	145
1. ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΡΟΤΣΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΕ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΚΛΙΜΑΚΑ. ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΕ ΝΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.	145
2. ΛΑΘΕΜΕΝΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΕ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΚΛΙΜΑΚΑ.....	150
3. ΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑ. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΓΚΡΑΤΕΙΑΣ.....	151
4. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΠΟΥ ΧΩΡΙΖΕΤΑΙ Η ΥΠΕΡΑΞΙΑ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑ: ΒΑΘΜΟΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΕΔ – ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΑΥΞΑΝΟΜΕΝΗ ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΚΑΤΑΝΑΛΩΝΟΜΕΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ – ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΚΑΤΑΒΛΗΜΕΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.	153
5. ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ ΚΟΝΔΥΛΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	157
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ: Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ.....	158
1. ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΕΔ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ ΜΕ ΑΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΤΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	158
2. ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ ΠΟΥ ΤΗ ΣΥΝΟΔΕΥΕΙ.	162
3. ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΝΟΣ ΣΧΕΤΙΚΟΥ ΥΠΕΡΠΛΗΘΥΣΜΟΥ Ή ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΕΦΕΔΡΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ.....	166
4. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΥΠΑΡΞΗΣ ΤΟΥ ΣΧΕΤΙΚΟΥ ΥΠΕΡΠΛΗΘΥΣΜΟΥ. Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ.....	170
5. ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ.	174
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΛΕΓΟΜΕΝΗ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ	177
1. ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΤΗΣ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ	177
2. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗ ΓΗ ΤΟΥ	180
3. ΑΙΜΑΤΗΡΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΜΕΝΟΥΣ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 15 ^{ΟΥ} ΑΙ. ΝΟΜΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΤΕΒΑΣΜΑ ΤΟΥ ΜΙΣΘΟΥ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.	183
4. ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΩΝ ΠΑΧΤΩΤΩΝ	185
5. ΑΝΤΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.	186
6. ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΗ.....	187
7. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ	190
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΕΜΠΤΟ: Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΙΚΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	192

Πρόλογος

Το παρόν περιέχει Σημειώσεις από την μελέτη του πρώτου τόμου του Κεφαλαίου του Μαρξ, [Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας](#) (1976, Σύγχρονη Εποχή, μτφ. Π. Μαυρομαμάτης). Αν και οι Σημειώσεις κρατήθηκαν για προσωπική χρήση, ήταν τόσο εκτεταμένες και αναλυτικές που θεωρώ ότι μπορεί να είναι χρήσιμες για τον αναγνώστη - μελετητή του Κεφαλαίου, ακόμα και σε αυτήν τη, μη επιμελημένη, μορφή. Οι Σημειώσεις σε καμιά περίπτωση δεν μπορούν να υποκαταστήσουν το πρωτότυπο κείμενο καθώς κάνουν αφαίρεση από την ανάλυση και κρατούν το συμπέρασμα – τουλάχιστον, αυτή ήταν η πρόθεση. Το θετικό είναι ότι αποτελούν προϊόν μελέτης που έγινε χωρίς συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα και συνεπώς δεν πάσχουν από το πολύ σοβαρό πρόβλημα της επιλεκτικής ανάγνωσης.

Οι Σημειώσεις δεν θα δημιουργούνταν ποτέ, τουλάχιστον σε αυτή τη μορφή, χωρίς την καθοδήγηση και βοήθεια του σ. Γιώργου Μαγγανά, ο οποίος ήταν ο δάσκαλός μου στην επίπονη διαδικασία μελέτης του Κεφαλαίου. Και με αυτήν την ευκαιρία, εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου σε ένα εξαιρετικό οικονομολόγο που με τιμάει και με τη φιλία του. Θέλω ακόμα να μνημονεύσω το σ. Νίκο Σιγαλό που μου έδωσε τον Πρώτο Τόμο σε μια περίοδο που δεν είχα την δυνατότητα να τον αγοράσω και με οδήγησε στον σ. Μαγγανά. Καλή του ώρα! Οι σημειώσεις αυτές δοκιμάστηκαν, χρησιμοποιήθηκαν και εμπλουτίστηκαν από την συναναστροφή με την Ανδριάννα Βλάχου, Καθηγήτρια στην ΑΣΟΕΕ, την οποία και ευχαριστώ. Τέλος, για τις ατελείωτες μέρες και κυρίως για τα βράδια που πέρασα μελετώντας, θέλω να ευχαριστήσω τη σύντροφό μου Φωτεινή Παυλή για την συμπαράσταση και ανοχή της. Ελπίζω να άξιζε τον κόπο.

Φυσικά, η δουλειά αυτή αφιερώνεται στην εργατική τάξη, τους αγώνες και τις αγωνίες της.

Αθήνα

1/11/2016

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ

1. ΑΞΙΑ ΧΡΗΣΗΣ και ΑΞΙΑ

Η Αξία Χρήσης (ΑΧ) είναι η ωφελιμότητα του προϊόντος της εργασίας. Η αξία χρήσης είναι ένωση δύο στοιχείων: φύσης και ανθρώπινης εργασίας. Σε κάθε ιστορική βαθμίδα είναι το υλικό περιεχόμενο του πλούτου – ανεξάρτητα από την κοινωνική μορφή του. Στην εμπορευματική παραγωγή η αξία χρήσης είναι ταυτόχρονα, ο υλικός φορέας της Ανταλλακτικής Αξίας (ΑΑ).

Η ΑΑ εμφανίζεται πριν απ' όλα σαν η ποσοτική σχέση, η αναλογία ανταλλαγής διαφορετικών ΑΧ. Όταν μια αξία χρήσης ανταλλάσσεται με μια δεύτερη και με μια τρίτη κοκ, αυτή η δεύτερη και η τρίτη ΑΧ αποτελούν τις ΑΑ της. Έτσι συμπεραίνουμε: πρώτον ότι οι διάφορες ΑΑ του ίδιου εμπορεύματος εκφράζουν κάτι το όμοιο και δεύτερο ότι η ΑΑ μπορεί να είναι μόνο ο τρόπος έκφρασης, η μορφή εμφάνισης ενός περιεχομένου που διαφέρει από την ΑΑ. **Αυτό λοιπόν που χαρακτηρίζει ολοφάνερα την ανταλλακτική σχέση των εμπορευμάτων είναι η αφαίρεση από τις ΑΧ τους.**

Αφαιρώντας λοιπόν από τα εμπορεύματα την αξία χρήσης τους δεν μένει σε αυτά τίποτα άλλο από το ότι είναι αποτελέσματα ανθρώπινης εργασίας γενικά.

Αφαιρώντας όμως την ΑΧ, αφαιρούμε όλες τις ιδιότητες του εμπορεύματος και ταυτόχρονα τις συγκεκριμένες εργασίες που το έχουν δημιουργήσει. Μια ΑΧ έχει αξία μόνο γιατί μέσα σ' αυτήν έχει αντικειμενοποιηθεί ή υλοποιηθεί αφηρημένη ανθρώπινη εργασία. Η αξία του εμπορεύματος είναι το κοινό που εκφράζεται στην ανταλλακτική σχέση ή στην ΑΑ του εμπορεύματος. Άρα **η ΑΑ είναι μορφή εμφάνισης της αξίας.**

Μέτρο της αξίας είναι ο χρόνος εργασίας με της μονάδες του (ώρα, μέρα κλπ). Για το μέγεθος της αξίας όμως λαμβάνουμε υπ' όψιν το μέσο αναγκαίο χρόνο εργασίας της κοινωνικής μέσης εργατικής δύναμης.

Κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας είναι ο χρόνος εργασίας που απαιτείται για να παραχθεί οποιαδήποτε αξία χρήσης με τους υπάρχοντες κοινωνικά – κανονικούς όρους και με τον κοινωνικό μέσο βαθμό επιδεξιότητας και εντατικότητας της εργασίας.

Η σχέση της αξίας ενός εμπορεύματος προς ένα άλλο είναι σχέση κοινωνικά αναγκαίων χρόνων εργασίας.

Η παραγωγική δύναμη της εργασίας μεταβάλλει τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας με αποτέλεσμα την αλλαγή στην αξία των εμπορευμάτων. Αύξηση της

παραγωγικής δύναμης οδηγεί σε μείωση του αναγκαίου χρόνου εργασίας και σε μείωση της μάζας της αποκρυσταλλωμένης εργασίας και συνεπώς μείωση της αξίας, και αντίστροφα. Έτσι, **το μέγεθος της αξίας αλλάζει ευθέως ανάλογα με το ποσό της εργασίας και αντιστρόφως ανάλογα με την παραγωγική δύναμη της εργασίας.**

Να σημειωθεί ότι οι παράγοντες που επηρεάζουν την παραγωγική δύναμη της εργασίας και συνεπώς τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας είναι ο μέσος βαθμός δεξιότητας των εργατών, η βαθμίδα ανάπτυξης της επιστήμης και της τεχνολογίας, ο κοινωνικός συντονισμός του προτσές παραγωγής, η έκταση και η αποτελεσματικότητα των μέσων παραγωγής και οι φυσικοί όροι.

Τέλος να επισημανθεί ότι ένα πράγμα μπορεί να είναι ΑΧ χωρίς να είναι αξία – εφόσον ωφελεί τον άνθρωπο χωρίς τη μεσολάβηση εργασίας. Μπορεί να είναι ΑΧ και προϊόν εργασίας, χωρίς να είναι εμπόρευμα – εφόσον πχ δημιουργείται για ιδιοκατανάλωση. Για να γίνει το προϊόν εμπόρευμα πρέπει να μεταβιβαστεί μέσω της ανταλλαγής σε άλλον, σε αυτόν που του χρησιμεύει σαν ΑΧ. Τέλος, κανένα πράγμα δεν μπορεί να είναι αξία αν δεν είναι ΑΧ.

2. Ο ΔΙΠΛΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΣΥΓΓΕΚΡΙΜΕΝΗ και ΑΦΗΡΗΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ωφέλιμη ή συγκεκριμένη εργασία είναι η εργασία που η ωφελιμότητά της εκφράζεται με την αξία χρήσης του προϊόντος της ή με το γεγονός ότι το προϊόν της είναι αξία χρήσης.

Καθορίζεται από το σκοπό που επιδιώκει, τον τρόπο που ενεργεί, το αντικείμενο, τα μέσα που χρησιμοποιεί και το αποτέλεσμα της.

Η συγκεκριμένη εργασία είναι όρος ύπαρξης του ανθρώπου ανεξάρτητα από την κοινωνική μορφή.

Ποικίλες αξίες χρήσης οδηγούν σε ποικίλες ωφέλιμες εργασίες άρα σε κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας. Ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας αποτελεί όρο ύπαρξης της εμπορευματικής παραγωγής αν και η εμπορευματική παραγωγή δεν αποτελεί αντίστροφα όρο ύπαρξης του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας (βλ. Ινδίες, παράδειγμα εργοστασίου).

Αφηρημένη ανθρώπινη εργασία ονομάζουμε το ξόδεμα ανθρώπινης εργατικής δύναμης, δηλ. ξόδεμα ανθρώπινου μυαλού, ανθρώπινων μυώνων, νεύρων, χεριών, κ.λ.π.

Η αφηρημένη εργασία εξισώνει όλα τα εμπορεύματα αν από αυτά αφαιρεθεί η αξία χρήσης τους. Επομένως *η αφηρημένη εργασία είναι η αξία των εμπορευμάτων.*

Αύξηση της ποσότητας των ΑΧ σημαίνει αύξηση του υλικού πλούτου. Αύτή όμως η αύξηση του υλικού πλούτου μπορεί να αντιστοιχεί σε μείωση του μεγέθους της αξίας του – λόγω αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας. Απ' αυτό το γεγονός διαφαίνεται ο διφυής χαρακτήρας της εργασίας. Βέβαια, η παραγωγική δύναμη της εργασίας είναι παραγωγική δύναμη συγκεκριμένης εργασίας και συνεπώς, δεν έχει καμιά επίδραση στην αξία που παράγεται σε ένα δοσμένο χρονικό διάστημα. Από την άλλη, η ωφέλιμη εργασία γίνεται πλουσιότερη με την αύξηση της παραγωγικότητας και αντίθετα. Τέλος, αύξηση της παραγωγικότητας, αυξάνει τις ΑΧ που παράγονται στον ίδιο χρόνο και μειώνει την αξία της κάθε ΑΧ.

Όταν αναφερόμαστε στην αφηρημένη εργασία αναφερόμαστε στην απλή, μέση εργασία. Η σύνθετη εργασία είναι εργασία απλή πολλαπλασιασμένη, με αποτέλεσμα μια μικρότερη ποσότητα εργασίας σύνθετης εργασίας να είναι ίση με μια μεγαλύτερη ποσότητα απλής εργασίας.

3. ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ή ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΑ

Τα εμπορεύματα είναι εμπορεύματα μόνο γιατί είναι κάτι το διπλό. Αν δεν ήταν κάτι το διπλό – αξία και αξία χρήσης – δηλαδή, αν δεν ήταν αξία, προϊόντα αφηρημένης εργασίας, δεν θα μπορούσαν να αντιπαρατεθούν το ένα στο άλλο, δεν θα ήταν εμπορεύματα, δεν θα μπορούσαν ν' ανταλλαχθούν. Εμφανίζονται μόνο σαν εμπορεύματα εφόσον έχουν την διπλή μορφή.

Η αξιακή αντικειμενικότητα των εμπορευμάτων είναι ουσιαστικά η κοινωνική σχέση του ενός εμπορεύματος με το άλλο.

Η ανταλλακτική αξία είναι η μορφή εμφάνισης της αξίας.

Η πιο απλή αξιακή σχέση είναι η αξιακή σχέση του εμπορεύματος με ένα άλλο εμπόρευμα, δηλαδή η αξιακή σχέση δύο εμπορευμάτων είναι η πιο απλή έκφραση της αξίας της εμπορεύματος.

A. Η Απλή, μεμονωμένη ή τυχαία μορφή της αξίας

χ εμπόρευμα A = ψ εμπόρευμα B

Οι δύο πόλοι της έκφρασης της αξίας είναι η σχετική μορφή της αξίας και η ισοδύναμη μορφή.

Π.χ. 20 πήχες πανί (σχετική μορφή) = 1 σακάκι (ισοδύναμη μορφή)

ή 1 σακάκι (σχετική μορφή) = 20 πήχες πανί (ισοδύναμη μορφή)

Η μορφή δηλαδή (σχετική ή ισοδύναμη) καθορίζεται από τη θέση που κατέχει στην εξίσωση (σχετίζουμε το πανί με το σακάκι σαν κάτι το «ισοδύναμό» του).

- *Σχετική μορφή:* εμπόρευμα **του οποίου** εκφράζεται η αξία
- *Ισοδύναμη μορφή:* εμπόρευμα **με το οποίο** εκφράζεται η αξία

α) Σχετική μορφή της αξίας, περιεχόμενο

Ποιοτική ανάλυση, εξετάζουμε τη σχέση ανεξάρτητα από την ποσοτική της πλευρά. Για να συγκρίνουμε δύο διαφορετικές ΑΧ πρέπει πρώτα να τις ανάγουμε σε προϊόντα αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας. Πανί = σακάκι, αυτή είναι η βάση της εξίσωσης.

Στη βάση της αξιακής σχέσης δύο εμπορευμάτων είναι η εξίσωση των αντίστοιχων ωφέλιμων εργασιών που τα παράγουν, μέσω της κοινής τους ιδιότητας, της αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας.

Για το εμπόρευμα A, η αξία παίρνει τη φυσική μορφή του εμπορεύματος B. Χωρίς το σακάκι, δεν μπορεί να φανεί (προβάλλει) η ενσωματωμένη στο ίδιο το πανί αξία γιατί η **εργασία δεν είναι αξία**. Το σακάκι είναι η αντικειμενικότητα που διαφέρει σαν πράγμα αλλά και ταυτόχρονα είναι κοινό με το πανί. *Το πρόβλημα είναι η ποιοτική έκφραση της αξίας, το γεγονός ότι υπάρχει και ότι δημιουργείται από την ανθρώπινη εργασία γενικά.* Το πρόβλημα αυτό του πανιού – που το αντιμετωπίζουν και όλα τα άλλα εμπορεύματα – λύνεται με το σακάκι!

Άρα το ισοδύναμο δεν χρησιμεύει μόνο για την έκφραση της αξίας αλλά προσδίδει στην αξία τα υλικά του χαρακτηριστικά ώστε να λέμε ότι η αξία έχει τη μορφή σακακιού (για το πανί τουλάχιστον).

Η σχετική μορφή της αξίας έγκειται στο γεγονός ότι το εμπόρευμα A εκφράζει την αξία του με την αξία χρήσης του εμπορεύματος B. Και παραπέρα, αποδεικνύεται η ανάγκη η αξία ενός εμπορεύματος να αποκτήσει μια ανεξάρτητη μορφή από την ΑΧ της. Τέλος, το ισοδύναμο παρουσιάζεται σαν σώμα αξίας, σαν υλικό που χρησιμεύει για την έκφραση της αξίας του εμπορεύματος που βρίσκεται στη σχετική μορφή.

β) Ποσοτικός καθορισμός της σχετικής μορφής της αξίας

Η σχέση: χ εμπόρευμα A = ψ εμπόρευμα B, δεν μας δηλώνει μόνο την ποιοτική εξίσωση του εμπορεύματος A με το εμπόρευμα B, και άρα και την εξίσωση των αντίστοιχων ωφέλιμων εργασιών, αλλά δηλώνει και μια ποσοτική αναλογία με την οποία ανταλλάσσονται τα δύο αυτά εμπορεύματα. Η ποσοτική αυτή αναλογία σημαίνει ότι σε χ εμπόρευμα A έχει αποκρυσταλλωθεί τόση ανθρώπινη εργασία όση σε ψ εμπόρευμα B. Στην ποσοτική αυτή αναλογία, στη διαμόρφωση δηλαδή των συντελεστών χ και ψ παίζει ρόλο η παραγωγική δύναμη της κάθε μιας ωφέλιμης εργασίας.

Ι. Η σχετική αξία του A, με σταθερή την αξία του B, αυξομειώνεται ευθέως ανάλογα με την αλλαγή της αξίας του ίδιου του A.

Αξία του B = C

Αξία του A: $A' = 2A$

Συνεπώς $A' = 2B$

Αξία του B = C

Αξία του A: $A' = \frac{1}{2}A$

Συνεπώς $A' = \frac{1}{2}B$

II. Η σχετική αξία του A, με σταθερή την αξία του ίδιου του A, αυξομειώνεται αντιστρόφως ανάλογα με την αλλαγή της αξίας του B.

Αξία του A = C

Αξία του B: $B' = 2B$

Συνεπώς $A = \frac{1}{2} B'$

Αξία του A = C

Αξία του B: $B' = \frac{1}{2}B$

Συνεπώς $A = 2B'$

III. Αν μεταβληθεί η αξία τόσο του A όσο και του B, προς την ίδια κατεύθυνση και την ίδια αναλογία, θα εξακολουθεί να ισχύει η ίδια ποσοτική σχέση μεταξύ τους. Η αλλαγή στην αξία τους θα μπορούσε τότε να διαπιστωθεί με τη σύγκριση του A αλλά και του B με ένα τρίτο εμπόρευμα Γ. Επίσης από το γεγονός ότι στον ίδιο χρόνο θα είχαμε παραγωγή μεγαλύτερης ή μικρότερης ποσότητας A και B.

IV. Αν μεταβληθεί η αξία τόσο του A όσο και του B, αλλά προς αντίθετη κατεύθυνση, ή σε διαφορετικό βαθμό, τότε μπορούμε να υπολογίσουμε την μεταβολή στη σχετική αξία του A με βάση τα υποδείγματα I και II.

Το συμπέρασμα είναι ότι η σχετική μορφή δεν καθρεπτίζει ούτε αναμφισβήτητα ούτε εξαντλητικά τις αλλαγές στο μέγεθος της αξίας ενός εμπορεύματος.

γ) *Ισοδύναμη μορφή*

Η ισοδύναμη μορφή ενός εμπορεύματος είναι η μορφή της άμεσης ανταλλαξιμότητάς του με ένα άλλο εμπόρευμα.

Η ισοδύναμη μορφή ενός εμπορεύματος δεν περιέχει κανένα ποσοτικό καθορισμό της αξίας. Φιγουράρει στην εξίσωση μόνο σαν ορισμένη ποσότητα ενός πράγματος. Δεν μπορεί ποτέ να εκφράσει το δικό της μέγεθος αξίας.

1^η ιδιομορφία της ισοδύναμης μορφής: η αξία χρήσης γίνεται μορφή εμφάνισης του αντιθέτου της, της αξίας. Πάντα μέσα στα πλαίσια της ανταλλακτικής σχέσης κι επειδή κανένα εμπόρευμα δεν μπορεί να αναφερθεί στον εαυτό του σαν προς ισοδύναμο.

Το αίνιγμα της ισοδύναμης μορφής έγκειται στο ότι το σακάκι έχει **από φυσικού του** την ιδιότητα της άμεσης ανταλλαξιμότητας, την ισοδύναμη μορφή. Στην ανταλλακτική σχέση αυτή η ιδιότητα εκφράζεται. Δεν πηγάζει από την σχέση αυτή.

2^η ιδιομορφία: η συγκεκριμένη εργασία γίνεται η μορφή εμφάνισης του αντιθέτου της, της αφηρημένης εργασίας. Η ραφτική γίνεται μορφή εμφάνισης της εργασίας γενικά.

3^η ιδιομορφία: η ατομική εργασία γίνεται μορφή του αντιθέτου της, εργασία με άμεσα κοινωνική μορφή.

δ) Το σύνολο της απλής μορφής της αξίας

Η αξία ενός εμπορεύματος εκφράζεται αυτοτελώς όταν παρασταίνεται σαν ανταλλακτική αξία.

Οι εμποροκράτες ρίχνουν το βάρος στην ποιοτική πλευρά της έκφρασης της αξίας, την ισοδύναμη μορφή

Οι σύγχρονοι γυρολόγοι του ελεύθερου εμπορίου ρίχνουν το βάρος στην ποσοτική πλευρά της σχετικής μορφής.

Η αξιακή / ανταλλακτική σχέση είναι εξωτερίκευση της εσωτερικής αντίθεσης του εμπορεύματος ($AX - AA$ / αξία). Δηλαδή, η απλή μορφή αξίας ενός εμπορεύματος είναι η απλή μορφή εμφάνισης της αντίθεσης ανάμεσα στην αξία χρήσης και στην αξία που περικλείεται σ' αυτό.

Η αξία προϋπάρχει (δηλ. ο χρόνος εργασίας) και μετά εκφράζεται ανταλλακτικά (και όχι το αντίστροφο).

Το προϊόν της εργασίας είναι πάντα AX . Γίνεται εμπόρευμα σε μια καθορισμένη ιστορικά εποχή. Είναι η εποχή που παρασταίνει την εργασία που ξοδεύτηκε για την παραγωγή του σαν ιδιότητά του, σαν αξία.

Η απλή μορφή της αξίας είναι ανεπαρκής και έτσι περνάμε στην...

B. Ολική ή Ανεπτυγμένη μορφή της αξίας

ω εμπόρευμα $A = u$ εμπόρευμα B , ή $= \varphi$ εμπόρευμα Γ , ή $= \psi$ εμπόρευμα Δ , ή $= \chi$ εμπόρευμα E , ή $= \kappa\lambda\pi$

α) Η ανεπτυγμένη σχετική μορφή της αξίας

Το πανί (σχετική μορφή) βρίσκεται σε κοινωνική σχέση, όχι μόνο με ένα διαφορετικό εμπόρευμα, αλλά με όλα τα εμπορεύματα. Για την αξία του εμπορεύματος πλέον είναι αδιάφορη η αξία χρήσης με την οποία εμφανίζεται.

Στην ανεπτυγμένη μορφή της αξίας γίνεται ολοφάνερο πως η ανταλλακτική σχέση όλων των εμπορευμάτων **δεν είναι τυχαίο φαινόμενο**. Επομένως, το μέγεθος της αξίας ορίζει την ανταλλαγή, κι όχι η ανταλλαγή το μέγεθος της αξίας.

β) Η ιδιαίτερη ισοδύναμη μορφή

Κάθε εμπόρευμα παίζει στην έκφραση αξίας του πανιού (σχετική μορφή) το ρόλο του ισοδύναμου. Η καθορισμένη φυσική μορφή καθενός απ' αυτά τα εμπορεύματα είναι τώρα μια ιδιαίτερη ισοδύναμη μορφή, δίπλα σε πολλές άλλες.

Ελλείψεις της ολικής μορφής της αξίας:

- Η σχετική μορφή δεν είναι ολοκληρωμένη (ατελείωτη σειρά έκφρασης της αξίας)
- Η έκφραση της αξίας δεν είναι ενιαία.

Γ. Γενική μορφή της αξίας

1 σακάκι =	}	20 πήχες πανί
10 λίβρες τσάι =		
40 λίβρες καφέ =		
1 κουόρτερ στάρι =		
κλπ εμπορεύματα =		

α) Παραλλαγμένος χαρακτήρας της μορφής της αξίας

Τώρα τα εμπορεύματα εκφράζουν τις αξίες τους:

- Απλά (με ένα εμπόρευμα)
- Ενιαία (με το ίδιο εμπόρευμα)

Η Α. μορφή παρουσιάζεται στην πράξη μόνο στις πρώτες αρχές όταν τα προϊόντα της δουλειάς μετατρέπονται σε εμπορεύματα με τυχαίες ή ευκαιριακές ανταλλαγές.

Η Β. μορφή παρουσιάζεται όταν ένα οποιοδήποτε προϊόν εργασίας ανταλλάσσεται με διάφορα άλλα προϊόντα, όχι πια σαν εξαίρεση, μα από συνήθεια.

Η Γ. μορφή σχετίζει πραγματικά τα εμπορεύματα μεταξύ τους σαν αξίες ή τα κάνει να εμφανίζονται σαν ανταλλακτικές αξίες το ένα απέναντι στο άλλο.

Στις δύο πρώτες μορφές είναι ιδιωτική υπόθεση για κάθε εμπόρευμα να λύσει το πρόβλημα της έκφρασης της αξίας του, και το κάνει χωρίς την συμβολή των άλλων

εμπορευμάτων. Η γενική μορφή της αξίας είναι κοινό έργο όλων των εμπορευμάτων κι έτσι εκφράζεται η κοινή αξιακή τους αντικειμενικότητα με το ίδιο ισοδύναμο και είναι μορφή με κοινωνική ισχύ.

β) Σχέση εξέλιξης ανάμεσα στη σχετική και την ισοδύναμη μορφή

Η ανάπτυξη της μορφής της αξίας οδηγεί στην παγίωση της αντίθεσης των δύο πόλων (σχετική και ισοδύναμη μορφή). Η 1^η μορφή θέτει την αντίθεση, δεν την παγιώνει όμως γιατί η εξίσωση μπορεί ν' αντιστραφεί. Στη 2^η μορφή, δεν μπορούμε ν' αντιστρέψουμε τις δύο πλευρές της εξίσωσης χωρίς ν' αλλάξουμε το συνολικό της χαρακτήρα και να τη μετατρέψουμε στη Γενική μορφή. Στην 3^η μορφή όλα τα εμπορεύματα αποκλείονται από την ισοδύναμη μορφή (με μια εξαίρεση). Γι' αυτό, το γενικό ισοδύναμο είναι άμεσα ανταλλάξιμο, επειδή όλα τ' άλλα δεν είναι.

Το γενικό ισοδύναμο εκφράζει την αξία του με την ατελείωτη σειρά των εμπορευμάτων. Αντιστρέφοντας τη μορφή 3, έχουμε την ανεπτυγμένη σχετική μορφή της αξίας (μορφή 2) σαν ειδική σχετική αξία του εμπορεύματος που παίζει το ρόλο του γενικού ισοδυνάμου.

Το ειδικό λοιπόν είδος εμπορεύματος που με τη φυσική του μορφή συμφύεται κοινωνικά η ισοδύναμη μορφή, γίνεται **χρηματικό εμπόρευμα** ή λειτουργεί σαν χρήμα.

Δ. Χρηματική μορφή της αξίας

1 σακάκι =	}	2 ουγκιές χρυσός
10 λίβρες τσάι =		
40 λίβρες καφέ =		
1 κουόρτερ στάρι =		
κλπ εμπορεύματα =		

Από τη μορφή Γ. στη μορφή Δ. το μόνο που άλλαξε είναι ότι στη θέση του γενικού ισοδυνάμου πανί είναι το γενικό ισοδύναμο χρυσός από κοινωνική συνήθεια.

Η γενική μορφή μετατρέπεται στη χρηματική μόνο από τη στιγμή που ο χρυσός έγινε πια χρηματικό εμπόρευμα.

Η απλή σχετική έκφραση της αξίας ενός εμπορεύματος π.χ. του πανιού, με το εμπόρευμα που λειτουργεί κιάλας σαν χρηματικό εμπόρευμα, π.χ. με το χρυσό είναι η μορφή της τιμής.

Η απλή μορφή του εμπορεύματος είναι το σπέρμα της χρηματικής τιμής.

4. Ο ΦΕΤΙΧΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΤΟΥ

Ο μυστικιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος δεν πηγάζει από την ΑΧ ούτε από τα στοιχεία, το περιεχόμενο, που καθορίζουν την αξία αφού, η συγκεκριμένη εργασία είναι ανθρώπινη λειτουργία, η ποσότητα της εργασίας – το μέγεθος της αξίας – διακρίνεται απτά και τέλος η εργασία των ανθρώπων αποκτά κοινωνική μορφή, στο βαθμό που εργάζονται ο ένας για τον άλλο. Το μυστικό βρίσκεται στην ίδια την μορφή του εμπορεύματος.

Ο φετιχικός χαρακτήρας του εμπορεύματος πηγάζει από το γεγονός ότι στην εμπορευματική παραγωγή τα εμπορεύματα αντανakλούν τις σχέσεις των παραγωγών σαν να 'ναι δικές τους σχέσεις (σχέσεις μεταξύ των εμπορευμάτων). Πηγάζει από τον ιδιόμορφο κοινωνικό χαρακτήρα της εργασίας που παράγει εμπορεύματα.

Πρόκειται εδώ για την καθορισμένη κοινωνική σχέση των ίδιων των ανθρώπων που παίρνει την φαντασμαγορική μορφή μιας σχέσης ανάμεσα στα πράγματα. Στο πεδίο της θρησκείας, τα προϊόντα του ανθρώπινου κεφαλιού φαίνονται σα να 'ναι προικισμένα με δική τους ζωή, σαν αυτοτελείς μορφές που βρίσκονται σε σχέσεις μεταξύ τους και με τους ανθρώπους. Το ίδιο συμβαίνει και με τα προϊόντα του ανθρώπινου χεριού. Αυτό λέγεται φετιχισμός που κολλάει στα εμπορεύματα και είναι αχώριστος με την εμπορευματική παραγωγή.

Έτσι οι κοινωνικές σχέσεις των ατομικών εργασιών φαίνονται στους παραγωγούς σαν εμπράγματατες σχέσεις των προσώπων ή κοινωνικές σχέσεις των πραγμάτων.

Μόνο μέσα στα πλαίσια της ανταλλαγής τους αποχτούν τα προϊόντα της εργασίας μια κοινωνικά όμοια αξιακή αντικειμενικότητα που ξεχωρίζει από την υλικά διαφορετική αντικειμενικότητα χρήσης τους. Εξάλλου, τα προϊόντα της ανθρώπινης εργασίας δεν συσχετίζονται σαν αξίες επειδή είναι αντικειμενοποιημένη ανθρώπινη εργασία. Αντίθετα, εξισώνοντας στην ανταλλαγή το ένα με το άλλο τα διαφορετικά προϊόντα του σαν αξίες, εξισώνουν τις διάφορες συγκεκριμένες εργασίες σαν ανθρώπινη εργασία.

Ο αξιακός χαρακτήρας των προϊόντων της εργασίας παγιώνεται μόνο με την πραγματοποίησή τους σαν αξιακά μεγέθη. Χρειάζεται να έχει ολοκληρωθεί η ανάπτυξη της εμπορευματικής παραγωγής για να διαφανεί ότι ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας επιβάλλεται σαν ρυθμιστικός φυσικός νόμος στις τυχαίες και πάντα κυμαινόμενες ανταλλακτικές σχέσεις των προϊόντων της εργασίας.

Ο μυστικισμός αφορά την εμπορευματική παραγωγή και τίποτα άλλο. Για απόδειξη θ' αναφερθούμε σε μια σειρά άλλων μορφών παραγωγής, ξεκινώντας από τον Ροβινσώνα. Εδώ έχουμε ατομική παραγωγή, για ίδια κατανάλωση.

...πηγαίνοντας μετά στο Μεσαίωνα. Όπου οι κοινωνικές σχέσεις των προσώπων στις εργασίες τους εμφανίζονται σαν δικές τους προσωπικές σχέσεις και δεν μεταμφιέζονται σε κοινωνικές σχέσεις των πραγμάτων. Οι προσωπικές σχέσεις εξάρτησης αποτελούν την δοσμένη κοινωνική βάση.

...και μετά στην αγροτική πατριαρχική παραγωγή μιας αγροτικής οικογένειας ως συγγενής μορφή της πρωτόγονης μορφής. Οι ατομικές εργατικές δυνάμεις δρουν εδώ ανέκαθεν μόνο σαν όργανα της κοινής εργατικής δύναμης της οικογένειας.

Τέλος, σε ένα σύλλογο ελεύθερων ανθρώπων (συνεταιρισμός). Το συνολικό προϊόν του συλλόγου είναι κοινωνικό προϊόν. Ένα μέρος προορίζεται για μέσα παραγωγής και παραμένει κοινωνικό. Το άλλο μέρος καταναλίσκεται και ο τρόπος διανομής του είναι ιστορικό προϊόν. Για να γίνει παραλληλισμός με την εμπορευματική παραγωγή, έστω ότι η διανομή γίνεται σύμφωνα με το χρόνο εργασίας. Τότε ο χρόνος θα είχε διπλό χαρακτήρα: αφενός τη ρύθμιση της σωστής αναλογίας ανάμεσα στις διάφορες λειτουργίες της εργασίας και τις ανάγκες και αφετέρου τη συμμετοχή του κάθε ατομικού παραγωγού στην κοινή εργασία.

Ο χριστιανισμός αποδεικνύεται η καταλληλότερη θρησκεία για μια κοινωνία εμπορευματοπαραγωγών. Η θρησκευτική αντανάκλαση του πραγματικού κόσμου μπορεί γενικά να εξαφανιστεί μόνο από τη στιγμή που οι σχέσεις της πραχτικής καθημερινής ζωής θα εκφράζουν για τους ανθρώπους καταφανείς λογικές σχέσεις μεταξύ τους και προς τη φύση, στο σοσιαλισμό.

Οι αστοί οικονομολόγοι μπερδεύουν την αφηρημένη με τη συγκεκριμένη εργασία. Οι Σμιθ και Ρικάρντο αντιμετωπίζουν τη μορφή της αξίας σαν κάτι ξένο κι έξω από τη φύση του εμπορεύματος, όχι μόνο επειδή η ανάλυσή τους βασίζεται – εξαντλείται καλύτερα – στο μέγεθος της αξίας, αλλά γιατί η μορφή αξίας του προϊόντος της εργασίας είναι η πιο αφηρημένη μα και η πιο γενική μορφή του αστικού τρόπου παραγωγής, που έτσι χαρακτηρίζεται σαν ένα ιδιαίτερο είδος κοινωνικής παραγωγής. Κι επομένως χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα και ιστορικά. Όταν λοιπόν την πάρει κανείς κατά λάθος (τη μορφή αξίας) για την αιώνια φυσική μορφή της κοινωνικής παραγωγής παραβλέπει αναγκαστικά και το ειδικό της μορφής της αξίας (του εμπορεύματος, του χρήματος, του κεφαλαίου κλπ). έτσι λοιπόν κάποτε υπήρχε ιστορία, στο εξής όμως δεν θα υπάρχει.

Η σύγχυση των αστών οικονομολόγων από το φетиχισμό φαίνεται και στη διαμάχη για το ρόλο της ...φύσης στην ανταλλακτική αξία. «Το να είσαι άνθρωπος ευπαρουσίαστος, είναι χάρισμα των περιστάσεων. Το να ξέρεις όμως γραφή και ανάγνωση είναι χάρισμα της φύσης».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΟ ΠΡΟΤΣΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ

Τα εμπορεύματα πηγαίνουν πακέτο με τους φύλακές τους, εφόσον δεν πηγαίνουν μόνα τους στην αγορά. Πρέπει λοιπόν οι φύλακες των εμπορευμάτων να αναγνωρίζουν ο ένας τον άλλον σαν ατομικό ιδιοκτήτη με μια βουλευτική ή νομική σχέση με νομική μορφή το συμβόλαιο και περιεχόμενο που δίνεται από την οικονομική σχέση.

Οι οικονομικές προσωπίδες που φορούν τα πρόσωπα είναι απλώς οι προσωποποιήσεις των οικονομικών σχέσεων, που σαν φορείς τους έρχονται αντιμέτωπα το ένα με το άλλο. Το εμπόρευμα είναι φορέας ΑΑ και επομένως μέσο ανταλλαγής (Αριστοτέλης).

Η ανταλλαγή των εμπορευμάτων τα συσχετίζει μεταξύ τους σαν αξίες και τα πραγματοποιεί σαν αξίες. Γι' αυτό τα εμπορεύματα είναι υποχρεωμένα να πραγματοποιηθούν σαν αξίες πριν μπορέσουν να πραγματοποιηθούν σαν ΑΧ. Από την άλλη, πριν τα εμπορεύματα μπορέσουν να πραγματοποιηθούν σαν αξίες, πρέπει να αποδείξουν ότι είναι ΑΧ. Μόνο η ανταλλαγή τους μπορεί να αποδείξει αν είναι πραγματικά ΑΧ.

Στο προτσές της ανταλλαγής, όλα τα εμπορεύματα είναι μη αξίες χρήσης για τους κατόχους τους και αξίες χρήσης για τους μη κατόχους τους. Γι' αυτό είναι υποχρεωμένα να περνούν από χέρι σε χέρι. Η ανταλλαγή τα πραγματοποιεί σαν αξίες, αφού πρώτα τα συσχετίζει σαν αξίες. Το κάθε ένα εμπόρευμα βλέπει σε οποιοδήποτε άλλο εμπόρευμα την έκφραση της αξίας του, αδιαφορεί για την αξία χρήσης του άλλου εμπορεύματος. Γι' αυτήν, την ΑΧ του άλλου εμπορεύματος, ενδιαφέρεται ο κάτοχος του εμπορεύματος. Επίσης, ο κάτοχος δεν χρειάζεται την ΑΧ που φέρνει στην αγορά: είτε του περισσεύει μια ποσότητα αυτής είτε δεν του χρειάζεται καθόλου. Αυτό είναι το περιεχόμενο του προτσές.

Από τη μια εξετάζουμε ένα καθαρά ατομικό προτσές. Η πραγματοποίηση όμως ενός εμπορεύματος σαν αξία είναι από την άλλη γενικό κοινωνικό προτσές. Το ίδιο όμως προτσές δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονα για όλους τους κατόχους των εμπορευμάτων μόνο ατομικό και συνάμα μόνο γενικά κοινωνικό. Εν αρχή ην η πράξις. Οι νόμοι της φύσης του εμπορεύματος βρήκαν την επιβεβαίωσή τους στο φυσικό ένστικτο των κατόχων εμπορευμάτων. Εξάλλου, η κοινωνική πράξη μόνο μπορεί να μετατρέψει ένα συγκεκριμένο εμπόρευμα σε γενικό ισοδύναμο ως αποτέλεσμα του προτσές ανταλλαγής. Έτσι καταλήγουμε στο χρήμα, στο πέρασμα στην χρηματική μορφή της αξίας.

Το χρήμα είναι αναγκαίο προϊόν του προτσές ανταλλαγής. Είναι αυτοτελής μορφή της αξίας στον ίδιο βαθμό που τα προϊόντα της εργασίας μετατρέπονται σε εμπορεύματα, μετατρέπεται και το εμπόρευμα σε χρήμα.

Οι προϋποθέσεις για να γίνει μια ΑΧ, ΑΑ είναι οι εξής: πρώτον, η ΑΧ να είναι μη ΑΧ για τον κάτοχό της, να είναι δηλαδή πλεόνασμα, να ξεπερνάει τις ανάγκες του κατόχου της. Δεύτερον, να είναι εξωτερικά πράγματα, άρα εκποιήσιμα και τρίτον να συντελείται αμοιβαία εκποίηση, άρα να υπάρχει ατομική ιδιοκτησία των συγκεκριμένων πραγμάτων (ΑΧ), άρα να έχουμε και ανεξάρτητους ιδιοκτήτες – πρόσωπα.

Το προτσές της ανταλλαγής είναι ένα ιστορικό προτσές. Η ανταλλαγή αρχίζει στα σύνορα κοινοτήτων, μεταξύ μελών ξένων κοινοτήτων. Καθιερώνονται ΑΧ σαν εμπορεύματα «προς τα έξω» και αυτό το γεγονός αντανakλά τη μετατροπή αυτή και προς τα μέσα.

Αρχικά, η ανταλλακτικές σχέσεις ήταν τυχαίες, μόνος ρυθμιστής τους η αμοιβαία θέληση για ανταλλαγή. Σταδιακά εδραιώνεται η ανάγκη για ξένες ΑΧ. Πρέπει τουλάχιστον ένα μέρος των προϊόντων της εργασίας να παράγεται για την ανταλλαγή. Η ΑΧ διαχωρίζεται από την ΑΑ. Από την άλλη, η ποσοτική σχέση με την οποία ανταλλάσσονται ΑΧ αρχίζει να εξαρτάται από την ίδια την παραγωγή τους, ώσπου τελικά η συνήθεια τις παγιώνει σαν μεγέθη αξίας.

Η ανάγκη το ανταλλασσόμενο είδος να αποκτήσει μια μορφή αξίας ανεξάρτητη από τη δική του ΑΧ, αναπτύσσεται στο βαθμό που αυξάνουν ο αριθμός και η ποικιλομορφία των εμπορευμάτων που μπαίνουν στο προτσές της ανταλλαγής. Δύο περιστατικά καθορίζουν πού θα κολλήσει αυτή μορφή του γενικού ισοδύναμου. Πρώτον, στα σπουδαιότερα είδη που παίρνονται από ξένες χώρες τα οποία είναι στην ουσία αυτοφυείς μορφές της ΑΑ των ντόπιων προϊόντων. Δεύτερον, στην ΑΧ που αποτελεί το κύριο στοιχείο της ντόπιας εκποιήσιμης περιουσίας (όπως πχ τα ζώα). Ιστορικά τη μορφή του χρήματος την αναπτύσσουν οι νομάδες, γιατί όλο τους το βίος υπάρχει σε κινητή και επομένως άμεσα εκποιήσιμη μορφή και γιατί ο τρόπος ζωής τους, τους φέρνει σ' επαφή με ξένες κοινότητες, πράγμα που τους σπρώχνει στην ανταλλαγή.

Μόλο που ο χρυσός και τ' ασήμι δεν είναι από τη φύση τους χρήμα, το χρήμα είναι από τη φύση του χρυσός και ασήμι. Τα πλεονεκτήματα του χρυσού και εν γένει των ευγενών μετάλλων είναι η ομοιόμορφη ποιότητα κάθε μονάδας και η διαιρετότητα και ανασύνθεση.

Η ΑΧ του χρήματος είναι λοιπόν διπλή, από τη μία σαν τέτοια (πχ για ιατρικούς σκοπούς, κούφια δόντια) και από την άλλη, σαν χρήμα.

Δημιουργήθηκαν διάφορες πλάνες για το χρήμα όπως ότι η αξία του είναι φανταστική ή ότι αποτελεί σύμβολο και παραπέρα ότι η χρηματική μορφή είναι κάτι το εξωτερικό και άρα αποτελεί έκφραση ανθρωπίνων σχέσεων.

Η αξία του χρήματος όμως δίνεται, όπως και σε όλα τ' άλλα εμπορεύματα από τον αναγκαίο χρόνο παραγωγής του (δηλαδή εξαγωγής του από τη γη). Εκφράζεται δε σχετικά με όλα εκείνα τα εμπορεύματα που περιέχουν ίση αξία.

Ο φетиχισμός του χρήματος είναι προϊόν του φетиχισμού του εμπορεύματος. Η δυσκολία άλλωστε δεν είναι στο ότι το χρήμα είναι εμπόρευμα, αλλά στο πώς και γιατί το εμπόρευμα έγινε χρήμα. Η μαγεία του χρήματος έγκειται στο γεγονός ότι φαίνεται σαν πως ο χρυσός και το ασήμι να είναι χρήμα έτσι όπως βγαίνουν από τα έγκατα της γης, λες και είναι κάποια φυσική τους ιδιότητα. Λες και δεν είναι χρήμα επειδή όλα τα υπόλοιπα εμπορεύματα εκφράζουν με αυτά την αξία τους αλλά αντίθετα, αυτά μετρούν την αξία τους με το χρυσό, επειδή είναι χρήμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΧΡΗΜΑ Ή Η ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

1. ΜΕΤΡΟ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ

Πρώτη λειτουργία του χρηματικού εμπορεύματος (υποθέτουμε για λόγους απλοποίησης ότι αυτό είναι μόνο ο χρυσός) είναι ότι προσφέρει το υλικό σ' όλα τα εμπορεύματα ώστε να εκφράσουν την αξία τους, λειτουργεί σαν μέτρο των αξιών τους και γι' αυτό και μόνο γίνεται χρήμα. Δεν κάνει το χρήμα σύμμετρα τα εμπορεύματα. Αντίστροφα. *Το χρήμα σαν μέτρο αξίας γίνεται η αναγκαία μορφή εμφάνισης του μέτρου της αξίας, του χρόνου εργασίας, που ενυπάρχει στα εμπορεύματα.*

Το χρήμα δεν έχει τιμή. Όσο, για την αξία του, δεν έχει παρά να διαβάσει κανείς ένα τιμολόγιο από τα δεξιά προς τ' αριστερά. {Υ₅₀: για την ουτοπία ενός «χρήματος – εργασίας», Όουεν}

{Η μορφή (τιμή) διαφέρει από το υλικό που αφορά, είναι λοιπόν ιδεατή. Η αξία υπάρχει χωρίς να φαίνεται παρά στην ισότητα των εμπορευμάτων με το χρυσό. *Αφού η έκφραση των αξιών των εμπορευμάτων σε χρυσό είναι ιδεατή, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για το σκοπό αυτό μόνο φανταστικός ή ιδεατός χρυσός.*}

Στη λειτουργία του σαν μέτρο της αξίας το χρήμα παίζει το ρόλο μόνο φανταστικού ή ιδεατού χρήματος. Παρ' όλα αυτά, η τιμή εξαρτάται ολότελα από το πραγματικό υλικό, το χρυσό.

Ο διπλασιασμός του μέτρου της αξίας αντιφάσκει με τη λειτουργία του {κι αυτό φαίνεται όταν διαταράσσεται η αξιακή σχέση χρυσού-ασημιού}. Παντού, όπου δύο εμπορεύματα εκπληρώνουν με νόμο τη λειτουργία του μέτρου της αξίας, στην πραγματικότητα μόνο το ένα μένει σαν τέτοιο κύριος του πεδίου. Το μέταλλο που η αξία του ανεβαίνει αποχτάει **επικαταλλογή** και μετράει, όπως και κάθε άλλο εμπόρευμα την αξία του (τιμή του) με το μέταλλο που η τιμή του εκτιμάται πάνω από την αξία του, ενώ μόνο το τελευταίο χρησιμεύει σαν μέτρο της αξίας.

{Δημιουργείται η τεχνητή ανάγκη τα διάφορα ποσά που συγκρίνονται και μετριοούνται να αναχθούν σε μια μονάδα μέτρησής τους.} Παντού, όπου κυκλοφορεί μέταλλο σαν χρήμα, τα προϋπάρχοντα ονόματα της κλίμακας του βάρους τους αποτέλεσαν και τα αρχικά ονόματα της χρηματικής κλίμακας ή της κλίμακας των τιμών.

Σαν **μέτρο των αξιών**, το χρήμα είναι κοινωνική ενσάρκωση της ανθρώπινης εργασίας και εκφράζει φανταστικά ποσά χρυσού, ενώ σαν **κλίμακα των τιμών** είναι καθορισμένο βάρος μετάλλου και μετράει τα ποσά αυτά. {Σαν μ.α. μετατρέπει τις αξίες των

διάφορων εμπορευμάτων σε τιμές, σε φανταστικά ποσά χρυσού. Σαν κ.τ. μετράει τα ποσά αυτά του χρυσού}.

Χαρακτηριστικό της λειτουργίας του χρήματος ως μέτρο των αξιών είναι η *μεταβλητότητα της αξίας του χρήματος*, εφόσον καθορίζεται από την εργασία που έχει ενσωματωθεί σε αυτό, ενώ για την κλίμακα των τιμών, θεμιτή είναι η *σταθερότητα*. Γι' αυτό οποιαδήποτε άνοδος ή πτώση της αξίας του χρυσού δεν επηρεάζει την κλίμακα των τιμών. Ούτε όμως εμποδίζει τη λειτουργία του ως μέτρο των αξιών, εφόσον αφορά όλα τα εμπορεύματα.

Η αξία των εμπορευμάτων αυξομειώνεται ευθέως ανάλογα με την αλλαγή της αξίας τους (με την αξία του χρήματος σταθερή) και *αντιστρόφως ανάλογα με την αλλαγή της αξίας του χρήματος* (με της αξία τους σταθερή). Ταυτόχρονες και προς την ίδια κατεύθυνση αλλαγές της αξίας του χρήματος και των εμπορευμάτων αφήνει *αμετάβλητες* τις τιμές των τελευταίων.

Ξαναγυρνάμε στην εξέταση της μορφής της τιμής:

Οι χρηματικές ονομασίες του βάρους των μετάλλων διαχωρίζονται από τις αρχικές ονομασίες του βάρους τους. Οι ιστορικοί λόγοι που οδήγησαν σ' αυτό το διαχωρισμό ήταν:

- i. Η εισαγωγή ξένου νομίσματος σε λιγότερο ανεπτυγμένους λαούς.
- ii. Το πιο ευγενές μέταλλο εκτοπίζει το λιγότερο ευγενές από τη λειτουργία του μέτρου της αξίας.
- iii. Η κιβδήλωση του νομίσματος από τους ηγεμόνες {που από το αρχικό βάρος των νομισμάτων δεν άφησε παρά μόνο το όνομα. Υ₅₈!}

Η ονομασία των μονάδων του χρήματος, μαζί με τις υποδιαιρέσεις τους ακολουθεί ένα ιστορικό προτσές. Επειδή η χρηματική κλίμακα από τη μια είναι συμβατική και από την άλλη χρειάζεται να 'χει γενική ισχύ, γι' αυτό ρυθμίζεται τελικά με νόμο.

Επειδή το όνομα ενός πράγματος δεν έχει τίποτα το κοινό με τη φύση του, δημιουργήθηκε σύγχυση με τα χρηματικά ονόματα – επειδή χρησιμεύουν τόσο για την έκφραση της αξίας όσο είναι ταυτόχρονα πολλαστημόρια βάρους μετάλλου. Από την άλλη, είναι απαραίτητο [...] η αξία να εξελιχθεί σ' αυτήν την χωρίς έννοια εμπράγματη, μα επίσης απλή κοινωνική μορφή.

Συν ή πλην της τιμής. Δεν πρόκειται για έλλειψη αυτής της μορφής αλλά αντίθετα την κάνει έτσι κατάλληλη μορφή ενός τρόπου παραγωγής, όπου ο κανόνας μπορεί να επιβάλλεται μόνο σαν νόμος των μέσων όρων που δρα τυφλά μέσα στο χάος της

ακαταστασίας. Αν όμως η τιμή σαν εκθέτης του μεγέθους της αξίας ενός εμπορεύματος είναι και εκθέτης της ανταλλακτικής του σχέσης με το χρήμα, αυτό δεν σημαίνει αντίστροφα ότι ο εκθέτης της ανταλλακτικής του σχέσης με το χρήμα είναι ταυτόχρονα και εκθέτης του μεγέθους της αξίας. Υπάρχει λοιπόν ποσοτική ασυμφωνία ανάμεσα στο μέγεθος της αξίας και την τιμή.

Ένα πράγμα τέλος, μπορεί τυπικά να έχει τιμή, χωρίς να έχει αξία, όπως πχ η συνείδηση, η προσωπική τιμή κλπ. Έτσι η τιμή δεν κρύβει μόνο μια ποσοτική ασυμφωνία με το μέγεθος της αξίας αλλά και μια ποιοτική αντίφαση, έτσι που να παύει να είναι έκφραση της αξίας. Η έκφραση της τιμής γίνεται εδώ φανταστική. Πράγματα που δεν είναι εμπορεύματα, μπορούν για τους κατόχους τους να γίνουν αντικείμενα αγοραπωλησίας κι έτσι, *με την τιμή τους να πάρουν την μορφή του εμπορεύματος*.

Για ν' ασκήσει στην πράξη το εμπόρευμα την ΑΑ του πρέπει να μετατραπεί από φανταστικό χρυσό σε πραγματικό χρυσό.

Η μορφή της τιμής περικλείνει το εκποίησιμο των εμπορευμάτων με χρήμα και την ανάγκη αυτής της εκποίησης. Ο χρυσός λειτουργεί σαν ιδεατό μέτρο των αξιών μόνο γιατί κυκλοφορεί στο προτσές ανταλλαγής σαν χρηματικό εμπόρευμα. Μέσα στο ιδεατό μέτρο των αξιών παραμονεύει το καμπανιστό χρήμα.

2. ΜΕΣΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

α) Μεταμόρφωση των εμπορευμάτων.

Εδώ μας ενδιαφέρει η σφαίρα της εμπορευματικής ανταλλαγής. Εξετάζουμε άρα, όλο το προτσές από την πλευρά της μορφής δηλ., μόνο την αλλαγή της μορφής ή τη μεταμόρφωση των εμπορευμάτων που μεσολαβεί για να συντελεστεί η κοινωνική ανταλλαγή της ύλης.

Το προτσές της ανταλλαγής προκαλεί το διχασμό του εμπορεύματος σε εμπόρευμα και χρήμα – μια εξωτερική αντίθεση που εκφράζει την ενυπάρχουσα σ' αυτά αντίθεση ανάμεσα στην ΑΧ και την αξία. {Σ' αυτήν την αντίθεση τα εμπορεύματα σαν ΑΧ αντικρίζουν το χρήμα σαν ΑΑ. Από την άλλη όμως και οι δύο πλευρές της αντίθεσης είναι εμπορεύματα, δηλ. ενότητες ΑΧ και αξίας. Αυτή όμως η ενότητα διαφορετικών πραγμάτων παριστάνεται αντίστροφα στον καθένα από τους δύο αυτούς πόλους και γι' αυτό παρασταίνει ταυτόχρονα και την αλληλοσχέση τους. Το εμπόρευμα είναι πραγματικά ΑΧ, η αξιακή του οντότητα εμφανίζεται μόνο ιδεατά στην τιμή, η οποία το σχετίζει με το χρυσό που στέκει αντίκρυ του σαν η πραγματική μορφή της αξίας του. Αντίστροφα το υλικό του χρυσού ισχύει μόνο σαν υλοποίηση της αξίας, σαν χρήμα. [...] Η ΑΧ του εμφανίζεται μόνο ιδεατά στη σειρά των σχετικών εκφράσεων της αξίας, μέσα στις οποίες σχετίζεται με τα εμπορεύματα που στέκονται αντίκρυ του σαν το σύνολο των πραγματικών μορφών χρήσης του.} Αυτές οι αντιθετικές μορφές των εμπορευμάτων είναι οι πραγματικές μορφές κίνησης του προτσές της ανταλλαγής τους.

Πώληση είναι ανταλλαγή του εμπορεύματος με χρήμα, αγορά είναι ανταλλαγή χρήματος με εμπόρευμα και ενότητα των δύο πράξεων: πουλώ για ν' αγοράσω. Να οι δύο αντίθετες και αλληλοσυμπληρωνόμενες μεταμορφώσεις.

Επομένως, το προτσές ανταλλαγής του εμπορεύματος συντελείται με τις ακόλουθες αλλαγές μορφής: $E - X - E$. Η κίνηση καταλήγει σε $E - E$ (σύμφωνα με το υλικό της περιεχόμενο), σε ανταλλαγή της ύλης της κοινωνικής εργασίας που στο αποτέλεσμά της σβήνει το ίδιο το προτσές.

$E - X$ (πώληση)

Πρώτη μεταμόρφωση (το salto mortale του εμπορεύματος)

Ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας κάνει την εργασία του κατόχου του εμπορεύματος τόσο μονόπλευρη όσο πολύπλευρες είναι οι ανάγκες του. Είναι ένας αυτοφυής παραγωγικός οργανισμός που τα νήματά του υφάνθηκαν και εξακολουθούν να υφαίνονται πίσω από τις πλάτες των εμπορευματοπαραγωγών. [...] Κι αν ακόμα η

εργασία πχ του υφαντή είναι ένας αναγνωρισμένος κρίκος του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας αυτό δε θα πει καθόλου ότι είναι εγγυημένη η ΑΧ των δικών του ακριβώς 20 πήχεων. Αν έχει κιόλας κορεστεί από συναγωνιζόμενους υφαντές η κοινωνική ανάγκη σε πανί το προϊόν αυτό γίνεται παραπανίσιο, περιττό κι ανώφελο.

Τα ενδεχόμενα καθαρά υποκειμενικά λάθη υπολογισμού του κατόχου του εμπορεύματος [...] διορθώνονται αμέσως αντικειμενικά στην αγορά.

Όλο το πανί στην αγορά ισχύει μόνο σαν ένα εμπορικό είδος και κάθε κομμάτι του πανιού σαν πολλαστημόριό του. Έστω ότι περιέχει και τον αναγκαίο κοινωνικά χρόνο εργασίας. Παρόλα αυτά, το συνολικό άθροισμα αυτών των κομματιών μπορεί να περιέχει περιττά ξοδεμένο χρόνο εργασίας. {Όταν το στομάχι της αγοράς δεν είναι σε θέση ν' απορροφήσει όλο το πανί με την κανονική τιμή [...] αυτό αποδεικνύει ότι με τη μορφή της υφαντικής ξοδεύτηκε ένα πολύ μεγάλο μέρος της συνολικής κοινωνικής εργασίας.}

Οι κάτοχοι των εμπορευμάτων ανακαλύπτουν ότι ο ίδιος καταμερισμός της εργασίας που τους μετατρέπει σε ανεξάρτητους ατομικούς παραγωγούς *κάνει ταυτόχρονα ανεξάρτητα* από αυτούς τους ίδιους *το κοινωνικό προτσές παραγωγής και τις σχέσεις τους μέσα σ' αυτό το προτσές*, ότι η ανεξαρτησία των προσώπων του ενός από το άλλο, συμπληρώνεται με ένα σύστημα ολόπλευρης εμπράγματης εξάρτησης.

Ο καταμερισμός της εργασίας μετατρέπει το προϊόν της εργασίας σε εμπόρευμα και κάνει έτσι αναγκαία τη μετατροπή του σε χρήμα. Ταυτόχρονα μετατρέπει σε ζήτημα τύχης το αν θα πετύχει αυτή η μετουσίωση. [...] κάτω από ανώμαλες συνθήκες [μπορεί] να κερδίσει ή να χάσει ουσία, δηλ. μέγεθος αξίας.

Η μετατροπή του εμπορεύματος σε χρήμα είναι ταυτόχρονα μετατροπή του χρήματος σε εμπόρευμα. Πώληση είναι αγορά, $E - X = X - E$. {Το εμπόρευμα ανταλλάσσεται με τη δική του γενική μορφή αξίας. Ο χρυσός ανταλλάσσεται με μια ιδιαίτερη μορφή της ΑΧ του.

Δεν μπορούμε να δούμε στο χρήμα τι είδους εμπόρευμα έχει μετατραπεί σε αυτό. [...] Η πρώτη μεταμόρφωση ενός εμπορεύματος (από τη μορφή του εμπορεύματος σε χρήμα), είναι πάντα ταυτόχρονα και δεύτερη αντίθετη μεταμόρφωση ενός άλλου εμπορεύματος, $X - E$. {Υ₆₉: Εξαίρεση αποτελεί ο παραγωγός χρυσού ή ασημιού που ανταλλάσσει το προϊόν του, χωρίς να το 'χει πουλήσει προηγούμενα.}

$X - E$ (αγορά)

Δεύτερη ή τελική μεταμόρφωση του εμπορεύματος.

Το χρήμα είναι το απόλυτα εκποιήσιμο εμπόρευμα: αποτελεί την αποσπασμένη μορφή όλων των άλλων εμπορευμάτων ή το προϊόν της γενικής τους εκποίησης.

Εξετάζοντας τη συνολική μεταμόρφωση ενός εμπορεύματος ($E - X$ και $X - E$) και τους δύο αντίθετους ρόλους (αγοραστής – πωλητής) διαπιστώνεται ότι δεν πρόκειται για μόνιμους ρόλους, αλλά για ρόλους που μέσα στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων περνούν διαρκώς από το ένα πρόσωπο στο άλλο.

Η συνολική μεταμόρφωση προϋποθέτει 4 άκρα και 3 δρώντα πρόσωπα (στην πιο απλή μορφή της).

Ο κύκλος έχει ως εξής: μορφή εμπορεύματος – αποβολή της μορφής εμπορεύματος – μορφή εμπορεύματος. Στην αφετηρία είναι μη AX , ενώ στο τέρμα AX για τον κάτοχό του.

Ταυτόχρονα έχουμε αντίστροφες μερικές μεταμορφώσεις δύο άλλων εμπορευμάτων. **Το συνολικό προτσές αποτελεί την κυκλοφορία των εμπορευμάτων.**

Η κυκλοφορία των εμπορευμάτων διαφέρει ουσιαστικά από την (άμεση) ανταλλαγή προϊόντων: το πανί γίνεται βίβλος, όχι όμως και η βίβλος πανί (αλλά ρακί), όπως και το στάρι έγινε πανί, αλλά το πανί έγινε βίβλος. [...] ο ρακοποιός μπορεί να πουλήσει το δικό του ποτό μόνο γιατί ο άλλος πούλησε κιόλας το ποτό της αιώνιας ζωής.

Από τη μία η ανταλλαγή εμπορευμάτων διασπά τους τοπικούς φραγμούς της άμεσης ανταλλαγής και αναπτύσσει την ανταλλαγή της ύλης της ανθρώπινης εργασίας. Από την άλλη, αναπτύσσεται ένας ολόκληρος κύκλος φυσικών κοινωνικών αλληλουχιών που δεν μπορεί να ελεγχθεί από τα δρώντα πρόσωπα.

Η κυκλοφορία εκκρίνει διαρκώς χρήμα.

Δεν υπάρχει πιο ηλίθιο πράγμα από το δόγμα που λέει ότι η κυκλοφορία των εμπορευμάτων προϋποθέτει την αναγκαία ισορροπία των πωλήσεων και των αγορών.

Η κυκλοφορία των εμπορευμάτων σπάει τους χρονικούς, τοπικούς και ατομικούς φραγμούς της άμεσης ανταλλαγής προϊόντων ακριβώς επειδή διασπά σε δύο αντίθετες πράξεις, σε πώληση και αγορά την άμεση ταυτότητα που υπάρχει εδώ ανάμεσα στο δόσιμο του δικού του προϊόντος και στο πάρσιμο του ξένου σε αντάλλαγμα. [...] Αν συνεχιστεί πέρα από ένα ορισμένο σημείο η εξωτερική αυτοτελοποίηση των προτσές που εσωτερικά δεν είναι αυτοτελή, επειδή συμπληρώνει το ένα το άλλο, τότε η ενότητα επιβάλλεται βίαια – *με μια κρίση*. [...] Η ενυπάρχουσα στο εμπόρευμα αντίφαση αποκτάει στις αντιθέσεις της μεταμόρφωσης του εμπορεύματος τις αναπτυγμένες μορφές της κίνησής της. Γι' αυτό, *οι μορφές αυτές κλείνουν μέσα τους τη δυνατότητα, αλλά μόνο τη δυνατότητα των κρίσεων*. Η εξέλιξη αυτής της δυνατότητας σε πραγματικότητα απαιτεί ένα

ολόκληρο σύνολο από σχέσεις που δεν υπάρχουν ακόμα καθόλου από την άποψη της απλής κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

Υ₇₃: Η αστική Π.Ο.: α) συνταυτίζει την κυκλοφορία των εμπορευμάτων με την άμεση ανταλλαγή προϊόντων και β) προσπαθεί να απαρνηθεί τις αντιφάσεις του κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής. *Θυμίζουμε ότι η παραγωγή και η κυκλοφορία εμπορευμάτων είναι φαινόμενα που ανήκουν στους πιο διαφορετικούς τρόπους παραγωγής.*

Σαν μεσολαβητής στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων αποκτάει το χρήμα τη λειτουργία του μέσου κυκλοφορίας.

β) Η κυκλοφορία του χρήματος

Η κίνηση των εμπορευμάτων είναι κυκλική (E – X – E). Από την άλλη, η ίδια αυτή μορφή αποκλείει την κυκλική κίνηση του χρήματος. Έχουμε λοιπόν διαρκή απομάκρυνση του χρήματος από την αφετηρία του. *Επομένως, η μορφή κίνησης που η κυκλοφορία των εμπορευμάτων δίνει άμεσα στο χρήμα είναι η διαρκής απομάκρυνσή του από την αφετηρία του, το πέρασμά του από τα χέρια ενός κατόχου εμπορεύματος στα χέρια ενός άλλου, ή η κυκλοφορία του.*

Το χρήμα, πάντα στην πλευρά του αγοραστή λειτουργεί σαν **μέσο αγοράς** πραγματοποιώντας την τιμή του εμπορεύματος.

Παραμένει συγκαλυμμένο το γεγονός ότι αυτή η μονόπλευρη μορφή κίνησης του χρήματος ξεπηδάει από τη δίπλευρη μορφή κίνησης του εμπορεύματος. {Το χρήμα απομακρύνει διαρκώς τα εμπορεύματα από τη σφαίρα της κυκλοφορίας, μπαίνοντας διαρκώς το ίδιο στην κυκλοφοριακή τους θέση, ενώ το ίδιο απομακρύνεται έτσι από τη δική του αφετηρία.} Γι' αυτό, παρόλο που η κίνηση του χρήματος δεν είναι παρά έκφραση της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, αυτή εμφανίζεται αντίθετα σαν αποτέλεσμα της κίνησης του χρήματος {φαίνεται δηλ., ότι τα εμπορεύματα κυκλοφορούν χάρη στην κίνηση του χρήματος, ενώ συμβαίνει το αντίθετο}.

Κάθε εμπόρευμα, με την πρώτη αλλαγή της μορφής του, βγαίνει από την κυκλοφορία. Αντίθετα, το χρήμα παραμένει και περιφέρεται διαρκώς μέσα σ' αυτήν.

Η μάζα του χρήματος (μέσου κυκλοφορίας) δίνεται από το άθροισμα των τιμών των εμπορευμάτων.

Αλλαγές στην αξία του χρήματος επηρεάζουν τη μάζα του χρήματος που απαιτείται έμμεσα (όχι λόγω της λειτουργίας του ως μέσο κυκλοφορίας αλλά λόγω της λειτουργίας

του ως μέτρο των αξιών). Συγκεκριμένα, αλλάζει η τιμή των εμπορευμάτων αντίστροφα απ' την αλλαγή της αξίας του χρήματος κι **έπειτα** αλλάζει η μάζα των μέσων κυκλοφορίας ευθέως ανάλογα με την αλλαγή της τιμής των εμπορευμάτων. Το ίδιο θα συνέβαινε αν δεν μειωνόταν η αξία του χρυσού αλλά τον αντικαθιστούσε σαν μέτρο αξίας το ασήμι (θα είχαμε αύξηση της μάζας του χρήματος-ασημιού) ή αν δεν αυξανόταν η αξία του ασημιού αλλά το αντικαθιστούσε ο χρυσός (θα είχαμε μείωση της μάζας του χρυσού).

Η σφαίρα της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων έχει μια τρύπα απ' όπου μπαίνει σ' αυτήν χρυσός, χρηματικό υλικό δοσμένης αξίας, στον τόπο παραγωγής του. Αλλαγή στην αξία του μέτρου της αξίας εκδηλώνεται πρώτα στην πηγή παραγωγής ευγενών μετάλλων. Αργεί να εκδηλωθεί και μέσω ενός προτσές εξίσωσης οδηγούμαστε τελικά σε εξίσωση με βάση τη νέα αξία. Το προτσές συνοδεύεται από συνεχή αύξηση του ποσού των Ευγενών μετάλλων.

Η αυξομείωση των τιμών κάποιων βασικών ειδών είναι αρκετή για την αυξομείωση του αθροίσματος των τιμών όλων των εμπορευμάτων. Αυτό ισχύει είτε πρόκειται για πραγματικές αλλαγές της αξίας τους ή για απλή διακύμανση των τιμών στην αγορά.

Το μέτρο της διάρκειας του προτσές το αποτελούν χρονικά διαστήματα ή ο αριθμός των γύρων των ίδιων χρημάτων σε δοσμένα χρονικά διαστήματα.

$$\text{μάζα.χρήματος.ως.μέσο.κυκλ.} = \frac{\text{άθροισμα.τιμών.εμπ. / των}}{\text{αριθμός.γύρων.ομώνυμων.χρημ.μονάδων}}$$

Ο συνολικός αριθμός των γύρων όλων των ομώνυμων χρηματικών μονάδων (παρονομαστής) μας δίνει το μέσο αριθμό των γύρων της ξεχωριστής μονάδας του χρήματος ή την ταχύτητα κυκλοφορίας της.

Η μάζα του χρήματος που μπορεί να λειτουργήσει σαν μέσο κυκλοφορίας είναι δοσμένη. Όταν είναι δοσμένη και η μέση ταχύτητα κυκλοφορίας φτάνει να ρίξει κανείς στην κυκλοφορία ένα καθορισμένο ποσό τραπεζογραμματίων της 1 λίρας και να διώξει από την κυκλοφορία ακριβώς τον ίδιο αριθμό χρυσών λιρών.

Στην ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος εκδηλώνεται η ταχύτητα ανταλλαγής της ύλης – των εμπορευμάτων {όπως στην κυκλοφορία του χρήματος γενικά εκδηλώνεται μόνο το προτσές κυκλοφορίας των εμπορευμάτων}. Στην ταχύτητα εκδηλώνεται η ρευστή ενότητα των αντίθετων και αλληλοσυμπληρωνόμενων φάσεων $AX \rightarrow A \rightarrow AX$. Στην επιβράδυνση εκδηλώνεται ο χωρισμός και η αντιθετική αυτοτελοποίηση αυτών των προτσές $AX \rightarrow A, A \rightarrow AX$.

Υ₇₇: Το σταμάτημα των προτσές ανταλλαγής εμπορευμάτων ($E - X$, $X - E$) δεν οφείλεται στην έλλειψη μέσων κυκλοφορίας. Μια έλλειψη όμως στα μέσα κυκλοφορίας μπορεί να προκαλέσει σταμάτημα του προτσές κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

Ακολουθεί ανακεφαλαίωση στο ερώτημα: πόσο χρήμα; (ΠΘΧ) Αυτό είναι συνάρτηση: 1) του αθροίσματος των τιμών, άρα 1^α) της μάζας των εμπορευμάτων και 1^β) των τιμών των εμπορευμάτων και 2) της ταχύτητας κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Υπάρχουν πολυάριθμοι συνδυασμοί αλλαγών των τριών παραπάνω παραγόντων.

Με σταθερές τις τιμές των εμπορευμάτων, η μάζα των μέσων κυκλοφορίας (μ.κ.) είναι συνάρτηση α) της μάζας των κυκλοφορούντων εμπορευμάτων (ευθέως ανάλογη σχέση) και β) της ταχύτητας κυκλοφορίας του χρήματος (αντιστρόφως ανάλογη σχέση). {Η μάζα των μ.κ. αυξάνει αν αυξάνεται η μάζα των κ.εμπ. ή αν μειώνεται η τ.κ.χ. και αντίστροφα.}

Ακολουθούν αναλυτικότερα οι περιπτώσεις εφαρμογής του νόμου. {134/3,4 & 135/0}

Οι διακυμάνσεις μπορούν να ισοφαρίζονται και ν' ακολουθούν ένα γενικό μέσο επίπεδο μάζας μέσων κυκλοφορίας.

Όταν είναι δοσμένο το άθροισμα των αξιών των εμπορευμάτων και όταν είναι δοσμένη η μέση ταχύτητα των μεταμορφώσεών τους, η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί εξαρτάται από την αξία του ίδιου του χρήματος.

Υ₇₉: Αυταπάτη ότι συμβαίνει το αντίθετο (ότι δηλ., η μάζα του μέσου κυκλοφορίας καθορίζει τις τιμές) Βάντερλιντ, Χιούμ.

Υ₈₀: Αυταπάτη Νο2: (από την οποία πηγάζει η προηγούμενη) τα εμπορεύματα μπαίνουν χωρίς τιμή στην κυκλοφορία και το χρήμα χωρίς αξία {«[...] το μισό του συνόλου των εμπορευμάτων θα αντιστοιχεί στο μισό της συνολικής χρηματικής μάζας» Μοντεσκιέ, αλλά και Ρικάρντο, λόρδος Όβερστον}

γ) Το νόμισμα. Το σύμβολο της αξίας.

Η νομισματική μορφή πηγάζει από τη λειτουργία του χρήματος ως μέσο κυκλοφορίας. Όπως ο καθορισμός της κλίμακας των τιμών, έτσι και η κοπή νομισμάτων περιέρχεται στο κράτος.

Ο χρυσός μπορεί να μετατρέπεται από τη μια μορφή στην άλλη (νόμισμα, ράβδος).

Υ₈₁: περί εξόδων μετατροπής: κοπή νομισμάτων και λιώσιμο αυτών.

Ακολουθεί το προτσές αποχωρισμού του *τίτλου* χρυσού ενός νομίσματος και της περιεκτικότητάς του σε χρυσό που αποτελεί την νομισματική ιστορία του μεσαίωνα και των νεώτερων χρόνων ως το 18^ο αι. Είναι αποτέλεσμα της ίδιας της νομισματικής κυκλοφορίας (πχ φθορά νομισμάτων).

Αν η ίδια η χρηματική κυκλοφορία χωρίζει το πραγματικό περιεχόμενο του νομίσματος, τη μεταλλική του υπόσταση από τη λειτουργική του υπόσταση, αυτό θα πει ότι υπάρχει σε λανθάνουσα κατάσταση η δυνατότητα ν' αντικατασταθεί το μεταλλικό χρήμα στη νομισματική του λειτουργία με σήματα από άλλο υλικό ή με σύμβολα. Το χαρτονόμισμα ξεπηδάει από τη λειτουργία του χρήματος σαν μέσο κυκλοφορίας. Σαν αίτια του προτσές αποχωρισμού του τίτλου (ονομαστική αξία νομίσματος) και του περιεχομένου (πραγματική αξία του μετάλλου) παρουσιάζονται οι ανάγκες συναλλαγών, ουσιαστικά το ίδιο το προτσές κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

Το μεταλλικό περιεχόμενο ασημένιων και χάλκινων νομισμάτων καθορίζεται αυθαίρετα με νόμο. [...] Η νομισματική ύπαρξη του χρυσού χωρίζεται εντελώς από την ουσία της αξίας του.

Νόμοι κυκλοφορίας των χαρτονομισμάτων {140}. Ειδικός νόμος: η έκδοση του χαρτονομίσματος πρέπει να περιορίζεται στην ποσότητα στην οποία θα έπρεπε πραγματικά να κυκλοφορεί ο χρυσός (ή το ασήμι) που τον παρασταίνει συμβολικά. Η μάζα του μέσου που κυκλοφορεί δεν πέφτει ποτέ κάτω από ένα ελάχιστο όριο που μπορεί να διαπιστωθεί με την πείρα. [...] Αν το χαρτί ξεπεράσει το μέτρο του ... το αποτέλεσμα είναι το ίδιο σαν να 'χει αλλάξει ο ίδιος ο χρυσός στη λειτουργία του σαν μέτρο των τιμών.

Το χαρτονόμισμα είναι σύμβολο αξίας μόνο εφόσον αντιπροσωπεύει ποσά χρυσού που όπως όλες οι άλλες ποσότητες εμπορευμάτων, είναι ποσά αξίας.

Γιατί ο χρυσός μπορεί ν' αντικατασταθεί με απλά σύμβολα του εαυτού του που δεν έχουν καμιά αξία; {141/2 – 142/0}

Μπορεί μόνο εφόσον απομονώνεται ή αυτοτελοποιείται στη λειτουργία του σαν νόμισμα ή σαν μέσο κυκλοφορίας. {Είναι βέβαια αλήθεια ότι η αυτοτελοποίηση αυτής της

λειτουργίας δεν γίνεται για τα ξεχωριστά χρυσά νομίσματα, παρά το γεγονός ότι εκδηλώνεται με το ότι εξακολουθούν να κυκλοφορούν φθαρμένα χρυσά νομίσματα. Τα χρυσά νομίσματα είναι απλά νομίσματα ή μέσα κυκλοφορίας μόνο όσο καιρό βρίσκονται πραγματικά σε κυκλοφορία.}

Η ελάχιστη μάζα χρυσού που μπορεί ν' αντικατασταθεί με χαρτονόμισμα παραμένει διαρκώς στην κυκλοφορία, και γι' αυτό υπάρχει αποκλειστικά σαν φορέας αυτής της λειτουργίας (του μέσου κυκλοφορίας). [...] Η αυτοτελής έκφραση της ΑΑ του εμπορεύματος είναι εδώ μόνο παροδικό στοιχείο. Γι' αυτό αρκεί και η απλή ακόμα συμβολική ύπαρξη του χρήματος σ' ένα προτσές που διαρκώς απομακρύνει το χρήμα.

Σαν παροδική αντικειμενική αντανάκλαση των τιμών των εμπορευμάτων το χρήμα λειτουργεί μόνο σαν σύμβολο του εαυτού του και μπορεί γι' αυτό ν' αντικατασταθεί με σύμβολα.

Το σύμβολο του χρήματος χρειάζεται να 'χει αντικειμενική κοινωνική ισχύ και αυτή την αποκτάει το χάρτινο σύμβολο με την αναγκαστική κυκλοφορία. {Αυτός ο κρατικός εξαναγκασμός ισχύει μόνο μέσα στα σύνορα μιας κοινότητας, αλλά μόνο εδώ ασκεί το χρήμα τη λειτουργία του σαν μέσο κυκλοφορίας ή σαν νόμισμα. Γι' αυτό μπορεί ν' αποκτήσει στο χαρτονόμισμα ένα τρόπο ύπαρξης που εξωτερικά είναι χωρισμένος από τη μεταλλική του ουσία και είναι απλώς λειτουργικός.}

3. ΤΟ ΧΡΗΜΑ

Το εμπόρευμα που λειτουργεί σαν μέτρο της αξίας {και επομένως σαν μέσο κυκλοφορίας, αυτοπροσώπως ή με αντιπροσώπους} είναι χρήμα. Το χρηματικό εμπόρευμα σαν μέτρο της αξίας είναι ιδεατό, σαν μέσο κυκλοφορίας είναι κατάλληλο ν' αντιπροσωπεύεται. Από τη μία λειτουργεί εκεί όπου είναι υποχρεωμένος (ο χρυσός) να εμφανίζεται ως τέτοιος. Από την άλλη, εκεί όπου η λειτουργία του τον παγιώνει σαν μοναδική μορφή της αξίας – ανεξάρτητα αν την ασκεί ο ίδιος ή με αντιπροσώπους.

α) Θησαυρισμός

Η ακινητοποίηση του χρήματος σημαίνει διακοπή της σειράς των μεταμορφώσεων. Η ανάγκη και το πάθος για χρήμα, για την αλλαγμένη μορφή του εμπορεύματος οδηγεί στο θησαυρισμό. Η αλλαγή αυτή της μορφής γίνεται αυτοσκοπός, το χρήμα απολιθώνεται έτσι και γίνεται θησαυρός και ο πωλητής εμπορευμάτων θησαυριστής.

Στις αρχές της εμπ/κής κυκλοφορίας μετατρέπεται σε χρήμα μόνο το πλεόνασμα σε ΑΧ. Ο χρυσός (ασήμι) ήταν κοινωνικές εκφράσεις αφθονίας και πλούτου.

Στην αναπτυσσόμενη εμπορευματική παραγωγή πρέπει κάθε εμπορευματοπαραγωγός να εξασφαλίσει για τον εαυτό του το «κοινωνικό εχέγγυο». Οι ανάγκες ανανεώνονται διαρκώς, ενώ η πώληση δεν είναι σίγουρη. Για ν' αγοράσει κανείς χωρίς να πουλήσει, πρέπει πρώτα να 'χει πουλήσει χωρίς να 'χει αγοράσει. Σε γενική κλίμακα, η εφαρμογή της πράξης αυτής φαίνεται ν' αντιφάσκει με τον εαυτό της. Όμως, στον τόπο παραγωγής των μετάλλων έχουμε πώληση χωρίς αγορά (το χρήμα δεξιά στην εξίσωση, σαν αλλαγμένο κίόλας εμπόρευμα βλ. Υ₈₉) και έπειτα, για την κατανομή των μετάλλων έχουμε πωλήσεις χωρίς αγορές. {144: όλα γίνονται αντικείμενα αγοραπωλησίας, Υ₉₁: «ω πόρνη εσύ του γένους των ανθρώπων» Σαίξπηρ, «Τίμων ο Αθηναίος»}

...η κοινωνική δύναμη γίνεται ατομική δύναμη των ιδιωτών.

Η τάση του θησαυρισμού είναι από τη φύση της άμετρη. ...Αντίφαση: ποσοτικός φραγμός – ποιοτική απεριοριστικότητα. Αυτή η αντίφαση σπρώχνει το θησαυριστή στο σισύφειο μαρτύριό του.

Οι αρετές του θησαυριστή είναι η εργατικότητα, η οικονομία και η φιλαργυρία, πουλάει πολλά και αγοράζει λίγα.

Παράλληλα με τον πλούτο της αστικής κοινωνίας, αναπτύσσεται η αισθητική μορφή του χρυσού. Έτσι δημιουργείται αφενός μια αγορά χρυσού και ασημιού, πέρα από τις

χρηματικές λειτουργίες τους, και από την άλλη, μια λανθάνουσα πηγή προμήθειας χρήματος (ιδίως σε περιόδους κοινωνικής θύελλας).

Οι λειτουργίες του θησαυρισμού στην οικονομία της μεταλλικής κυκλοφορίας είναι: η συστολή και διαστολή της μάζας του μέσου κυκλοφορίας, ώστε το χρήμα να μην ξεχειλίζει ποτέ από τα κανάλια της κυκλοφορίας του.

β) Μέσο Πληρωμής

Από τον ετεροχρονισμό εκποίησης του εμπορεύματος και πραγματοποίησης της τιμής του αποκτά το χρήμα τη λειτουργία του σαν μέσο πληρωμής {αναφέρονται οι όροι δημιουργίας αυτού του ετεροχρονισμού, 147/1}. Ο πωλητής γίνεται πιστωτής και ο αγοραστής οφειλέτης. Οι παραπάνω ρόλοι ξεπηδάνε από την απλή εμπορευματική κυκλοφορία. Μπορούν όμως να εμφανιστούν και ανεξάρτητα απ' αυτήν, όπως π.χ. Αρχαία Ρώμη, Μεσαίωνας.

Το χρήμα λειτουργεί: πρώτα σαν μέτρο αξίας και έπειτα σαν ιδεατό μέσο αγοράς (πραγματοποιεί το πέρασμα του εμπορεύματος από το ένα χέρι στο άλλο). Το χρήμα γίνεται τώρα αυτοσκοπός της πώλησης. Ο πωλητής μετέτρεψε εμπόρευμα σε χρήμα για να ικανοποιήσει μια ανάγκη, ο θησαυριστής για να διατηρήσει το εμπόρευμα στη χρηματική του μορφή, ενώ ο οφειλέτης για να πληρώσει.

Η δεύτερη μεταμόρφωση του εμπορεύματος διενεργείται πριν από την πρώτη.

Η μάζα του χρήματος που απαιτείται για ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις εξαρτάται πρώτα από την ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος. Η ταχύτητα αυτή καθορίζεται από δύο περιστατικά:

α) από τη αλυσωτή σύμπλεξη σχέσεων πιστωτή – οφειλέτη (βαθμός δυνατότητας συμψηφισμού).

β) από το χρονικό διάστημα ανάμεσα σε δύο ληξιπρόθεσμες πληρωμές.

Με τη συγκέντρωση των πληρωμών στον ίδιο τόπο αναπτύσσονται αυθόρμητα συμψηφιστικά κέντρα που τείνουν να μειώνουν τη μάζα των κυκλοφορούντων μέσων πληρωμής.

Η λειτουργία του χρήματος σαν μέσου πληρωμής περικλείνει μια άμεση αντίφαση. Από τη μία λειτουργεί μόνο ιδεατά, σαν χρήμα υπολογισμού ή σαν μέτρο των αξιών – εφόσον συμψηφίζονται οι πληρωμές. Από την άλλη, εμφανίζεται σαν απόλυτο εμπόρευμα – εφόσον πρέπει να γίνουν πραγματικές πληρωμές. Η αντίφαση αυτή ξεσπάει τη στιγμή εκείνη των κρίσεων παραγωγής και εμπορίου που ονομάζεται χρηματική κρίση. Η κρίση

αυτή είναι δυνατή μόνο εκεί όπου είναι πέρα για πέρα αναπτυγμένη η αλυσίδα των διαδοχικών πληρωμών και ένα τεχνητό σύστημα συμψηφισμού τους. Όταν παρουσιάζονται γενικότερες διαταραχές αυτού του μηχανισμού, το χρήμα μετατρέπεται ξαφνικά και άμεσα σε μετρητό χρήμα. [...]

Το συνολικό ποσό του χρήματος, που κυκλοφορεί σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, με δοσμένη την ταχύτητα των μέσων κυκλοφορίας και πληρωμής είναι ίσο με το άθροισμα των τιμών των εμπορευμάτων, συν τις ληξιπρόθεσμες πληρωμές, μείον τις συμψηφιζόμενες, μείον τον αριθμό των γύρων που διαγράφει το ίδιο χρήμα.

Το πιστωτικό χρήμα ξεπηδάει άμεσα από τη λειτουργία του χρήματος σαν μέσου πληρωμής γιατί οι χρεωστικές αποδείξεις που εκδόθηκαν για τα πουλημένα εμπορεύματα κυκλοφορούν με τη σειρά τους μεταβιβάζοντας σε άλλους τις χρεωστικές απαιτήσεις. Από την άλλη, η επέκταση του πιστωτικού συστήματος οδηγεί στην επέκταση του χρήματος σαν μέσου πληρωμής.

Σε ορισμένη ανάπτυξη της εμπορευματικής παραγωγής, η λειτουργία του μέσου πληρωμής βγαίνει έξω από τη σφαίρα της εμπορευματικής κυκλοφορίας. Το χρήμα γίνεται το γενικό εμπόρευμα των συμβολαίων.

Καθιερώνονται σε κάθε χώρα ορισμένες γενικές προθεσμίες πληρωμής, οι οποίες στηρίζονται εν μέρει στους φυσικούς όρους παραγωγής (εποχές του έτους) και ρυθμίζουν τις πληρωμές που δεν ξεπηδάνε άμεσα από την εμπορευματική κυκλοφορία (φόροι, γαιοπρόσοδοι κλπ). Η μάζα του χρήματος που απαιτείται για τις πληρωμές αυτές προκαλεί περιοδικές αλλά ολότελα επιφανειακές διαταραχές στην οικονομία των μέσων πληρωμής. Για όλες τις περιοδικές πληρωμές, η απαραίτητη αυτή μάζα μέσων πληρωμής είναι αντιστρόφως ανάλογη προς τη διάρκεια των περιόδων πληρωμής (νόμος ταχύτητας κυκλοφορίας των μέσων πληρωμής).

Τη στιγμή που ο θησαυρισμός εξαφανίζεται σαν αυτοτελής μορφή πλουτισμού, με την πρόοδο της αστικής κοινωνίας, αυξάνει από την άλλη με τη μορφή των εφεδρικών διαθεσίμων σε μέσα πληρωμής.

γ) Παγκόσμιο χρήμα

Στο παγκόσμιο εμπόριο, τα εμπορεύματα αναπτύσσουν την αξία τους σε παγκόσμια κλίμακα. Γι' αυτό, η αυτοτελής μορφή της αξίας τους εμφανίζεται μπροστά τους σαν παγκόσμιο χρήμα. [...] ο τρόπος ύπαρξής του (του χρήματος) γίνεται αντίστοιχος προς την έννοιά του.

Στην παγκόσμια αγορά έχουμε διπλό μέτρο αξιών: τον χρυσό και το ασήμι.

Υ₁₀₈: η πτώση της αξίας του ασημιού θα εκδηλωνόταν με μια ακόμα πιο μεγάλη πτώση της τιμής του, αν η τιμή του ασημιού δεν κρατιόταν και σήμερα ακόμα ψηλά με τεχνητά μέσα.

Το παγκόσμιο χρήμα λειτουργεί σαν γενικό μέσο πληρωμής, γενικό αγοραστικό μέσο και απόλυτη κοινωνική υλοποίηση του πλούτου γενικά. [...] Χρησιμεύουν ουσιαστικά κάθε φορά που διαταράσσεται ξαφνικά η καθιερωμένη ανταλλαγή ύλης ανάμεσα στα διαφορετικά έθνη. Επίσης, απόλυτα κοινωνική υλοποίηση του πλούτου όπου δεν πρόκειται ούτε για αγορά, ούτε για πληρωμή παρά για μεταβίβαση πλούτου από μια χώρα στην άλλη. Πχ. χρηματοδοτήσεις και χρηματικά δάνεια για τη διεξαγωγή πολέμου ή για την επανάληψη πληρωμών σε μετρητά από τράπεζες.

Ο θησαυρισμός λειτουργεί σαν απόθεμα εφεδρικό.

Η κίνηση του παγκόσμιου χρήματος είναι διπλή: από τη μια, από τις πηγές του προς την παγκόσμια αγορά όπου συλλαμβάνεται σε διάφορα σημεία από τις εθνικές οικονομίες για να γίνει είδη πολυτελείας ή ν' αντικαταστήσει τα φθαρμένα νομίσματα. Από την άλλη, ανάμεσα στις διάφορες εθνικές σφαίρες κυκλοφορίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η εμπορευματική κυκλοφορία είναι η αφητηρία του κεφαλαίου. Η εμπορευματική παραγωγή και η ανεπτυγμένη εμπορευματική κυκλοφορία – το εμπόριο – αποτελούν τις ιστορικές προϋποθέσεις για τη γέννηση του κεφαλαίου. Το τελευταίο προϊόν της εμπορευματικής κυκλοφορίας, αν παραβλέψουμε το υλικό της περιεχόμενο, δηλ. το χρήμα, είναι η πρώτη μορφή εμφάνισης του κεφαλαίου.

Διαχωρίζεται λοιπόν το χρήμα σαν χρήμα και το χρήμα σαν κεφάλαιο. Σαν χρήμα, μεσολαβεί στην ανταλλαγή εμπορευμάτων, ως μέσο κυκλοφορίας ($E - X - E$), πουλώ για ν' αγοράσω. Σαν κεφάλαιο, η μορφή κυκλοφορίας του είναι $X - E - X$, αγοράζω για να πουλήσω. Το χρήμα που στην κίνησή του διαγράφει αυτόν τον τελευταίο κύκλο ($- E - X$) μετατρέπεται σε κεφάλαιο και είναι από τον προορισμό του κίολας ($X - E -$), κεφάλαιο.

Στην κυκλοφορία $X - E - X$, μπορούμε να δούμε δύο αντίθετες φάσεις $X - E$ και $E - X$, με αποτέλεσμα $X - X$. Βέβαια, θα πρέπει η χρηματική αξία ν' ανταλλάσσεται με μια μεγαλύτερη χρηματική αξία, αλλιώς θα 'ταν ανούσια. Από την άλλη, είναι ιδιόμορφη η κίνηση του χρήματος είτε ανταλλαχθεί με μεγαλύτερη, είτε ίση είτε μικρότερη χρηματική αξία.

Ας συγκρίνουμε όμως τις δύο μορφές κυκλοφορίας: $E - X - E$: απλή, άμεση εμπορευματική κυκλοφορία και $X - E - X$, κυκλοφορία του χρήματος, γέννηση του κεφαλαίου.

Οι ομοιότητές τους είναι οι εξής: αναλύονται στις δύο ίδιες αντίθετες φάσεις. Εμπλέκονται τα ίδια δύο υλικά στοιχεία: εμπόρευμα και χρήμα. Δύο πρόσωπα με ίδιες οικονομικές μάσκες: αγοραστής και πωλητής. Τέλος, κάθε μια κυκλοφορία είναι ενότητα των δύο αντίθετων φάσεων που συντελείται με τη συμμετοχή τριών: ο ένας πουλάει μόνο, ο άλλος αγοράζει μόνο και ο τρίτος, διαδοχικά αγοράζει και πουλάει.

Οι διαφορές. Πρώτα, η εξόφθαλμη αντιστροφή της διαδοχικής σειράς των ίδιων αντίθετων κυκλοφοριακών φάσεων ($E - X, X - E \neq X - E, E - X$). Η πρώτη αρχίζει με μια

πώληση και τελειώνει με μια αγορά, ενώ η δεύτερη αρχίζει με μια αγορά και τελειώνει με μια πώληση. Η πρώτη έχει σαν αποτέλεσμα την ανταλλαγή εμπορεύματος με εμπόρευμα ($E - E$), ενώ η δεύτερη έχει σαν αποτέλεσμα την ανταλλαγή χρήματος με χρήμα ($X - X$). Στην πρώτη, μεσολαβεί το χρήμα, στην δεύτερη το εμπόρευμα. Έτσι, έχουμε ξόδεμα του χρήματος στην πρώτη περίπτωση της εμπορευματικής ανταλλαγής και προκαταβολή του χρήματος στην δεύτερη περίπτωση της κυκλοφορίας του χρήματος.

Και παραπέρα. Στην $E - X - E$, αλλάζει θέση το ίδιο χρήμα δις, ενώ στην $X - E - X$ το ίδιο εμπόρευμα δις. Το χρήμα επαναρέει, στην πρώτη με επανάληψη του ίδιου προτσές, ενώ στην δεύτερη ως αποτέλεσμα του προτσές.

Τέλος στην εμπορευματική κυκλοφορία στόχος είναι η $A.X$. ενώ στην κυκλοφορία του χρήματος, στόχος είναι η $A.A$. Από πλευράς περιεχομένου, η $E - E$ είναι ποιοτική ανταλλαγή της ύλης, ενώ η $X - X$ ποσοτική ανταλλαγή $A.A$. (δηλ. αφαίρεσης κάθε ύλης).

Άρα, η ολοκληρωμένη μορφή του $X - E - X$ είναι: $X - E - X'$, όπου $X' = X + \Delta X$, δηλ. ίσο με το αρχικό ποσό που προκαταβλήθηκε συν μια προσαύξηση. Αυτή η προσαύξηση ή αυτό το περίσσευμα πάνω από την αρχική αξία, ονομάζεται υπεραξία. Έτσι, η αξία που προκαταβλήθηκε αρχικά, όχι μόνο διατηρείται στην κυκλοφορία, αλλά μέσα σ' αυτήν αλλάζει το μέγεθός της, προσθέτει στον εαυτό της μια υπεραξία ή αξιοποιείται. Και αυτή η κίνηση τη μετατρέπει σε κεφάλαιο.

Στην $E - X - E$ γενικά τα δύο άκρα είναι ισοδύναμες αξίες $E - E$, ενώ στην $X - E - X$ γενικά δεν είναι. Από τύχη και μόνο μπορεί ν' ανατραπεί αυτή η σχέση χωρίς να επηρεάζει την ουσία του προτσές.

Εξάλλου, η $E - X - E$ έχει σκοπό και τέρμα. Η $X - E - X$ είναι ατέρμονη κίνηση, ένα ποσό γίνεται μεγαλύτερο αλλά ποιοτικά είναι ίδιο με το αρχικό: ένα πεπερασμένο μέγεθος αξίας. Αν αποσυρθεί γίνεται θησαυρός, αν ξοδευτεί, παύει να είναι κεφάλαιο. Ο σκοπός είναι να πλησιάσει το κεφάλαιο τον πλούτο, αυξάνοντας το μέγεθός του. Η κυκλοφορία λοιπόν του χρήματος σαν κεφάλαιο αποτελεί αυτοσκοπό και γι' αυτό η κίνηση του κεφαλαίου είναι απεριόριστη και ατέρμονη.

Σαν συνειδητός φορέας αυτής της κίνησης. Ο κάτοχος του χρήματος γίνεται κεφαλαιοκράτης, το αντικειμενικό περιεχόμενο αυτής της κυκλοφορίας – η αξιοποίηση της αξίας – είναι ο δικός του υποκειμενικός σκοπός. Δεν τον ενδιαφέρει η $A.X$ ούτε το κέρδος για μια φορά. Μόνο η ακατάπαυστη κίνηση του κερδίζει.

Στην κυκλοφορία $X - E - X$, και τα δύο, το εμπόρευμα και το χρήμα λειτουργούν σαν διαφορετικοί τρόποι ύπαρξης της αξίας (το χρήμα σαν ο γενικός και το εμπόρευμα

σαν ο ιδιαίτερος τρόπος ύπαρξής της). Το κεφάλαιο είναι χρήμα, το κεφάλαιο είναι εμπόρευμα. Η αξία έχει λοιπόν δύο μορφές.

Η αξιοποίηση της αξίας είναι αυτοαξιοποίηση. Γεννάει αξία επειδή η ίδια είναι αξία.

Το χρήμα αποτελεί την αφετηρία και το τέρμα κάθε προτσές αξιοποίησης της αξίας. Είναι η μορφή με την οποία διαπιστώνεται η ταυτότητα της αξίας με τον εαυτό της.

Η αξία γίνεται αυξανόμενη αξία, αυξανόμενο χρήμα και σαν τέτοιο γίνεται κεφάλαιο.

Το κεφάλαιο διακρίνεται σε εμπορικό (αγοράζω για να πουλήσω πιο ακριβά, $X - E - X'$), σε βιομηχανικό ($X - E - X'$) και σε τοκοφόρο ($X - X'$, συντόμευση του $X - E - X'$).

Άρα, $X - E - X'$ είναι ο γενικός τύπος του κεφαλαίου.

2. ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

Το ερώτημα είναι: από πού πηγάζει η υπεραξία;

Η εμφανέστερη διαφορά της κυκλοφορίας του χρήματος, η αντιστροφή των δύο ίδιων αντίθετων προτσές, της αγοράς και της πώλησης δεν μας βγάζει από τη σφαίρα της εμπορευματικής κυκλοφορίας. Η αντιστροφή αυτή, άλλωστε ισχύει μόνο για τον έναν από τους τρεις συναλλασσόμενους φίλους, αυτόν που και αγοράζει και πουλάει. Τίθεται λοιπόν το ερώτημα, αν η εμπορευματική κυκλοφορία επιτρέπει την παραγωγή υπεραξίας.

Η ανταλλαγή ΑΧ είναι συμφέρουσα και για τους δύο που ανταλλάσσουν. Δίνουν κάτι που τους περισσεύει και παίρνουν κάτι που τους λείπει, ενώ από την άλλη, ο καταμερισμός της εργασίας αυξάνει την παραγωγικότητα.

Αυτό όμως δεν ισχύει στην ΑΑ. Οι συναλλασσόμενοι είναι αδιάφοροι εφόσον ανταλλάσσουν ίσες ΑΑ. Αυτό ισχύει είτε έχουμε άμεση ανταλλαγή εμπορευμάτων είτε έχουμε διαχωρισμό της ανταλλαγής σε δύο πράξεις. Να σημειωθεί ότι η αξία είναι προϋπόθεση και όχι αποτέλεσμα της κυκλοφορίας. Στην απλή εμπορευματική κυκλοφορία έχουμε λοιπόν ουσιαστικά, μεταμόρφωση του εμπορεύματος. Η ίδια αξία μένει πάντα στα χέρια του ίδιου κατόχου εμπορευμάτων ($E - X - E$) και καμιά μεταβολή δεν συντελείται στο μέγεθός της. Το μόνο που αλλάζει είναι η χρηματική μορφή του εμπορεύματος, από τιμή εμπορεύματος σε χρηματικό ποσό και τέλος σε τιμή ισοδύναμου εμπορεύματος.

Η ανταλλαγή άρα εμπορευμάτων δεν είναι μέσο πλουτισμού αφού γενικά είναι ανταλλαγή ισοδυνάμων. Μπορεί να κερδίζουν οι συναλλασσόμενοι από την πλευρά της ΑΧ αλλά από την πλευρά της ΑΑ δεν υπάρχει κανένα όφελος.

Σ' αυτό το σημείο υπάρχει μεγάλη σύγχυση στους αστούς οικονομολόγους η οποία αντανάκλα την σύγχυση μεταξύ ΑΧ και ΑΑ και οδηγεί στην απόπειρα να παραστήσουν το εμπόριο, την αναπτυγμένη εμπορευματική κυκλοφορία σαν πηγή υπεραξίας.

Το συμπέρασμα είναι ότι δεν γίνεται παραγωγή υπεραξίας στην ανταλλαγή ισοδυνάμων, στην εμπορευματική ανταλλαγή. Αυτό συμβαίνει, με δεδομένη την καθαρή μορφή του φαινομένου.

Ας εξετάσουμε όμως και τη μη καθαρή μορφή του φαινομένου. Αποκλείεται να κερδίζει κανείς γενικά από μια ονομαστική ύψωση της τιμής αφού όσα θα κέρδιζε σαν πωλητής, θα τα έχανε σαν αγοραστής. Και αντίθετα, αν μπορούσε να αγοράζει κάτω από την αξία τους τα εμπορεύματα θα είχε ήδη χάσει, πουλώνοντας κάτω από την αξία τους τα δικά του εμπορεύματα. Είναι λοιπόν ανούσια η σκέψη ότι ο κάτοχος του εμπορεύματος, όταν ονομάζεται παραγωγός πουλάει το εμπόρευμα πάνω από την αξία του και όταν ονομάζεται καταναλωτής το πληρώνει πολύ ακριβά.

Οι συνεπείς εκπρόσωποι αυτής της αυταπάτης υποστηρίζουν ότι υπάρχει μια τάξη που μόνο αγοράζει χωρίς να πουλάει (μόνο καταναλώνει χωρίς να παράγει). Το χρήμα πρέπει να εισρέει διαρκώς σ' αυτήν από τους ίδιους τους κατόχους εμπορευμάτων χωρίς ανταλλαγή, δωρεάν, με βάση κάποιους τίτλους δικαίου και εξουσίας. Σαν παράδειγμα αναφέρεται η αρχαία Ρώμη, όπου εξαπατημένοι ήταν και πάλι οι πωλητές, παρόλο που πουλούσαν πολύ ακριβά τα εμπορεύματά τους στους Ρωμαίους.

Ας εξετάσουμε όμως το ζήτημα σε ατομική βάση – και όχι στη βάση γενικών κατηγοριών. Έστω ότι ο Α «κλέβει» τον Β ανταλλάσσοντας μια αξία 40 λ. με μια αξία 50 λ. Σ' αυτήν την περίπτωση, πρώτον, η αξία δεν αλλάζει συνολικά, παραμένει 90 λ, χωρίς την παραγωγή υπεραξίας, αλλάζει μόνο η κατανομή της και δεν διαφέρει από την άμεση κλοπή. Δεύτερον, δεν μπορεί το σύνολο της τάξης των κεφαλαιοκρατών να κερδίζει σε βάρος του εαυτού της.

Το συμπέρασμα είναι ότι ούτε η ανταλλαγή μη ισοδυνάμων γεννάει υπεραξία.

Αν εξετάσουμε λοιπόν το εμπορικό κεφάλαιο – σφαίρα της κυκλοφορίας – είναι αδύνατο να εξηγηθεί η παραγωγή υπεραξίας, είτε έχουμε ανταλλαγή ισοδυνάμων είτε μη ισοδυνάμων. Φαίνεται σαν δίπλευρη εξαπάτηση των εμπορευματοπαραγωγών από τον παρασιτικό έμπορο.

Ακόμα περισσότερο για το τοκογλυφικό κεφάλαιο. Για τον Αριστοτέλη ήταν ο πιο αφύσικος τρόπος πορισμού.

Τότε λοιπόν η παραγωγή υπεραξίας γίνεται έξω από τη σφαίρα κυκλοφορίας;

Δεν γίνεται γιατί η παραγωγή του εμπορεύματος μέσω της εργασίας του αποκρυσταλλώνει σ' αυτό αξία, όχι όμως και υπεραξία.

Το κεφάλαιο λοιπόν δεν μπορεί να πηγάει από την κυκλοφορία, και εξίσου δεν μπορεί να μην πηγάει από την κυκλοφορία. Πρέπει ταυτόχρονα να πηγάει και μέσα σ' αυτήν και όχι μέσα σ' αυτήν.

Τέλος, μελετάμε τη μέση τιμή που σε τελευταία ανάλυση συμφωνεί με την αξία.

Αυτοί είναι οι όροι του προβλήματος.

3. ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ ΠΩΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ

Η αλλαγή της αξία του χρήματος δεν μπορεί να γίνει σ' αυτό το ίδιο το χρήμα.

Η υπεραξία δεν μπορεί να πηγάζει και στην απλή μεταμόρφωση του E σε X , στο $E - X'$.

Άρα, η παραγωγή υπεραξίας γίνεται στο $X - E$. Συνεπώς η πηγή είναι η AX . Πρέπει να βρεθεί μια τέτοια AX που η κατανάλωσή της να παράγει αξία, να είναι αντικειμενοποίηση της εργασίας κι επομένως προτσές δημιουργίας αξίας. Αυτή η AX είναι η ικανότητα για εργασία, η εργατική δύναμη.

Εργατική δύναμη είναι το σύνολο των φυσικών και πνευματικών ικανοτήτων που υπάρχουν στο σώμα, στη ζωντανή προσωπικότητα και που τις βάζει σε κίνηση κάθε φορά που παράγει οποιουδήποτε είδους AX .

Για τη δυνατότητα αγοράς της $ΕΔ$ υπάρχουν δύο όροι.

Ο πρώτος όρος είναι ο κάτοχος της $ΕΔ$ πρέπει να την εξουσιάζει, να 'ναι δηλαδή ελεύθερος ιδιοκτήτης του εαυτού του. Βάζει την $ΕΔ$ του στη διάθεση του αγοραστή μόνο για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα ώστε να συνεχίζει να έχει δικαίωμα ιδιοκτησίας πάνω της.

Ο δεύτερος όρος είναι να μην έχει ο κάτοχος του εμπορεύματος $ΕΔ$ μέσα παραγωγής στα χέρια του ώστε να μην μπορεί να παράγει και να πουλάει εμπορεύματα και να είναι υποχρεωμένος να πουλάει την $ΕΔ$ του.

Η σχέση μεταξύ κατόχου εμπορευμάτων ή χρήματος και κατόχου μόνο $ΕΔ$ δεν είναι φυσικοϊστορική, ούτε κοινή για όλες τις ιστορικές περιόδους. Επιπλέον, μόνο στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα η εμπορευματική παραγωγή είναι κυρίαρχη ή η πλειονότητα των προϊόντων εργασίας παίρνει τη μορφή του εμπορεύματος. Και γι' αυτό το σύστημα, αναγκαίος είναι ένας πολύ ανεπτυγμένος καταμερισμός της εργασίας. Από την άλλη το κεφάλαιο γεννιέται μόνο εκεί όπου ο κάτοχος των μέσων συντήρησης συναντά τον ελεύθερο εργάτη και αυτός ο ένας ιστορικός όρος περικλείει μέσα του μια παγκόσμια ιστορία. Γι' αυτό το κεφάλαιο είναι ο προάγγελος μιας νέας εποχής του κοινωνικού προτσές παραγωγής.

ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΕΔ

Καθορίζεται από το χρόνο εργασίας που είναι αναγκαίος για την παραγωγή και την αναπαραγωγή αυτού του εμπορεύματος. Η $ΕΔ$ είναι ιδιότητα του ζωντανού ανθρώπου επομένως μιλάμε εδώ για την αξία παραγωγής και αναπαραγωγής του ζωντανού οργανισμού. Η αξία της εργατικής δύναμης είναι η αξία των μέσων συντήρησης του

κατόχου της και περιέχει ένα ιστορικό και ηθικό στοιχείο. Σ' αυτήν προστίθεται η αξία των μέσων συντήρησης της οικογένειας του εργάτη εφόσον ο ίδιος είναι θνητός και επιβάλλεται η αναπαραγωγή του είδους του. Προστίθεται ακόμα η αξία των αναγκαίων μέσων (εμπορευμάτων) για τη μόρφωση ή ειδίκευση της εργατικής δύναμης. Η αξία της ΕΔ μεταβάλλεται όταν μεταβάλλονται οι αξίες των εμπορευμάτων που την καθορίζουν.

Για τον υπολογισμό της αξίας της ΕΔ απαιτείται η στάθμιση των αξιών των εμπορευμάτων που την καθορίζουν με βάση τη συχνότητα κατανάλωσης (καθημερινά, εβδομαδιαία, μηνιαία κλπ) και η αναγωγή τους στην ίδια μονάδα χρόνου.

Αν η τιμή της ΕΔ πέσει στο επίπεδο της αξίας των μέσων συντήρησης που είναι τα ελάχιστα αναγκαία για την επιβίωση του κατόχου της τότε είναι κάτω από την αξία της ΕΔ γιατί προσφέρεται (η ΕΔ) σε φθίνουσα μορφή.

Ο εργάτης πιστώνει πάντα τον κεφαλαιοκράτη αφού του επιτρέπει να καταναλώνει την ΑΧ του εμπορεύματός του, της ΕΔ του πρώτα και μετά εισπράττει απ' αυτόν την τιμή της.

Το προτσές κατανάλωσης της ΕΔ είναι ταυτόχρονα το προτσές παραγωγής εμπορευμάτων και υπεραξίας. Η κατανάλωση της ΕΔ όπως και κάθε άλλου εμπορεύματος συντελείται έξω από τη σφαίρα της κυκλοφορίας. Πάμε λοιπόν στον τόπο παραγωγής όπου πέρα από το πώς παράγει το κεφάλαιο, θα δούμε και πώς το παράγουν το ίδιο.

Στη σφαίρα της κυκλοφορίας ή της ανταλλαγής εμπορευμάτων κυριαρχεί η ελευθερία, η ισότητα, η ιδιοκτησία και ο Μπένθαμ! Αφήνοντας την σφαίρα της εμπορευματικής κυκλοφορίας αλλάζουν κάπως τα πράγματα για τα δρώντα πρόσωπα, ο πρώην κάτοχος προπορεύεται σαν κεφαλαιοκράτης και ο κάτοχος της εργατικής δύναμης τον ακολουθεί σαν εργάτης του.

Σε συντομία, το Δεύτερο Μέρος περιλαμβάνει:

1. Γενικός Τύπος του Κεφαλαίου $X - E - X'$, κυκλοφορία του χρήματος και εμπορευματική κυκλοφορία, παραγωγή υπεραξίας.
2. Αντιφάσεις του γενικού τύπου: από πού προκύπτει η υπεραξία. Δεν μπορεί να πηγάζει από την εμπορευματική κυκλοφορία αλλά ούτε και έξω απ' αυτήν.
3. Εργατική Δύναμη: η πηγή της υπεραξίας, όροι και προτσές αγοράς, πώλησης και κατανάλωσής της.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΠΡΟΤΣΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΣΕΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

1. Προτσές εργασίας

Εργασία είναι η χρήση της ΕΔ.

Εξετάζουμε το προτσές εργασίας ανεξάρτητα από την καθορισμένη κοινωνική μορφή. Πρόκειται για την ανταλλαγή ύλης ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση. Ο άνθρωπος βάζει σε κίνηση τις φυσικές δυνάμεις, αλλάζει τη φύση, αλλάζει ταυτόχρονα και τον εαυτό του. Ο εργάτης πραγματοποιεί σκόπιμη αλλαγή στη φυσική ύλη και υποτάσσει τη θέλησή του σ' αυτόν τον σκοπό.

{Αυτό που ξεχωρίζει από πριν το χειρότερο αρχιτέκτονα από την καλύτερη μέλισσα είναι ότι έχει κιόλας φτιάξει το κύτταρο στο κεφάλι του, πριν το φτιάξει στο κερί.}

Στοιχεία του προτσές εργασίας είναι: α)η σκόπιμη δραστηριότητα (εργασία), β)το αντικείμενο και γ)τα μέσα της.

Η γη – όπου περιλαμβάνεται και το νερό – είναι το γενικό αντικείμενο της ανθρώπινης εργασίας. Πράγματα που η εργασία απλώς αποσπά από τη φύση λέγονται αντικείμενα εργασίας που υπάρχουν από τη φύση. Η **πρώτη ύλη** είναι φιλτραρισμένη ύλη, αντικείμενο εργασίας που έχει υποστεί κάποια αλλαγή με τη μεσολάβηση της εργασίας. {Κάθε πρώτη ύλη είναι αντικείμενο εργασίας, κάθε αντικείμενο εργασίας δεν είναι πρώτη ύλη.}

Από την άλλη, τα **μέσα εργασίας** είναι οι αγωγοί της δραστηριότητας του εργάτη πάνω στα αντικείμενα εργασίας. {Ιστορικά, η δουλεμένη πέτρα, τα κόκαλα, όστρακα, το εξημερωμένο ζώο είναι τα πρώτα μέσα εργασίας.} Η χρήση και η κατασκευή μέσων εργασίας χαρακτηρίζουν το ειδικά ανθρώπινο προτσές εργασίας.

{Τα λείψανα των μέσων εργασίας είναι πολύ σημαντικά για να κρίνουμε οικονομικούς κοινωνικούς σχηματισμούς που έχουν εξαφανιστεί. Οι οικονομικές εποχές ξεχωρίζουν μεταξύ τους όχι από το τι φτιάχνεται αλλά από το πώς και με τι μέσα φτιάχνεται.}

Διαχωρίζουμε τα μηχανικά μέσα παραγωγής – τον σκελετό και το μυϊκό σύστημα της παραγωγής – από τα μέσα εργασίας-δοχεία, το σύστημα αγγείων της παραγωγής (σωλήνες, βαρέλια κλπ).

Με την πλατιά του έννοια το προτσές παραγωγής περιλαμβάνει όλους τους υλικούς όρους που απαιτούνται γενικά για να συντελεστεί το προτσές. Το γενικό μέσο εργασίας αυτού του είδους είναι η ίδια η γη, αλλά και προϊόντα προηγούμενης εργασίας.

Αυτό που από την πλευρά του εργάτη εμφανιζόταν με τη μορφή της ανηρεμίας, εμφανίζεται μετά το προτσές, από την πλευρά του προϊόντος σαν ηρεμούσα ιδιότητα, με τη μορφή του Είναι. Το προϊόν του προτσές είναι μια ΑΧ που με την αλλαγή της μορφής της έχει προσαρμοστεί στις ανάγκες του ανθρώπου.

Τα μέσα εργασίας και τα αντικείμενα εργασίας αποτελούν τα μέσα παραγωγής.

Αν εξετάσουμε το προτσές από την πλευρά του αποτελέσματος, του προϊόντος η εργασία είναι παραγωγική εργασία. Βέβαια, τα προϊόντα δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα αλλά και όρος του προτσές εργασίας. Η παρελθούσα-προηγούμενη εργασία εμφανίζεται ως πρώτη ύλη και μέσα εργασίας.

Η πρώτη ύλη μπορεί να αποτελεί την κύρια ουσία ενός προϊόντος ή να μπει σ' αυτό μόνο σαν βοηθητική ύλη. Γενικά, η πρώτη ύλη έχει πολλαπλές χρήσεις.

Ακόμα, το ίδιο προϊόν μπορεί στο ίδιο προτσές εργασίας να χρησιμεύει σαν μέσο εργασίας και πρώτη ύλη.

Τα ενδιάμεσα προϊόντα είναι πρώτες ύλες, μισοκατεργασμένα προϊόντα.

Συνεπώς, μια ΑΧ μπορεί να είναι μέσο εργασίας, πρώτη ύλη ή προϊόν (τελικό) ανάλογα με τη θέση της στο προτσές εργασίας και την καθορισμένη λειτουργία της.

Τα μέσα παραγωγής που δεν μπαίνουν στο προτσές εργασίας είναι άχρηστα, επιπλέον αχρηστεύονται και από την καταστροφική δύναμη της ανταλλαγής της φύσης (σκουριά, σάπισμα κλπ). Η ζωντανή εργασία μετατρέπει τις ενδεχόμενες ΑΧ, σε πραγματικές και δρώσες ΑΧ. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να διατηρηθούν και να πραγματοποιηθούν σαν ΑΧ αυτά τα προϊόντα προηγούμενης εργασίας.

Το προτσές εργασίας είναι προτσές κατανάλωσης. Σε αντιδιαστολή με την ατομική κατανάλωση – κατανάλωση προϊόντων σαν μέσα συντήρησης του ζωντανού ατόμου – η παραγωγική κατανάλωση είναι κατανάλωση προϊόντων σαν μέσα συντήρησης της εργασίας.

Τέλος, στο προτσές εργασίας μπαίνουν και μέσα παραγωγής που δεν είναι προϊόντα του προτσές εργασίας.

Το προτσές εργασίας είναι αιώνιος φυσικός όρος της ζωής του ανθρώπου, εξίσου κοινό για όλες τις κοινωνικές μορφές.

Πάμε λοιπόν στον κεφαλαιοκράτη.

Υπάρχουν δύο ιδιομορφίες του προτσές κατανάλωσης της ΕΔ από τον κεφαλαιοκράτη.

Η πρώτη ιδιομορφία είναι ότι ο εργάτης εργάζεται κάτω από τον έλεγχο του κεφαλαιοκράτη, στο οποίο ανήκει η εργασία του.

Η δεύτερη ιδιομορφία είναι ότι το προϊόν είναι ιδιοκτησία του κεφαλαιοκράτη και όχι του άμεσου παραγωγού, του εργάτη. {Το προτσές εργασίας είναι προτσές ανάμεσα σε πράγματα που τ' αγόρασε ο κεφαλαιοκράτης, που του ανήκουν, γι' αυτό του ανήκει και το προϊόν αυτού του προτσές.}

2. Το προτσές αξιοποίησης

Ο κεφαλαιοκράτης θέλει α)να παράγει μια ΑΧ που έχει ΑΑ, δηλαδή εμπόρευμα και β)να παράγει ένα εμπόρευμα που η αξία του να είναι μεγαλύτερη από το άθροισμα των αξιών των εμπορευμάτων που απαιτήθηκαν για την παραγωγή του (μέσα παραγωγής και ΕΔ). Άρα θέλει να παράγει όχι μόνο μια ΑΧ μα ένα εμπόρευμα, όχι μόνο ΑΧ μα αξία, όχι μόνο αξία μα και υπεραξία.

Όπως το εμπόρευμα είναι ενότητα ΑΧ και αξίας, πρέπει το προτσές παραγωγής του (η εμπορευματική παραγωγή) να είναι ενότητα προτσές εργασίας και προτσές δημιουργίας αξίας.

Ας υπολογίσουμε την αξία ενός εμπορεύματος-προϊόντος του προτσές εργασίας στον καπιταλισμό, π.χ. του νήματος:

Πρώτη ύλη (μπαμπάκι) + μέσο εργασίας (αδράχτι)

(10 λίβρες=) 10 σελίνια + (1/4) 2 σελίνια

12 σελίνια σε χρυσό = 24 ώρες = 2 μέρες εργασίας (με 12ωρο)

Η εξαφάνιση του μπαμπακιού και του αδραχτιού στο νήμα δεν αλλάζει το γεγονός ότι στο νήμα υπάρχει μια αξία 12 σελινιών. Η αξία του μπαμπακιού (μέσος αναγκαίος χρόνος εργασίας για την παραγωγή του) είναι τμήμα της αξίας του νήματος.

Μόνο δύο όροι πρέπει να εκπληρωθούν: α)πρέπει πραγματικά να 'χουν χρησιμεύσει μπαμπάκι και αδράχτι για την παραγωγή μιας ΑΧ (νήμα) και β)προϋπόθεση ότι έχει ξοδευτεί μόνο ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας.

Η εργασία του κλώστη προσθέτει τη νέα αξία. Πρόκειται εδώ για την αφηρημένη εργασία (καθόλου δεν μας ενδιαφέρει ότι ο εργάτης μας είναι κλώστης) η οποία υπολογίζεται με ευκολία ως απλή, κοινωνικά μέση εργασία και μετρίεται σε ώρες (κλπ). Το ζήτημα, λοιπόν είναι ποσοτικό. Οι ώρες εργασίας θεωρούνται ξόδεμα ζωικής δύναμης του εργάτη επί μια ώρα και αποτελούν μια καθορισμένη ποσότητα εργασίας.

Να τονισθεί ότι μόνο ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας είναι δημιουργός αξίας.

Έτσι λοιπόν, καθορισμένη και με την πείρα διαπιστωμένες ποσότητες προϊόντος δεν παρασταίνουν παρά καθορισμένες ποσότητες εργασίας, μια καθορισμένη μάζα στερεοποιημένου χρόνου εργασίας.

Στο παράδειγμά μας, η ημερήσια αξία της ΕΔ είναι 3 σελίνια ή 6 ώρες εργασίας, συνεπώς 6 ώρες απαιτούνται για την παραγωγή των ημερήσιων μέσων συντήρησης του εργάτη και 6 ώρες απαιτούνται για την παραγωγή 3 σελινιών σε χρυσό. Σε 6 ώρες 10 λίβρες μπαμπάκι μετατρέπονται σε 10 λίβρες νήμα επομένως προστίθεται στο μπαμπάκι μια αξία 3 σελινιών στο μπαμπάκι.

Η συνολική αξία 10 λιβρών νήματος είναι $2\frac{1}{2}$ μέρες εργασίας (με 12ωρο) ή 30 ώρες εργασίας ή 15 σελίνια. Άρα η τιμή 10 λιβρών νήματος είναι 15 σελίνια και για μία λίβρα 1 σελίνι και 6 πένες.

Παρατηρούμε ότι τα ημερήσια έξοδα συντήρησης της ΕΔ και το ημερήσιο ξόδεμά της είναι δύο μεγέθη διαφορετικά. Το πρώτο αφορά την ΑΑ της ΕΔ, ενώ το δεύτερο την ΑΧ της. Ο πωλητής της ΕΔ, ο εργάτης πραγματοποιεί την ΑΑ του εμπορεύματός του και εκποιεί την ΑΧ του.

Άρα μια εργασία 54 ωρών (40 ώρες για 20 λίβρες μπαμπάκι, 8 ώρες για $\frac{1}{2}$ αδράχτι και 6 ώρες για την αναπαραγωγή της ΕΔ) παρήγαγε μια αξία 60 ωρών, μια υπεραξία δηλαδή 3 σελινιών. Το χρήμα μετατράπηκε σε κεφάλαιο.

Όλοι οι όροι του προβλήματος λύθηκαν χωρίς να καταπατηθούν καθόλου οι νόμοι της ανταλλαγής εμπορευμάτων. Όλη αυτή η πορεία, η μετατροπή χρήματος σε κεφάλαιο συντελείται μέσα στη σφαίρα της κυκλοφορίας (επειδή εξαρτάται από την αγορά της ΕΔ στην αγορά εμπορευμάτων) και δεν συντελείται μέσα στη σφαίρα της κυκλοφορίας (επειδή η κυκλοφορία προετοιμάζει απλώς το προτσές αξιοποίησης που συντελείται στη σφαίρα της παραγωγής).

Το προτσές αξιοποίησης δεν είναι παρά το προτσές δημιουργίας αξίας που έχει παραταθεί πέρα από ένα σημείο πχ τις 6 ώρες και γενικά πέρα από το σημείο που η πληρωμένη αξία της ΕΔ αναπληρώνεται με ένα νέο ισοδύναμο.

Θα πρέπει να τονισθεί και πάλι ότι ως μέσα παραγωγής θεωρούμε αυτά που επικρατούν κοινωνικά για κάθε προτσές εργασίας, ενώ η ΕΔ είναι κανονικής ποιότητας, καταναλώνεται με μέσο βαθμό μόχθου και με τον κοινωνικά συνηθισμένο βαθμό έντασης.

Η ενότητα του προτσές εργασίας και του προτσές δημιουργίας αξίας αποτελεί το προτσές παραγωγής εμπορευμάτων. Η ενότητα του προτσές εργασίας και του προτσές αξιοποίησης αποτελεί το κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής εμπορευμάτων ή την κεφαλαιοκρατική μορφή της εμπορευματικής παραγωγής.

Όσον αφορά την υπόθεση της απλής εργασίας, δεν αλλάζει σε τίποτα η ανάλυση στην αντίθετη περίπτωση. Αλλάζει η αξία της ΕΔ αν αυτή είναι ανώτερη, συνθετότερη εργασία. Η υπεραξία όμως προκύπτει και στις δύο περιπτώσεις από ένα ποσοτικό πλεόνασμα εργασίας, από την παρατεταμένη διάρκεια του ίδιου προτσές εργασίας. Η ανώτερη εργασία πρέπει λοιπόν να ανάγεται πάντα σε κοινωνικά μέση εργασία, σε κάθε προτσές δημιουργίας αξίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΤΑΘΕΡΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η αξία των μέσων παραγωγής, δηλ. των μέσων εργασίας και των αντικειμένων εργασίας πραγματοποιείται με την εργασία. Πώς όμως;

Στον ίδιο χρόνο, ο εργάτης διατηρεί την παλιά αξία προσθέτοντας νέα αξία. Δύο αποτελέσματα, στον ίδιο χρόνο εργασίας, ενώ ο εργάτης εργάζεται μια φορά. Το αντιφατικό αυτό γεγονός, αντανακλά τον διπλό χαρακτήρα της εργασίας.

Η εργασία με την συγκεκριμένη της μορφή παράγει ΑΧ, χρησιμοποιεί μέσα παραγωγής και τα ανασταίνει, τα μετατρέπει σε παράγοντες του προτσές εργασίας και ενώνεται μαζί τους για να σχηματίσει προϊόντα. Μεταβιβάζει λοιπόν την αξία των συγκεκριμένων μέσων παραγωγής στο προϊόν και διατηρεί έτσι την αξία τους στο προϊόν.

Από την άλλη, η αφηρημένη εργασία προσθέτει νέα αξία. Πρόκειται μόνο για ποσοτική πρόσθεση εργασίας, ανεξάρτητα από την ωφέλιμη μορφή της εργασίας.

Η ιδιότητα με την οποία η εργασία διατηρεί αξίες στη διάρκεια του ίδιου προτσές είναι ουσιαστικά διαφορετική από την ιδιότητα με την οποία δημιουργεί αξία. Αυτό φαίνεται και αν αυξομειώσουμε την παραγωγικότητα της εργασίας ή την ΑΑ των μέσων παραγωγής.

Όταν οι δοσμένοι όροι παραγωγής παραμένουν ίδιοι, ο εργάτης διατηρεί τόσο περισσότερη αξία, όσο περισσότερη αξία προσθέτει αλλά δεν διατηρεί περισσότερη αξία **επειδή** προσθέτει περισσότερη αξία, αλλά επειδή την προσθέτει κάτω από σταθερούς όρους. Με την σχετική έννοια, δύο ώρες εργασίας είναι πάντα διπλάσια αξία από μια ώρα.

Η αξία υπάρχει μόνο σε μια ΑΧ, αν παραβλέψουμε το σύμβολο της αξίας. Όταν χάνεται η ΑΧ, χάνεται και η αξία. Δεν ισχύει όμως αυτό για τα μέσα παραγωγής που χάνουν την αρχική μορφή της ΑΧ τους για ν' αποκτήσουν άλλη μορφή ΑΧ, μέσα στο προϊόν. Όσο σπουδαίο είναι για την αξία να υπάρχει η ίδια μέσα σε μια ΑΧ, άλλο τόσο αδιάφορο της είναι σε ποια ΑΧ υπάρχει. Στο προτσές παραγωγής περνάει αξία από το μέσο παραγωγής στο προϊόν μόνο στο βαθμό που το μέσο παραγωγής χάνει μαζί με την αυτοτελή του ΑΧ και την ΑΑ. Από την άποψη αυτή οι υλικοί παράγοντες του προτσές εργασίας συμπεριφέρονται διαφορετικά.

Οι πρώτες και οι βοηθητικές ύλες χάνουν την αυτοτελή μορφή που μ' αυτήν είχαν μπει στο προτσές εργασίας, σαν ΑΧ. Τα καθαυτό μέσα εργασίας από την άλλη, μεταβιβάζουν στο προϊόν τόση αξία όση είναι η φθορά τους γι' αυτό το προϊόν. Έτσι υπολογίζεται η φθορά όλων των μέσων εργασίας.

Το μέσο παραγωγής ποτέ δεν παραχωρεί περισσότερη αξία στο προϊόν από την αξία που χάνει στο προτσές εργασίας με την εκμηδένιση της δικής του ΑΧ. {Αν δεν είχε αξία, δεν θα παραχωρούσε αξία στο προϊόν όπως πχ ο αέρας, το νερό κλπ}.

Όσον αφορά τις μηχανές (μέσα εργασίας) μπαίνουν ολόκληρες στο προτσές εργασίας, ενώ μπαίνουν μόνο εν μέρει στο προτσές αξιοποίησης. {Η διαφορά του προτσές εργασίας και του προτσές αξιοποίησης αντανakλάται εδώ στους υλικούς τους παράγοντες με το ότι το ίδιο μέσο παραγωγής, σαν στοιχείο προτσές εργασίας μπαίνει ολόκληρο, ενώ σαν στοιχείο δημιουργίας αξίας μπαίνει κομματιαστά στο ίδιο προτσές παραγωγής. Πρόκειται ουσιαστικά για τις δύο πλευρές της εργασίας και το διαφορετικό τους ρόλο στη δημιουργία της αξίας}.

Από την άλλη, μέσο παραγωγής που μπαίνει ολόκληρο στο προτσές αξιοποίησης μπορεί να μπαίνει μόνο κομματιαστά στο προτσές εργασίας. Π.χ. η φύρα. Στο βαθμό όμως που αυτή είναι κανονική, αποτελεί όρο παραγωγής του προϊόντος. Αυτό ισχύει για όλα τα απορρίμματα του προτσές εργασίας – τουλάχιστον γι' αυτά που δεν ξαναμπαίνουν στο προτσές εργασίας.

Το ανώτατο όριο απώλειας αξίας που μπορούν να υποστούν τα μέσα παραγωγής στο προτσές εργασίας περιορίζεται από το αρχικό μέγεθος αξίας με το οποίο μπαίνουν στο προτσές ή από το προτσές εργασίας από το οποίο βγαίνουν σαν προϊόντα. {Γι' αυτό τα μέσα παραγωγής δεν μπορούν να προσθέσουν στο προϊόν περισσότερη αξία απ' όση έχουν, ανεξάρτητα από το προτσές εργασίας στο οποίο ανήκουν}.

Είναι λοιπόν φυσικό χάρισμα της δρώσας ΕΔ να διατηρεί αξία, προσθέτοντας αξία. Δε στοιχίζει τίποτα στον εργάτη, φέρνει όμως μεγάλο όφελος στον κεφαλαιοκράτη: τη διατήρηση της υπάρχουσας αξίας του κεφαλαίου.

Αυτό που γενικά καταναλώνεται από τα μέσα παραγωγής είναι η ΑΧ τους. Η αξία τους δεν καταναλώνεται, διατηρείται, μεταβιβάζεται στο νέο προϊόν, επομένως δεν αναπαράγεται.

Διαφορετικά έχει το ζήτημα με τον υποκειμενικό παράγοντα του προτσές εργασίας, τη δρώσα ΕΔ. Εδώ, η αναπλήρωση μιας αξίας (της ΕΔ), από μίαν άλλη (το ισοδύναμο που παράγεται στον αναγκαίο χρόνο) συντελείται με τη δημιουργία νέας αξίας.

Και όχι μόνο αναπαράγεται η αξία της ΕΔ αλλά παράγεται και μια παραπανίσια αξία. Η υπεραξία αυτή αποτελεί το πλεόνασμα της αξίας του προϊόντος πέρα από την αξία των καταναλωμένων δημιουργών του προϊόντος (μέσα παραγωγής και ΕΔ).

Το μέρος λοιπόν του κεφαλαίου που μετατρέπεται σε μέσα παραγωγής, δηλ. σε πρώτες ύλες, βοηθητικές ύλες και μέσα εργασίας δεν μεταβάλλει το μέγεθος της αξίας του

στο προτσές παραγωγής. Γι' αυτό ονομάζεται σταθερό μέρος του κεφαλαίου ή σταθερό κεφάλαιο.

Αντίθετα, το μέρος του κεφαλαίου που έχει μετατραπεί σε ΕΔ, μεταβάλλει την αξία του στο προτσές παραγωγής. Παράγει το δικό του ισοδύναμο και ένα πλεόνασμα πέρα απ' αυτό. Γι' αυτό το ονομάζω μεταβλητό μέρος του κεφαλαίου ή μεταβλητό κεφάλαιο.

{Τα ίδια συστατικά του κεφαλαίου που από την άποψη του προτσές εργασίας διακρίνονται σαν αντικειμενικοί και υποκειμενικοί παράγοντες, σαν μέσα παραγωγής και ΕΔ, από την άποψη του προτσές αξιοποίησης διακρίνονται σαν σταθερό και μεταβλητό κεφάλαιο}.

Τέλος εξετάζονται αλλαγές στην αξία της πρώτης ύλης και των μέσων παραγωγής και πώς αυτές επηρεάζουν την αξία που μεταφέρεται από τα στοιχεία του σταθερού κεφαλαίου στο προϊόν, για να αποδειχτεί ότι το σταθερό κεφάλαιο δεν μεταφέρει ποτέ περισσότερη αξία απ' όση έχει – παρόλο που μπορεί αυτή η αξία ν' αλλάξει, με εφευρέσεις, καιρικές συνθήκες κλπ.

Οι αλλαγές άλλωστε στην αναλογία ανάμεσα στο σταθερό και μεταβλητό κεφάλαιο δεν θίγουν τη λειτουργική διαφορά τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

1. Ο βαθμός εκμετάλλευσης της ΕΔ

Αρχικά $K = \sigma + \mu$, ενώ το εμπόρευμα που προκύπτει στο τέλος του προτσές παραγωγής έχει αξία $= (\sigma + \mu) + u$. $K \rightarrow K' (=K+u)$

Είναι ταυτολογία να πούμε ότι το πλεόνασμα της αξίας του προϊόντος πέρα από την αξία των στοιχείων της παραγωγής του είναι ίσο με την αξιοποίηση του προκαταβλημένου κεφαλαίου.

Πιο αναλυτικά: $\sigma = 410$ λιρ. = 312 λιρ πρώτες ύλες + 44 λιρ βοηθητικές ύλες + 54 λιρ μηχανήματα που φθάρθηκαν στο προτσές παραγωγής. Η συνολική αξία των μηχανημάτων είναι 1054 λιρ. Αν βάζαμε στο σ όλη την αξία των μηχανημάτων θα έπρεπε να βάζαμε και 1000 λίρες στην αξία του προϊόντος.

Η νέα αξία είναι $\mu + u$ ($90 + 90 = 180$ λιρ)

Η υπεραξία είναι συνέπεια της αλλαγής αξίας που παθαίνει το μ . ($\mu + u = \mu + \Delta\mu$) Όμως η πραγματική αλλαγή αξίας και η αναλογία στην οποία αλλάζει η αξία θολώνονται επειδή, εξαιτίας της αύξησης του μ , αλλάζει το συνολικό K που προκαταβλήθηκε. Θα εξετάσουμε λοιπόν το πρόβλημα με $\sigma = 0$.

Κατ' αρχήν σημειώνουμε την αντίφαση: μεταβλητό κεφάλαιο $\mu = 90$ λίρες. Όμως, 90 λιρ είναι το σύμβολο για το προτσές που διατρέχει αυτή η αξία. Στο ίδιο το προτσές παραγωγής, στη θέση των προκαταβλημένων 90 λιρ μπαίνει η δρώσα ΕΔ, στη θέση νεκρής εργασίας μπαίνει ζωντανή εργασία, στη θέση ενός σταθερού μεγέθους, ένα μεταβλητό μέγεθος. Από την άποψη της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής όλη αυτή η πορεία είναι αυτοκίνηση της αρχικά σταθερής αξίας που έχει μετατραπεί σε ΕΔ. Αν λοιπόν φαίνεται αντιφατικός ο παραπάνω τύπος, εκφράζει μόνο μια αντίφαση που ενυπάρχει στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή.

Η υπόθεση $\sigma = 0$ μπορεί να ξενίζει αλλά γίνεται καθημερινά όταν αφαιρούμε την αξία του K που απλώς ξαναεμφανίζεται στην αξία του προϊόντος. Βέβαια, για να λειτουργήσει το μεταβλητό κεφάλαιο πρέπει να προκαταβληθεί σταθερό K . Όμως, εφόσον εξετάζουμε την δημιουργία αξίας και την αλλαγή αξίας, το υλικό υπόστρωμα (μέσα παραγωγής) δεν μας ενδιαφέρει. Μας ενδιαφέρει να υπάρχει, και μάλιστα σε αρκετή ποσότητα για ν' απορροφήσει τη δρώσα ΕΔ αλλά δεν μας ενδιαφέρει ούτε η αξία του, ούτε αν έχει αξία ούτε η ποιότητά του – αν είναι μπαμπάκι ή σίδερο.

Επομένως, $\sigma=0$, $K=\mu$, $K'=\mu+u=180$ λιρ. Αν $\mu=90$ λιρ, $u=180-90=90$ λιρ = απόλυτο μέγεθος της παραγόμενης υπεραξίας. Το αναλογικό μέγεθος θα είναι: $(u/\mu)100\%=(90/90)100\%=100\%$ (**Ποσοστό υπεραξίας**)

Αναγκαία εργασία ή αναγκαίος χρόνος εργασίας για την εργασία που ξοδεύτηκε στο διάστημα της ε.η. είναι το μέρος της ε.η. που στη διάρκειά του συντελείται η απλή αναπαραγωγή της ΕΔ, όπου η παραγωγή αξία εμφανίζεται σαν απλή αναπαραγωγή.

Αναγκαία για τον εργάτη γιατί είναι ανεξάρτητα από την κοινωνική μορφή της εργασίας του (πχ καπιταλισμός).

Αναγκαία για το κεφάλαιο και τον κόσμο του γιατί ο κόσμος αυτός έχει για βάση του τη διαρκή ύπαρξη του εργάτη.

Υπάρχει όμως και μια δεύτερη περίοδος του προτσές παραγωγής: αυτός είναι χρόνος υπερεργασίας, υπερεργασία, δηλ. η εργασία που ξοδεύτηκε κατά τη διάρκειά του (surplus labour).

Η υπεραξία είναι απλό πηξιμο χρόνου υπερεργασίας, απλή αντικειμενοποιημένη υπερεργασία.

Οι κοινωνικοί οικονομικοί σχηματισμοί (πχ δουλοκτητική κοινωνία, κοινωνία μισθωτής εργασίας) διαφέρουν μεταξύ τους μόνο στη μορφή με την οποία αποσπάται από τον άμεσο παραγωγό, από τον εργάτη αυτή η υπεραξία.

u/μ = υπερεργασία / αναγκαίος χρόνος. Πρόκειται για την ίδια σχέση με διαφορετική μορφή. Αριστερά έχουμε την αντικειμενοποιημένη εργασία, δεξιά την εργασία σε ρευστή μορφή.

Το ποσοστό υπεραξίας είναι ακριβής έκφραση του βαθμού εκμετάλλευσης της ΕΔ από το κεφάλαιο ή του εργάτη από τον κεφαλαιοκράτη. Δεν εκφράζει βέβαια, το απόλυτο μέγεθος της εκμετάλλευσης. 100% ποσοστό υπεραξίας μπορεί να προέρχεται από διαφορετικά απόλυτα μεγέθη εκμετάλλευσης.

Ας πάμε στο παράδειγμά μας. {410 λιρ (σ) + 90 λιρ (μ) + 90 λιρ (u) = 590 λιρ, προκαταβλημένο $K=500$ λιρ}. Το ποσοστό υπεραξίας δεν είναι $90/500=18\%$, ούτε είναι αυτό το ποσοστό κέρδους. Παρόλο που δεν ξέρουμε το απόλυτο μέγεθος της εη, ούτε πόσοι εργάτες απασχολούνται με $\mu=90$ λιρ, επειδή το ποσοστό υπεραξίας είναι 100% και επειδή $\text{υπερεργασία} / \text{αναγκαία εργασία} = 1$, συμπεραίνουμε ότι η υπερεργασία είναι ίση με την αναγκαία εργασία. Το μισό της εη είναι εργασία του εργάτη για τον εαυτό του, το άλλο μισό για τον κεφαλαιοκράτη.

2. Έκφραση της αξίας του προϊόντος σε αναλογικά μέρη του προϊόντος

Σε 12 ώρες παράγεται 20 λίβρες νήμα ή μια αξία 30 σελίνια. Ο βαθμός εκμετάλλευσης είναι 100%, πράγμα που σημαίνει 6 ώρες αναγκαίος χρόνος και 6 ώρες υπερεργασία (με εη 12 ωρών). Αυτή η αξία αναλύεται:

24 σελίνια: σ 8/10 της αξίας του νήματος (20 σελ μπαμπάκι = 4 σελ αδράχτι)

3 σελίνια: μ

3 σελίνια: υ, μ=υ: 2/10 της αξίας του νήματος

Άρα από τις 20 λίβρες νήμα, οι 16 λίβρες παρασταίνουν το σταθερό κεφάλαιο (13 1/3 λίβρες νήμα παρασταίνουν την πρώτη ύλη και 2 2/3 τα μέσα εργασίας), ενώ οι 4 λίβρες παρασταίνουν την νέα αξία, 2 λίβρες το μεταβλητό κεφαλαίο και 2 λίβρες την υπεραξία.

Τα συστατικά μέρη της αξίας του προϊόντος που διαφέρουν λειτουργικά ή στην έννοιά τους μπορούν να παρασταθούν με αναλογικά μέρη του ίδιου του προϊόντος. Αυτή η διάσπαση του προϊόντος είναι τόσο απλή όσο και σπουδαία, όπως θα δείξει η κατοπινή εφαρμογή της.

Και ανάποδα: τις πρώτες 8 ώρες ο κλώστης παράγει ένα μερικό προϊόν που η αξία του είναι ίση με τη συνολική αξία του μπαμπακιού όλης της ημέρας. Την επόμενη 1 ώρα και 36 λεπτά, παράγει ένα μερικό προϊόν που η αξία του είναι ίση με τη συνολική αξία των μέσων εργασίας. Την 1 ώρα και 12 λεπτά παράγει 2 λίβρες = 3 σελίνια, μια αξία προϊόντος που είναι ίση με όλο το νέο προϊόν που το παράγει μέσα σε 6 ώρες αναγκαία εργασία. Τέλος την τελευταία 1 ώρα και 12 λεπτά παράγει μια αξία ίση με την υπεραξία που έχει παραχθεί με την υπερεργασία μισής μέρας.

Έτσι δημιουργείται η «τελευταία ώρα» του Σένιορ

3. Η τελευταία ώρα του Σένιορ

Το μέρος είναι απολαυστικό. Ο Σένιορ ισχυρίζεται ότι το κέρδος του κεφαλαιοκράτη παράγεται την τελευταία ώρα εργασίας, κι αν αυτή κοπεί με μείωση του χρόνου εργασίας, θα κοπεί και το κέρδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ: Η ΕΡΓΑΣΙΜΗ ΗΜΕΡΑ

1. Τα όρια της εη

Αναλύσαμε τον αναγκαίο χρόνο εργασίας για την παραγωγή της ΕΔ ή την αναπαραγωγή της αξίας που παίρνει ο εργάτης με την πώληση της ΕΔ. Το ποσοστό υπεραξίας είναι ο λόγος του χρόνου υπερεργασίας προς το αναγκαίο αυτό χρόνο εργασίας. Δεν μας δίνει όμως το μέγεθος της εργάσιμης ημέρας (εη). Η εη είναι λοιπόν μεταβλητό μέγεθος.

Όσον αφορά τα όρια της εη: τα κατώτατα όριά της δεν μπορούν να καθοριστούν. Έστω ως κατώτατο όριο ο αναγκαίος χρόνος εργασίας. Αλλά αυτό δεν μπορεί να ισχύει στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή. Αντίθετα, υπάρχει ανώτατο όριο που καθορίζεται, πρώτον από τα φυσικά όρια της ΕΔ και δεύτερον, από ηθικούς φραγμούς (πνευματικές και κοινωνικές ανάγκες που η έκταση και ο αριθμός τους καθορίζονται από τη γενική κατάσταση του πολιτισμού). Γι' αυτό οι διακυμάνσεις της εη κινούνται μέσα σε φυσικά και κοινωνικά όρια. Και τα δύο όρια όμως είναι πολύ ελαστικά και επιτρέπουν τις μεγαλύτερες διακυμάνσεις.

Ο κεφαλαιοκράτης αγόρασε την ΕΔ στην ημερήσια αξία της κι έτσι του ανήκει η ΑΧ για το διάστημα μιας μέρας. Τι είναι όμως μια εη; Πάντως λιγότερο από μια φυσική μέρα ζωής. Πόσο λιγότερο; Ο κεφαλαιοκράτης, σαν τέτοιος, είναι μονάχα προσωποποιημένο κεφάλαιο. Το κεφάλαιο όμως έχει ένα μοναδικό κίνητρο ζωής, το κίνητρο να αξιοποιείται, να δημιουργεί υπεραξία. Το κεφάλαιο είναι πεθαμένη εργασία που ζωντανεύει μονάχα σαν το βρικόλακα ρουφώντας ζωντανή εργασία και ζει τόσο περισσότερο, όσο περισσότερη ζωντανή εργασία ρουφά. Ο χρόνος που εργάζεται ο εργάτης είναι ο χρόνος που στη διάρκειά του ο κεφαλαιοκράτης καταναλώνει την ΕΔ που αγόρασε απ' αυτόν. Αν ο εργάτης καταναλώνει τον διαθέσιμο χρόνο του για τον εαυτό του, κλέβει έτσι τον κεφαλαιοκράτη.

Σύμφωνα με το νόμο ανταλλαγής των εμπορευμάτων, ο κεφαλαιοκράτης προσπαθεί ν' αποσπάσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερο όφελος από την ΑΧ του εμπορεύματός του, της ΕΔ που αγόρασε.

Όμως, ο εργάτης ξεσπά: αξιώνει τη χρήση της ΕΔ σύμφωνα με τους κανόνες, δηλ. τη μέση ζωή του εργάτη ως τέτοιου, με λογικό, μέτρο εργασίας κλπ. Ζητά την κανονική εη γιατί, όπως κάθε άλλος πωλητής, ζητά την αξία του εμπορεύματός του.

Αν λοιπόν παραβλέψουμε τα τελείως ελαστικά όρια της εη, η ίδια η φύση της ανταλλαγής εμπορευμάτων δεν βάζει καθόλου όρια στην εη, επομένως και στην υπερεργασία. Ο κεφαλαιοκράτης επωφελείται από το δικαίωμά του σαν αγοραστής όταν

προσπαθεί να μεγαλώσει όσο γίνεται την εη, και αν είναι δυνατό, να κάνει τη μια εη δύο. Από την άλλη, η ειδική φύση του εμπορεύματος που πουλήθηκε περικλείνει ένα όριο στην κατανάλωσή του από τον αγοραστή και ο εργάτης επωφελείται από το δικαίωμά του σαν πωλητής όταν προσπαθεί να περιορίσει την εη σ' ένα καθορισμένο κανονικό μέγεθος. Επομένως, έχουμε εδώ μια αντινομία, δίκαιο ενάντια σε δίκαιο, και δύο εξίσου κατοχυρωμένα από το νόμο της ανταλλαγής εμπορευμάτων. Και ανάμεσα σε δύο ίσα δίκαια αποφασίζει η βία. Γι' αυτό, στην ιστορία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής η ρύθμιση της εη παρουσιάζεται σαν πάλη για τα όρια της εη – πάλη ανάμεσα στον συνολικό κεφαλαιοκράτη, δηλ. την τάξη των κεφαλαιοκρατών, και στο συνολικό εργάτη, δηλ. την εργατική τάξη.

2. Η βουλιμία για υπερεργασία. Εργοστασιάρχης και Μπογιάρος

Την υπερεργασία δεν την εφηύρε το κεφάλαιο. Παντού όπου ένα μέρος της κοινωνίας κατέχει το μονοπώλιο των μέσων παραγωγής, ο εργάτης, ελεύθερος είτε ανελεύθερος, είναι υποχρεωμένος στο χρόνο εργασίας που είναι αναγκαίος για τη συντήρηση του εαυτού του να προσθέτει παραπάνω χρόνο εργασίας, για να παράγει τα μέσα συντήρησης για τον ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής.

Από την άλλη, σ' έναν οικονομικό κοινωνικό σχηματισμό όπου δεν επικρατεί η ΑΑ, αλλά η ΑΧ, η υπερεργασία περιορίζεται από ένα στενότερο ή ευρύτερο κύκλο αναγκών, ο χαρακτήρας όμως της ίδιας της παραγωγής δεν γεννάει μια απεριόριστη ανάγκη υπερεργασίας.

Στη συνέχεια, παρακολουθούμε το ιστορικό προτσές εξέλιξης από την κατώτερη μορφή της εργασίας του δούλου στην παγκόσμια αγορά που κυριαρχείται από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής.

Συγκρίνεται η βουλιμία για υπερεργασία στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες με την ίδια βουλιμία στα αγγλικά εργοστάσια γιατί η υπερεργασία στην αγγαρεία έχει μια αυτοτελή, χειροπιαστά αισθητή μορφή.

Με το παράδειγμα που έχουμε χρησιμοποιήσει ως τώρα για την κεφαλαιοκρατική παραγωγή: 6 ώρες αναγκαίος χρόνος εργασίας, 6 ώρες υπερεργασία, για 6 μέρες, έχουμε 36 ώρες υπερεργασία τη βδομάδα. Θα 'ταν το ίδιο, σα να λέγαμε 3 μέρες αναγκαία εργασία και 3 μέρες υπερεργασία τη βδομάδα. Αυτό όμως δεν φαίνεται: η υπερεργασία και η αναγκαία εργασία συγχωνεύονται.

Διαφορετικά έχουν τα πράγματα με την αγγαρεία. Υπάρχει, πρώτον χωρικός διαχωρισμός – εργασία για τον εαυτό του στο δικό του χωράφι, υπερεργασία στο αρχοντικό χωράφι – και δεύτερον, διαχωρισμός με ακρίβεια.

Ο κεφαλαιοκράτης κυνηγάει την παράταση της ημέρας, ο Μπογιάρος πιο απλά κυνηγάει τις ημέρες αγγαρείας.

Η αγγαρεία συνδεόταν με γαιοπροσόδους σε είδος και αποτελούσε τον κυρίαρχο φόρο που αποδιδόταν στην κυρίαρχη τάξη. Ιστορική εξέλιξη της δουλοπαροικίας στις ρουμάνικες επαρχίες. Ένα μέρος της γης το καλλιεργούσαν σαν **κοινό αγρό**. Μέχρι που στρατιωτικοί και εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι σφετερίστηκαν μαζί με την κοινή ιδιοκτησία και τις υποχρεώσεις των αγροτών προς αυτήν. Στην αγγαρεία αυτή στηρίχτηκαν οι σχέσεις δουλοπαροικίας στην πράξη, μέχρι που η απελευθερώτρια Ρωσία τις κατοχύρωσε με νόμο.

Κώδικας Αγγαρείας (Règlement Organique): θεσμοθετεί 12 μέρες αγγαρεία μόνο το χρόνο, αλλά στην ουσία αυτές οι 12 μέρες είναι 56 και περισσότερες.

Αυτός ήταν μια θετική έκφραση της βουλιμίας για υπερεργασία. Από την άλλη, οι αγγλικοί Factory Acts είναι αρνητικές εκφράσεις της ίδιας βουλιμίας. Οι νόμοι αυτοί βάζουν χαλινάρι στην τάση του κεφαλαίου για απεριόριστη απομύζηση της ΕΔ, περιορίζοντας με τη βία την εη δια μέσου του κράτους, που το κυριαρχούν ο κεφαλαιοκράτης και ο γαιοκτήμονας. Αυτό έγινε επειδή χτυπήθηκε στη ρίζα της η ζωτική δύναμη του έθνους.

{εργοστασιακοί νόμοι: επιβολή 10ωρου με το νόμο του 1850 που ισχύει μέχρι και το '67 που γράφεται το κεφάλι. Το κεφάλαιο κλέβει λεπτά της ώρας από δω κι από 'κει. Αυτά φτάνουν και τα 340 την εβδομάδα (5h 40'), που κάνουν 27 μέρες το χρόνο, ανά εργάτη.

Ακόμα και σε περιόδους κρίσης, σημειώνεται η τάση για παράταση της εη.

«Αν μου επιτρέψετε να βάζω τους εργάτες να εργάζονται μόνο 10' παραπάνω χρόνο την ημέρα, βάζετε στην τσέπη μου 1000 λίρες το χρόνο». (λόγια εργοστασιάρχη σε επιθεωρητή εργασίας)}

Δεν υπάρχει τίποτα πιο χαρακτηριστικό από το γεγονός ότι ονομάζουν "full times" τους εργάτες που εργάζονται ολόκληρη την ημέρα και "half times" τα παιδιά κάτω από 13, που επιτρέπεται να εργάζονται μόνο 6 ώρες. Όλες οι ατομικές διακρίσεις διαλύονται.

3. Βιομηχανικοί κλάδοι της Αγγλίας χωρίς νομοθετικό περιορισμό της εκμετάλλευσης.

Παραγωγή δαντελών, αγγειοπλαστική, παραγωγή σπέρτων, ταπετσαρίας, ψωμιού. Εργαστήρια καπέλων. Σιδεράδες.

Από τις εκθέσεις των επιθεωρητών εργασίας αποκαλύπτεται μια πραγματικά ζοφερή πραγματικότητα για τις συνθήκες εργασίες και φυσικά τις ώρες εργασίας. Αποδεικνύεται πόσο αναγκαίος είναι ο περιορισμός της τάσης των κεφαλαιοκρατών για παράταση της εη, προκειμένου να επιβιώσει η ΕΤ.

4. Δουλειά της ημέρας και δουλειά της νύχτας. Το σύστημα της βάρδιας

Από την άποψη του προτσές αξιοποίησης το σταθερό κεφάλαιο, τα μέσα παραγωγής, υπάρχουν μόνο για ν' απορροφούν εργασία και μαζί με κάθε σταγόνα εργασίας μια ανάλογη ποσότητα υπερεργασίας. Όταν δεν το κάνουν αυτό, και μόνο η απλή ύπαρξή τους αποτελεί ανώφελη προκαταβολή κεφαλαίου, αρνητική απώλεια που γίνεται θετική μόλις χρειαστούν πρόσθετα έξοδα για να ξαναμπούν σε λειτουργία. Η παράταση της εη ως τη νύχτα, επενεργεί μόνο ως καταπραϋντικό και σβήνει μόνο ως ένα βαθμό τη δίψα βρικόλακα για ζωντανό αίμα εργασίας. Γι' αυτό η βαθύτερη τάση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι να ιδιοποιείται εργασία όλες, και τις 24 ώρες. Έτσι γεννιέται το σύστημα της βάρδιας, με όλες τις μορφές της. Η αδιάκοπη 24ωρη διάρκεια του προτσές παραγωγής προσφέρει μια εξαιρετικά ευπρόσδεκτη ευκαιρία για να υπερβαίνουν τα ονομαστικά όρια της εη.

5. Η πάλη για την κανονική εη. Αναγκαστικοί νόμοι για την παράταση της εη. Από τα μέσα του 14^{ου} ως τα τέλη του 17^{ου} αι.

Τι είναι μια εη; Για το κεφάλαιο, η εη αριθμεί 24 ώρες εκτός από λίγες ώρες ανάπαυσης που χωρίς αυτές η ΕΔ είναι **απολύτως ανίκανη** να επαναλάβει την υπηρεσία της. Τελικά το κεφάλαιο με το απεριόριστο τυφλό πάθος του και με την πείνα δράκου για υπερεργασία, σπάει όχι μόνο τα ηθικά αλλά και τα φυσικά ανώτατα όρια της εη.

{Σφετερίζεται το χρόνο που είναι απαραίτητος για την ανάπτυξη, την εξέλιξη και τη διατήρηση της υγείας του σώματος. Ληστεύει το χρόνο που είναι απαραίτητος για την κατανάλωση καθαρού αέρα και ηλιακού φωτός.}

Αντί τα όρια της εη να τα καθορίζει η φυσιολογική συντήρηση της ΕΔ, αντίστροφα η μεγαλύτερη δυνατή κατανάλωση της ΕΔ καθορίζει τα όρια για το χρόνο ανάπαυσης του εργάτη.

Έτσι η κεφαλαιοκρατική παραγωγή δεν προκαλεί απλώς το μαρασμό της ανθρώπινης ΕΔ αλλά προκαλεί την πρόωρη εξάντληση και θανάτωση αυτής της ίδιας της ΕΔ.

Η αξία της ΕΔ περιλαμβάνει την αξία των εμπορευμάτων που απαιτούνται για την αναπαραγωγή του εργάτη ή της ΕΤ. Άρα γίνεται απαραίτητη η γρηγορότερη αναπλήρωση των φθαρμένων ΕΔ. Θα νόμιζε κανείς λοιπόν ότι το κεφάλαιο τείνει προς μια κανονική εη από το ίδιο του το συμφέρον.

Στη δουλοκτησία, ο δουλοκτήτης, εφόσον μπορεί να βρίσκει δούλους μέσω των σκλαβοπάζαρων αδιαφορεί για τη ζωή τους και τους ξεζουμίζει, χωρίς να ενδιαφέρεται για τη ζωή τους. Αντί για δουλεμπόριο διάβαζε αγορά εργασίας. Η βαμβακοβιομηχανία υπάρχει κιόλας 90 χρόνια. Μέσα σε 3 γενεές της αγγλικής φυλής, έχει καταβροχθίσει 9 γενεές εργάτες βαμβακουργίας. Το κεφάλαιο λοιπόν δεν ενδιαφέρεται για την αναπαραγωγή της ΕΤ λόγω ενός μόνιμου υπερπληθυσμού.

Γενικά όμως αυτό δεν εξαρτιέται από την καλή ή κακή θέληση του ξεχωριστού κεφαλαιοκράτη. Ο ελεύθερος συναγωνισμός επιβάλλει στον ξεχωριστό κεφαλαιοκράτη, σαν εξωτερικό αναγκαστικό νόμο, τους εσωτερικούς νόμους της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής.

Ο καθορισμός λοιπόν μιας κανονικής εη είναι το αποτέλεσμα πάλης ανάμεσα στον κεφαλαιοκράτη και τον εργάτη. Η ιστορία όμως αυτής της πάλης παρουσιάζει δύο αντίθετα ρεύματα. Τα αγγλικά καταστατικά εργασίας από το 14^ο ως τα μέσα του 18^{ου} αι. προσπαθούν να παρατείνουν με τη βία την εη.

6. Η πάλη για την κανονική η. Αναγκαστικός νομοθετικός περιορισμός του χρόνου εργασίας. Η αγγλική εργοστασιακή νομοθεσία του '33 – '64

Το κεφάλαιο χρειάστηκε αιώνες ολόκληρους για να παρατείνει την η ως τα κανονικά ανώτατα όριά της. Στο τελευταίο τρίτο του 18^{ου} αι. και δω, τη γέννηση της μεγάλης βιομηχανίας ακολούθησε μια θυελλώδης, βίαιη και απεριόριστη ανατροπή όλων των ορίων.

Άρχισε η αντίσταση της ΕΤ. Οι παραχωρήσεις όμως που αποσπούσε έμειναν για 30 χρόνια καθαρά ονομαστικές (1803-1833). Πέντε νόμοι που έμειναν γράμμα νεκρό. Τίποτα δεν χαρακτηρίζει το πνεύμα του κεφαλαίου καλύτερα από την ιστορία της αγγλικής εργοστασιακής νομοθεσίας του '33 – '64!

Νόμος του '33: η από τις 5,5 το πρωί ως τις 8,5 το βράδυ (15 ώρες)

Η ισότητα στην εκμετάλλευση της ΕΔ είναι για το κεφάλαιο το 1^ο δικαίωμα του ανθρώπου.

Όταν οι μεγιστάνες της βιομηχανίας συμμορφώθηκαν πια με το αναπόφευκτο και συμφιλιώθηκαν μαζί του, εξασθénιζε βαθμηδόν η δύναμη αντίστασης του κεφαλαίου, ενώ ταυτόχρονα δυνάμωνε η επίθεση της ΕΤ.

7. Η πάλη για την κανονική η. Η επίδραση της αγγλικής εργοστασιακής νομοθεσίας σε άλλες χώρες.

Η τάση του κεφαλαίου για απεριόριστη και ανελέητη παράταση της η πραγματοποιείται πρώτα στις βιομηχανίες που επαναστατικοποιήθηκαν με το νερό, τον ατμό και τις μηχανές.

Η Γαλλία ακολουθεί την Αγγλία κούτσα-κούτσα. Όμως υπαγορεύει τα ίδια όρια η σ' όλα τα εργοστάσια και εργαστήρια μονοκοπανιάς.

Στις ΗΠΑ, παρέλυε κάθε αυτοτελές εργατικό κίνημα όσον καιρό η δουλεία παραμόρφωνε ένα μέρος της δημοκρατίας. Από το θάνατο της δουλείας όμως και μετά: ο πρώτος καρπός του εμφυλίου ήταν η ζύμωση για το δωρο. Το αίτημα περνάει στην άλλη άκρη του Ατλαντικού.

Οι εργάτες είναι υποχρεωμένοι να συνενωθούν και σαν τάξη να πετύχουν με τον αγώνα τους ένα νόμο του κράτους για την η.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ: ΠΟΣΟ ΚΑΙ ΜΑΖΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

Προϋποθέτουμε ότι η αξία της ΕΔ είναι ένα δοσμένο, σταθερό μέγεθος. Με αυτό γνωστό, από το ποσοστό u προκύπτει η μάζα θ . (πχ αξία ΕΔ=1 τάλιρο, $\%u = 100\%$, υπεραξία = 1 τάλιρο) και αν 1 τάλιρο = 6 ώρες τότε υπερεργασία = 6 ώρες.

Δεύτερη προϋπόθεση: έχουν αναχθεί σε μέσους εργάτες οι εργάτες που χρησιμοποιεί ο κεφαλαιοκράτης.

Όμως μ = αξία μέση της ΕΔ $\times$ αριθμός εργατών και αν ένα $\mu = 1$ τάλιρο παράγει $u = 1$ τάλιρο, τότε $\mu = 100$ τάλιρα θα παράγει $u = 100$ τάλιρα.

1^{ος} νόμος: Η μάζα της παραγμένης υπεραξίας είναι ίση με το μέγεθος του προκαταβλημένου κεφαλαίου (μεταβλητού) επί το $\% u$ ή καθορίζεται από την αξία μιας ΕΔ επί το γινόμενο του βαθμού εκμετάλλευσής της και του αριθμού των ΕΔ που εκμεταλλεύεται ταυτόχρονα ο ίδιος κεφαλαιοκράτης.

Μεταβολές στη μάζα της υπεραξίας Y . Μέσα σε ορισμένα όρια η εργασία που μπορεί το κεφάλαιο να εκμεταλλεύεται είναι ανεξάρτητη από τον αριθμό των εργατών.

Το μέγιστο όριο είναι οι 24 ώρες και η αξία που αυτές αντιπροσωπεύουν: το απόλυτο όριο της μέσης eh που από τη φύση της είναι πάντα μικρότερη από 24 ώρες αποτελεί ένα απόλυτο όριο στο αντιστάθμισμα της μείωσης του μ με την αύξηση του $\% u$ (ή της ελάττωσης του αριθμού των εκμεταλλευόμενων εργατών με την αύξηση του βαθμού εκμετάλλευσης της ΕΔ)

2^{ος} νόμος: η τάση του κεφαλαίου να ελαττώνει όσο είναι δυνατόν τον αριθμό των εργατών που απασχολεί ή το μεταβλητό κεφάλαιο, τάση που βρίσκεται σε αντίφαση με την άλλη του τάση να παράγει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη μάζα υπεραξίας.

3^{ος} νόμος: Η μάζα της Υπεραξίας που παράγεται καθορίζεται από: α) το $\% u$ και β) το μέγεθος του προκαταβλημένου K . Με δοσμένο το $\% u$ και δοσμένη την αξία της ΕΔ, οι μάζες της υπεραξίας που παράγονται είναι ευθέως ανάλογες προς τα μεγέθη των μεταβλητών κεφαλαίων που προκαταβλήθηκαν. Δηλ, όταν είναι δοσμένη η αξία της ΕΔ και ίσος ο βαθμός εκμετάλλευσής της, οι μάζες της αξίας και της υπεραξίας που παράγονται από διάφορα κεφάλαια είναι ευθέως ανάλογες προς τα μεγέθη των μεταβλητών συστατικών μερών αυτών των κεφαλαίων.

Όταν είναι δοσμένη η διάρκεια της κοινωνικής eh (μέση eh επί τον αριθμό των εργατών) η μάζα της υπεραξίας μπορεί ν' αυξηθεί μόνο με την αύξηση του αριθμού των εργατών, δηλ. του εργατικού πληθυσμού. Αντίστροφα, όταν είναι δοσμένο το μέγεθος του πληθυσμού το όριο αυτό αποτελείται από τη δυνατότητα παράτασης της eh .

Ο κάτοχος χρήματος ή εμπορευμάτων μετατρέπεται πραγματικά σε κεφαλαιοκράτη μόνο από τη στιγμή που το ελάχιστο ποσό που προκαταβάλλεται για την παραγωγή ξεπερνά κατά πολύ το μεσαιωνικό ανώτατο όριο.

Μέσα στο προτσές παραγωγής το κεφάλαιο εξελίχτηκε σε αφεντικό που έχει το πρόσταγμα πάνω στην εργασία, ή στον ίδιο τον εργάτη. Το προσωποποιημένο κεφάλαιο, ο κεφαλαιοκράτης, φροντίζει ο εργάτης να εκτελεί την εργασία του κανονικά.

Το κεφάλαιο εξελίχτηκε παραπέρα σε μια αναγκαστική σχέση που υποχρεώνει την ΕΤ να εκτελεί περισσότερη εργασία απ' όση απαιτεί ο στενός κύκλος των δικών της αναγκών ζωής. Και σαν παραγωγός ξένης εργατικότητας, σαν απομυζητής υπερεργασίας και εκμεταλλευτής ΕΔ το κεφάλαιο ξεπερνάει σε ενεργητικότητα, απληστία και αποτελεσματικότητα όλα τα προηγούμενα συστήματα παραγωγής που βασίζονταν σε άμεση αναγκαστική εργασία.

Αν εξετάσουμε το προτσές παραγωγής από την πλευρά του προτσές αξιοποίησης, τα μέσα παραγωγής μετατρέπονται αμέσως σε μέσα για την απορρόφηση ξένης εργασίας. Δεν χρησιμοποιεί πια ο εργάτης τα μέσα παραγωγής, αλλά τα μέσα παραγωγής χρησιμοποιούν τον εργάτη.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ: ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

Ως τώρα θεωρήσαμε σταθερό μέγεθος τον αναγκαίο χρόνο. {Και πραγματικά είναι, κάτω από δοσμένους όρους παραγωγής στην υπάρχουσα βαθμίδα οικονομικής ανάπτυξης της κοινωνίας.} Έστω μια εη: $\alpha _ _ \beta _ \gamma$ όπου αβ: αναγκαίος χρόνος πχ. 10 ωρών και βγ: υπερεργασία πχ. 2 ωρών. Τα όρια της εη είναι δοσμένα (αγ). Το βγ (υπερεργασία) μπορεί να παραταθεί με μετατόπιση της αφετηρίας του (β), προς το α. Αυτό γίνεται μόνο με ανάλογη μείωση της αναγκαίας εργασίας. Αυτό που θ' άλλαζε (αν η υπερεργασία γινόταν 3 ώρες και η αναγκαία εργασία 9 ώρες) δεν θα ήταν η διάρκεια της εη αλλά ο χωρισμός της σε αναγκαία εργασία και υπερεργασία.

Υπενθυμίζουμε ότι η αξία των μέσων συντήρησης του εργάτη καθορίζει την αξία της ΕΔ του, η οποία με τη σειρά της καθορίζει το μέγεθος του αναγκαίου χρόνου εργασίας. Φυσικά ο κεφαλαιοκράτης μπορεί να πληρώσει την ΕΔ κάτω από την αξία της (περίπτωση μείωσης του μισθού). Έτσι όμως ο εργάτης διαθέτει λιγότερα μέσα συντήρησης και έχουμε μειωμένη αναπαραγωγή της ΕΔ. Η παράταση της υπερεργασίας γίνεται εδώ με ξεπέρασμα των κανονικών της ορίων, σε βάρος του πεδίου του αναγκαίου χρόνου. Αποκλείουμε όμως αυτήν την περίπτωση εφόσον υποθέσαμε ότι όλα τα εμπορεύματα, και συνεπώς και η ΕΔ, αγοράζονται και πουλιούνται στην αξία τους. Άρα μείωση του αναγκαίου χρόνου δεν γίνεται με πτώση του μισθού του εργάτη κάτω από την αξία της ΕΔ του, αλλά μόνο με την μείωση αυτής της ίδιας της αξίας.

Με δοσμένη την εη, παράταση της υπερεργασίας προκύπτει με μείωση του αναγκαίου χρόνου (μείωση δηλ. της αξίας της ΕΔ) και **όχι** αντίστροφα (η μείωση του αναγκαίου χρόνου να προκύπτει από την παράταση της υπερεργασίας).

Μια πτώση όμως της αξίας της ΕΔ – πχ κατά 10% - σημαίνει ότι παράγεται μέσα σε 9 ώρες η ίδια μάζα μέσων συντήρησης, που πριν παραγόταν σε 10 ώρες. Πράγμα αδύνατο χωρίς άνοδο της παραγωγικής δύναμης της εργασίας, δηλ. αλλαγή στα μέσα εργασίας ή στη μέθοδο εργασίας ή και στα δύο μαζί. {Με άλλα λόγια, επανάσταση στους όρους παραγωγής της εργασίας, στο προτσές εργασίας.} Αυτή η αλλαγή συντομεύει τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας.

Ως τώρα λοιπόν – που θεωρούσαμε σταθερό τον αναγκαίο χρόνο εργασίας – υποθέταμε δοσμένο τρόπο παραγωγής. Για την παραγωγή υπεραξίας με τη μετατροπή αναγκαίας εργασίας σε υπερεργασία (και όχι παράταση της εη) δεν αρκεί καθόλου να γίνει

το κεφάλαιο κύριος του προτσές εργασίας με την ιστορικά κληρονομημένη ή υπάρχουσα μορφή του και να παρατείνει απλώς τη διάρκειά του. Πρέπει ν' ανατρέψει τους τεχνικούς και κοινωνικούς όρους του προτσές εργασίας, δηλαδή τον ίδιο τον τρόπο παραγωγής, για ν' ανεβάσει την παραγωγική δύναμη της εργασίας, να κατεβάσει την αξία της ΕΔ, να συντομεύσει έτσι το μέρος της εη που είναι αναγκαίο για την παραγωγή αυτής της αξίας.

Την υπεραξία που παράγεται με την παράταση της εη την ονομάζει ο Μαρξ απόλυτη υπεραξία. Αντίθετα, την υπεραξία που προκύπτει από τη συντόμευση του αναγκαίου χρόνου εργασίας και από την αντίστοιχη αλλαγή στη σχέση των μεγεθών των δύο συστατικών της εη την ονομάζει σχετική υπεραξία.

Πτώση της αξίας της ΕΔ σημαίνει ανέβασμα της παραγωγικής δύναμης **σε κλάδους που παράγουν προϊόντα που καθορίζουν την αξία της ΕΔ** (μέσα συντήρησης ή υποκατάστατά τους). Επίσης, σημαίνει αλλαγή της παραγωγικής δύναμης σε μέσα παραγωγής των μέσων συντήρησης του εργάτη (δηλ. στα υλικά στοιχεία του σταθερού κεφαλαίου, στα μέσα εργασίας και στο υλικό εργασίας για την παραγωγή των μέσων συντήρησης). {Αλλαγή στην παραγωγική δύναμη της εργασίας σε κλάδους που δεν προσφέρουν αναγκαία μέσα συντήρησης ούτε μέσα παραγωγής γι' αυτά, αφήνουν άθικτη την αξία της ΕΔ.}

Κάθε εμπόρευμα – μέσο συντήρησης ή μέσο παραγωγής μέσου συντήρησης, έστω κάθε αναγκαίο εμπόρευμα, όταν φτηναίνει, μειώνει **αναλογικά** την αξία της ΕΔ, σαν πολλαστημόριό της που είναι. Η αξία της ΕΔ ελαττώνεται όταν ελαττώνεται ο χρόνος εργασίας που είναι αναγκαίος για την αναπαραγωγή της και που η συνολική συντόμευσή του (του χρόνου αυτού) είναι ίση με το άθροισμα των συντομεύσεών του σε όλους αυτούς τους χωριστούς κλάδους παραγωγής.

(Ο σκοπός ενός μεμονωμένου κεφαλαιοκράτη, όταν φτηναίνει το εμπόρευμά του – το οποίο είναι αναγκαίο εμπόρευμα – δεν είναι να μειώσει αναλογικά την αξία της ΕΔ. Μόνο στο μέτρο που τελικά συμβάλει στην επίτευξη αυτού του αποτελέσματος, συμβάλει στο ανέβασμα του γενικού ποσοστού της υπεραξίας. Πρέπει να γίνεται διάκριση ανάμεσα στις γενικές και αναγκαίες τάσεις του κεφαλαίου και στις μορφές εμφάνισής τους. {*Γενική και αναγκαία τάση του κεφαλαίου είναι η αυτοαξιοποίησή του, ενώ μορφές εμφάνισής τους είναι η παραγωγή της σχετικής και απόλυτης υπεραξίας: η παράταση της εη, το φτήναιμα των αναγκαίων εμπορευμάτων, το γενικό φτήναιμα των εμπορευμάτων.}

Δεν εξετάζουμε εδώ τον τρόπο που εμφανίζονται οι εσωτερικοί νόμοι της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής στην εξωτερική κίνηση των κεφαλαίων. Αυτοί οι νόμοι επιβάλλονται αναγκαστικά και γι' αυτό τους συνειδητοποιεί σαν κίνητρα ο ατομικός

κεφαλαιοκράτης. Η επιστημονική ανάλυση όμως του συναγωνισμού είναι δυνατή μόνο όταν έχει κατανοηθεί η εσωτερική φύση του κεφαλαίου.)

Για να κατανοήσουμε την παραγωγή της σχετικής υπεραξίας πρέπει να παρατηρήσουμε τα παρακάτω:

Πρόσθετη υπεραξία

Έστω 1 ώρα = 6 πένες ή $\frac{1}{2}$ σελίνι. Έστω ακόμα 12 ώρες = 12 τεμάχια = 6 σελίνια νέα αξία. Η αξία των μέσων παραγωγής είναι 6 πένες / τεμάχιο. Άρα κάθε εμπόρευμα κοστίζει 1 σελίνι {6 πένες αξία μ.π. και 6 πένες νέα αξία}.

Έστω ότι κάποιος κεφαλαιοκράτης καταφέρει να διπλασιάσει την παραγωγική δύναμη της εργασίας (24 τεμάχια αντί για 12). Αν η αξία των μ.π. παραμείνει η ίδια τότε κάθε εμπόρευμα θα κοστίζει 9 πένες {6 πένες μ.π. και 3 πένες νέα αξία}. Η ατομική αξία αυτού του εμπορεύματος βρίσκεται τώρα κάτω από την κοινωνική του αξία (1 σελίνι, κατά μ.ό. ή 2 ώρες εργασίας). Με τον αλλαγμένο τρόπο παραγωγής κοστίζει μόλις $1\frac{1}{2}$ h. Πραγματική αξία όμως είναι η κοινωνική αξία.

Έχει λοιπόν ο κεφαλαιοκράτης μας μια πρόσθετη υπεραξία 3 πενών. Από την άλλη, χρειάζεται διπλάσια αγορά πώλησης για να διαθέσει 24 (αντί για 12) τεμάχια. Τα εμπορεύματά του μπορούν να κατακτήσουν μεγαλύτερο χώρο αγοράς μόνο με τη σύμπτυξη των τιμών τους. Γι' αυτό ο κεφαλαιοκράτης θα τα πουλήσει πχ. 10 πένες – πάνω από την ατομική τους αξία και κάτω από την κοινωνική τους αξία. Αυτό συμβαίνει ανεξάρτητα από το αν το εμπόρευμα είναι μέσο συντήρησης (ή μ.π. μέσου συντήρησης) του εργάτη ή όχι. Άρα, για κάθε κεφαλαιοκράτη υπάρχει το κίνητρο να φτηναίνει το εμπόρευμα αυξάνοντας την παραγωγική δύναμη της εργασίας.

Ακόμα και σ' αυτήν την περίπτωση, η αυξημένη παραγωγή υπεραξίας ξεπηδάει από την ελάττωση του αναγκαίου χρόνου εργασίας. Έστω ότι ο αναγκαίος χρόνος είναι 10 ώρες και η υπερεργασία 2 ώρες. Η κοινωνική σχέση είναι 5:1.

Στο συγκεκριμένο εργοστάσιο: $24 \text{ τεμάχια} \times 10 \text{ πένες} / \text{τεμ.} = 240 \text{ πένες} = 20 \text{ σελίνια}$

$\text{Αξία μ.π.} = 24 \text{ τεμ.} \times 6 \text{ πένες} / \text{τεμ.} = 12 \text{ σελίνια}$

14,4 τεμ. αναπληρώνουν μόνο το προκ. Σταθ.

Κεφάλαιο

$9,6 \text{ τεμ.} = \mu + \upsilon = 8 \text{ σελίνια} (9,6 \text{ τεμ.} \times 10 \text{ πένες} / \text{τεμ.} = 8 \text{ σελ.})$

$\mu = 5 \text{ σελ. (αναγκαίος χρόνος 10 ώρες} \rightarrow 5 \text{ σελίνια):}$

6 τεμ.

άρα $\upsilon = 3 \text{ σελίνια} : 3,6 \text{ τεμ.}$

σχέση αναγκαίας εργασίας / υπερεργασίας: 5/3

(Άλλος τρόπος): αξία του προϊόντος (συνολικά) = 20 σελίνια

12 σελίνια : μ.π.

8 σελίνια : μ+υ (εξ 12 ωρών)>6 σελίνια (κοιν. μέση εργασία 12 ωρών)

Να σημειωθεί ότι η εργασία εξαιρετικής παραγωγικής δύναμης δρα σαν εργασία υψωμένη σε δύναμη ή δημιουργεί σε ίσα χρονικά διαστήματα μεγαλύτερη αξία από την κοινωνικά μέση εργασία του ίδιου είδους.

Συνεχίζουμε στο παράδειγμά μας: 5 σελίνια ημερήσια αξία της ΕΔ (αναγκαίος χρόνος 10 ώρες από 6 πένες την ώρα) αναπληρώνονται τώρα σε 7,5 ώρες (και όχι σε 10 ώρες) {Σε 12 ώρες → 8 σελίνια, άρα τα 5 σελίνια βγαίνουν σε 7,5 ώρες}. Συνεπώς, η υπερεργασία αυξάνει κατά 2,5 ώρες και η υπεραξία που παράγεται, αυξάνει από 1 σε 3 σελίνια {12 ώρες → 8 σελίνια, άρα (2,5 + 2) ώρες → 3 σελίνια}.

Έχουμε το λοιπόν, ιδιοποίηση μεγαλύτερου μέρους της εξ από τον συγκεκριμένο κεφαλαιοκράτη, σε σχέση με τους υπόλοιπους κεφαλαιοκράτες του ίδιου κλάδου.

Από την άλλη, η πρόσθετη αυτή υπεραξία εξαφανίζεται από τη στιγμή που γενικεύεται ο νέος τρόπος παραγωγής και μαζί της εξαφανίζεται η διαφορά ανάμεσα στην ατομική και την κοινωνική αξία των εμπορευμάτων. Ο ίδιος νόμος του καθορισμού της αξίας από το χρόνο εργασίας σπρώχνει τους ανταγωνιστές του κεφαλαιοκράτη μας να εισαγάγουν το νέο τρόπο παραγωγής. Επομένως, το γενικό ποσοστό υπεραξίας θίγεται από όλο αυτό το προτσές **μόνο** αν το ανέβασμα της παραγωγικής δύναμης της εργασίας αγκαλιάσει κλάδους παραγωγής «αναγκαίων» εμπορευμάτων – άρα στοιχείων της αξίας της ΕΔ.

Η αξία των εμπορευμάτων είναι αντιστρόφως ανάλογη προς την παραγωγική δύναμη της εργασίας (1^ο Κεφάλαιο). Το ίδιο ισχύει και για την ΕΔ. Αντίθετα, η σχετική υπεραξία είναι ευθέως ανάλογη προς την παραγωγική δύναμη της εργασίας. Γι' αυτό, εσωτερικό κίνητρο και μόνιμη τάση του κεφαλαίου είναι ν' ανεβάζει την παραγωγική δύναμη της εργασίας, για να φτηναίνει τα εμπορεύματα και με το φτηναιμα των εμπορευμάτων να φτηναίνει τον ίδιο τον εργάτη.

Έχουμε εδώ μια αντίφαση: το ίδιο προτσές – η ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης της εργασίας – φτηναίνει τα εμπορεύματα, επειδή η αξία τους πέφτει αντιστρόφως ανάλογα προς αυτήν την ανάπτυξη, ενώ αυξάνει την υπεραξία που περιέχουν, επειδή η σχετική υπεραξία αυξάνει ευθέως ανάλογα προς αυτήν την ανάπτυξη. Γι' αυτό ο κεφαλαιοκράτης

που νοιάζεται μόνο για την παραγωγή ΑΑ, προσπαθεί πάντα να κατεβάζει την ΑΑ των εμπορευμάτων του. (Κεναί)

Στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή η εξοικονόμηση εργασίας με την ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης της εργασίας **δεν** αποβλέπει καθόλου στη συντόμευση της εη. Αποβλέπει στη μείωση του αναγκαίου χρόνου ώστε να αυξηθεί αντίστοιχα η υπερεργασία. Στα επόμενα κεφάλαια, εξετάζεται πώς μπορεί να συμβεί αυτό και χωρίς φτήναιμα των εμπορευμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ: Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή αρχίζει στην πραγματικότητα από τη στιγμή που το ίδιο ατομικό κεφάλαιο απασχολεί ταυτόχρονα ένα μεγαλύτερο αριθμό εργατών. Η δράση ενός μεγαλύτερου αριθμού εργατών στο ίδιο πεδίο εργασίας, για την παραγωγή του ίδιου είδους εμπορεύματος, κάτω από τις διαταγές του ίδιου κεφαλαιοκράτη αποτελεί ιστορικά και εννοιακά το σημείο αφετηρίας της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής.

Επομένως, η διαφορά στην αρχή είναι μόνο ποσοτική. Ο αριθμός των εργατών δεν επηρεάζει καθόλου το ποσοστό υπεραξίας και όσο για την παραγωγή εμπορευματικής αξίας γενικά, φαίνεται να την αφήνει αδιάφορη οποιαδήποτε ποιοτική αλλαγή του προτσές εργασίας. Για την παραγωγή αξίας λοιπόν είναι αδιάφορο αν {οι} 1200 εργάτες παράγουν χωριστά ή ενωμένοι κάτω από τις διαταγές του ίδιου κεφαλαίου.

Ωστόσο, μέσα σε ορισμένα όρια συντελείται κάποια αλλαγή. Η μέση κοινωνική ποιότητα εργασίας είναι εκδήλωση μιας μέσης ΕΔ, μ.ό. δηλαδή πολλών διαφορετικών ατομικών μεγεθών του ίδιου είδους. Ο Εντμουντ Μπούρκε υποστηρίζει ότι ακόμα και για μια τόσο μηδαμινή ομάδα 5 ανδρών – εργατών γης εξαφανίζεται κάθε ατομική διαφορά. Έχουμε λοιπόν μια εη μέσης κοινωνικής ποιότητας {η συνολική εη ενός μεγαλύτερου αριθμού ταυτόχρονα απασχολούμενων εργατών όταν διαιρεθεί με τον αριθμό αυτών των εργατών.}

Προϋποτίθεται ένα ορισμένο ελάχιστο όριο δεξιοτεχνίας στη δουλειά. Ο νόμος της αξιοποίησης πραγματοποιείται πέρα για πέρα για τον κάθε παραγωγό χωριστά μόνο από τη στιγμή που παράγει σαν κεφαλαιοκράτης, που χρησιμοποιεί ταυτόχρονα πολλούς εργάτες και επομένως μιας κι εξαρχής βάζει σε κίνηση κοινωνική μέση εργασία.

Η εη του κάθε εργάτη χωριστά υπάρχει σαν πολλοστημόριο της συνολικής εη (12 εργάτες εργάζονται για τον ίδιο κεφαλαιοκράτη). Αν αντίθετα οι 12 εργάτες απασχολούνται 2-2 από μικρομαστόρους, θ' αποτελεί τυχαία σύμπτωση αν ο κάθε ένας μάστορας παράγει την ίδια μάζα αξίας και αν επομένως πραγματοποιεί το γενικό ποσοστό υπεραξίας.

Συνοπτικά, η συνδυασμένη εη παράγει μεγαλύτερη μάζα ΑΧ και γι' αυτό μειώνει τον αναγκαίο χρόνο εργασίας για την παραγωγή ενός ωφέλιμου αποτελέσματος

- Επειδή ανυψώνει το μηχανικό δυναμικό της εργασίας
- Επειδή ευρύνει τη σφαίρα δράσης της εργασίας
- Επειδή στενεύει το χώρο του πεδίου παραγωγής σε σχέση με την κλίμακα παραγωγής

- Επειδή, στην κρίσιμη στιγμή ρευστοποιεί πολύ εργασία σε σύντομο χρονικό διάστημα
- Επειδή διεγείρει την άμιλλα των ατόμων και εντείνει τις ζωτικές πνευματικές ικανότητές τους
- Επειδή βάζει στις ομοειδείς εργασίες πολλών τη σφραγίδα της συνέχειας και της πολυμέρειας
- Επειδή εκτελεί διάφορες εργασίες ταυτόχρονα
- Επειδή εξοικονομεί μ.π. λόγω της χρησιμοποίησής τους από κοινού
- Επειδή δίνει στην ατομική εργασία το χαρακτήρα μέσης κοινωνικής εργασίας.

Στη σχεδιασμένη συνεργασία με άλλους, ο εργάτης αποβάλλει τους ατομικούς περιορισμούς του και αναπτύσσει τις ικανότητες του είδους του.

Αναλυτικότερα, θα δούμε τώρα πως αποχτάει η συνδυασμένη εη αυτήν την ανυψωμένη παραγωγική δύναμη.

Ταυτόχρονη χρησιμοποίηση ενός μεγαλύτερου αριθμού εργατών προκαλεί επανάσταση στους υλικούς όρους του προτσές εργασίας. Από τη μία, δεν αυξάνει καθόλου η ΑΑ των εμπορευμάτων απ' οποιαδήποτε αυξημένη εκμετάλλευση της ΑΧ των μ.π. Από την άλλη, αυξάνει η κλίμακα των μ.π. που χρησιμοποιούνται από κοινού.

Η αξία των κατά μάζες συγκεντρωμένων και κοινών μ.π. δεν αυξάνει γενικά, στην αναλογία που αυξάνουν η έκταση και η αποδοτικότητά τους. Τα μ.π. που καταναλώνονται από κοινού μεταδίδουν ένα μικρότερο ποσοστό της αξίας τους στη μονάδα του προϊόντος: α) λόγω ταυτόχρονης κατανομής σε μεγαλύτερη μάζα προϊόντων και β) γιατί, αν και μπαίνουν στο προτσές με απόλυτα μεγαλύτερη αξία σε σχέση με τα μεμονωμένα μ.π., αν εξεταστούν από την άποψη του πεδίου δράσης τους, έχουν σχετικά μικρότερη αξία. Έχουμε λοιπόν μείωση του σταθερού κεφαλαίου, μείωση της συνολικής αξίας του εμπορεύματος, οικονομία στη χρησιμοποίηση των μ.π. {σαν να παράγονταν αυτά πιο φτηνά}, λόγω της χρησιμοποίησής τους από κοινού μέσα στο προτσές εργασίας πολλών ατόμων.

Αυτό συμβαίνει ακόμα και όταν οι πολλοί εργάζονται απλώς στον ίδιο χώρο, χωρίς να συνεργάζονται. Ένα μέρος των μέσων εργασίας αποχτά αυτόν τον κοινωνικό χαρακτήρα πριν τον αποχτήσει το ίδιο το προτσές εργασίας {«δώσ' μου το σφυρί σου παλικάρι»}.

Εξετάζουμε την οικονομία στα μ.π. από διπλή σκοπιά: α) από την πλευρά της μείωσης της αξίας της ΕΔ εφόσον φτηναίνει τα εμπορεύματα και β) από την πλευρά της αλλαγής της σχέσης της υπεραξίας προς το προκαταβλημένο Κ (σ + μ).

Η μορφή της εργασίας όπου πολλά άτομα εργάζονται σχεδιασμένα το ένα δίπλα στο άλλο και το ένα μαζί με το άλλο, στο ίδιο προτσές παραγωγής ή σε διάφορα, συναφή όμως προτσές παραγωγής, ονομάζεται συνεργασία.

Δεν πρόκειται εδώ (στη συνεργασία) μόνο για το ανέβασμα της ατομικής παραγωγικής δύναμης με τη συνεργασία, αλλά για τη δημιουργία μιας παραγωγικής δύναμης που αυτή καθεαυτή πρέπει να είναι μαζική δύναμη.

Η απλή κοινωνική επαφή οδηγεί στην άμιλλα, σε μια ιδιόμορφη διέγερση ζωικών πνευματικών ικανοτήτων. Δώδεκα άτομα παρμένα μαζί σε μια ταυτόχρονη εη 144 ωρών αποδίδουν περισσότερο από ότι 12 μεμονωμένοι εργάτες που θα εργάζονταν ο καθένας 12 ώρες ή από έναν εργάτη που θα εργαζόταν συνέχεια 12 μέρες. Από τη φύση του ο άνθρωπος είναι ζώο κοινωνικό και απ' αυτήν την φύση πηγάζει το παραπάνω φαινόμενο.

Άλλη περίπτωση είναι η εκτέλεση ταυτόχρονα της ίδιας ή ομοειδούς εργασίας από πολλούς. Μπορεί η ατομική εργασία του καθενός ν' αποτελεί διάφορες φάσεις του ίδιου προτσές εργασίας, που το αντικείμενο εργασίας τις διατρέχει πιο γρήγορα χάρη στη συνεργασία. Έχουμε για παράδειγμα την αλυσίδα στη μεταφορά ενός αντικειμένου εργασίας {οικοδομές: υλικά κλπ}. Από την άλλη, γίνεται συνδυασμός της εργασίας όταν πχ ένα χτίριο χτίζεται ταυτόχρονα από πολλές πλευρές, παρόλο που οι συνεργαζόμενοι κάνουν την ίδια ή ομοειδή εργασία. Στον ίδιο χρόνο ωριμάζουν διάφορα τμήματα του προϊόντος.

Μέχρι τώρα αναλύσαμε την περίπτωση ίδιας ή ομοειδούς εργασίας. Όταν το προτσές εργασίας είναι περίπλοκο, η συνεργασία πολλών ατόμων επιτρέπει να εκτελεστούν ταυτόχρονα οι διάφορες εργασίες και έτσι να συντομευτεί ο χρόνος εργασίας που χρειάζεται για την παραγωγή του συνολικού προϊόντος.

Για κάποιους κλάδους παραγωγής υπάρχουν κρίσιμες στιγμές. Το χρονικό διάστημα, για την παραγωγή, είναι περιορισμένο ή / και προκαθορισμένο. Η μικρή διάρκεια του διαθέσιμου χρόνου εργασίας αντισταθμίζεται με το μέγεθος της μάζας εργασίας. {Η έλλειψη ακριβώς αυτής της συνεργασίας προκαλούσε κάθε χρόνο την απώλεια μεγάλων ποσοτήτων σιτηρών στις δυτικές περιφέρειες των ΗΠΑ και μπαμπακιού στις Αν. Ινδίες, όπου η αγγλική κυριαρχία κατάστρεψε την παλιά κοινότητα.}

Από τη μία, η συνεργασία επιτρέπει να διευρύνεται στο χώρο η σφαίρα της εργασίας. Από την άλλη, η συνεργασία κάνει δυνατό τον περιορισμό στο χώρο του πεδίου παραγωγής σε σχέση με την κλίμακα παραγωγής. Αυτός ο περιορισμός στο χώρο της σφαίρας της εργασίας με ταυτόχρονη διεύρυνση της σφαίρας δράσης της – εξοικονόμηση μη παραγωγικών εξόδων – πηγάζει από τη συσσώρευση των εργατών, το συμπλησίωμα διάφορων προτσές εργασίας και τη συγκέντρωση των μ.π. {*Υ₁₈: περισσότεροι εργάτες απ' ότι χρησιμοποιούνταν πριν σε 500 ακρ γης, χρησιμοποιήθηκαν για τη συστηματική καλλιέργεια 100 ακρ με αποτέλεσμα τη διεύρυνση της παραγωγής.}

Οι μισθωτοί εργάτες δεν μπορούν να συνεργαστούν χωρίς να τους χρησιμοποιεί ταυτόχρονα το ίδιο κεφάλαιο. Ο αριθμός λοιπόν των συνεργαζόμενων εργατών ή η κλίμακα της συνεργασίας εξαρτάται πρώτα από το μέγεθος του κεφαλαίου που μπορεί να δαπανήσει ο κάθε κεφαλαιοκράτης χωριστά για την αγορά ΕΔ (μεταβλητό Κ).

Αυτό αφορά και το σταθερό Κ. Αν και η συνολική αξία και η υλική μάζα των μ.π. που χρησιμοποιούνται από κοινού δεν αυξάνουν στον ίδιο βαθμό που αυξάνει ο αριθμός των απασχολούμενων εργατών, παρ' όλ' αυτά αυξάνουν σημαντικά.

Η συγκέντρωση μεγάλων μαζών μ.π. στα χέρια μεμονωμένων κεφαλαιοκρατών αποτελεί υλικό όρο για τη συνεργασία μισθωτών εργατών και η έκταση της συνεργασίας – κλίμακα της παραγωγής – εξαρτάται από την έκταση αυτής της συγκέντρωσης.

Αρχικά απαιτείται ένα ελάχιστο μέγεθος ατομικού Κ, ώστε να μετατραπεί ο μικρομάστορας σε κεφαλαιοκράτη. Τώρα το ελάχιστο αυτό όριο παρουσιάζεται σαν υλικός όρος για τη μετατροπή πολλών σκόρπιων και ανεξάρτητων προτσές εργασίας σε ένα συνδυασμένο κοινωνικό προτσές εργασίας.

Με τη συνεργασία πολλών μισθωτών, η εξουσία του κεφαλαιοκράτη εξελίσσεται σε απαίτηση για την πραγματοποίηση του ίδιου του προτσές εργασίας, σε πραγματικό όρο παραγωγής. Η διεύθυνση γίνεται ειδική λειτουργία του κεφαλαίου από τη στιγμή που γίνεται συνεργατική η υποταγμένη σ' αυτό εργασία. Τα ειδικά χαρακτηριστικά της κεφαλαιοκρατικής διεύθυνσης παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Κίνητρο και καθοριστικός σκοπός της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αξιοποίηση του κεφαλαίου, δηλαδή η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εκμετάλλευση της ΕΔ από τον κεφαλαιοκράτη. Αυτό οδηγεί σε αύξηση της μάζας των εργατών, ανάπτυξη της αντίστασής τους και από την άλλη, αύξηση της πίεσης του κεφαλαιοκράτη για την υπερνίκηση αυτής της αντίστασης. Η διεύθυνση δεν είναι μόνο μια

ειδική λειτουργία του κοινωνικού προτσές εργασίας {όπως ήταν πριν την κεφαλαιοκρατική παραγωγή} αλλά και λειτουργία της εκμετάλλευσης και γι' αυτό καθορίζεται από τον ανταγωνισμό ανάμεσα στον εκμεταλλευτή και τον εκμεταλλευόμενο. Μαζί με την αύξηση των διαστάσεων των μ.π. που ορθώνονται απέναντι στον εργάτη σαν ξένη ιδιοκτησία, αυξάνει και η ανάγκη του ελέγχου πάνω στη σκόπιμη χρησιμοποίησή τους. Η συνάρτηση των λειτουργιών των μισθωτών εργατών και η ενότητά τους σαν συνολικό παραγωγικό σώμα βρίσκονται έξω από αυτούς, βρίσκονται στο κεφάλαιο που τους φέρνει κοντά τον ένα στον άλλο και τους συγκρατεί. Γι' αυτό και η συνάρτηση αυτή των εργασιών τους, φαίνεται σ' αυτούς σαν ξένη θέληση που υποτάσσει τη δράση τους στο σκοπό του κεφαλαιοκράτη.

Στο περιεχόμενό της η κεφαλαιοκρατική διεύθυνση είναι λοιπόν διφυής – επειδή διφυές είναι το ίδιο το προτσές παραγωγής ' στη μορφή της είναι δεσποτική. Η ανάπτυξη της συνεργασίας οδηγεί σε ανάπτυξη των ιδιαίτερων μορφών του δεσποτισμού. Έχουμε μια ειδική κατηγορία μισθωτών εργατών (διευθυντές, διαχειριστές / επιστάτες) και την εδραίωση της δουλειάς της επιστασίας σαν αποκλειστική τους λειτουργία. Στη διάρκεια του προτσές εργασίας, αυτοί διοικούν εξ ονόματος του κεφαλαίου.

Ο κεφαλαιοκράτης γίνεται διοικητής της βιομηχανίας επειδή είναι κεφαλαιοκράτης {και όχι αντίστροφα}. Η ανώτατη αρχηγία στη βιομηχανία γίνεται ιδιότητα του κεφαλαίου {όπως τον καιρό της φεουδαρχίας, η ανώτατη αρχηγία στον πόλεμο και στη δικαιοσύνη ήταν ιδιότητα της γαιοκτησίας}.

Ο κεφαλαιοκράτης πληρώνει την αξία των 100 πχ αυτοτελών ΕΔ, μα δεν πληρώνει τη συνδυασμένη ΕΔ των 100. Η συνεργασία των εργατών αυτών αρχίζει μόνο μέσα στο προτσές εργασίας, αλλά μέσα στο προτσές εργασίας έπαψαν κιόλας ν' ανήκουν στον ίδιο τον εαυτό τους. Σαν συνεργαζόμενοι αποτελούν οι ίδιοι απλώς έναν τρόπο ύπαρξης του κεφαλαίου. Επειδή η κοινωνική παραγωγική δύναμη δεν στοιχίζει τίποτα στο κεφάλαιο, επειδή από την άλλη ο εργάτης δεν την αναπτύσσει πριν η ίδια η εργασία του ανήκει στο κεφάλαιο, παρουσιάζεται σαν παραγωγική δύναμη που την έχει το κεφάλαιο από φυσικού του, σαν ενυπάρχουσα σ' αυτό παραγωγική δύναμη {η κοινωνική, συνδυασμένη παραγωγική δύναμη. Απαντάει στο επιχείρημα ότι «το κεφάλαιο παράγει»}.

Η αποτελεσματικότητα της απλής συνεργασίας φανερώνεται κολοσσιαία στα γιγάντια έργα των αρχαίων ασιατών, αιγυπτίων, ετρούσκων κλπ. {Συνεργασία γενικά. Παρουσιάζονται εδώ τα ευεργετικά της αποτελέσματα στο προτσές εργασίας και η

λειτουργία της διεύθυνσης, γενικά.} Ο αριθμός των εργατών ήταν η δύναμή τους, η δύναμη όμως της διεύθυνσης αυτών των μαζών γέννησε εκείνα τα γιγάντια έργα. Στη σύγχρονη κοινωνία η εξουσία των ασιατών και αιγυπτίων βασιλιάδων ή των ετρούσκων θεοκρατών μεταβιβάστηκε στον κεφαλαιοκράτη.

Η συνεργασία στις αρχές του πολιτισμού της ανθρωπότητας στηρίζεται απ' τη μια στην κοινοκτημοσύνη των όρων παραγωγής και από την άλλη στο ότι το χωριστό άτομο έχει τόσο λίγο αποσπαστεί από τον ομφάλιο λώρο της φυλής ή της κοινότητας, όσο το άτομο μέλισσα από την κυψέλη.

Η σποραδική χρησιμοποίηση της συνεργασίας σε μεγάλη κλίμακα στον αρχαίο κόσμο, στο μεσαίωνα και στις σύγχρονες αποικίες στηρίζεται σε άμεσες σχέσεις κυριαρχίας και υποταγής, συνήθως στη δουλεία. Αντίθετα, η κεφαλαιοκρατική μορφή συνεργασίας προϋποθέτει τον ελεύθερο μισθωτό εργάτη. Η κεφαλαιοκρατική συνεργασία δεν εμφανίζεται σαν μια ιδιαίτερη ιστορική μορφή συνεργασίας απέναντι στο νοικοκυριό του αγρότη ή την ανεξάρτητη επιχείρηση του χειροτέχνη. Η ίδια η συνεργασία {γενικά, σαν τρόπος οργάνωσης του προτσές εργασίας} εμφανίζεται σαν μια ιστορική μορφή που χαρακτηρίζει το κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής και που το διακρίνει ειδικά.

Η συνεργασία *εμφανίζεται* σαν μια ειδική μορφή του κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής σε αντίθεση με το προτσές παραγωγής ανεξάρτητων μεμονωμένων εργατών ή μικρομαστόρων. {Είναι η πρώτη αλλαγή που υφίσταται το πραγματικό προτσές εργασίας με την υποταγή του στο κεφάλαιο η οποία συντελείται αυθόρμητα.} Γι' αυτό, ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής παρουσιάζεται από τη μια μεριά, σαν ιστορική ανάγκη για τη μετατροπή του προτσές εργασίας σε κοινωνικό προτσές. {Πριν, είχαμε ατομική παραγωγή *γενικά*, δεν είχαμε συνεργασία *γενικά*.} Από την άλλη, αυτή η κοινωνική μορφή του προτσές εργασίας εμφανίζεται σαν μια μέθοδος που τη χρησιμοποιεί το κεφάλαιο για να εκμεταλλευτεί πιο κερδοφόρα το προτσές εργασίας με το ανέβασμα της παραγωγικής του δύναμης {με ποιο τρόπο, το εξετάσαμε στο κεφάλαιο αυτό. Το γενικό ανέβασμα της παραγωγικής δύναμης της εργασίας θα οδηγήσει σε παραγωγή σχετικής υπεραξίας, στο βαθμό που θ' αφορά συν τοις άλλοις και αναγκαία εμπορεύματα.}

*Το μικρό νοικοκυριό του αγρότη και η ανεξάρτητη επιχείρηση του χειροτέχνη, που και τα δύο αποτελούν εν μέρει τη βάση του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής, και εν μέρει, ύστερα από τη διάλυσή του, εμφανίζονται δίπλα στην κεφαλαιοκρατική επιχείρηση, *αποτελούν ταυτόχρονα την οικονομική βάση των κοινωνιών της κλασικής αρχαιότητας στα καλύτερά τους χρόνια*, αφού πρώτα η κλασική αρχαιότητα διέλυσε την αρχική ανατολίτικη κοινοκτημοσύνη και πριν η δουλεία επικρατήσει στα σοβαρά στην παραγωγή. (Υ₂₄)

Στην απλή της μορφή που εξετάζαμε ως τώρα η συνεργασία συμπίπτει με την παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα, δεν αποτελεί όμως μια σταθερή, χαρακτηριστική μορφή μιας ιδιαίτερης εποχής στην ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η απλή συνεργασία εξακολουθεί πάντα να είναι η κυριαρχούσα μορφή σε κλάδους παραγωγής, όπου το κεφάλαιο δρα σε μεγάλη κλίμακα, *χωρίς ο καταμερισμός της εργασίας και οι μηχανές να παίζουν ακόμα σημαντικό ρόλο.*

Η συνεργασία παραμένει η βασική μορφή του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, παρόλο που η απλή της μορφή εμφανίζεται η ίδια σαν ιδιαίτερη μορφή δίπλα στις πιο ανεπτυγμένες μορφές της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ: ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑ

Η συνεργασία, η βασισμένη στον καταμερισμό της εργασίας δημιουργεί στην μανουφακτούρα την κλασική της μορφή (μέσα του 16^{ου} αι. – τελευταίο τρίτο του 18^{ου} αι.).

Η μανουφακτούρα γεννιέται με δύο τρόπους.

Στην πρώτη περίπτωση έχουμε «κάθετη ολοκλήρωση της παραγωγής» {αν είναι δόκιμος ο όρος}: ένωση σ' ένα εργαστήριο, κάτω από τις διαταγές του ίδιου κεφαλαιοκράτη εργατών διαφόρων αυτοτελών χειροτεχνικών επαγγελματιών που απ' τα χέρια τους πρέπει να περάσει διαδοχικά ένα προϊόν ως την τελευταία του φάση. Αρχικά έχουμε απλή συνεργασία, αλλά σε λίγο σημειώνεται μια ουσιαστική αλλαγή: από τη μία οι προηγουμένως αυτοτελείς επαγγελματίες χάνουν την παλιά τέχνη τους σ' όλη της την έκταση. Από την άλλη, η μονόπλευρη απασχόλησή τους αποκτά την πιο σκόπιμη μορφή γι 'αυτή τη στενεμένη σφαίρα δράσης. Η παραγωγή καταμερίζεται στις διάφορες ιδιαίτερες εργασίες της από τις οποίες η κάθε μία αποκρυσταλλώνεται σαν αποκλειστική λειτουργία ενός εργάτη και που στο σύνολό τους εκτελούνται από την ένωση αυτών των μερικών εργατών. {Έτσι γεννήθηκε η μανουφακτούρα τσόχας}.

Η μανουφακτούρα όμως γεννιέται και από αντίθετο δρόμο. Από την συνεργασία στην πιο απλή της μορφή, όπου πολλοί χειροτέχνες που κάνουν την ίδια ή παρόμοια δουλειά απασχολούνται ταυτόχρονα στο ίδιο εργαστήριο από το ίδιο κεφάλαιο. Ο καθένας φτιάχνει ολόκληρο το εμπόρευμα. Εξωτερικά περιστατικά (π.χ. η παράδοση μεγαλύτερης ποσότητας έτοιμων εμπορευμάτων σε μια ορισμένη προθεσμία) δίνουν την δυνατότητα να αξιοποιηθεί το γεγονός ότι οι εργάτες είναι συγκεντρωμένοι στον ίδιο χώρο και εκτελούν ταυτόχρονα τις εργασίες τους. Η εργασία μοιράζεται παραπέρα. Οι διάφορες αυτές εργασίες χωρίζονται η μια από την άλλη, απομονώνονται και τίθενται η μία δίπλα στην άλλη στο χώρο. Αυτός ο τυχαίος καταμερισμός επαναλαμβάνεται, αποκαλύπτει τα πλεονεκτήματά του και αποκρυσταλλώνεται σιγά – σιγά σε συστηματικό καταμερισμό της εργασίας. Από ατομικό προϊόν ενός αυτοτελούς χειροτέχνη το εμπόρευμα μετατρέπεται σε κοινωνικό προϊόν μιας ένωσης χειροτεχνών.

Από τη μία λοιπόν η μανουφακτούρα προέρχεται από το συνδυασμό διαφορετικών, αυτοτελών χειροτεχνιών ως το σημείο που αποτελούν μόνο μερικότερες αλληλοσυμπληρωνόμενες εργασίες για την παραγωγή ενός και του ίδιου εμπορεύματος, ενώ από την άλλη προέρχεται από τη συνεργασία ομοειδών χειροτεχνών, αναλύει το

επάγγελμα στις ιδιαίτερες εργασίες του και τις αυτοτελοποιεί ως το σημείο που η καθεμιά τους γίνεται αποκλειστική λειτουργία ενός ειδικού εργάτη. Ανεξάρτητα από την αφετηρία της, η τελική της μορφή είναι η ίδια: ένας παραγωγικός μηχανισμός που τα όργανά του είναι άνθρωποι.

Σημειώνουμε ότι η παραπάνω ανάλυση του προτσές παραγωγής συμπίπτει με την ανάλυση μιας χειροτεχνικής δραστηριότητας. Η δουλειά εξαρτιέται από τη δύναμη, την επιδεξιότητα, την ταχύτητα και τη σιγουριά του μεμονωμένου εργάτη στο χειρισμό του εργαλείου του. Η στενή αυτή τεχνική βάση αποκλείει μια πραγματικά επιστημονική ανάλυση του προτσές παραγωγής, επειδή κάθε μερικότερο προτσές πρέπει να μπορεί να εκτελείται σαν χειρονακτική μερικότερη εργασία. {Κάθε εργάτης προσαρμόζεται αποκλειστικά σε μια μερικότερη εργασία και η ΕΔ του μετατρέπεται στο ισόβιο όργανο αυτής της μερικότερης εργασίας}.

Αυτός ο καταμερισμός εργασίας είναι μια ιδιαίτερη μορφή της συνεργασίας και κάμποσα από τα πλεονεκτήματά της πηγάζουν από τη γενική ουσία της συνεργασίας κι όχι από αυτή την ιδιαίτερη μορφή της.

2. Ο ΜΕΡΙΚΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΤΟΥ

Τα πλεονεκτήματα: ένας εργάτης που σε όλη του τη ζωή εκτελεί μια και την ίδια απλή εργασία, μετατρέπει όλο το σώμα του σε αυτόματα μονόπλευρο όργανό της και επομένως ξοδεύει λιγότερο χρόνο από το χειροτέχνη που εκτελεί εκ περιτροπής ολόκληρη σειρά από εργασίες. Ανεβαίνει λοιπόν η παραγωγική δύναμη της εργασίας.

Η μέθοδος της μερικής εργασίας τελειοποιείται όταν αυτοτελοποιηθεί και γίνει αποκλειστική λειτουργία ενός προσώπου. Η διαρκής επανάληψη οδηγεί με την πείρα στη μικρότερη δυνατή κατανάλωση δύναμης. Οι τεχνικές μέθοδοι που κατακτήθηκαν με αυτόν τον τρόπο μεταβιβάζονται γρήγορα από γενεά σε γενεά.

Από τη μία λοιπόν παράγεται η δεξιότητα του μερικού εργάτη. Από την άλλη, η μετατροπή της μερικότερης εργασίας σε ισόβιο επάγγελμα αντιστοιχεί στην τάση παλαιότερων γενεών να κάνουν τα επαγγέλματα κληρονομικά {κάστες ή συντεχνίες όταν κάποιοι ιστορικοί όροι δημιουργούν μια μεταβλητότητα του ατόμου ασυμβίβαστη με το καθεστώς της κάστας}.

(Ακολουθεί περιγραφή ιστορικού προτσές για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μερικού εργάτη)

Ένας χειροτέχνης που εκτελεί διαδοχικά τα διάφορα μερικά προτσές είναι υποχρεωμένος πότε να αλλάζει θέση, πότε εργαλεία. Η ροή της εργασίας του διακόπτεται, υπάρχουν ανοιχτοί πόροι μέσα στην εη του, οι οποίοι κλείνουν όταν όλη την ημέρα εκτελεί συνεχώς την ίδια εργασία ή εξαφανίζονται στο μέτρο που μειώνονται οι εναλλαγές στη δουλειά του. Πρόκειται εδώ είτε για αναπτυσσόμενη εντατικότητα της εργασίας, είτε για ελάτπωση της μη παραγωγικής κατανάλωσης ΕΔ. {που οδηγούν σε αυξημένη παραγωγικότητα. Η παραπανίσια κατανάλωση δύναμης που απαιτεί κάθε πέρασμα από την ηρεμία στην κίνηση αντισταθμίζεται, όταν διαρκεί περισσότερο χρόνο η κανονική ταχύτητα που έχει πια επιτευχθεί}.

Από την άλλη, η συνεχής μονοτονία της δουλειάς καταστρέφει τη δύναμη έντασης και την έξαρση του πνεύματος που μέσα στην εναλλαγή της δραστηριότητας βρίσκουν την ανάπαυση και το κίνητρό τους.

Για την τελειότητα των εργαλείων και τη συμβολή τους στην παραγωγικότητα της εργασίας. Εργαλεία του ίδιου είδους χρησιμοποιούνται σε διάφορα προτσές εργασίας και το ίδιο εργαλείο στο ίδιο προτσές χρησιμεύει για διάφορες δουλειές. Μόλις όμως οι διάφορες πράξεις ενός προτσές εργασίας αποσπαστούν η μία από την άλλη, χρειάζονται να γίνουν αλλαγές και στα αντίστοιχα εργαλεία. Η κατεύθυνση της αλλαγής της μορφής τους υποδεικνύεται από την πείρα από τις ιδιαίτερες δυσκολίες που δημιουργεί η ιδιαίτερη χρήση των εργαλείων στη μη αλλαγμένη μορφή τους. Έχουμε λοιπόν στη μανουφακτούρα διαφοροποίηση των εργαλείων δουλειάς {ώστε τα εργαλεία του ίδιου να αποκτούν ιδιαίτερες σταθερές μορφές για κάθε ιδιαίτερη ωφέλιμη χρήση τους} και ειδίκευσή τους {ώστε κάθε ιδιαίτερο εργαλείο να αποδίδει σε όλη του την έκταση μόνο στο χέρι μερικών εργατών}. Έτσι η μανουφακτούρα δημιουργεί ταυτόχρονα τους υλικούς όρους της μηχανής που αποτελείται από έναν συνδυασμό απλών εργαλείων.

Ο μερικός εργάτης και το εργαλείο του αποτελούν τα απλά στοιχεία της μανουφακτούρας.

3. ΟΙ ΔΥΟ ΒΑΣΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑΣ: ΕΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΚΗ

Η διάρθρωση της μανουφακτούρας έχει δύο βασικές μορφές. Ο διπλός αυτός χαρακτήρας προέρχεται από τη φύση του ίδιου του προϊόντος, που σχηματίζεται είτε με μια απλή συναρμολόγηση αυτοτελών μερικών προϊόντων, είτε είναι προϊόν μιας διαδοχικής σειράς συναρτημένων προτσές και χειρισμών.

Ακολουθεί το πχ του ρολογιού. Από ατομικό έργο ενός χειροτέχνη της Νυρεμβέργης το ρολόι μετατράπηκε σε κοινωνικό προϊόν ενός πολύ μεγάλου αριθμού μερικών εργατών. Η ωρολογιοποιία είναι κλασικό παράδειγμα ετερογενούς μανουφακτούρας.

Το δεύτερο είδος μανουφακτούρας, η ολοκληρωμένη της μορφή, παράγει προϊόντα που περνούν από συναφείς φάσεις εξέλιξης, από μια διαδοχική σειρά κλιμακωτών προτσές.

Ένα όφελος από μια τέτοια μανουφακτούρα είναι η εξοικονόμηση χρόνου. Σε σύγκριση με τη χειροτεχνία κερδίζεται παραγωγική δύναμη που απορρέει από το γενικό συνεργατικό χαρακτήρα της μανουφακτούρας. Από την άποψη της μεγάλης βιομηχανίας το γεγονός αυτό (διαρκή μεταφορά του προϊόντος από ένα χέρι σε άλλο) προβάλλει σαν ένας χαρακτηριστικός και δαπανηρός περιορισμός που ενυπάρχει στην αρχή της μανουφακτούρας.

Τα διάφορα κλιμακωτά προτσές, από διαδοχικά στο χρόνο μετατράπηκαν σε παράλληλα στο χώρο. Έτσι, στο ίδιο χρονικό διάστημα παράγονται περισσότερα έτοιμα εμπορεύματα. [...] η μανουφακτούρα δε βρίσκει μόνο τους όρους της συνεργασίας έτοιμους, αλλά και τους δημιουργεί εν μέρει με το κομμάτισμα της χειροτεχνικής δραστηριότητας. Από την άλλη, πετυχαίνει την κοινωνική αυτή οργάνωση του προτσές εργασίας μόνο καθελώνοντας τον ίδιο εργάτη στην ίδια λεπτομερειακή εργασία.

[...] Η άμεση αλληλεξάρτηση των εργασιών, συνεπώς και των εργατών, αναγκάζει τον καθένα απ' αυτούς να χρησιμοποιεί μόνο τον αναγκαίο για την άσκηση της λειτουργίας του χρόνο εργασίας. Έτσι, δημιουργείται μια ολότελα διαφορετική συνέχεια, ομοιομορφία, κανονικότητα, τάξη και ιδίως εντατικότητα της εργασίας, απ' ότι στην ανεξάρτητη χειροτεχνία ή ακόμα και στην απλή συνεργασία. [361/1/τέλος]

Ο μανουφακτουρικός καταμερισμός της εργασίας απλοποιεί και ποικίλει όχι μόνο τα ποιοτικά διαφορετικά όργανα του κοινωνικού συνολικού εργάτη, μα δημιουργεί και μια μαθηματικά σταθερή σχέση ανάμεσα στην ποσοτική έκταση αυτών των οργάνων. Μαζί με την ποιοτική διάρθρωση αναπτύσσει τον ποσοτικό κανόνα και την αναλογική σχέση του κοινωνικού προτσές εργασίας. Όταν με την πείρα έχει διαπιστωθεί ποια πρέπει να είναι η σκοπιμότερη αριθμητική σχέση ανάμεσα στις διάφορες ομάδες μερικών εργατών για μια

ορισμένη κλίμακα παραγωγής μπορεί κανείς να επεκτείνει αυτήν την κλίμακα χρησιμοποιώντας ένα πολλαπλάσιο της κάθε ξέχωρης ομάδας εργατών. Βέβαια, το ίδιο άτομο μπορεί να εκτελεί ορισμένες εργασίες εξίσου καλά και σε μεγαλύτερη και σε μικρότερη κλίμακα (λχ ανώτερη επιστάσια κλπ). Η αυτοτελοποίηση αυτών των λειτουργιών ή η ανάθεσή τους σε ειδικούς εργάτες γίνεται λοιπόν επωφελής με την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων εργατών, η αύξηση αυτή όμως πρέπει ν' αγκαλιάσει αναλογικά όλες τις ομάδες. Ακολουθεί μια περιγραφή-ανάλυση των ομάδων {362/2-363/0}.

Η манουφακτούρα μπορεί, όπως γεννιέται εν μέρει από το συνδυασμό διαφόρων χειροτεχνιών, να εξελιχθεί σ' ένα συνδυασμό διαφόρων манουφακτουρών. Η манουφακτούρα ενός μέσου παραγωγής συνδέεται με τη манουφακτούρα του προϊόντος. Αντίστροφα, η манουφακτούρα του προϊόντος μπορεί να συνδεθεί με манουφακτούρες, όπου το ίδιο προϊόν χρησιμεύει πάλι σαν πρώτη ύλη ή που ενώνεται αργότερα με τα προϊόντα τους. Παρ' όλα τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η συνδυασμένη манουφακτούρα δεν αποκτάει πραγματική τεχνική ενότητα όσο στηρίζεται στη δική της βάση. Η ενότητα αυτή γεννιέται μόνο με τη μετατροπή της σε εκμηχανισμένη βιομηχανία.

Αναφορά στην σποραδική χρησιμοποίηση των μηχανών στη манουφακτούρα {364/1}.

Ειδικός μηχανισμός της περιόδου της манουφακτούρας παραμένει ο ίδιος ο συνολικός εργάτης που σχηματίζεται με το συνδυασμό πολλών μερικών εργατών. Ο συνολικός εργάτης κατέχει όλες τις παραγωγικές ιδιότητες στον πιο υψηλό βαθμό δεξιοτεχνίας και τις ξοδεύει με τον πιο οικονομικό τρόπο. Η μονομέρεια, ακόμα και η ατέλεια του μερικού εργάτη μετατρέπονται σε τελειότητά του όταν γίνει μέλος του συνολικού εργάτη. Το συνήθισμα σε μια μονόπλευρη λειτουργία τον μετατρέπει σε όργανό της που δρα με ενστικτώδικη σιγουριά, ενώ η συνάρτηση του συνολικού μηχανισμού τον αναγκάζει να εργάζεται με την κανονικότητα ενός τμήματος μηχανής.

Η манουφακτούρα αναπτύσσει μια ιεραρχία των ΕΔ στην οποία αντιστοιχεί μια κλιμάκωση των μισθών εργασίας. Κάθε προτσές παραγωγής απαιτεί ωστόσο ορισμένους απλούς χειρισμούς που είναι ικανός να τις κάνει ο κάθε τυχών άνθρωπος. Οι χειρισμοί αυτοί αποσπώνται από τη ρευστή σχέση τους με τις πλουσιότερες σε περιεχόμενο φάσεις της δουλειάς και αποστεώνονται σε ειδικές λειτουργίες. Έτσι, η манουφακτούρα δημιουργεί μια τάξη των λεγόμενων **ανειδίκευτων εργατών** που τους απέκλειε αυστηρά το εργαστήριο του χειροτέχνη του μεσαίωνα. Αναπτύσσοντας ίσα με την δεξιοτεχνία την πέρα για πέρα μονόπλευρη ειδικότητα σε βάρος της ικανότητας για εργασία, αρχίζει να μετατρέπει σε ειδικότητα και την έλλειψη κάθε ανάπτυξης.

Ο απλός χωρισμός των εργατών σε επιδέξιους και αδέξιους οδηγεί σε πτώση της αξίας της ΕΔ (λόγω μείωσης ή εξάλειψης αντίστοιχα των εξόδων μαθήτευσης σε σχέση με το χειροτέχνη). Αυτό σημαίνει άμεσα μεγαλύτερη αξιοποίηση του κεφαλαίου.

4. ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Όταν πάρουμε υπόψη μόνο την ίδια την εργασία, μπορούμε να χαρακτηρίσουμε το χωρισμό της κοινωνικής παραγωγής στις μεγάλες της κατηγορίες, όπως λχ. τη γεωργία, τη βιομηχανία κλπ σαν καταμερισμό της εργασίας γενικά, το χωρισμό αυτών των κατηγοριών της παραγωγής σε είδη και ποικιλίες σαν καταμερισμό της εργασίας ιδιαίτερα και τον καταμερισμό της εργασίας μέσα στο εργαστήριο σαν καταμερισμό της εργασίας στις λεπτομέρειες.

Ο καταμερισμός της εργασίας μέσα στην κοινωνία έχει δύο αντίθετες αφετηρίες: από τη μία αναπτύσσεται μέσα στα πλαίσια μιας φυλής, πάνω σε φυσιολογική βάση. Από την άλλη, ξεκινώντας από τα σημάδια επαφής, αναπτύσσεται ανάμεσα σε φυλές με την ανταλλαγή αρχικά διαφορετικών, μα ανεξάρτητων μεταξύ τους σφαιρών παραγωγής. Στη μια περίπτωση πρόκειται για αυτοτελοποίηση των προηγούμενα όχι αυτοτελών (μέσα σε μια φυλή) και στην άλλη για απώλεια της αυτοτέλειας των πρώην αυτοτελών (ανάμεσα σε φυλές).

Η βάση κάθε αναπτυσσόμενου καταμερισμού της εργασίας που συντελείται με τη μεσολάβηση της ανταλλαγής εμπορευμάτων είναι ο χωρισμός της πόλης από το χωριό. Μπορούμε να πούμε ότι όλη η οικονομική ιστορία της κοινωνίας συνοψίζεται στην κίνηση αυτής της αντίθεσης.

Προϋπόθεση για τον καταμερισμό της εργασίας είναι το μέγεθος του πληθυσμού και η πυκνότητά του, η οποία ωστόσο είναι σχετικό μέγεθος. Εξαρτάται από την ανάπτυξη των μέσων συγκοινωνίας.

Η διαλεκτική σχέση του καταμερισμού της εργασίας μέσα στην κοινωνία και στην μανουφακτούρα, με την ιστορική διάσταση, και τις ομοιότητές τους είναι το αντικείμενο της 369/1.

Ακολουθούν διαφορές ουσίας. Στην κοινωνία, αυτό που δημιουργεί δεσμό ανάμεσα στους αυτοτελείς παραγωγούς είναι ότι τα αντίστοιχα προϊόντα τους υπάρχουν σαν εμπορεύματα. Ο μερικός εργάτης δεν παράγει εμπορεύματα. {Υ₅₇ για τη λογοκλοπή του Α. Smith, και Υ₅₈ για έναν αξιόλογο συγγραφέα} Ακολουθούν και άλλες παράγωγες αντιφάσεις {371 – 372/0/τέλος}.

Ακολουθεί ιστορική ανάλυση του καταμερισμού της εργασίας στους διάφορους τρόπους παραγωγής.

Στην κοινωνία του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, η αναρχία του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και ο δεσποτισμός του μανουφακτουρικού καταμερισμού της αλληλοκαθορίζονται. Αντίθετα, οι προηγούμενες κοινωνικές μορφές, από τη μια είχαν σχεδιασμένη αυθεντική οργάνωση της κοινωνικής εργασίας, ενώ από την άλλη αποκλείουν εντελώς τον καταμερισμό της εργασίας μέσα στο εργαστήριο.

Περιγραφή της αρχαίας ινδικής κοινότητας.

Η μετάβαση από τη χειροτεχνία στη μανουφακτούρα. {Όσο κι αν ο ξεχωρισμός, η απομόνωση και η διαμόρφωση των επαγγελματιών που έφερνε η συντεχνιακή οργάνωση αποτελούν τους υλικούς όρους ύπαρξης της περιόδου της μανουφακτούρας, η συντεχνιακή αυτή οργάνωση απόκλειε το μανουφακτουρικό καταμερισμό της εργασίας.}

Ο καταμερισμός της εργασίας στο σύνολο μιας κοινωνίας, με ή χωρίς τη μεσολάβηση της ανταλλαγής εμπορευμάτων χαρακτηρίζει του πιο διαφορετικούς οικονομικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Ο μανουφακτουρικός καταμερισμός της εργασίας είναι ένα ολότελα ειδικό δημιούργημα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

5. Ο ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑΣ

Η **συγκέντρωση μεγάλου αριθμού εργατών** κάτω από τις προσταγές του ίδιου κεφαλαίου αποτελεί τη φυσική αφετηρία της συνεργασίας γενικά, όσο και της μανουφακτούρας. Αντίθετα, ο μανουφακτουρικός καταμερισμός της εργασίας μετατρέπει σε τεχνική ανάγκη την αύξηση του χρησιμοποιούμενου αριθμού εργατών. Ακολουθεί το σταθερό κεφάλαιο. Οι αυξανόμενες διαστάσεις του ελάχιστου κεφαλαίου (μέσα συντήρησης και μέσα παραγωγής) που χρειάζεται ένας μόνο κεφαλαιοκράτης είναι νόμος που ξεπηδάει από τον τεχνικό χαρακτήρα της μανουφακτούρας.

Ενώ η απλή συνεργασία αφήνει γενικά αναλλοίωτο τον τρόπο εργασίας των ξεχωριστών ατόμων, η μανουφακτούρα επαναστατικοποιεί αυτόν τον τρόπο από τη βάση της και χτυπά στη ρίζα της την ατομική ΕΔ. [...] Ο καταμερισμός της εργασίας βάζει στον μανουφακτουρικό εργάτη τη σφραγίδα που τον ανακηρύττει ιδιοκτησία του κεφαλαίου.

Αυτό που χάνουν οι μερικοί εργάτες, συγκεντρώνεται αντίκρου τους στο κεφάλαιο. Το γεγονός ότι οι πνευματικές δυνάμεις του υλικού προτσές παραγωγής αντιπαρατίθενται σ' αυτούς σαν ξένη ιδιοκτησία και σαν δύναμη που τους εξουσιάζει είναι προϊόν του μανουφακτουρικού καταμερισμού της εργασίας. {Το προτσές αυτό του χωρισμού αρχίζει στην απλή συνεργασία, όπου απέναντι στους ξεχωριστούς εργάτες ο κεφαλαιοκράτης αντιπροσωπεύει την ενότητα και τη θέληση του κοινωνικού σώματος εργασίας. Αναπτύσσεται παραπέρα στη μανουφακτούρα που σακατεύει τον εργάτη και τον μετατρέπει σε μερικό εργάτη. Ολοκληρώνεται στη μεγάλη βιομηχανία που την επιστήμη τη χωρίζει σαν αυτοτελή παραγωγική δύναμη από την εργασία και τη βάζει με το στανιό στην υπηρεσία του κεφαλαίου.

Στη μανουφακτούρα ο πλουτισμός του συνολικού εργάτη κι επομένως του κεφαλαίου σε κοινωνική παραγωγική δύναμη καθορίζεται από το φτώχαιμα του εργάτη σε ατομική παραγωγική δύναμη.

Παρατίθενται χωρία από τον Α. Σμιθ για τον μερικό εργάτη και η πρόταση του τελευταίου για λαϊκή εκπαίδευση {Υ₇₀}. Η διαφωνία του Ζ. Γκαρνιέ.

Για τις μορφές που αποχτά η μανουφακτούρα {380/1}. Ο καταμερισμός της εργασίας που τη χαρακτηρίζει αποχτά πρώτα με βάση την πείρα τις κατάλληλες μορφές, έπειτα όμως τείνει να διατηρήσει τη μορφή σαν παράδοση. Η αλλαγή επέρχεται σαν αποτέλεσμα μιας επανάστασης στα εργαλεία παραγωγής. {Υ₇₅}

Αν εμφανίζεται από τη μία {ο μανουφακτουρικός καταμερισμός της εργασίας} σαν ιστορική πρόοδος και αναγκαία φάση ανάπτυξης στο προτσές οικονομικής διαμόρφωσης

της κοινωνίας, από την άλλη εμφανίζεται σαν μέσο πολιτισμένης και ραφιναρισμένης εκμετάλλευσης.

Αντιπαράθεση της «πολιτικής οικονομίας» που «βλέπει» στον καταμερισμό της εργασίας την ποσότητα και την ΑΑ, με τους αρχαίους συγγραφείς που εξετάζουν αντίθετα την ΑΧ.

Παρουσιάζονται στη συνέχεια τα εμπόδια που συναντά η μανουφακτούρα στην πραγματοποίηση των ίδιων των τάσεών της {384/1}, σχετικά κυρίως με την απειθαρχία των εργατών. Προετοιμάζεται το έδαφος – στο κείμενο, όπως συνέβη και ιστορικά – για τη μεγάλη βιομηχανία.

Ταυτόχρονα η μανουφακτούρα δεν μπόρεσε ούτε ν' αγκαλιάσει την κοινωνική παραγωγή σ' όλη της την έκταση, ούτε να την ανατρέψει σ' όλο της το βάθος. Ορθωνόταν σαν οικονομικό τεχνούργημα πάνω στην πλατιά βάση της χειροτεχνίας των πόλεων και της οικοτεχνίας της υπαίθρου. Η ίδια στενή της τεχνική βάση σε ένα ορισμένο βαθμό εξέλιξης ήρθε σε αντίφαση με τις ανάγκες της παραγωγής που δημιούργησε η ίδια.

Ένα από τα πιο ολοκληρωμένα δημιουργήματα της μανουφακτούρας ήταν το εργαστήριο για την παραγωγή των ίδιων των εργαλείων. Το προϊόν αυτό του μανουφακτουρικού καταμερισμού της εργασίας παρήγε με τη σειρά του μηχανές. Οι μηχανές αυτές καταργούν τη χειροτεχνική δραστηριότητα σαν ρυθμιστική αρχή της κοινωνικής παραγωγής. Έτσι από τη μια παραμερίζεται η τεχνική βάση της ισόβιας προσάρτησης του εργάτη σε μια μερική λειτουργία. Από την άλλη πέφτουν οι φραγμοί που η ίδια αυτή έβαζε ακόμα στην κυριαρχία του κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ: ΟΙ ΜΗΧΑΝΕΣ ΚΑΙ Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

1. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΜΗΧΑΝΩΝ

Οι μηχανές είναι μέσο για την παραγωγή σχετικής υπεραξίας.

Στη μεγάλη βιομηχανία η ανατροπή του τρόπου παραγωγής έχει για αφετηρία της το μέσο εργασίας. Πρέπει λοιπόν να εξετάσουμε σε τι διαφέρει η μηχανή από το εργαλείο του χειροτέχνη. {Πρόκειται εδώ μόνο για τα μεγάλα, τα γενικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, γιατί οι εποχές της ιστορίας της κοινωνίας, όπως και οι εποχές της ιστορίας της γης, δεν χωρίζονται η μια από την άλλη με αφηρημένα αυστηρές διαχωριστικές γραμμές.}

Για τους μαθηματικούς και τους μηχανικούς, το εργαλείο είναι απλή μηχανή και η μηχανή είναι σύνθετο εργαλείο (μαζί τους και οι άγγλοι οικονομολόγοι της εποχής). Από οικονομική άποψη όμως ο ορισμός αυτός δεν αξίζει τίποτα γιατί του λείπει το ιστορικό στοιχείο. Από την άλλη, βλέπουν τη διαφορά ανάμεσα στο εργαλείο και στη μηχανή στο ότι κινητήρια δύναμη του εργαλείου είναι ο άνθρωπος, ενώ της μηχανής κάποια φυσική δύναμη διαφορετική από την ανθρώπινη (αέρας, νερό, ζώο). Αυτό δεν στέκει: «ο ίδιος αργαλειός θα 'ταν εργαλείο όταν θα τον κινούσαν με το χέρι και μηχανή όταν θα τον κινούσαν με ατμό. Και επειδή η χρήση της δύναμης του ζώου είναι μια από τις πιο παλιές εφευρέσεις του ανθρώπου, η μηχανική παραγωγή θα είχε προηγηθεί από τη χειρωνακτική».

{Η τεχνολογία αποκαλύπτει την ενεργό στάση του ανθρώπου απέναντι στη φύση, το άμεσο προτσές παραγωγής της ζωής του και επομένως και των κοινωνικών συνθηκών της ζωής του και των πνευματικών παραστάσεων του που πηγάζουν απ' αυτές. Από τις κάθε φορά πραγματικές συνθήκες ζωής συνάγουμε τις θρησκευτικές μορφές τους. αυτή είναι η μοναδικά υλιστική και επομένως επιστημονική μέθοδος. Οι ελλείψεις του αφηρημένα φυσικοεπιστημονικού υλισμού που αποκλείει το ιστορικό προτσές, φαίνονται κίολας από τις αφηρημένες κι ιδεολογικές παραστάσεις των εκπροσώπων του, μόλις τολμήσουν να ξεμυτίσουν έξω από την ειδικότητά τους. Υ₈₉}

Κάθε ανεπτυγμένη μηχανική εγκατάσταση αποτελείται από 3 μέρη: από την κινητήρια μηχανή, από το μηχανισμό μετάδοσης και από την εργαλειομηχανή ή εργασιομηχανή. Η βιομηχανική επανάσταση του 18^{ου} αι. ξεκινάει ίσα-ίσα από την εργαλειομηχανή. Και εξακολουθεί καθημερινά ν' αποτελεί την αφετηρία, κάθε φορά που μια χειροτεχνική ή μανουφακτουρική παραγωγή μετατρέπεται σε μηχανοποίητη παραγωγή.

Η εργαλειομηχανή είναι ένας μηχανισμός, που αφού δεχτεί την αντίστοιχη κίνηση εκτελεί με τα εργαλεία του τις ίδιες εργασίες που εκτελούσε προηγούμενα ο εργάτης με παρόμοια εργαλεία. Αφού περάσει το καθαυτό εργαλείο από τον άνθρωπο σε ένα μηχανισμό, τη θέση του απλού εργαλείου την παίρνει μια μηχανή.

Η βιομηχανική επανάσταση ξεκινάει από την καθαυτό εργασία και αφήνει στην αρχή τον άνθρωπο να παίζει τον καθαρά μηχανικό ρόλο της κινητήριας δύναμης, μαζί με την καινούρια δουλειά της επίβλεψης και της διόρθωσης των λαθών. Η ατμομηχανή [...] δεν προκάλεσε καμιά βιομηχανική επανάσταση. Αντίστροφα, μάλλον η δημιουργία των εργαλειομηχανών ήταν που έκανε αναγκαία την επανάσταση της ατμομηχανής.

Η μηχανή από την οποία ξεκινάει η βιομηχανική επανάσταση αντικαθιστά τον εργάτη που χειρίζεται ένα μόνο εργαλείο μ' ένα μηχανισμό που εργάζεται ταυτόχρονα μ' ένα πλήθος τέτοια ή παρόμοια εργαλεία και που τον κινεί μια μοναδική κινητήρια δύναμη, αδιάφορο ποιας μορφής.

Η διεύρυνση της εργασιομηχανής απαιτεί την ανάπτυξη του μηχανισμού μετάδοσης και αυτός με τη σειρά του μια πιο ισχυρή κινητήρια δύναμη από αυτήν του ανθρώπου, χώρια ότι ο άνθρωπος είναι ένα στον ανώτατο βαθμό ατελές όργανο παραγωγής ομοιόμορφης και συνεχούς κίνησης. Αναφέρεται στο άλογο, τον αέρα, το νερό και τον ατμό {391/2/τέλος-393/0}.

Μόνο αφού μετατράπηκαν τα εργαλεία από εργαλεία του ανθρώπινου οργανισμού, σε εργαλεία μιας μηχανικής συσκευής, της εργαλειομηχανής, απόκτησε και η κινητήρια μηχανή μια μορφή ολότελα ανεξάρτητη από τα όρια της δύναμης του ανθρώπου. Μια κινητήρια μηχανή μπορούσε τώρα να κινεί ταυτόχρονα πολλές εργασιομηχανές.

Πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα στη συνεργασία πολλών ομοειδών μηχανών και στο σύστημα μηχανών. {πρόκειται για οριζόντια και κάθετη ολοκλήρωση στην παραγωγή, αν είναι δόκιμος ο όρος}

Στη μια περίπτωση όλο το προϊόν κατασκευάζεται από την ίδια εργασιομηχανή. Στο εργοστάσιο, δηλ. στο εργαστήριο που στηρίζεται στη χρησιμοποίηση μηχανών, ξαναεμφανίζεται κάθε φορά η απλή συνεργασία {και μάλιστα πρώτα σαν συγκέντρωση στον ίδιο χώρο ομοειδών και ταυτόχρονα εργαζομένων εργασιομηχανών}. Ακριβώς όπως πολλά εργαλεία αποτελούν τα όργανα μιας εργασιομηχανής, έτσι και πολλές εργασιομηχανές αποτελούν τώρα μονάχα ομοειδή όργανα του ίδιου μηχανισμού κίνησης.

{Y₁₀₀ : [...] Η μηχανή ξεκινά από το μέσο εργασίας και όχι από την εργασία}

Στην άλλη περίπτωση (σύστημα μηχανών), αυτό μπαίνει στη θέση της μεμονωμένης αυτοτελούς μηχανής μόνο εκεί που το αντικείμενο εργασίας περνάει από μια

σειρά διαφόρων συναρτημένων διαδοχικών προτσές που εκτελούνται από μια αλυσίδα διαφορετικών μα αλληλοσυμπληρωνόμενων εργασιομηχανών. Εδώ ξαναεμφανίζεται η χαρακτηριστική για τη μανουφακτούρα συνεργασία, σαν συνδυασμός μερικότερων εργασιομηχανών. Παρουσιάζεται όμως μια ουσιαστική διαφορά: στη μανουφακτούρα, αν ο εργάτης προσαρμόζεται στο προτσές, προσαρμόζεται όμως προκαταβολικά και το προτσές στον εργάτη. Αυτή η υποκειμενική αρχή του καταμερισμού εκλείπει στη μηχανική παραγωγή. {Περιγράφεται το διαρθρωμένο σύστημα μηχανών, σε σχέση και με τη μανουφακτούρα, ομοιότητες.} [...] Στο ανεπτυγμένο εργοστάσιο επικρατεί η αρχή της συνέχειας των ξεχωριστών προτσές {αντίθετα με τη μανουφακτούρα}.

Ένα σύστημα μηχανών αποτελεί αυτό καθαυτό ένα μεγάλο αυτόματο από τη στιγμή που το κινεί ένας αρχικός αυτοκινούμενος κινητήρας.

Σημαντικό στοιχείο για την εκτέλεση των εφευρέσεων (την κατασκευή των μηχανών) ήταν ότι υπήρχε από την περίοδο της μανουφακτούρας ένας ικανός αριθμός επιτήδειων εργατών μηχανουργών. Εδώ παρουσιάζεται η ίδια η κατασκευή μηχανών. Η μανουφακτούρα κατασκεύαζε τις μηχανές με τις οποίες η μεγάλη βιομηχανία καταργούσε τη χειροτεχνική και μανουφακτουρική παραγωγή στις σφαίρες παραγωγής που πρωτοκατάκτησε. Όμως η παραγωγή μηχανών από τη μανουφακτούρα ή το χειροτέχνη ήταν φραγμός για τη μεγάλη βιομηχανία, άσχετα με το ότι ακρίβαιναν έτσι οι μηχανές. Σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης της η μεγάλη βιομηχανία ήρθε και από τεχνική άποψη σε σύγκρουση με το χειροτεχνικό και μανουφακτουρικό υπόβαθρό της. η λύση μιας σειράς προβλημάτων τεχνική φύσης που γεννιόνταν φυσιολογικά σκόνταφτε παντού στους προσωπικούς περιορισμούς, που ακόμα και το συνδυασμένο εργατικό προσωπικό της μανουφακτούρας τους ξεπερνάει μόνο σε ό,τι αφορά το βαθμό όχι όμως σε ό,τι αφορά και την ουσία.

Η ανατροπή του τρόπου παραγωγής σε μια σφαίρα της βιομηχανίας προκαλεί την ανατροπή του και στις άλλες σφαίρες, πρώτα για τους κλάδους της βιομηχανίας που συμπλέκονται σαν φάσεις ενός συνολικού προτσές (αν και απομονωμένοι από τον καταμερισμό της εργασίας). Ακολουθεί ανάλυση για την εξέλιξη των μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας που ν' ανταποκρίνεται στις ανάγκες της μεγάλης βιομηχανίας. Όμως οι τρομαχτικές μάζες σιδήρου που έπρεπε τώρα να σφυρηλατούνται, κλπ (για τα μέσα μεταφοράς) απαιτούσαν με τη σειρά τους κυκλώπειες μηχανές που δεν μπορούσε να τις κατασκευάσει ο μανουφακτουρικός τρόπος κατασκευής μηχανών.

Η μεγάλη βιομηχανία λοιπόν ήταν υποχρεωμένη να κατακτήσει το μέσο παραγωγής που τη χαρακτηρίζει και να παράγει μηχανές με μηχανές: έτσι μόνο δημιούργησε την

αντίστοιχή της τεχνική βάση. Σημαντικός εδώ ο ρόλος της ατμομηχανής και του έλκηθρου του τóρνου.

Εξετάζοντας πάλι την καθαυτό εργαλειομηχανή, βλέπουμε το χειροτεχνικό εργαλείο σε κυκλώπειες διαστάσεις.

Στη μανουφακτούρα η διάρθρωση του κοινωνικού προτσές εργασίας είναι καθαρά υποκειμενική, είναι συνδυασμός μερικών εργατών. Στο σύστημα των μηχανών η μεγάλη βιομηχανία έχει έναν απόλυτα αντικειμενικό παραγωγικό οργανισμό, που ο εργάτης τον βρίσκει κιόλας να υπάρχει σαν έτοιμο υλικό όρο της παραγωγής. [...] Οι μηχανές λειτουργούν μόνο στα χέρια άμεσα κοινωνικοποιημένης εργασίας. Επομένως, ο συνεργατικός χαρακτήρας του προτσές εργασίας γίνεται τώρα τεχνική ανάγκη, που υπαγορεύεται από τη φύση του ίδιου του μέσου εργασίας.

2. Η ΑΞΙΑ ΠΟΥ ΔΙΝΕΙ Η ΜΗΧΑΝΗ ΣΤΟ ΠΡΟΪΟΝ

Τίποτα δεν στοιχίζουν οι φυσικές δυνάμεις, ούτε οι παραγωγικές δυνάμεις που απορρέουν από τη συνεργασία και τον καταμερισμό της εργασίας. Το ίδιο γίνεται και με την επιστήμη. Μόλις ανακαλυφθεί ένας νόμος, δεν στοιχίζει ούτε πεντάρα.

Η μηχανή δεν εκτοπίζει το εργαλείο. Από μικροσκοπικό εργαλείο του ανθρώπινου οργανισμού μεγαλώνει σε έκταση και αριθμό και μετατρέπεται σε εργαλείο ενός μηχανισμού δημιουργημένου από τον άνθρωπο.

Από μια είναι φανερό ότι η μεγάλη βιομηχανία ανεβάζει εξαιρετικά την παραγωγικότητα της εργασίας {ενσωματώνοντας τεράστιες φυσικές δυνάμεις και τις φυσικές επιστήμες}. Από την άλλη, δεν είναι εξίσου ξεκάθαρο ότι η ανεβασμένη παραγωγική δύναμη πρέπει επίσης να εξαγοράζεται με αυξημένη δαπάνη εργασίας.

Η μηχανή δεν δημιουργεί αξία, μεταφέρει στο προϊόν τη δική της αξία που χρησιμεύει για την παραγωγή του (προϊόντος). Αντί να το φτηναίνει, το ακριβαίνει ανάλογα με τη δική της αξία.

Η μηχανή και το ανεπτυγμένο σύστημα μηχανών αυξάνει δυσανάλογα σε αξία να συγκριθεί με τα μέσα εργασίας της χειροτεχνικής και μανουφακτουρικής παραγωγής.

{Επανάληψη: η μηχανή μπαίνει ολόκληρη στο προτσές παραγωγής και εν μέρει στο προτσές αξιοποίησης (ανάλογα με τη μέση καθημερινή φθορά της). Υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην αξία της μηχανής και στο μέρος της αξίας που μεταδίνει περιοδικά στο προϊόν.} Η διαφορά όμως αυτή ανάμεσα στη χρήση και στη φθορά είναι πολύ μεγαλύτερη στις μηχανές παρά στο εργαλείο (κατασκευή από πιο μόνιμο υλικό, μεγαλύτερος χρόνος ζωής, μεγαλύτερη οικονομία στο ξόδεμα των συστατικών μερών τους και των μέσων που καταναλώνουν και τέλος επειδή το πεδίο παραγωγικής δράσης τους είναι ασύγκριτα μεγαλύτερο από το πεδίο δράσης του εργαλείου).

Αν αφαιρεθεί και από τα δύο (μηχανή και εργαλείο) η μέση καθημερινή φθορά / κόστος και η κατανάλωση βοηθητικών υλών θα δούμε ότι λειτουργούν δωρεάν (όπως οι φυσικές δυνάμεις που υπάρχουν χωρίς τη συμβολή του ανθρώπου). Μόνο στη μεγάλη βιομηχανία μαθαίνει ο άνθρωπος να βάζει το προϊόν της παρωχημένης εργασίας του, που έχει πια αντικειμενοποιηθεί, να δουλεύει σε μεγάλη κλίμακα, σαν φυσική δύναμη.

Υ₁₀₉: ο Ρικάρντο ξεχνάει το συστατικό της αξίας που δίνουν οι μηχανές στο προϊόν και τις ταυτίζει έτσι με τις φυσικές δυνάμεις. Ο Σαίη φαντάζεται πως οι μηχανές προσφέρουν την «υπηρεσία» να δημιουργούν αξία, που αποτελεί μέρος του «κέρδους».

Όταν είναι δοσμένη η διαφορά ανάμεσα στην αξία των μηχανών και στο μέρος της αξίας που μεταδίνουν στο ημερήσιο προϊόν τους, ο βαθμός που το μέρος αυτό της αξίας ακριβαίνει το προϊόν εξαρτάται από την έκταση του προϊόντος.

Όταν είναι δοσμένο ο κύκλος δράσης της εργασιομηχανής (ο αριθμός των εργαλείων της) ή, εκεί που πρόκειται για δύναμη, όταν είναι δοσμένο το μέγεθός της, η μάζα των προϊόντων εξαρτιέται από την ταχύτητα λειτουργίας της.

Όταν είναι δοσμένη η αναλογία που οι μηχανές μεταδίνουν αξία στο προϊόν, το μέγεθος αυτού του μέρους εξαρτάται από το μέγεθος της δικής τους αξίας. Όσο πιο λίγη αξία μεταδίνουν στο προϊόν, τόσο πιο παραγωγικές είναι και τόσο περισσότερο η υπηρεσία τους πλησιάζει την υπηρεσία των φυσικών δυνάμεων. Η παραγωγή όμως μηχανών με μηχανές μειώνει την αξία τους σε σχέση με την έκταση και την αποτελεσματικότητά τους.

Στο μηχανοποιητό προϊόν, το συστατικό της αξίας που οφείλεται στο μέσο εργασίας αυξάνει σχετικά, μειώνεται όμως απόλυτα (σε σχέση με το χειροτεχνικό ή το μανουφακτουρικό τρόπο παραγωγής). {Απόλυτη και σχετική πτώση αυτού του μέρους έχουμε εκεί όπου η μηχανή εκτοπίζει τα ζώα εργασίας, που χρησιμοποιούνται μόνο σαν κινητήρια δύναμη και όχι σαν μηχανές ανταλλαγής ύλης.}

Η παραγωγικότητα της μηχανής μετριέται με το βαθμό που αντικαθιστά ΕΔ του ανθρώπου {και δεν συγκρίνεται με την αξία του εργαλείου που αντικαθιστά}. Η διαφορά ανάμεσα στην εργασία που στοιχίζει η μηχανή και στην εργασία που εξοικονομεί δεν εξαρτάται από τη διαφορά ανάμεσα στη δική της αξία και στην αξία του εργαλείου που αντικαθιστά. Εδώ παρατίθενται διάφορα παραδείγματα όπου δείχνεται ότι η αύξηση της παραγωγικότητας που σημειώθηκε με τη χρήση μηχανών μετράται σε ανθρώπινη ΕΔ.

Όταν η μηχανή στοιχίζει όσο και η ΕΔ που αντικαθιστά, τότε η εργασία που αντικειμενοποιείται σ' αυτήν είναι πάντα πολύ μικρότερη από τη ζωντανή εργασία που αντικαθιστά. {έστω ότι μια μηχανή αντικαθιστά 100 ανθρώπους, στοιχίζει 1000 λίρες, όσο και ο μισθός αυτών των 100 εργατών. Αυτοί οι 100 όμως εργάτες, με $\% u = 100\%$, προσθέτουν στο προϊόν 2000 λίρες, ενώ η μηχανή 1000 λίρες, όση είναι η αξία της}.

Αν εξεταστεί σαν μέσο για το φθηνά του προϊόντος, η χρήση της μηχανής έχει ένα όριο. Η χρησιμοποίηση μηχανών καθορίζεται από τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στην αξία της μηχανής και στην αξία της ΕΔ που αντικαθιστά {υπενθυμίζεται ότι το κεφάλαιο δεν πληρώνει την εργασία που χρησιμοποιεί αλλά την αξία της χρησιμοποιούμενης ΕΔ}. Μπορεί να ποικίλει πολύ η διαφορά ανάμεσα στην τιμή της μηχανής και στην τιμή της ΕΔ που αντικαθιστά, αν και η διαφορά ανάμεσα στην ποσότητα

της εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή της μηχανής και στη συνολική ποσότητα της εργασίας που αντικαθιστά παραμένει η ίδια. {Υ_{116α} Γι' αυτό το λόγο σε μια κομμουνιστική κοινωνία οι μηχανές θα είχαν ένα τελείως διαφορετικό πεδίο δράσης από ότι στην αστική κοινωνία.} Όμως μόνο η πρώτη διαφορά (ανάμεσα στις δύο τιμές) καθορίζει για τον κεφαλαιοκράτη τα έξοδα παραγωγής του εμπορεύματος. Παρακάτω παρουσιάζονται ιστορικά παραδείγματα όπου δείχνεται ότι η χρήση (ή μη) μηχανών εξαρτάται από την τιμή της ΕΔ που αυτές πρόκειται να αντικαταστήσουν, σε διάφορες χώρες, σε διάφορες χρονολογίες.

3. ΟΙ ΑΜΕΣΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΜΕ ΜΗΧΑΝΕΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΤΗ

Η αφητηρία της μεγάλης βιομηχανίας είναι η επανάσταση του μέσου εργασίας και το επαναστατικοποιημένο μέσο εργασίας αποκτά την πιο αναπτυγμένη του μορφή στο διαρθρωμένο σύστημα μηχανών του εργοστασίου.

Γενικές αντεπιδράσεις πάνω στον ίδιο τον εργάτη:

α) Ιδιοποίηση συμπληρωματικών εργατικών δυνάμεων από το κεφάλαιο.

Εργασία των γυναικών και των παιδιών.

Εργασία των γυναικών και των παιδιών είναι η πρώτη λέξη της κεφαλαιοκρατικής χρησιμοποίησης των μηχανών!

{Πλέον η μυϊκή δύναμη είναι περιττή, όπως και η πλήρης σωματική ανάπτυξη}. [Έτσι αυτό το τεράστιο υποκατάστατο της εργασίας και των εργατών μετατράπηκε αμέσως σε μέσο αύξησης του αριθμού των μισθωτών εργατών με την ένταξη όλων των μελών της εργατικής οικογένειας, χωρίς διάκριση φύλου και ηλικίας, κάτω από την άμεση εξουσία του κεφαλαίου]. [Υ₁₂₀: ...Εκτός από την απομάκρυνση των εργατών από την ατμόσφαιρα του εργοστασίου, η κρίση είχε από άποψη υγείας και πολλά άλλα οφέλη. Οι εργάτριες είχαν τώρα τον απαραίτητο καιρό για να θηλάζουν τα παιδιά τους, αντί να τα δηλητηριάζουν μ' ένα ναρκωτικό.]

Στην αξία της ΕΔ συμπεριλαμβανόταν και η συντήρηση της εργατικής οικογένειας. Οι μηχανές, ρίχνοντας όλα τα μέλη της εργατικής οικογένειας στην αγορά εργασίας, κατανέμουν την αξία της ΕΔ του άνδρα σ' όλα τα μέλη της οικογένειας. Έτσι κατεβάζουν την αξία της ΕΔ του. Η αγορά της κομματιασμένης οικογένειας μπορεί να κοστίζει περισσότερο απ' ότι κόστιζε προηγουμένα η αγορά της ΕΔ του αρχηγού της οικογένειας, στη θέση όμως της μιας, μπαίνουν τώρα 4 εργάσιμες ημέρες και η τιμή τους πέφτει στην ίδια αναλογία που αυξάνεται η υπεραξία των τεσσάρων πάνω από την υπεραξία του ενός. Έτσι οι μηχανές από την αρχή, μαζί με το πλάτεμα του ανθρώπινου εκμεταλλεύσιμου υλικού, αυξάνουν ταυτόχρονα και το βαθμό εκμετάλλευσης.

Υ₁₂₁: Τα έξοδα παραγωγής της εργατικής οικογένειας αυξάνουν και ισοφαρίζουν την αύξηση του εισοδήματος της (αναλύεται στην υποσημείωση το γιατί). Επίσης γίνεται αδύνατη η οικονομία και η σκοπιμότητα στην κατανάλωση και την παρασκευή των μέσων συντήρησης.

Οι μηχανές επαναστατικοποιούν επίσης το συμβόλαιο ανάμεσα στον εργάτη και στον κεφαλαιοκράτη. Πριν έρχονταν σ' επαφή ο ελεύθερος εργάτης με τον ελεύθερο κεφαλαιοκράτη, σαν κάτοχοι εμπορευμάτων. Τώρα έχουμε μισοενήλικους, ανήλικους.

Πριν ο εργάτης πουλούσε τη δική του ΕΔ. Τώρα πουλάει τη γυναίκα του και το παιδί του, γίνεται δουλέμπορος.

Παρακάτω παρουσιάζεται ένα απόσπασμα από αγγελία όπου ζητούνται παιδιά «που να περνάνε για 13 χρονών». Αναφέρεται ότι η μείωση του αριθμού των παιδιών κάτω από 13 που απασχολούν οι βιομήχανοι οφείλεται στους γιατρούς του δημοσίου (που ...πιστοποιούν την ηλικία). Επιπλέον αναφέρονται περιστατικά ανατριχιαστικά που δείχνουν τι σημαίνει δουλεμπόριο της ΕΔ των παιδιών ή των ίδιων των παιδιών.

Η επανάσταση {που προκάλεσαν οι μηχανές στη νομική σχέση πωλητών και αγοραστών ΕΔ} πρόσφερε αργότερα στο αγγλικό κοινοβούλιο τη νομική βάση για να δικαιολογήσει την ανάμειξη του κράτους στα εργοστάσια.

Επειδή όμως το κεφάλαιο είναι από τη φύση του ισοπεδωτής {ζητάει ισότητα στους όρους εκμετάλλευσης της εργασίας} ο περιορισμός (με νόμο) της εργασίας των παιδιών στον ένα κλάδο γίνεται αιτία για τον περιορισμό σε έναν άλλο.

Σημειώνεται τεράστια θνησιμότητα των εργατόπαιδων στα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Αναφέρονται παρακάτω τα νούμερα (από 9% μέχρι 26%). Οι αριθμοί αυτοί οφείλονται κυρίως στην απασχόληση των μητέρων έξω από το σπίτι και στις συνέπειες της (ανάμεσα σε άλλα και η χορήγηση ναρκωτικών). Επιπλέον σημειώνεται η φυσική αποξένωση των μητέρων από τα παιδιά τους, η προμελετημένη θανάτωση των παιδιών και η δηλητηρίασή τους. {Υ₁₂₈: όπου η έρευνα του 1861 αναφέρει ότι οι μητέρες κάποτε [...] παίρνουν άμεσα μέτρα για να τον προκαλέσουν (το θάνατο των παιδιών τους)}

{Ένα ακόμα συμπέρασμα της έρευνας του '61: το «παράδοξο» των γεωργικών περιφερειών της Β. Θάλασσας}

{Υ₁₃₃: για τη γένεση των ναρκωτικών (όπιο)}

Μνημονεύεται το έργο του Ένγκελς «Η κατάσταση της ΕΤ στην Αγγλία» για το ηθικό σακάτεμα που πηγάζει από την κεφαλαιοκρατική εκμετάλλευση της εργασίας γυναικών και παιδιών.

Η διανοητική ερήμωση [...] ανάγκασε ακόμα και το αγγλικό κοινοβούλιο να θεσπίσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση σαν νόμιμο όρο για την «παραγωγική» κατανάλωση παιδιών κάτω από 14 χρονών.

Ακολουθούν οι προβαλλόμενοι (από τους αστούς) στόχοι περί εκπαίδευσης της ΕΤ, ο νόμος, τα πιστοποιητικά. Η προετοιμασία του νόμου του '44 (θέσπιση νομικού πλαισίου για την κατανάλωση της ΕΔ: η στοιχειώδης εκπαίδευση). Εκθέσεις επιθεωρητών εργασίας για την κατάσταση στα επονομαζόμενα σχολεία, με τους υποτιθέμενους δασκάλους. Η αντιπάθεια των εργοστασιαρχών απέναντι στα «μορφωμένα» παιδιά (σ' όσα είναι

υποχρεωμένα να φοιτήσουν στο σχολείο), προσπάθεια να τα' αποκλείσουν. Αναφέρεται το παράδειγμα των εργοστασίων που σταμπάρουν βαμβακερά υφάσματα όπου υπάρχει νομοθεσία που προβλέπει την ελάχιστη εκπαίδευση των απασχολούμενων παιδιών. {Υ₁₄₁: «Απ' ότι βλέπω κάνει κακό η περισσότερη μόρφωση που παίρνει τα τελευταία ένα μέρος της ΕΤ. Είναι επικίνδυνη επειδή την παρακάνει ανεξάρτητη», εργοστασιάρχης υαλουργίας Τζ. Γκεντς}

Τραβώντας ένα πολύ μεγάλο αριθμό παιδιών και γυναικών στο συνδυασμένο εργατικό προσωπικό, η μηχανή σπάει επιτέλους την αντίσταση που αντέτασσαν μέσα στην μανουφακτούρα οι άντρες εργάτες στο δεσποτισμό του κεφαλαίου. {Υ₁₄₂ «Έτσι καθετί το ηθικό και αβρό που έχει η γυναίκα στο χαρακτήρα της μετατρέπεται σε μέσο υποδούλωσής της και σε πηγή βασάνων της»}

β) Η παράταση της εη

Η μηχανή γίνεται το ισχυρότερο μέσο για την παράταση της εη πέρα από κάθε φυσικό όριο. Από τη μία έχουμε νέους όρους που επιτρέπουν στο κεφάλαιο να επιδίδεται ελεύθερα σ' αυτήν τη μόνιμη τάση του. Από την άλλη, υπάρχουν νέα ελατήρια για ν' ακονίζει τη βουλιμία του για ξένη εργασία.

Με τις μηχανές ανεξαρτητοποιείται από τον εργάτη η κίνηση και η παραγωγική δράση του μέσου εργασίας.

Εδώ υπάρχουν κάποιοι φυσικοί φραγμοί από την πλευρά των ανθρώπων βοηθών του (του μέσου εργασίας): η σωματική τους αδυναμία και η ιδιογνωμοσύνη τους.

{Υ₁₄₃ : R. Owen, Από τότε που έχουν εισαχθεί σε γενική κλίμακα ακριβές μηχανές, ο άνθρωπος υποχρεώθηκε να εργάζεται πάνω από τις μέσες δυνάμεις του}

Το μέσο εργασίας περιορίζει «με το στανιό» στο ελάχιστο όριο αντίστασης τους εναντιωτικούς, πλην όμως **ελαστικούς** ανθρώπινους φυσικούς φραγμούς. Δύο ακόμα παράγοντες (για να μειωθεί η αντίσταση): Η φαινομενική ευκολία της εργασίας με μηχανές και δεύτερον, οι γυναίκες και τα παιδιά, που είναι στοιχείο πιο πειθήνιο και ευλύγιστο.

{Επανάληψη: η παραγωγικότητα των μηχανών είναι αντιστρόφως ανάλογη προς το μέγεθος του συστατικού μέρους της αξίας που μεταδίδουν στο προϊόν.} Η περίοδος όμως της ενεργού ζωής των μηχανών καθορίζεται από το μέγεθος της εη ή από τη διάρκεια του ημερήσιου προτσές εργασίας, πολλαπλασιασμένη με τον αριθμό των ημερών που επαναλαμβάνεται αυτό το προτσές.

Η φθορά των μηχανών δεν ανταποκρίνεται καθόλου μη μαθηματική ακρίβεια στο χρόνο της χρήσης τους. Ακόμα όμως και να συνέβαινε το αντίθετο, όταν έχουμε ίδια σε μέγεθος περίοδο παραγωγής, στη μια περίπτωση $7\frac{1}{2}$ χρόνια, 16 ώρες, στην άλλη 15 χρόνια, 8 ώρες προκύπτει ότι στην πρώτη περίπτωση, η αξία της μηχανής θ' αναπαραγόταν 2 φορές γρηγορότερα απ' ό,τι στη δεύτερη.

Η υλική φθορά της μηχανής είναι διπλή. Η μια πηγάζει από τη χρήση της, η δεύτερη από τη μη χρήση της. η φθορά του πρώτου είδους είναι λίγο πολύ ευθέως ανάλογη προς τη χρήση της μηχανής, του δεύτερου είδους είναι ως ένα βαθμό αντιστρόφως ανάλογη προς τη χρήση της.

Υπάρχει και η ηθική φθορά. Η μηχανή χάνει ΑΑ όταν παράγονται πιο φθηνά μηχανές ίδιας κατασκευής ή εμφανίζονται καλύτερες μηχανές. Και στις δύο περιπτώσεις, η αξία της μηχανής δεν καθορίζεται πια από τον αναγκαίο χρόνο εργασίας που είναι πραγματικά αντικειμενοποιημένος σ' αυτήν αλλά από το χρόνο εργασίας που είναι αναγκαίος για την αναπαραγωγή της ή για την αναπαραγωγή της καλύτερης μηχανής. Όσο μικρότερη είναι η χρονική περίοδος που αναπαράγεται η συνολική της αξία, τόσο μικρότερος είναι ο κίνδυνος της ηθικής φθοράς, και όσο πιο μεγάλη είναι η εη, τόσο πιο σύντομη είναι η περίοδος αυτή. [...] Γι' αυτό, στην πρώτη περίοδο της ζωής της μηχανής το ιδιαίτερο αυτό κίνητρο για την παράταση της εη δρα με τη μεγαλύτερη δύναμη. {!Υ₁₄₈}

Όταν παρατείνεται η εη μεγαλώνει η κλίμακα της παραγωγής, ενώ μένει αμετάβλητο το μέρος του κεφαλαίου που διαθέτεται για μηχανές και κτίρια. Γι' αυτό δεν μεγαλώνει μόνο η υπεραξία, αλλά μειώνονται και τα έξοδα, τα αναγκαία για την απόκτησή της. {Αν και αυτό ισχύει γενικά, εδώ έχει μεγαλύτερη σημασία γιατί το μέρος του κεφαλαίου που έχει μετατραπεί σε μέσα εργασίας παίζει γενικά μεγαλύτερο ρόλο.}

Ο αυξανόμενος όγκος των μηχανών κάνει «επιθυμητή» τη διαρκώς αυξανόμενη παράταση της εη.

Η μηχανή παράγει σχετική υπεραξία ρίχνοντας άμεσα την αξία της ΕΔ (επειδή φτηναίνει τα εμπορεύματα που μπαίνουν στην αναπαραγωγή της). Παραπέρα. Μετατρέπεται κατά την πρώτη σποραδική εισαγωγή της, την εργασία που χρησιμοποιεί ο κάτοχος της μηχανής, σε εργασία υψωμένη σε δύναμη, ανεβάζει την κοινωνική αξία του προϊόντος της μηχανής πάνω από την ατομική του αξία και επιτρέπει έτσι στον κεφαλαιοκράτη ν' αναπληρώνει την ημερήσια αξία της ΕΔ μ' ένα μικρότερο μέρος της αξίας του ημερήσιου προϊόντος. Αναφερόμαστε πάντα στη μεταβατική περίοδο όπου η μηχανική παραγωγή είναι ένα είδος μονοπωλίου, τα κέρδη είναι δε εξαιρετικά. Το μέγεθος του κέρδους ακονίζει τη βουλιμία για μεγαλύτερο κέρδος.

Όταν βέβαια, γενικεύεται η χρήση της μηχανής η κοινωνική αξία του προϊόντος των μηχανών πέφτει στην ατομική του αξία.

{Η υπεραξία πηγάζει μόνο από το μεταβλητό κεφάλαιο και η μάζα της εξαρτάται από δύο παράγοντες, από το % υπεραξίας και από τον αριθμό των ταυτόχρονα απασχολούμενων εργαζόμενων.} Ο αριθμός των εργαζομένων εξαρτάται από τη σχέση του μεταβλητού κεφαλαίου προς το σταθερό. Η μηχανική παραγωγή λοιπόν, όσο κι αν μεγαλώνει την υπερεργασία έναντι της αναγκαίας εργασίας (με το ανέβασμα της παραγωγικής δύναμης της εργασίας) αυτό το πετυχαίνει λιγοστεύοντας τον αριθμό τον αριθμό των εργατών που απασχολούνται από ένα δοσμένο κεφάλαιο. Ένα μέρος που πριν μετατρέποταν σε ζωντανή εργασία, τώρα μετατρέπεται σε σταθερό κεφάλαιο που δεν παράγει υπεραξία. Επομένως στη χρήση των μηχανών για την παραγωγή υπεραξίας ενυπάρχει μια εσωτερική αντίφαση επειδή, από τους δύο παράγοντες της υπεραξίας, οι μηχανές μεγαλώνουν τον ένα παράγοντα (το % υπεραξίας), μικραίνοντας ταυτόχρονα τον άλλο (αριθμός των εργατών). Αυτή η εσωτερική αντίφαση προβάλλει όταν, με τη γενίκευση της χρήσης των μηχανών σ' ένα κλάδο, η αξία του μηχανοποίητου εμπορεύματος γίνεται η ρυθμιστική κοινωνική αξία όλων των εμπορευμάτων του ίδιου είδους. Είναι αυτή η αντίφαση που σπρώχνει το κεφάλαιο – χωρίς ο κεφαλαιοκράτης να έχει επίγνωση αυτής της αντίφασης – στην πιο βίαιη παράταση της εη για να ισοφαρίσει τη μείωση του αντίστοιχου αριθμού εργατών με την αύξηση όχι μόνο της σχετικής αλλά και της απόλυτης υπεραξίας.

Από τη μία λοιπόν: ισχυρά κίνητρα για την απεριόριστη παράταση της εη, επαναστατικοποίηση του τρόπου εργασίας και του χαρακτήρα του κοινωνικού σώματος εργασίας ώστε να σπάει την αντίσταση στην τάση αυτή (παράτασης της εη).

Από την άλλη: παράγει παραπανίσιο εργατικό πληθυσμό, αφενός λόγω της ένταξης νέων στρωμάτων της ΕΤ (γυναίκες, παιδιά) και αφετέρου λόγω απόλυσης εργατών που τους απωθεί η μηχανή. {Από δω το οικονομικό παράδοξο ότι το πιο ισχυρό μέσο συντόμευσης του χρόνου εργασίας μετατρέπεται στο πιο αλάθευτο μέσο για τη μετατροπή όλου του χρόνου ζωής του εργάτη και της οικογένειάς του σε διαθέσιμο χρόνο για την αξιοποίηση του κεφαλαίου.}

γ) Εντατικοποίηση της εργασίας

Η απεριόριστη παράταση της εη οδηγεί σε μια αντίδραση της κοινωνίας και σε μια περιορισμένη από το νόμο κανονική εη. Πάνω στη βάση της περιορισμένης αυτής εη εξετάζουμε την εντατικοποίηση της εργασίας, που μέχρι τώρα θεωρούνταν δεδομένη.

{Θεωρώ την παρακάτω ανάλυση καταπληκτική και την παραθέτω σχεδόν αυτούσια.}

Η εντατικότητα της εργασίας αυξάνει φυσιολογικά με την πρόοδο των μηχανών και με την συσσωρευμένη πείρα μιας ειδικής τάξης εργατών που δουλεύουν με μηχανές. Ωστόσο καταλαβαίνουμε ότι είναι σε μια εργασία {που δεν έχει χαρακτήρα παροδικού παροξυσμού, αλλά καθημερινά επαναλαμβανόμενης κανονικής ομοιομορφίας} θα παρουσιαστεί ένα κρίσιμο σημείο, όπου αλληλοαποκλείονται η παράταση της εη και η εντατικότητα της εργασίας. Από τη στιγμή που η βαθμιαία αναπτυσσόμενη αγανάκτηση της ΕΤ εξανάγκασε το κράτος να περιορίσει με τη βία το χρόνο εργασίας και να υπαγορεύσει μια κανονική εη, το κεφάλαιο ρίχτηκε μ' όλη του τη δύναμη και με πλέρια συνείδηση στην παραγωγή σχετικής υπεραξίας μέσω της επιταχυμένης ανάπτυξης του συστήματος των μηχανών. Από τη στιγμή που η βίαιη συντόμευση της εη, με την τεράστια ώθηση που δίνει στην ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης και με την οικονομία που κάνει στους όρους παραγωγής, εξαναγκάζει ταυτόχρονα τον εργάτη να ξοδεύει περισσότερη εργασία στο ίδιο χρονικό διάστημα, ν' αυξάνει την ένταση της ΕΔ. Αυτή η συμπίεση μιας μεγαλύτερης μάζας εργασίας σε μια δοσμένη χρονική περίοδο υπολογίζεται σαν μεγαλύτερη ποσότητα εργασίας, δηλ. αυτό που είναι. Πλάι στο χρόνο εργασίας σαν μέτρο «εκτατικού μεγέθους» προβάλλει τώρα το μέτρο του βαθμού της συμπύκνωσής του. {Οι 3½ ώρες υπερεργασίας με 6¾ ώρες αναγκαίας εργασίας δίνουν τώρα στον κεφαλαιοκράτη την ίδια μάζα αξίας που έδιναν προηγούμενα 4 ώρες υπερεργασία με 8 ώρες αναγκαίας εργασίας}.

Πώς εντατικοποιείται η εργασία;

Η ικανότητα δράσης της ΕΔ είναι αντιστρόφως ανάλογη προς το χρόνο της δράσης της. Αυτό που χάνεται σε διάρκεια, κερδίζεται σε βαθμό εντατικότητας. Στις μανουφακτούρες ο νόμος για τα εργοστάσια απέδειξε πως η συντόμευση της εη ανεβάζει την εντατικότητα της εργασίας. Στο καθαυτό εργοστάσιο όμως φαινόταν πως δεν υπάρχει περιθώριο να εντατικοποιηθεί η εργασία {αφού το σύστημα των μηχανών απαιτούσε ήδη πολύ υψηλά επίπεδα πειθαρχίας και εντατικότητας εν γένει}. Αποδείχτηκε με πειράματα πως ο ισχυρισμός αυτός δεν ευσταθούσε. Παρατίθενται τα διάφορα πειράματα. {Υ₁₆₃: στα πιο πάνω παραδείγματα το ηθικό στοιχείο έπαιξε σημαντικό ρόλο.}

Η μηχανή γίνεται στα χέρια του κεφαλαίου αντικειμενικό και συστηματικά χρησιμοποιούμενο μέσο για να απομυζά περισσότερη εργασία στο ίδιο χρονικό διάστημα. Αυτό γίνεται με δύο τρόπους: με την αύξηση της ταχύτητας των μηχανών και με την αύξηση του αριθμού των μηχανών που επιβλέπει ένας εργάτης, δηλ. με την διεύρυνση του πεδίου

της δουλειάς του. Η τελειοποίηση της κατασκευής των μηχανών εν μέρει είναι απαραίτητη για ν' ασκείται μεγαλύτερη πίεση στον εργάτη και εν μέρει συνοδεύει από μόνη της την εντατικοποίηση της εργασίας, επειδή ο περιορισμός της εη υποχρεώνει τον κεφαλαιοκράτη να κάνει αυστηρή οικονομία στα έξοδα παραγωγής. Παρατίθενται παραδείγματα πραγματικών ουσιαστικών αλλαγών στις μηχανές.

Η συντόμευση της εη σε 12 ώρες χρονολογείται στην Αγγλία από το 1833. Παρατίθενται δηλώσεις εργοστασιαρχών που επιβεβαιώνουν την μεγάλη αύξηση της εντατικότητας της εργασίας μετά από τη συντόμευση αυτή. Το 1844 φαινόταν ότι η εργασία δεν μπορούσε να εντατικοποιηθεί περισσότερο, οπότε κάθε παραπέρα μείωση της εη (κάτω από τις 12 ώρες) θα σήμαινε μείωση της παραγωγής. Δέκα χρόνια αργότερα φάνηκε πόσο λίγο κατανοούσαν (εργοστασιάρχες και παρ' αυτό τρεχάμενοι) την ελαστικότητα των μηχανών και της ΕΔ του ανθρώπου, που και τα δύο εντείνονται ισόμετρα στο έπακρο με την αναγκαστική συντόμευση της εη.

Ήρθε ο νόμος για το 10ωρο (1847). Το 1856 «το εργοστασιακό σύστημα επεκτείνεται ορμητικά, σε σχέση με τις μηχανές έχει ελαττωθεί ο αριθμός των χεριών, η ατμομηχανή χάρη στην οικονομία δύναμης κινεί μηχανές μεγαλύτερου βάρους κλπ». «[...] Οι τελειοποιήσεις αυτές μαζί με την εντατικότερη προσπάθεια του εργάτη είχαν σαν αποτέλεσμα να παράγεται στη συντομευμένη (κατά 2 ώρες) εη τουλάχιστο η ίδια ποσότητα προϊόντος που παραγόταν προηγούμενα στη διάρκεια της μεγαλύτερης εη». {Υ₁₇₃}

Αλλά όσο μεγάλη κι αν ήταν η πρόοδος της αγγλικής βιομηχανίας την δετία 1848-1856 με 10ωρη εη, ξεπεράστηκε ξανά πολύ στην επόμενη 6χρονη περίοδο 1856-1862.

Η ένταση της εργασίας είναι τέτοια ώστε να καταστρέφεται η υγεία των εργατών, η ίδια η ΕΔ. {Από τη στιγμή που κόπηκε μια για πάντα με το νόμο η δυνατότητα για το κεφάλαιο να παρατείνει την εη, η τάση του ν' αποζημιωθεί με ένα συστηματικό ανέβασμα του βαθμού έντασης της εργασίας και ν' αντιστρέψει σε μέσο μεγαλύτερης απομύζησης της ΕΔ κάθε τελειοποίηση των μηχανών *πρέπει σύντομα να οδηγήσει πάλι σε ένα σημείο στροφής, όπου θα γίνει αναπόφευκτη μια καινούργια ελάττωση των ωρών εργασίας*. Υ₁₇₇: Στους εργοστασιακούς εργάτες του Λάνκασερ άρχισε τώρα (1867) η ζύμωση για το 8ωρο.}

4. ΤΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ

{Οι σημειώσεις πλατειάζουν σ' αυτήν ενότητα επειδή το κείμενο είναι απολαυστικό. Προσπάθησα να χρησιμοποιήσω τις αγκύλες για τα χωρία που κρατάω κυρίως γιατί μ' αρέσουν και όχι τόσο επειδή τα θεωρώ σημαντικά}

Εδώ εξετάζεται το εργοστάσιο στο σύνολό του.

Η παραγωγική ικανότητα του εργαλείου έχει χειραφετηθεί από τους προσωπικούς φραγμούς που της βάζει η ΕΔ του ανθρώπου. Στη θέση της ιεραρχίας των ειδικευμένων εργατών (μανουφακτούρα) μπαίνει στο αυτόματο εργοστάσιο η **τάση της εξίσωσης ή της ισοπέδωσης των εργασιών** που είναι υποχρεωμένοι να εκτελούν οι βοηθοί των μηχανών {στη θέση των τεχνικά διαμορφωμένων διαφορών ανάμεσα στους μερικούς εργάτες επικρατούν οι φυσικές διαφορές ηλικίας και φύλου}.

Ο καταμερισμός της εργασίας ξαναεμφανίζεται στο αυτόματο εργοστάσιο. Αποτελεί στην αρχή κατανομή εργατών στις ειδικευμένες μηχανές και κατανομή εργατικών μαζών στα διάφορα τμήματα του εργοστασίου. Υπάρχει απλή συνεργασία ανάμεσά τους. Η διαρθρωμένη ομάδα της μανουφακτούρας έχει αντικατασταθεί εδώ από την ομάδα του βασικού εργάτη με τους λίγους βοηθούς του. Ο ουσιαστικός χωρισμός είναι ανάμεσα σε εργάτες που εργάζονται πραγματικά στις εργαλειομηχανές (συν αυτούς που επιβλέπουν ή τροφοδοτούν την κινητήρια μηχανή) και σε απλούς βοηθούς (σχεδόν αποκλειστικά παιδιά) αυτών των εργατών. Στους βοηθούς συμπεριλαμβάνονται όλοι οι feeders (απλώς τροφοδοτούν την μηχανή με υλικό κατεργασίας). Δίπλα σ' αυτές τις κύριες κατηγορίες στέκει ένα αριθμητικά ασήμαντο προσωπικό που ασχολείται με τον έλεγχο όλων των μηχανών και τη διαρκή επισκευή τους (μηχανικοί κλπ). Πρόκειται για ανώτερο στρώμα εργατών που βρίσκεται έξω από τον κύκλο των εργοστασιακών εργατών και απλώς έχει προσκολληθεί σ' αυτούς. Ο καταμερισμός αυτός της εργασίας είναι καθαρά τεχνικός.

Επειδή η κίνηση του εργοστασίου σαν συνόλου δεν ξεκινάει από τον εργάτη αλλά από τη μηχανή, μπορεί να γίνεται διαρκής αλλαγή προσώπων χωρίς να διακόπτεται το προτσές εργασίας (χτυπητό πχ το σύστημα της βάρδιας). Δεν είναι αναγκαία η εκπαίδευση μιας ειδικής κατηγορίας εργατών αποκλειστικά για τη δουλειά στις μηχανές.

{Παρά το γεγονός λοιπόν ότι οι μηχανές ανατρέπουν από τεχνική άποψη το παλιό σύστημα του καταμερισμού της εργασίας, ωστόσο το σύστημα αυτό στην αρχή σέρνεται μέσα στο εργοστάσιο με τη δύναμη της συνήθειας σαν παράδοση της μανουφακτούρας, για να αναπαραχθεί και να παγιωθεί αργότερα από το κεφάλαιο με ακόμα πιο αποκρουστική μορφή σαν μέσο εκμετάλλευσης της ΕΔ.} Η ισόβια ειδικότητα να χειρίζεται ο εργάτης ένα μερικό εργαλείο, μετατρέπεται σε ισόβια ειδικότητα να υπηρετεί μια μερική

μηχανή. Έτσι όχι μόνο μειώνονται σημαντικά τα έξοδα αναπαραγωγής του, μα ολοκληρώνεται ταυτόχρονα η απόλυτη εξάρτησή του από το σύνολο του εργοστασίου, δηλ. από τον κεφαλαιοκράτη. {Όπως παντού, έτσι κι εδώ πρέπει να γίνεται διάκριση ανάμεσα στη μεγαλύτερη παραγωγικότητα που οφείλεται στην ανάπτυξη του κοινωνικού προτσές παραγωγής και σ' αυτήν που οφείλεται στην κεφαλαιοκρατική του εκμετάλλευση.}

Στη μανουφακτούρα και στη χειροτεχνία ο εργάτης εξυπηρετείται από το εργαλείο. Στο εργοστάσιο, ο εργάτης υπηρετεί την μηχανή. {Εκεί η κίνηση του μέσου εργασίας ξεκινάει απ' αυτόν, εδώ είναι υποχρεωμένος ν' ακολουθεί αυτός τις κινήσεις του μέσου εργασίας.} Στη μανουφακτούρα οι εργάτες είναι μέλη ενός ζωντανού οργανισμού. Στο εργοστάσιο υπάρχει ένας νεκρός οργανισμός ανεξάρτητα από τους εργάτες, στον οποίο προσαρτούνται σαν ζωντανά εξαρτήματα. {!439/0/3-7↓} {Ενώ η δουλειά στις μηχανές καταπονεί στο έπακρο το νευρικό σύστημα, πνίγει το πολύπλευρο παιχνίδι των μυώνων και στερεί από τον άνθρωπο κάθε ελεύθερη σωματική και πνευματική δραστηριότητα.} Ακόμα και το ξαλάφρωμα της δουλειάς γίνεται μέσο βασανισμού, γιατί η μηχανή δεν απελευθερώνει τον εργάτη από την εργασία, αλλά την εργασία από το περιεχόμενό της. Κάθε κεφαλαιοκρατική παραγωγή – ως προτσές αξιοποίησης – έχει κοινό χαρακτηριστικό της ότι δεν χρησιμοποιεί ο εργάτης τον **όρο εργασίας** αλλά αντίστροφα, ο όρος εργασίας χρησιμοποιεί τον εργάτη, μόνο όμως με τις μηχανές η αντιστροφή αυτή αποκτάει μια τεχνικά χειροπιαστή πραγματικότητα. {Στη διάρκεια του ίδιου του προτσές εργασίας το μέσο εργασίας, με τη μετατροπή του σε αυτόματο, ορθώνεται απέναντι στον εργάτη σαν κεφάλαιο, σαν νεκρή εργασία, που εξουσιάζει και απομυζά τη ζωντανή ΕΔ. Η μερική δεξιότητα του μεμονωμένου εργάτη, που δουλεύει στη μηχανή και που του αφαίρεσαν κάθε περιεχόμενο, εξαφανίζεται σαν μηδαμινό πάρεργο μπρος στην επιστήμη, μπρος στις τεράστιες φυσικές δυνάμεις και μπρος στη μαζική κοινωνική εργασία που ενσαρκώνονται στο σύστημα των μηχανών και αποτελούν μαζί του τη δύναμη του «αφεντικού». «Οι εργοστασιακοί εργάτες καλά θα έκαναν να θυμούνται ότι στην πραγματικότητα η εργασία τους είναι ένα πολύ κατώτερο είδος ειδικευμένης δουλειάς, ότι καμιά άλλη δουλειά δεν μπορεί να μαθευτεί πιο εύκολα και ότι παίρνοντας υπόψη την ποιότητά της, καμιά άλλη δεν πληρώνεται καλύτερα [...], καμιά άλλη δεν μπορεί να προσφερθεί σε τέτοια αφθονία και σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Στην πραγματικότητα οι μηχανές του αφεντικού παίζουν στην υπόθεση της παραγωγής πολύ σημαντικότερο ρόλο από το ρόλο της εργασίας [...]» Υ188}

Δημιουργείται μια πειθαρχία στρατώνα ως το ολοκληρωμένο καθεστώς του εργοστασίου. Έχουμε το χωρισμό των εργατών σε χειρωνακτικούς εργάτες και σε

επιστάτες εργασίας. Ο κώδικας του εργοστασίου {με τον οποίο το κεφάλαιο διατυπώνει την απόλυτη κυριαρχία του πάνω στους εργάτες σαν ιδιώτης νομοθέτης και αυτεξούσια} είναι απλώς η κεφαλαιοκρατική γελοιογραφία της κοινωνικής ρύθμισης του προτσές εργασίας. Την κάνει απαραίτητη η συνεργασία σε πλατιά κλίμακα και η χρησιμοποίηση κοινών μέσων εργασίας, και ιδίως των μηχανών.

{Στη θέση του βούρδουλα του επιστάτη των δούλων μπαίνει το βιβλιάριο τιμωριών του επιστάτη εργασίας. Όλες οι τιμωρίες ανάγονται φυσικότατα σε χρηματικά πρόστιμα και σε περικοπές από το μισθό, και η νομοθετική οξυδέρκεια των Λυκούργων του εργοστασίου κάνει γι' αυτούς την παράβαση των νόμων τους ακόμα πιο επικερδή από την τήρησή τους.} {Υ190}

Στη συνέχεια αναφέρονται οι απάνθρωπες συνθήκες εργασίας που συνοδεύονται από πολυάριθμα εργατικά ατυχήματα. Η οικονομία στα κοινωνικά μέσα παραγωγής, που μόνο στο εργοστασιακό σύστημα έχει ωριμάσει γρήγορα σαν σε θερμοκήπιο, μετατρέπεται ταυτόχρονα στα χέρια του κεφαλαίου σε συστηματική καταλήστευση των όρων ζωής του εργάτη κατά τη διάρκεια της δουλειάς. Μήπως έχει άδικο ο Φουριέ όταν ονομάζει τα εργοστάσια «μετριασμένα κάτεργα»;

5. Η ΠΑΛΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΤΗ ΚΑΙ ΣΤΗ ΜΗΧΑΝΗ

Η πάλη ανάμεσα στον κεφαλαιοκράτη και στο μισθωτό εργάτη αρχίζει από τη στιγμή που γεννιέται αυτή η ίδια η σχέση του κεφαλαίου. Η πάλη αυτή λυσομανάει σ' όλη την περίοδο της μανουφακτούρας. Μόνο όμως ύστερα από την εισαγωγή των μηχανών καταπολεμεί ο εργάτης το ίδιο το μέσο εργασίας, τον υλικό τρόπο ύπαρξης του κεφαλαίου. Εξεγείρεται ενάντια σ' αυτή τη συγκεκριμένη μορφή του μέσου παραγωγής, σαν την υλική βάση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

Αναφέρονται περιπτώσεις εξεγέρσεων (17^{ος} αι.) ενάντια σε κάποιες μηχανές {ενδιαφέρουσα η περίπτωση της Bandmühle}. Χρειάζεται χρόνος και πείρα για να μάθει ο εργάτης να διακρίνει τις μηχανές από την κεφαλαιοκρατική τους χρησιμοποίηση κι έτσι να στρέφει τις επιθέσεις του όχι ενάντια στα ίδια τα υλικά μέσα παραγωγής, αλλά ενάντια στην κοινωνική μορφή της εκμετάλλευσής τους.

Οι αγώνες για το μεροκάματο μέσα στην μανουφακτούρα προϋποθέτουν την μανουφακτούρα και σε καμιά περίπτωση δεν στρέφονται ενάντια στην ύπαρξή της. Οι συγγραφείς της περιόδου της μανουφακτούρας αντιλαμβάνονται τον καταμερισμό της εργασίας κυρίως σαν μέσο που αναπληρώνει δύναμει εργάτες, και όχι σαν μέσο που εκτοπίζει εργάτες. Τότε πρόβαλλε περισσότερο η θετική πλευρά στον καταμερισμό εργασίας και στη συνεργασία στα εργαστήρια (δηλ. ότι έκανε πιο παραγωγικούς τους απασχολούμενους εργάτες). {Υ196: Piercy Ravestone, 446}

Στη γεωργία, η πάλη αυτή διαδραματίζεται αρχικά ανάμεσα σε μεγάλους και μικρούς ιδιοκτήτες γης (και όχι ανάμεσα στο κεφάλαιο και τη μισθωτή εργασία). Από την άλλη, οι εργάτες γης εκτοπίζονται από τα μέσα εργασίας (πρόβατα, άλογα κλπ). {Πρώτα διώχνονται από τη γη οι εργάτες και κατόπι ακολουθούν τα πρόβατα.} Και μόνο η αρπαγή της γης σε μεγάλη κλίμακα (όπως έγινε σε Αγγλία, Γερμανία) δημιουργεί το πεδίο εφαρμογής για τη μεγάλη γεωργία. {Γι' αυτό στις αρχές της η ανατροπή της γεωργίας έχει περισσότερο την όψη μιας πολιτικής επανάστασης.}

Σαν μηχανή, το μέσο εργασίας γίνεται αμέσως ανταγωνιστής του ίδιου του εργάτη. {«οι μηχανές και η εργασία βρίσκονται σε μόνιμο ανταγωνισμό», Ρικάρντο} Η αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου με τη μηχανή είναι ευθέως ανάλογη προς τον αριθμό των εργατών των οποίων καταστρέφει τους όρους ύπαρξής τους. Από τη στιγμή που ο χειρισμός του εργαλείου περιέρχεται στη μηχανή, μαζί με την ΑΧ της ΕΔ σβήνει και η ΑΑ της. Αυτός ο περισσευόμενος πληθυσμός που δημιουργείται έτσι και που δεν είναι άμεσα αναγκαίος για την αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου, είτε χάνεται στον άνισο αγώνα που κάνει η παλιά χειροτεχνική και μανουφακτουρική παραγωγή ενάντια στην παραγωγή με

μηχανές, είτε πλημμυρίζει την αγορά εργασίας και **ρίχνει έτσι την τιμή της ΕΔ κάτω από την αξία της**.

Εκεί που η μηχανή κατακτάει σιγά-σιγά ένα πεδίο παραγωγής δημιουργεί χρόνια αθλιότητα στα εργατικά στρώματα που συναγωνίζονται μαζί της. Εκεί που το πέρασμα είναι γρήγορο, η μηχανή δρα μαζικά και με οξεία μορφή. Ακολουθούν ιστορικά παραδείγματα. Η αυτοτελής και αποξενωμένη μορφή, που δίνει γενικά ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής στους όρους εργασίας και στο προϊόν εργασίας απέναντι στον εργάτη, εξελίσσεται με την εμφάνιση των μηχανών σε ολοκληρωμένη αντίθεση {ανάμεσα στον εργάτη, από τη μία και στους όρους εργασίας και το προϊόν εργασίας από την άλλη}. Έτσι εξηγείται γιατί μαζί με τις μηχανές εμφανίζεται για πρώτη φορά και η βάνουση εξέγερση του εργάτη ενάντια στο μέσο εργασίας.

Το μέσο εργασίας σκοτώνει τον εργάτη. Αυτή η άμεση αντίθεση παρουσιάζεται βέβαια πιο χειροπιαστή κάθε φορά που οι νεοεισαγμένες μηχανές συναγωνίζονται την πατροπαράδοτη χειροτεχνική ή манουφакτουρική παραγωγή. Αλλά και μέσα στην ίδια τη μεγάλη βιομηχανία διαρκώς τελειοποιούνται οι μηχανές και εξελίσσεται το αυτόματο σύστημα. {Ποιος όμως μπορούσε το 1860, το χρόνο που η αγγλική βαμβαουργία βρισκόταν στο ζενίθ της, να μαντέψει τις καλπάζουσες τελειοποιήσεις των μηχανών και την αντίστοιχη εκτόπιση της χειρονακτικής εργασίας, που προκάλεσαν τα επόμενα τρία χρόνια κάτω από το κέντρισμα του αμερικανικού εμφυλίου;} Ακολουθούν επίσημες αναφορές, δηλώσεις κλπ.

Σύμφωνα με τον πίνακα της σελ. 451, από το 1861 μέχρι το 1868, πιο παραγωγικές και πιο μεγάλες μηχανές συγκεντρώθηκαν στα χέρια μικρότερου αριθμού κεφαλαιοκρατών. Η «πρόσκαιρη» αθλιότητα με την οποία η κρίση του μπαμπακιού πίεζε τους εργάτες εντάθηκε και στερεώθηκε με τη γοργή και αδιάκοπη πρόοδο των μηχανών.

{Το κεφάλαιο εξαγγέλλει τη μηχανή φωναχτά και σκόπιμα σαν δύναμη εχθρική για τον εργάτη, και τη χειρίζεται σαν τέτοια.} Η μηχανή γίνεται το πιο ισχυρό πολεμικό μέσο για την κατάπνιξη των περιοδικών εργατικών εξεγέρσεων, απεργιών κλπ. Δεν δρα μόνο σαν υπέρτερος ανταγωνιστής, έτοιμος να κάνει «περιττό» το μισθωτό εργάτη {αλλά και σαν πολεμικό μέσο}. {«[...] το κεφάλαιο, υποχρεώνοντας την επιστήμη να μπει στην υπηρεσία της, εξαναγκάζει το ατίθασο χέρι της εργασίας να πειθαρχήσει», Γιουρ 453/1/μέση}

Το τμήμα αυτό τελειώνει με μια πολεμική ενάντια στον Ure και στο βιβλίο του «Philosophy of Manufactures» {σελ 453-454}

6. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΘΜΙΣΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΡΓΑΤΕΣ ΠΟΥ ΕΚΤΟΠΙΖΟΥΝ ΟΙ ΜΗΧΑΝΕΣ

«Κάθε μηχανή που εκτοπίζει εργάτες, απελευθερώνει ταυτόχρονα και κατ' ανάγκη ένα αντίστοιχο κεφάλαιο για την απασχόληση των ίδιων αυτών εργατών», αυτό είναι το επιχείρημα μιας σειράς αστών οικονομολόγων (Τζέιμς Μιλλ, Μακ Κούλλοκ, Τόρρενς, Σένιερ, Τζον Στ. Μιλλ κα).

Αν αντικατασταθούν κάποιοι εργάτες με μια μηχανή η οποία στοιχίζει όσο αυτοί, τότε δεν πρόκειται να απασχοληθούν ξανά. Αν η μηχανή στοιχίζει λιγότερο, τότε μπορεί να απασχοληθεί μόνο ένα μέρος απ' αυτούς τους εργάτες. Παρατίθεται αριθμητικό παράδειγμα.

Αν θεωρείται ως «αντιστάθμιση» η απασχόληση μηχανουργών για την παραγωγή της νέας μηχανής, τότε, για να μπορεί ν' απασχολείται διαρκώς ο πρόσθετος αριθμός μηχανουργών, θα πρέπει συνέχεια οι εργοστασιάρχες να εκτοπίζουν εργάτες με μηχανές. Εξάλλου, η παραγωγή των μηχανών απασχολεί λιγότερους εργάτες απ' όσους εκτοπίζει η χρήση της.

Όμως οι απολογητές αυτοί εννοούν τα μέσα συντήρησης των απελευθερωμένων εργατών. {Ωστε το απλό και καθόλου νέο γεγονός ότι οι μηχανές απελευθερώνουν τον εργάτη από τα μέσα συντήρησης, σημαίνει στη γλώσσα των οικονομολόγων ότι οι μηχανές απελευθερώνουν μέσα συντήρησης για τον εργάτη, ή ότι τα μετατρέπουν σε κεφάλαιο που θα χρησιμοποιήσει τον εργάτη.} Σύμφωνα μ' αυτή τη θεωρία, τα μέσα συντήρησης αξίας των εργατών που εκτοπίστηκαν ήταν κεφάλαιο που αξιοποιούνταν με τη δουλειά των εργατών αυτών. Άρα το κεφάλαιο χάνει την απασχόλησή του και ψάχνει να βρει μια καινούρια «τοποθέτηση» ώστε οι εργάτες αυτοί να μπορούν ξανά να το καταναλώνουν παραγωγικά. Αυτή είναι η αντιστάθμιση. Άρα τα βάσανα των εργατών που εκτοπίζονται από τις μηχανές είναι παροδικά.

Τα μέσα συντήρησης ποτέ δεν αντιπαραθέτονταν σαν κεφάλαιο στους εργάτες που απολύθηκαν, αλλά σαν εμπορεύματα, και οι ίδιοι οι εργάτες δεν υπήρχαν γι' αυτά τα μέσα σαν μισθωτοί εργάτες, αλλά σαν αγοραστές. Μετατρέπονται απλά από αγοραστές, σε μη αγοραστές. Το αποτέλεσμα είναι μειωμένη ζήτηση γι' αυτά τα εμπορεύματα.

Επιπλέον, αν η μειωμένη αυτή ζήτηση δεν αντισταθμιστεί, θα πέσει η τιμή αγοράς των εμπορευμάτων. Θα 'χουμε εκτόπιση των εργατών που απασχολούνται στην παραγωγή αυτών των εμπορευμάτων, μετατόπιση κεφαλαίων και νέα «απελευθέρωση» εργατών από τα μέσα συντήρησής τους. Αντί λοιπόν ο κύριος απολογητής ν' αποδείξει ότι οι μηχανές με την απελευθέρωση των εργατών από τα μέσα συντήρησης μετατρέπουν

ταυτόχρονα τα μέσα συντήρησης σε κεφάλαιο για τη χρησιμοποίηση των εργατών, αποδείχνει, αντίθετα, με το δοκιμασμένο νόμο της προσφοράς και της ζήτησης ότι οι μηχανές πετούν εργάτες στο δρόμο όχι μόνο στον κλάδο παραγωγής που εισάγονται αλλά και στους κλάδους που δεν εισάγονται.

Άλλωστε, οι εργάτες που εκτοπίστηκαν και ζητούν να βρουν δουλειά, αξίζουν τόσο λίγο έξω από τον παλιό τους κύκλο εργασίας, που βρίσκουν θέση μόνο σε λίγους κατώτερους και γι' αυτό διαρκώς πλημμυρισμένους και κακοπληρωμένους κλάδους. {!Y₂₁₅} Όταν οι μηχανές απελευθερώνουν ένα μέρος των εργατών που απασχολούσε ως τώρα ένας ορισμένος κλάδος βιομηχανίας, ανακατανέμεται και η εφεδρεία και απορροφάται απ' άλλους κλάδους, ενώ τα αρχικά θύματα στο μεγαλύτερό τους μέρος χάνονται και φθίνουν στο διάστημα της μεταβατικής περιόδου.

Οι μηχανές αυτές καθαυτές δεν είναι υπεύθυνες για την «απελευθέρωση» των εργατών από τα μέσα συντήρησης. Επειδή λοιπόν οι μηχανές εξεταζόμενες αυτές καθαυτές περιορίζουν τον χρόνο εργασίας, ενώ όταν χρησιμοποιούνται καπιταλιστικά παρατείνουν την εη, επειδή αυτές καθαυτές ευκολύνουν την εργασία, ενώ όταν χρησιμοποιούνται καπιταλιστικά αυξάνουν την εντατικότητά της, επειδή αυτές καθαυτές αποτελούν νίκη του ανθρώπου πάνω στις δυνάμεις της φύσης, ενώ όταν χρησιμοποιούνται καπιταλιστικά υποδουλώνουν τον άνθρωπο στις δυνάμεις της φύσης, επειδή αυτές καθαυτές αυξάνουν τον πλούτο του παραγωγού, ενώ όταν χρησιμοποιούνται καπιταλιστικά εξαθλιώνουν τον παραγωγό κλπ, ο αστός οικονομολόγος δηλώνει πως οι αντιφάσεις αυτές δεν υπάρχουν καθόλου. Γι' αυτόν η εκμετάλλευση του εργάτη μέσω της μηχανής ταυτίζεται με την εκμετάλλευση της μηχανής μέσω του εργάτη. {!Y₂₁₆}

Επειδή κάθε μηχανοποίητο προϊόν είναι πιο φθηνό από το χειροποίητο προϊόν του ίδιου είδους που εκτόπισε, προκύπτει ο παρακάτω απόλυτος νόμος: Αν η συνολική ποσότητα του μηχανοποίητου είδους μένει η ίδια με τη συνολική ποσότητα του χειροποίητου ή μανουφακτουροποίητου είδους που αντικαθιστά μειώνεται η συνολική ποσότητα της εργασίας που χρησιμοποιείται. Αντί να μένει ίδια, στην πραγματικότητα η συνολική μάζα του μηχανοποίητου είδους, που παράγει ένας μειωμένος αριθμός εργατών, αυξάνει πολύ πιο πέρα από τη συνολική μάζα του εκτοπισμένου χειροποίητου. Πολλαπλασιάζεται η παραγωγή πρώτων υλών. Όσο όμως για τα μέσα εργασίας, τα όρια μέσα στα οποία μπορεί να αυξηθεί η πρόσθετη εργασία, που απαιτείται για την παραγωγή τους, αλλάζουν (τα όρια) ανάλογα με τη διαφορά ανάμεσα στη μάζα του μηχανοποίητου προϊόντος και στη μάζα του χειροποίητου, που μπορεί να παράγει ο ίδιος αριθμός εργατών.

Με την επέκταση λοιπόν της μηχανικής παραγωγής σ' έναν κλάδο της βιομηχανίας αυξάνει η παραγωγή στους άλλους κλάδους που του προσφέρουν τα μέσα παραγωγής του. Το πόσο αυξάνει έτσι η μάζα των απασχολούμενων εργατών, αυτό εξαρτάται – με δοσμένη τη διάρκεια της εη και την εντατικότητα της εργασίας- από τη σύνθεση των χρησιμοποιούμενων κεφαλαίων, δηλ. από τη σχέση ανάμεσα στα συστατικά τους μέρη (σταθερό και μεταβλητό). Η σχέση αυτή με τη σειρά της ποικίλει πολύ, ανάλογα με το βαθμό που οι μηχανές κατάκτησαν κιόλας ή κατακτούν αυτούς τους κλάδους.

Όταν οι μηχανές κατακτούν τα προστάδια ή τα ενδιάμεσα στάδια, αυξάνει μαζί με την αύξηση του υλικού εργασίας και η ζήτηση εργασίας στους κλάδους που διεξάγονται ακόμα με χειροτεχνικό ή μανουφακτουρικό τρόπο και στους οποίους μπαίνει σαν στοιχείο το προϊόν των μηχανών. {Η μηχανική νηματουργία πρόσφερε τόσο φτηνά και τόσο άφθονα το νήμα που οι υφαντουργοί με χειροκίνητο αργαλειό στην αρχή μπορούσαν να εργάζονται συνεχώς χωρίς ν' αυξήσουν τα έξοδά τους.}

Η μηχανική παραγωγή προωθεί τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας ασύγκριτα περισσότερο απ' ότι η μανουφακτούρα, γιατί αυξάνει σε ασύγκριτα μεγαλύτερο βαθμό την παραγωγική δύναμη των κλάδων που κατακτά.

Το άμεσο αποτέλεσμα των μηχανών είναι ότι αυξάνουν την υπεραξία και ταυτόχρονα τη μάζα των προϊόντων στην οποία ενσαρκώνεται αυτή η υπεραξία. Επομένως, μαζί με την αύξηση της ουσίας από την οποία τρώει η τάξη των κεφαλαιοκρατών και τα παρακλάδια της, οι μηχανές αυξάνουν κι αυτά τα ίδια τα κοινωνικά στρώματα. Έτσι αυξάνει η παραγωγή ειδών πολυτελείας. Ακόμα, η παγκόσμια αγορά επιδρά στη μεγάλη βιομηχανία. Με την ανάπτυξη αυτών των σχέσεων της παγκόσμιας αγοράς μεγαλώνει η ζήτηση εργασίας στη βιομηχανία μεταφορών.

Η αύξηση των μέσων παραγωγής και συντήρησης με ταυτόχρονη σχετική μείωση του αριθμού των εργατών ωθεί στην επέκταση της εργασίας σε βιομηχανικούς κλάδους που τα προϊόντα τους καρποφορούν μόνο στο απώτερο μέλλον (διώρυγες, γέφυρες, λιμάνια κλπ). Αναφύονται ολότελα καινούριοι κλάδοι παραγωγής. Ο αριθμός των εργατών που απασχολούν αυξάνει στην ίδια αναλογία που αναπαράγεται η ανάγκη της πιο χειρονακτικής χοντροδουλειάς.

Τέλος γίνεται μια αναφορά στη μη παραγωγική χρησιμοποίηση ενός διαρκώς αυξανόμενου μέρους της ΕΤ κι επομένως στην ολοένα μαζικότερη αναπαραγωγή ιδίως των παλιών οικιακών σκλάβων με την ονομασία «υπηρετική τάξη».

7. ΑΠΩΘΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΛΚΥΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ. ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΑΜΒΑΚΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

Οι μηχανές, ύστερα από τις φρίκες της περιόδου της εισαγωγής και της ανάπτυξής τους, αυξάνουν τελικά τον αριθμό των σκλάβων της δουλειάς, αντί να τον ελαττώνουν!

Φυσικά, σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης μια εξαιρετική επέκταση εργοστασιακών κλάδων μπορεί να συνδέεται με μια όχι μόνο σχετική αλλά και απόλυτη μείωση του χρησιμοποιούμενου αριθμού εργατών. Παρατίθενται στοιχεία από την εργοστασιακή απογραφή του '60, σε σύγκριση με το 1865, όπου φαίνεται αύξηση των μηχανικών εγκαταστάσεων και μείωση του εργαζόμενου προσωπικού. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η αύξηση των εργοστασιακών εργατών είναι φαινομενική και είναι έκφραση μιας ελάττωσης του συνολικού αριθμού των εργατών.

Η σχετική – με το προκαταβλημένο συνολικό κεφάλαιο – ελάττωση του αριθμού των απασχολούμενων εργατών συμβιβάζεται με την απόλυτη αύξησή του. Παρατίθεται ένα αριθμητικό πχ. Βέβαια, μαζί με κάθε πρόοδο της μηχανικής παραγωγής αυξάνει το σταθερό μέρος του κεφαλαίου, ενώ πέφτει το μεταβλητό μέρος. Η σύνθεση του συνολικού κεφαλαίου μεταβάλλεται συνέχεια. Αυτή όμως η συνεχής αλλαγή διακόπτεται εξίσου συνεχώς από απλή ποσοτική επέκταση πάνω στη δοσμένη τεχνική βάση. Γι' αυτό αυξάνει ο αριθμός των απασχολούμενων εργατών.

{Όσο η μηχανική παραγωγή σ' ένα βιομηχανικό κλάδο επεκτείνεται σε βάρος της κληρονομημένης χειροτεχνίας ή της μανουφακτούρας, η επιτυχία της είναι τόσο σίγουρη, όσο σίγουρη είναι η νίκη ενός στρατού οπλισμένου με πυροβόλα όπλα ενάντια σ' ένα στρατό τοξοτών. Η πρώτη αυτή περίοδος [...] έχει αποφασιστική σημασία λόγω των εξαιρετικών κερδών που παράγονται με τη βοήθειά της. Αυτά τα κέρδη δεν αποτελούν μόνο πηγή επιταχυμένης συσσώρευσης, αλλά και προσελκύουν στην ευνοούμενη σφαίρα παραγωγής μεγάλο μέρος του πρόσθετου κοινωνικού κεφαλαίου, που διαρκώς δημιουργείται και ζητάει καινούριες σφαίρες τοποθέτησης. Τα ιδιαίτερα πλεονεκτήματα της πρώτης περιόδου της θυελώδικης ανάπτυξης επαναλαμβάνονται διαρκώς στους κλάδους παραγωγής στους οποίους πρωτοεισάγονται οι μηχανές.} Από τη στιγμή όμως το εργοστασιακό σύστημα έχει αποκτήσει κάποια ευρύτητα ύπαρξης και έναν ορισμένο βαθμό ωριμότητας, από τη στιγμή που έχουν δημιουργηθεί οι γενικοί όροι παραγωγής που ανταποκρίνονται στη μεγάλη βιομηχανία, ο τρόπος αυτός παραγωγής αποκτάει μια ελαστικότητα, μια απότομη αλματική ικανότητα επέκτασης που σκοντάφτει μόνο στους φραγμούς που της βάζουν η προμήθεια των πρώτων υλών και η αγορά πώλησης. Από τη μια μεριά, η μηχανή προκαλεί άμεση αύξηση των πρώτων υλών. Από την άλλη, η φτήνια

του μηχανοποιητού προϊόντος και η επανάσταση στις συγκοινωνίες και επικοινωνίες είναι όπλα για την κατάκτηση ξένων αγορών. Η μηχανική παραγωγή, καταστρέφοντας τη χειροτεχνική παραγωγή αυτών των αγορών, τις μετατρέπει αναγκαστικά σε πεδία παραγωγής των δικών της πρώτων υλών. {Αναφέρεται το πχ. των Ανατολικών Ινδιών και της Μ. Βρετανίας.} Η διαρκής «μετατροπή» των εργατών σε «υπεράριθμους εργάτες» στις χώρες της μεγάλης βιομηχανίας προωθεί εξαιρετικά τη μετανάστευση και τον αποικισμό ξένων χωρών που μετατρέπονται σε τόπους παραγωγής πρώτων υλών για την μητρόπολη (Αυστραλία: τόπος παραγωγής μαλλιού). {Διαμορφώνεται ένας καινούριος διεθνής καταμερισμός εργασίας}.

{Βιομηχανικοί κύκλοι:} Η τεράστια και αλματική ικανότητα επέκτασης του εργοστασιακού συστήματος και η εξάρτησή του από την παγκόσμια αγορά γεννούν μια πυρετώδη παραγωγή και το παραγέμισμα των αγορών (σαν επακόλουθο), που η συστολή τους οδηγεί σε παράλυση. Έχουμε μια διαδοχή περιόδων **μέσης αναζωογόνησης, άνθισης, υπερπαραγωγής, κρίσης και στασιμότητας**. {Η αβεβαιότητα και η αστάθεια στις οποίες η μηχανική παραγωγή υποτάσσει την εργασία, επομένως και την κατάσταση ζωής του εργάτη, γίνονται φυσιολογικό φαινόμενο.} με εξαίρεση την περίοδο της άνθισης, μαίνεται άγρια πάλη ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες για το ατομικό μερτικό τους στην αγορά. Αυτό είναι ευθέως ανάλογο με τη φτήνια του προϊόντος. Επέρχεται κάθε φορά ένα σημείο όπου το φθηνά του εμπορεύματος επιδιώκεται με το βίαιο κατέβασμα του μισθού εργασίας κάτω από την αξία της ΕΔ. {Αναφέρεται το πχ των υποδηματοποιών του Λέστερ. Οι εργοστασιάρχες χρησιμοποιούν ακόμα και τις δυσμενείς για τη βιομηχανία περιόδους για να βγάζουν εξαιρετικά κέρδη με μια υπερβολική ελάττωση των μεροκάματων, Κόβεντρυ. Υ₂₃₅ }

Επομένως, **η αύξηση του αριθμού των εργοστασιακών εργατών εξαρτάται από την αναλογικά πολύ πιο γρήγορη ανάπτυξη του συνολικού κεφαλαίου που είναι τοποθετημένο στα εργοστάσια**. Το προτσές όμως αυτό συντελείται μόνο μέσα στα πλαίσια των περιόδων άμπωτης και πλημμυρίδας του βιομηχανικού κύκλου. Επιπλέον διαρκώς διακόπτεται από την τεχνική πρόοδο, που τότε αντικαθιστά δύναμι τον εργάτη, τότε τον εκτοπίζει ουσιαστικά. Αυτή η ποιοτική αλλαγή στη μηχανική παραγωγή απομακρύνει διαρκώς εργάτες από το εργοστάσιο ή κλείνει τις πόρτες του στο καινούριο ρεύμα των νεοσύλλεχτων, ενώ η απλώς ποσοτική επέκταση των εργοστασίων καταβροχθίζει μαζί μ' αυτούς που πετιούνται έξω και νέα τμήματα εργατών. Έτσι οι εργάτες διαρκώς απωθούνται και προσελκύονται, πετιούνται τότε 'δω, τότε 'κει, κι αυτό

συνοδεύεται από διαρκείς αλλαγές όσον αφορά το φύλο, την ηλικία και την ειδίκευση των στρατολογημένων.

Παρακάτω παρουσιάζεται η ιστορία της αγγλικής βαμβακοβιομηχανίας (1770-1863). {Επί 90 χρόνια περίπου, η άνθιση διαδέχεται την κρίση και τούμπαλιν κάθε χρόνο.} Στα πρώτα 45 χρόνια, έχουμε μόνο 5 χρόνια κρίσης, πρόκειται όμως για την περίοδο του παγκόσμιου μονοπωλίου της. η δεύτερη 48χρονη περίοδος (1815-1863) αριθμεί 20 χρόνια αναζωογόνησης και άνθισης έναντι 28 χρόνων πίεσης και στασιμότητας. Από το 1846 ως το 1863, σε 8 χρόνια μέσης ζωογόνησης και άνθισης αναλογούν 9 χρόνια πίεσης και στασιμότητας.

Παρατίθεται η ιστορία έλλειψης μπαμπακιού (1861). {Ακόμα και για τους λίγους εργάτες, που δούλευαν όλο το χρόνο εργασίας και με συνηθισμένη πληρωμή με το κομμάτι, περιορίστηκε κατ' ανάγκη ο βδομαδιατικός μισθός λόγω της αντικατάστασης του καλύτερου μπαμπακιού με χειρότερο.[...] Ακόμα και μέσα στη βασανιστική αυτή κατάσταση δε σταμάτησε να λειτουργεί το εφευρετικό πνεύμα του εργοστασιάρχη σε ότι αφορά τις περικοπές των μισθών: με τη μορφή προστίμων για τα ελαττωματικά προϊόντα, ενώ οφείλονταν στη κακή ποιότητα μπαμπακιού, σαν ενοίκιο, ενώ ήταν ο ίδιος ιδιοκτήτης κλπ [...] Πιο χαρακτηριστικό απ' όλα αυτά ήταν πως η επαναστατικοποίηση του προτσές παραγωγής γινόταν σε βάρος του εργάτη. Κάνανε καθαυτά «πειράματα σε ζωντανό σώμα», οι μισθοί αυξομειώνονταν με μεγάλες διακυμάνσεις. Τα πειράματα αυτά δεν γίνονταν μόνο σε βάρος των μέσων συντήρησης των εργατών. Οι εργάτες ήταν υποχρεωμένοι να τα πληρώνουν και με τις πέντε αισθήσεις τους. Αναφέρονται οι συνθήκες εργασίας με την χειρότερη πρώτη ύλη, αλλά και πόσο επικερδής ήταν αυτή για τους εργοστασιάρχες. Τέλος γίνεται μια αναφορά στην πορνεία. Για την κατάσταση των ενήλικων ανδρών εργατών, ακόμα και στην περίοδο άνθισης: Υ₂₄₅}

8. ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΜΑΝΟΥΦΑΚΤΟΥΡΑΣ, ΤΗΣ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

α) Κατάργηση της συνεργασίας που στηρίζεται στη χειροτεχνία και στον καταμερισμό της εργασίας

Ένα πχ κατάργησης της συνεργασίας που στηρίζεται στη χειροτεχνία είναι η θεριστική μηχανή που αντικαθιστά τη συνεργασία των θεριστάδων. Ένα χτυπητό πχ για την κατάργηση της μανουφακτούρας που στηρίζεται στον καταμερισμό της χειροτεχνικής εργασίας είναι η μηχανή που φτιάχνει βελόνες ραψίματος.

Όταν μια μόνη εργασιομηχανή μπαίνει στη θέση της συνεργασίας ή της μανουφακτούρας, μπορεί με τη σειρά της να γίνει η ίδια βάση μιας νέας χειροτεχνικής παραγωγής. Πρόκειται για το πέρασμα στην εργοστασιακή παραγωγή {που κατά κανόνα εμφανίζεται με την αντικατάσταση των μυών του ανθρώπου στην κίνηση της μηχανής από κάποια μηχανική κινητήρια δύναμη: ατμός, νερό κλπ}.

Σποραδικά και μόνο παροδικά μπορεί μια μικρή επιχείρηση να συνδεθεί με μια μηχανική κινητήρια δύναμη {νοικιάζοντας τον ατμό ή με τη χρησιμοποίηση μικρών θερμικών μηχανών. Αναφέρεται στη συνέχεια το παράδειγμα των cottage-factories. Η πάλι ανάμεσα στο cottage εργοστάσιο και στο καθαυτό εργοστάσιο βάσταξε πάνω από 12 χρόνια. Έληξε με την ολοκληρωτική καταστροφή των 300 cottage εργοστασίων.}

Εκεί που η φύση του προτσές δεν προϋπόθετε εξαρχής παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα, οι βιομηχανίες που πρωτοεμφανίστηκαν τις «τελευταίες δεκαετίες» (είμαστε στο 1867), περνούσαν κατά κανόνα πρώτα από τη χειροτεχνική παραγωγή και έπειτα από τη μανουφακτουρική παραγωγή σαν βραχύβιες μεταβατικές φάσεις προς την εργοστασιακή παραγωγή. {Η μεταμόρφωση αυτή είναι πιο δύσκολη εκεί όπου η μανουφακτουρική παραγωγή του προϊόντος δεν περιλαμβάνει μια διαδοχική σειρά προτσές, αλλά μια πληθώρα άσχετων μεταξύ τους προτσές.

β) Αντεπίδραση του εργοστασίου στη μανουφακτούρα και στην οικοτεχνία

{Παντού επιβάλλεται αποφασιστικά η αρχή της μηχανικής παραγωγής που αναλύει το προτσές παραγωγής στις συστατικές του φάσεις και λύνει τα προβλήματα που αναφύονται έτσι με τη χρησιμοποίηση των φυσικών επιστημών.} Έτσι η μόνιμη αποκρυστάλλωση της διάρθρωσης της μανουφακτούρας, που καταγόταν από τον παλιό καταμερισμό της εργασίας, διαλύεται και παραχωρεί τη θέση της στη διαρκή αλλαγή.

Άσχετα απ' αυτό, ανατρέπεται άρδην η σύνθεση του συνολικού εργάτη ή του συνδυασμένου εργατικού προσωπικού. Σε αντίθεση με την περίοδο της μανουφακτούρας, το σχέδιο του καταμερισμού της εργασίας βασίζεται τώρα στη χρησιμοποίηση της «φτηνής εργασίας» {εργασία γυναικών, παιδιών, κλπ}. Αυτό ισχύει και για την οικιακή βιομηχανία {η οποία δεν έχει τίποτα κοινό με την απαρχαιωμένη οικοτεχνία που προϋποθέτει την ύπαρξη ανεξάρτητης χειροτεχνίας των πόλεων, αυτοτελούς νοικοκυριού του αγρότη και προπαντός την ύπαρξη σπιτιού της εργατικής οικογένειας}. Τώρα έχει μετατραπεί σε εξωτερικό τμήμα του εργοστασίου, της μανουφακτούρας ή του εμπορικού καταστήματος. {Έτσι το κεφάλαιο κινεί με άορα νήματα μια άλλη στρατιά οικιακών εργατών, που είναι σκόρπιοι στις μεγάλες πόλεις και στην ύπαιθρο.}

Στη «σύγχρονη» μανουφακτούρα η εκμετάλλευση φτηνών και ανώριμων ΕΔ γίνεται πιο ξετσιπωτή απ' ότι στο καθαυτό εργοστάσιο, γιατί στη μανουφακτούρα λείπει η τεχνική βάση που υπάρχει στο εργοστάσιο, η αντικατάσταση της μυϊκής δύναμης με μηχανές και η ευκολία της δουλειάς, και γιατί το γυναικείο ή το ανώριμο σώμα των ανηλίκων εκτίθεται με τον πιο ασυνείδητο τρόπο στην επίδραση δηλητηριωδών ουσιών κλπ.

Στη λεγόμενη δουλειά στο σπίτι, η εκμετάλλευση γίνεται πιο ξετσιπωτή και από τη μανουφακτούρα, γιατί με τη διασπορά των εργατών μειώνεται η ικανότητα αντίστασής τους, γιατί ανάμεσα στον καθαυτό εργοδότη και στον εργάτη χώνεται ολόκληρη σειρά από ληστρικά παράσιτα, γιατί παντού η δουλειά στο σπίτι παλεύει ενάντια στη μηχανική παραγωγή του ίδιου κλάδου παραγωγής, γιατί η φτώχεια στερεί από τον εργάτη τους πιο απαραίτητους όρους δουλειάς (φως, χώρος, αερισμός κλπ), γιατί μεγαλώνει η μη ικανότητα της απασχόλησης και τέλος γιατί ο συναγωνισμός ανάμεσα στους εργάτες, που έχουν γίνει «υπεράριθμοι», φτάνει κατ' ανάγκη στο κορύφωμά του σ' αυτά τα τελευταία καταφύγια των εργατών.

Η οικονομία σε μέσα παραγωγής που πρωτοαναπτύχθηκε συστηματικά χάρη στη μηχανική παραγωγή προβάλλει τώρα αυτή την ανταγωνιστική και ανθρωποκτόνο πλευρά της τόσο περισσότερο, όσο λιγότερο σ' ένα βιομηχανικό κλάδο είναι αναπτυγμένες η κοινωνική παραγωγική δύναμη της εργασίας και η τεχνική βάση των συνδυασμένων προτσές εργασίας.

γ) Η σύγχρονη μανουφακτούρα

Όπου περιγράφεται η κατάσταση στις μανουφακτούρες του 1866, για να επιβεβαιωθούν πλήρως τα παραπάνω λεγόμενα.

δ) Η σύγχρονη δουλειά στο σπίτι

{[...] Όταν το παιδί που εργάζεται στα εμπορικά καταστήματα φεύγει στις 9 ή 10 το βράδυ, του δίνουν συχνά ένα δέμα με δουλειά για να την αποτελειώσει στο σπίτι. Ο φαρισαίος κεφαλαιοκράτης, που τον αντιπροσωπεύει κάποιος μισθωτός δούλος, το κάνει αυτό φυσικά με την κατανυκτική φράση: «αυτό είναι για την μητέρα», ενώ ξέρει πολύ καλά ότι το καημένο το παιδί είναι υποχρεωμένο να κάτσει να βοηθήσει.

Οι άθλιοι διεφθαρμένοι γονείς ένα πράγμα μόνο έχουν στο νου τους, να βγάλουν όσο το δυνατόν περισσότερα κέρδη από τα παιδιά. Κι όταν μεγαλώσουν τα παιδιά, δε λογαριάζουν φυσικά ούτε μια πεντάρα τους γονείς τους και τους εγκαταλείπουν. Και η πατρίδα αυτών των υποδειγματικών οικογενειών είναι η υποδειγματική χριστιανική χώρα της Ευρώπης [...]!

ε) Πέρασμα της σύγχρονης μανουφακτούρας και δουλειάς στο σπίτι σε μεγάλη βιομηχανία.

Επιτάχυνση αυτής της επανάστασης και σ' αυτούς τους τρόπους παραγωγής με την επέκταση της ισχύς των νόμων για τα εργοστάσια.

Το φτήναιμα της ΕΔ, απλώς και μόνο με την κατάχρηση της ΕΔ των γυναικών και των ανώριμων προσώπων, με την καταλήστευση όλων των κανονικών όρων δουλειάς και ζωής, με την κτηνωδία της υπερεργασίας και της νυχτερινής εργασίας, σκοντάφτει τελικά σε ορισμένα ανυπέρβλητα φυσικά όρια, και μαζί του σκοντάφτει και το φτήναιμα των εμπορευμάτων και της κεφαλαιοκρατικής εκμετάλλευσης γενικά, που στηρίζεται πάνω σ' αυτές τις βάσεις. Μόλις τα πράγματα φτάσουν επιτέλους σ' αυτό το σημείο σημαίνει η ώρα για την εισαγωγή μηχανών και τη γρήγορη μετατροπή της κομματιασμένης δουλειάς στο σπίτι (ή και της μανουφακτούρας) σε εργοστασιακή παραγωγή.

[...] Οι μανουφακτούρες αυτής της σφαίρας {υποδηματοποιία} χρωστούν την καταγωγή τους κυρίως στην ανάγκη του κεφαλαιοκράτη να 'χει στο χέρι έναν ετοιμόμαχο στρατό, που ν' ανταποκρίνεται σε κάθε διακύμανση της ζήτησης.

Η φτήνια ακριβώς του ανθρώπινου ιδρώτα και του ανθρώπινου αίματος, που μετατρέπονταν σε εμπόρευμα, διεύρυνε διαρκώς και διευρύνει καθημερινά την αγορά κατανάλωσης.

Τέλος, ήρθε το σημείο στροφής. Στην αυξανόμενη αγορά και στον ακόμα γρηγορότερα αυξανόμενο συναγωνισμό των κεφαλαιοκρατών δεν αρκούσε πια η βάση της παλιάς μεθόδου. Η μηχανή που έπαιξε αποφασιστικό ρόλο και αγκαλιάζει εξίσου όλους

τους πολυάριθμους κλάδους αυτής της σφαίρας παραγωγής (ειδών ιματισμού) είναι η ραπτομηχανή.

Η άμεση επίδραση: τα πιο μικρά παιδιά απομακρύνονται. Ο μισθός των εργατών που εργάζονται στις μηχανές αυξάνει σε σύγκριση με το μισθό των εργατών που εργάζονται στο σπίτι. Ο μισθός των πιο καλοστεκούμενων χειροτεχνών, που τους συναγωνίζεται η μηχανή πέφτει. Κλπ, κλπ. {σ. 489/1} [...] Παντού όπου εισβάλλει η ραπτομηχανή στα έτσι ή αλλιώς στενά και παραγεμισμένα εργαστήρια αυξάνει τις ανθυγιεινές επιδράσεις.

Η ανατροπή του κοινωνικού τρόπου παραγωγής συντελείται μέσα σ' ένα παρδαλό ανακάτωμα από μεταβατικές μορφές. Οι μορφές αυτές μεταβάλλονται ανάλογα με μια σειρά παραγόντων {490/1/3-8}. Ωστόσο, η μεγάλη ποικιλία των μεταβατικών μορφών δεν μπορεί να κρύψει την τάση μετατροπής τους σε καθαυτό εργοστασιακή παραγωγή. Την τάση αυτή την τρέφει ο χαρακτήρας της ίδιας της ραπτομηχανής. {491/0/6-, } [...] όπως και σε όλα τα προτσές ανατροπής αυτού του είδους, αποφασιστικό ρόλο παίζει κι εδώ η αντικατάσταση του ανθρώπου με την ατμομηχανή. Αν από τη μια η συγκέντρωση πολλών εργασιομηχανών σε σχετικά μεγάλες μανουφακτούρες σπρώχνει προς τη χρησιμοποίηση της δύναμης του ατμού, από την άλλη ο συναγωνισμός του ατμού με τους μυς του ανθρώπου επιταχύνει τη συγκέντρωση εργατών και εργασιομηχανών σε μεγάλα εργοστάσια.

Αυτή η βιομηχανική επανάσταση, επιταχύνεται τεχνητά με την επέκταση των νόμων για τα εργοστάσια* σε όλους τους βιομηχανικούς κλάδους, όπου εργάζονται γυναίκες, νέοι και παιδιά. Έτσι γίνεται από τη μια, απαραίτητη η αύξηση των μηχανών και η αντικατάσταση των μυών με τον ατμό σαν κινητήρια δύναμη. Από την άλλη, για να κερδηθεί σε χώρο, αυτό που χάνεται σε χρόνο, αυξάνουν τα μέσα παραγωγής που χρησιμοποιούνται από κοινού (καμίνια, κτίρια κλπ), γίνεται μεγαλύτερη συγκέντρωση των μέσων παραγωγής και μεγαλύτερη αντίστοιχη συγκέντρωση εργατών. Η απεριόριστη εκμετάλλευση φτηνών ΕΔ είναι η μοναδική βάση της ικανότητας για συναγωνισμό των ενδιάμεσων μορφών, ανάμεσα στη μανουφακτούρα και στη δουλειά στο σπίτι, αλλά και ίδιας της δουλειάς στο σπίτι.

Ουσιαστικός όρος για τη εργοστασιακή παραγωγή είναι η εξασφάλιση κανονικού αποτελέσματος σ' ένα δοσμένο χρονικό διάστημα {ιδίως από τότε που υπάγεται στη ρύθμιση της εη, διαλείμματα κλπ}. Τα διάφορα «φυσικά όρια» που θεωρούνταν

* αναγκαστική ρύθμιση της εη, σύστημα της βάρδιας κλπ. Βλ. κεφάλαιο 8

«ανυπέρβλητα» ξεπεράστηκαν σχεδόν αμέσως, σε μια σειρά προτσές {ακόμα και εκεί όπου παίζουν κάποιο ρόλο χημικά και φυσικά προτσές, τα οποία είναι πιο δύσκολο να προσαρμοστούν από τις καθαρά μηχανικές δουλειές}. Ακολουθεί μια σειρά παραδειγμάτων. Με την εισαγωγή των απαραίτητων μηχανών, η τιμή κόστους {στο πχ της αγγειοπλαστικής} δεν ανέβηκε, ενώ αυξήθηκε η μάζα των προϊόντων. {«Τα κακά αποτελέσματα που περιμέναμε από την εφαρμογή του νόμου για τα εργοστάσια δεν εκδηλώθηκαν. Στην πραγματικότητα στο ίδιο χρονικό διάστημα παράγουμε περισσότερα», σ.494/0/μέση} Αν όμως ο νόμος για τα εργοστάσια συντελεί έτσι να ωριμάσουν με ταχύτητα θερμοκηπίου τα αναγκαία υλικά στοιχεία για τη μετατροπή της μανουφακτουρικής σε εργοστασιακή παραγωγή, ταυτόχρονα, επιταχύνει τον αφανισμό των μικρομαστόρων και τη συγκέντρωση του κεφαλαίου, χάρη στην ανάγκη μεγαλύτερης διάθεσης κεφαλαίων.

Η ρύθμιση της εη σκοντάφτει ακόμα σε άτακτες συνήθειες των ίδιων των εργατών. Παρόλο που η αταξία αυτή στο ξόδεμα της ΕΔ είναι μια αυθόρμητη αγροίκα αντίδραση ενάντια στην πλήξη του μονότονου βασάνου της δουλειάς, πηγάζει ωστόσο σε ασύγκριτα μεγαλύτερο βαθμό από την αναρχία της ίδιας της παραγωγής που με τη σειρά της προϋποθέτει πάλι την αχαλίνωτη εκμετάλλευση της ΕΔ από το κεφάλαιο. {Δίπλα στις γενικές περιοδικές εναλλαγές του βιομηχανικού κύκλου και τις ιδιαίτερες διακυμάνσεις στην αγορά κάθε ξεχωριστού κλάδου παραγωγής, μπαίνουν ιδίως η λεγόμενη σαιζόν και οι ξαφνικές μεγάλες παραγγελίες. Η συνήθεια των ξαφνικών μεγάλων παραγγελιών διαδίδεται στο βαθμό που επεκτείνονται οι σιδηρόδρομοι και ο τηλεγράφος.}

{Στο εξωτερικό τμήμα του εργοστασίου, της μανουφακτούρας και του μεγάλου εμπορικού καταστήματος, στη σφαίρα της δουλειάς στο σπίτι, που έτσι κι αλλιώς δεν είναι καθόλου κανονική, που δεν δεσμεύει τον κεφαλαιοκράτη η αξιοποίηση του σταθερού κεφαλαίου και δεν διακινδυνεύει τίποτα άλλο εκτός από το τομάρι των ίδιων των εργατών, εκτρέφεται συστηματικά ένας διαρκώς διαθέσιμος, βιομηχανικός εφεδρικός στρατός που ένα μέρος του έτους αποδεκατίζεται με την πιο απάνθρωπη αναγκαστική εργασία, ενώ το υπόλοιπο μέρος του έτους με την έλλειψη δουλειάς κατακυλάει ως το επίπεδο της αλητείας.}

Το ίδιο ισχύει και με τις λεγόμενες «συνήθειες του εμπορίου», πρόσθετα «φυσικά όρια» της παραγωγής. {σ.497/0}

Ωστόσο, το κεφάλαιο συμφωνεί με μια τέτοια ανατροπή μόνο κάτω από την πίεση μιας γενικής πράξης της βουλής, που ρυθμίζει με νόμο την εη.

9. ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ (ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ). Η ΓΕΝΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ.

Η εργοστασιακή νομοθεσία είναι η πρώτη συνειδητή και σχεδιασμένη αντίδραση της κοινωνίας στην αυθόρμητη συγκρότηση του προτσές της παραγωγής της. Είναι εξίσου αναγκαίο προϊόν της μεγάλης βιομηχανίας. Εδώ αναφέρονται μερικές ακόμα διατάξεις, που δεν αφορούν τον αριθμό των ωρών της εη.

Οι διατάξεις σχετικά με την υγεία δεν βάζουν ουσιαστικά φραγμό στην μη κανονική κατανάλωση της ΕΔ. {Τι άλλο θα μπορούσε να χαρακτηρίσει καλύτερα τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής παρά αυτή η ανάγκη να του επιβληθούν από το κράτος με αναγκαστικό νόμο τα πιο στοιχειώδη μέτρα καθαριότητας και υγιεινής; 499/0/μέση}

Πέρα από ένα ορισμένο σημείο ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής από την ίδια του τη φύση αποκλείει κάθε λογική καλυτέρευση. {Σαν όρος ύπαρξης του κεφαλαίου εξαγγέλλεται η φθίση και άλλες πνευμονικές αρρώστιες. 500/0/τέλος}

Σχετικά με την εκπαίδευση, ο νόμος για τα εργοστάσια τη διακήρυξε σαν υποχρεωτικό όρο της εργασίας (τη στοιχειώδη εκπ.).

Από το εργοστασιακό σύστημα βλάστησε το φυτό της αγωγής του μέλλοντος που θα συνδυάζει για όλα τα παιδιά πέρα από μια ορισμένη ηλικία την παραγωγική εργασία με την εκπαίδευση και τη γυμναστική, όχι μόνο σαν μέθοδο για την αύξηση της κοινωνικής παραγωγής, μα και σαν μοναδική μέθοδο για τη δημιουργία ολόπλευρα αναπτυγμένων ανθρώπων.

{Η ανάλυση που ακολουθεί είναι καταπληκτική και την παραθέτω σχεδόν ολόκληρη, σελ. 501-506}

{Επανάληψη: η μεγάλη βιομηχανία καταργεί το μανουφακτουρικό καταμερισμό της εργασίας, που προσαρτά ισόβια έναν ολόκληρο άνθρωπο σε μια μερική πράξη. Ταυτόχρονα η κεφαλαιοκρατική μορφή της μεγάλης βιομηχανίας αναπαράγει με ακόμα πιο τερατώδη μορφή αυτό τον καταμερισμό της εργασίας: α) στο καθαυτό εργοστάσιο, με τη μετατροπή του εργάτη σε ενσυνείδητο εξάρτημα μιας μερικής μηχανής και β) παντού έξω από το εργοστάσιο, εν μέρει με τη σποραδική χρησιμοποίηση των μηχανών και της δουλειάς με μηχανές και εν μέρει με τη χρησιμοποίηση της εργασίας των γυναικών, των παιδιών και της ανειδίκευτης εργασίας, σαν νέας βάσης του καταμερισμού της εργασίας.} Η αντίφαση ανάμεσα στο μανουφακτουρικό καταμερισμό της εργασίας και στην ουσία της μεγάλης βιομηχανίας εκδηλώνεται ανάμεσα στ' άλλα και με το (φοβερό) γεγονός ότι ένα

μεγάλο μέρος των παιδιών τα εκμεταλλεύονται χρόνια αλυσοδεμένα στους πιο απλούς χειρισμούς χωρίς να μαθαίνουν κάποια δουλειά, που θα τα έκανε αργότερα χρησιμοποίησιμα, έστω και μόνο στην ίδια μανουφακτούρα ή στο ίδιο εργοστάσιο. Αναφέρεται το πχ των αγγλικών τυπογραφείων.

Όσο η χειροτεχνία και η μανουφακτούρα αποτελούν τη γενική βάση της κοινωνικής παραγωγής, γίνεται αναγκαίο στοιχείο της ανάπτυξης η υποταγή του παραγωγού σ' έναν αποκλειστικό κλάδο παραγωγής, το κομμάτισμα της αρχικής ποικιλίας της απασχόλησής του. Πάνω σ' αυτή τη βάση κάθε ξεχωριστός κλάδος παραγωγής βρίσκει εμπειρικά την τεχνική μορφή που του αντιστοιχεί, την τελειοποιεί σιγά-σιγά και την αποκρυσταλλώνει γρήγορα, μόλις επιτευχθεί κάποιος βαθμός ωριμότητας. [...] Η μεγάλη βιομηχανία ξέσχισε το πέπλο που έκρυβε από τους ανθρώπους το κοινωνικό τους προτσές παραγωγής και μετέτρεπε τους διάφορους κλάδους παραγωγής – που ξεχώρισαν αυθόρμητα ο ένας απ' τον άλλο – σε αινίγματα για τους άλλους κλάδους {ακόμα και για 'κείνον που ήταν μυημένος στον κάθε κλάδο}. Η αρχή της μεγάλης βιομηχανίας ν' αναλύει στα συστατικά του στοιχεία κάθε προτσές παραγωγής, παρμένο αυτό καθεαυτό, και πριν απ' όλα, χωρίς να παίρνει υπόψη το ανθρώπινο χέρι, δημιουργήσε τη νεότερη επιστήμη της τεχνολογίας. {...} 504/0/μέση, Υ₃₀₆ } Η σύγχρονη βιομηχανία δεν εξετάζει και δεν αντικρίζει ποτέ σαν οριστική την υπάρχουσα μορφή ενός προτσές παραγωγής. Γι' αυτό, η τεχνική της βάση της παραγωγής είναι επαναστατική, ενώ η τεχνική βάση όλων των προηγούμενων τρόπων παραγωγής ουσιαστικά ήταν συντηρητική. Με μηχανές, με χημικά προτσές και με άλλες μεθόδους ανατρέπει διαρκώς την τεχνική βάση της παραγωγής και μαζί της τις λειτουργίες των εργατών και τους κοινωνικούς συνδυασμούς του προτσές της δουλειάς. Έτσι επαναστατικοποιεί επίσης διαρκώς τον καταμερισμό της εργασίας στο εσωτερικό της κοινωνίας και πετάει αδιάκοπα μάζες κεφαλαίων και μάζες εργατών από τον ένα κλάδο παραγωγής στον άλλο. Γι' αυτό, η φύση της μεγάλης βιομηχανίας απαιτεί την αλλαγή στην εργασία, τη ροή της λειτουργίας, την ολόπλευρη κινητικότητα του εργάτη. Από την άλλη μεριά, *στην κεφαλαιοκρατική της μορφή* αναπαράγει τον παλιό καταμερισμό της εργασίας με τις αποστεωμένες ιδιομορφίες του. {Αυτή η απόλυτη αντίφαση καταργεί κάθε ηρεμία, σταθερότητα και βεβαιότητα της ζωής του εργάτη, απειλεί διαρκώς να του αφαιρέσει από το χέρι μαζί με το εργαλείο και το μέσο συντήρησης [!!!], ξεσπάει (η αντίφαση αυτή πάντα) στην αδιάκοπη θυσία της ΕΤ, στην πιο απερίοριστη διασπάθιση των ΕΔ και στις καταστροφές που προκαλεί η κοινωνική αναρχία. Αυτή είναι η αρνητική πλευρά.

Όμως η αλλαγή στην εργασία επιβάλλεται τώρα μόνο σαν ακαταμάχητος φυσικός νόμος {με την τυφλή, καταστρεπτική δύναμη φυσικού νόμου που σκοντάφτει παντού σε

εμπόδια}. Από την άλλη μεριά, η μεγάλη βιομηχανία, με τις ίδιες τις καταστροφές της κάνει ζήτημα ζωής ή θανάτου την **ανάγκη ν' αναγνωριστεί η αλλαγή στην εργασία**, κι επομένως η όσο το δυνατό μεγαλύτερη πολυμέρεια των εργατών, **σαν γενικός κοινωνικός νόμος της παραγωγής και την ανάγκη να προσαρμοστούν οι συνθήκες στη φυσιολογική πραγματοποίηση αυτού του νόμου**. Κάνει ζήτημα ζωής ή θανάτου την αντικατάσταση της τερατωδίας ενός άθλιου διαθέσιμου εργατικού πληθυσμού, που κρατείται σαν εφεδρεία για την εναλλασσόμενη εκμεταλλευτική ανάγκη του κεφαλαίου, με την απόλυτη διαθεσιμότητα του ανθρώπου για τις εναλλασσόμενες ανάγκες της εργασίας. (!) Την αντικατάσταση του μερικού ατόμου, του απλού φορέα μιας κοινωνικής μερικής λειτουργίας με το ολόπλευρα αναπτυγμένο άτομο, για το οποίο οι διάφορες κοινωνικές λειτουργίες δεν είναι παρά διαδοχικοί τρόποι δραστηριότητας.

Ένα στοιχείο αυτού του προτσές ανατροπής είναι οι πολυτεχνικές και γεωπονικές σχολές, ένα άλλο είναι οι επαγγελματικές σχολές. Η εργοστασιακή νομοθεσία, σαν πρώτη πενιχρή παραχώρηση που αποσπάστηκε από το κεφάλαιο, συνδέει μόνο τη στοιχειώδη εκπαίδευση με την εργοστασιακή εργασία. **Η αναπόφευκτη κατάχτηση της πολιτικής εξουσίας από την ΕΤ θα κατακτήσει και για την τεχνολογική εκπαίδευση, θεωρητικά και πρακτικά, τη θέση που της ανήκει στα εργατικά σχολεία**. Η κεφαλαιοκρατική μορφή της παραγωγής και οι αντίστοιχες της οικονομικές σχέσεις των εργατών βρίσκονται σε διαμετρικότερη αντίθεση με τα τέτοια ανατρεπτικά φυράματα και με το σκοπό τους, **την κατάργηση του παλιού καταμερισμού της εργασίας**. Ωστόσο, η ανάπτυξη των αντιφάσεων μιας ιστορικής μορφής παραγωγής αποτελεί το μοναδικό ιστορικό δρόμο της διάλυσής της και του σχηματισμού μιας νέας.

Εφόσον η εργοστασιακή νομοθεσία ρυθμίζει την εργασία στα εργοστάσια, στις μανουφακτούρες κλπ, στην αρχή φαίνεται απλώς σαν ανάμιξη στα εκμεταλλευτικά δικαιώματα του κεφαλαίου. Αντίθετα κάθε ρύθμιση της λεγόμενης δουλειάς στο σπίτι παρουσιάζεται αμέσως σαν άμεση επέμβαση στην πατρική εξουσία, δηλ. στην εξουσία των γονέων. Η δύναμη των γεγονότων ανάγκασε ν' αναγνωριστεί τελικά ότι η μεγάλη βιομηχανία, διαλύοντας την οικονομική βάση της παλιάς οικογένειας και την αντίστοιχη της οικογενειακή εργασία, διαλύει μαζί κι αυτές τις ίδιες τις παλιές οικογενειακές σχέσεις. Χρειάστηκε να διακηρυχτούν τα δικαιώματα των παιδιών. [...] Ωστόσο την άμεση ή έμμεση εκμετάλλευση ανώριμων ΕΔ από το κεφάλαιο δεν τη δημιούργησε η κατάχρηση της εξουσίας από μέρους των γονέων, αλλά αντίστροφα, ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος εκμετάλλευσης μετέτρεψε σε κατάχρηση την εξουσία των γονέων, επειδή εξάλειψε την

αντίστοιχῇ τῆς οικονομικῇ βάσει. Ὅσο φριχτὴ καὶ απαίσια κι ἀν ἐμφανίζεται λοιπὸν ἡ **διάλυση τῆς παλιάς οικογένειας** μέσα στο κεφαλαιοκρατικὸ σύστημα, ωστόσο ἡ μεγάλη βιομηχανία [...507/μέση] δημιουργεῖ τὴν καινούρια οικονομικὴ βάση γιὰ μιὰ ἀνώτερη μορφή τῆς οικογένειας καὶ τῆς σχέσης τῶν δύο φύλων. {!Για τὴν οικογένεια: 507/0/16-6↑}

Για τὴ γενίκευση τοῦ νόμου ποῦ ξεκίνησε ἀπὸ τὰ κλωστήρια καὶ τὰ υφαντήρια, δύο εἶναι τὰ περιστατικά ποῦ ἀποφασίζουν τελικά: α) ἡ συνεχῶς ἐπαναλαμβανόμενη πείρα πὼς τὸ κεφάλαιο, ὅταν υπαχθεῖ στον κρατικὸ ἐλεγχὸ σε ὀρισμένα μόνο σημεῖα τῆς κοινωνικῆς περιφέρειας, ἀποζημιώνεται τόσο πιο ἀπεριόριστα στὰ ἄλλα σημεῖα, β) ἡ κραυγὴ τῶν ἰδίων τῶν κεφαλαιοκρατῶν γιὰ ἰσότητα στους περιορισμούς τῆς ἐκμετάλλευσης τῆς ἐργασίας.

Ἀκολουθοῦν ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν πορεία γενίκευσης τοῦ νόμου {509-510}

Factory Acts Extension Act καὶ Workshops' Regulation Act. Ὁ πρῶτος ρυθμίζει τους μεγάλους, ὁ δεῦτερος τους μικροὺς κλάδους.

Παρατίθενται διατάξεις τοῦ νόμου, σύντομη παρουσίασή του. {511}

Διαφαίνεται ἀπὸ τὴ μία ἡ ἀνάγκη ποῦ ἐπέβαλε στὴ βουλή τῶν κυρίαρχων τάξεων νὰ πάρει τόσο ἐξαιρετικά καὶ σε τόσο μεγάλη κλίμακα μέτρα ἐνάντια στις υπερβολές τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐκμετάλλευσης καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ μεσοβέζικος χαρακτήρας, ἡ ἀποστροφή καὶ ἡ κακὴ πίστη με τὶς ὁποῖες πήρε αὐτὰ τὰ μέτρα.

Ἀκολουθεῖ ἡ περίπτωση τῶν ορυχείων. Παράθεση κομματιῶν ἀπὸ μιὰ Γαλανὴ Βίβλο. {!513 – 519}

Ἐγιναν διάφορες προσπάθειες νὰ ἐφαρμοστοῦν στὴ γεωργία οἱ ἀρχές τῆς ἐργοστασιακῆς νομοθεσίας με τροποποιημένη μορφή, μα ἀπέτυχαν ὅλες.

Συνοψίζοντας: ἀπὸ τὴ μία, ἡ γενίκευση τῆς ἐργοστασιακῆς νομοθεσίας ἐγίνε ἀναπόφευκτη σαν μέσο σωματικῆς καὶ πνευματικῆς προστασίας τῆς ΕΤ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, γενικεύει καὶ ἐπιταχύνει τὴ μετατροπὴ σκόρπιων προτσές ἐργασίας μικροσκοπικῆς κλίμακας, δηλ. γενικεύει κι ἐπιταχύνει τὴ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου καὶ τὴ μονοκρατορία τοῦ ἐργοστασιακοῦ συστήματος. Καταστρέφει ὅλες τὶς ἀρχαϊκὲς καὶ μεταβατικὲς μορφές, ποῦ πίσω τους κρύβεται ἀκόμα ἐν μέρει ἡ κυριαρχία τοῦ κεφαλαίου, καὶ τὶς ἀντικαθιστᾷ με τὴν ἀμεση καὶ ἀπροκάλυπτη κυριαρχία του. **Γενικεύει ἔτσι καὶ τὸν ἀμεσο ἀγῶνα ἐνάντια σ' αὐτὴν τὴν κυριαρχία.** [...] Καταστρέφοντας τὶς σφαῖρες τῆς μικρῆς παραγωγῆς καὶ τῆς δουλειᾶς στο σπίτι, καταστρέφει τὰ τελευταῖα καταφύγια τῶν «υπεράριθμων» καὶ μαζί τὴν ἀσφαλιστικὴ δίκλειδα τοῦ ὅλου κοινωνικοῦ μηχανισμοῦ. **Ὁδηγώντας στο ὠρίμασμα τῶν υλικῶν ὁρῶν καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνδυασμοῦ τοῦ προτσές τῆς παραγωγῆς, οδηγεῖ**

στο ωρίμασμα των αντιφάσεων και των ανταγωνισμών της κεφαλαιοκρατικής του μορφής, και επομένως οδηγεί ταυτόχρονα στο ωρίμασμα των μορφικών στοιχείων μιας καινούριας κοινωνίας και των παραγόντων ανατροπής της παλιάς κοινωνίας.

10. ΜΕΓΑΛΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

Στη σφαίρα της γεωργίας, η μεγάλη βιομηχανία επενεργεί πιο επαναστατικά από οπουδήποτε αλλού με την έννοια ότι καταστρέφει το προπύργιο της παλιάς κοινωνίας, τον «αγρότη» και στη θέση του βάζει το μισθωτό εργάτη. Έτσι οι ανάγκες της κοινωνικής ανατροπής και οι κοινωνικές αντιθέσεις της υπαίθρου εξομοιώνονται με τις ανάγκες της κοινωνικής ανατροπής και οι κοινωνικές αντιθέσεις της πόλης. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής ολοκληρώνει τη διάλυση του αρχικού οικογενειακού δεσμού γεωργίας και βιομηχανίας, που ένωνε την παιδική ανεξέλικτη μορφή και των δύο. Ταυτόχρονα όμως δημιουργεί τις υλικές προϋποθέσεις μιας καινούριας ανώτερης σύνθεσης, της συνένωσης της γεωργίας και της βιομηχανίας πάνω στη βάση των αντιθετικά ολοκληρωμένων μορφών της. Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή μαζί με τη διαρκώς αυξανόμενη υπεροχή του αστικού πληθυσμού; που τον συγκεντρώνει σε μεγάλα κέντρα, από τη μία μεριά συσσωρεύει την ιστορική κινητήρια δύναμη της κοινωνίας, ενώ από την άλλη διαταράσσει την ανταλλαγή της ύλης ανάμεσα στον άνθρωπο και τη γη, δηλ. την επιστροφή στο έδαφος των συστατικών του εδάφους που καταναλώνει ο άνθρωπος με τη μορφή μέσων συντήρησης και ιματισμού, και επομένως τον αιώνιο φυσικό όρο αέναης γονιμότητας τον εδάφους. Έτσι καταστρέφει ταυτόχρονα τη σωματική υγεία των εργατών των πόλεων και την πνευματική ζωή των εργατών της υπαίθρου. Ταυτόχρονα όμως με την καταστροφή των αυθόρμητα μόνο δημιουργημένων όρων αυτής της ανταλλαγής της ύλης δημιουργεί την ανάγκη ν' αποκατασταθεί συστηματικά αυτή η ανταλλαγή της ύλης σαν ρυθμιστικός νόμος της κοινωνικής παραγωγής και με μορφή που ν' ανταποκρίνεται ολοκληρωτικά στην πλήρεια ανάπτυξη τον ανθρώπου. Στη γεωργία, όπως και στη μανουφακτούρα, η κεφαλαιοκρατική μετατροπή του προτσές παραγωγής εμφανίζεται ταυτόχρονα σαν μαρτυρολόγιο του παραγωγού, το μέσο εργασίας εμφανίζεται σαν μέσο υποδούλωσης, εκμετάλλευσης και φτώχευσης του εργάτη, και ο κοινωνικός συνδυασμός των προτσές εργασίας εμφανίζεται σαν οργανωμένη καταπίεση της ατομικής του ζωντάνιας, ελευθέριας και αυτοτέλειας. Η διασπορά των εργατών της υπαίθρου πάνω σε μεγάλες επιφάνειες σπάει ταυτόχρονα τη δύναμη αντίστασης τους, ενώ η συγκέντρωση των εργατών των πόλεων μεγαλώνει τη δύναμη αντίστασής τους. «Όπως στη βιομηχανία των πόλεων, έτσι και στη σύγχρονη γεωργία η ανεβασμένη παραγωγική δύναμη και η μεγαλύτερη ρευστοποίηση της εργασίας εξαγοράζονται με τη διασπάθιση και το μαράζωμα της ίδιας της ΕΔ. Και κάθε πρόοδος της κεφαλαιοκρατικής γεωργίας δεν είναι πρόοδος μόνο στην τέχνη καταλήστευσης του εργάτη, μα και στην τέχνη καταλήστευσης του εδάφους, κάθε πρόοδος στο ανέβασμα της

γονιμότητάς του για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα είναι ταυτόχρονα και πρόοδος στην καταστροφή των μόνιμων πηγών αυτής της γονιμότητας.

Επομένως, η κεφαλαιοκρατική παραγωγή αναπτύσσει μόνο την τεχνική και το συνδυασμό τού κοινωνικού προτσές παραγωγής, υποσκάπτοντας ταυτόχρονα τις πηγές απ' όπου αναβρύζει κάθε πλούτος: τη γη και τον εργάτη.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ: Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΑΠΟΛΥΤΗ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΗ ΥΠΕΡΑΞΙΑ

*Κεφ.: 5^ο, Σελ 194/1, Υ₇,

{Στην ατομική ιδιοποίηση φυσικών αντικειμένων για τους σκοπούς της ζωής του, ο εργάτης ελέγχει τον ίδιο τον εαυτό του. Αργότερα τον ελέγχουν. [...] το προτσές εργασίας συνενώνει την εργασία του κεφαλιού και την εργασία του χεριού. Αργότερα οι εργασίες αυτές χωρίζονται και φτάνουν ως την εχθρική αντίθεση.} Το προϊόν μετατρέπεται γενικά από άμεσο προϊόν του ατομικού παραγωγού σε κοινωνικό, στο κοινό προϊόν ενός συνολικού εργάτη. Για να εργάζεται κανείς παραγωγικά δε χρειάζεται πια να χρησιμοποιεί άμεσα τα χέρια του. Αρκεί να είναι όργανο του συνολικού εργάτη, να εκτελεί κάποια από τις υπολειτουργίες του.

{Ο αρχικός ορισμός (*) της παραγωγικής εργασίας, βγαλμένος από τη φύση της ίδιας της υλικής παραγωγής, μένει πάντα αληθινός για το συνολικό εργάτη, όταν τον εξετάζουμε σαν σύνολο. Δεν ισχύει όμως πια για το καθένα από τα μέλη του, παρμένα χωριστά.}

Από την άλλη, στενεύει η έννοια της παραγωγικής εργασίας. Παραγωγικός είναι μονάχα ο εργάτης εκείνος, που παράγει υπεραξία για τον κεφαλαιοκράτη ή που εξυπηρετεί την αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου. Πχ. δάσκαλος. **Η έννοια λοιπόν του παραγωγικού εργάτη** καθόλου δεν περικλείνει μονάχα μια σχέση ανάμεσα στη δράση και στο ωφέλιμο αποτέλεσμα, ανάμεσα στον εργάτη και στο προϊόν εργασίας, αλλά **περικλείει και μια σχέση παραγωγής ειδικά κοινωνική, που έχει γεννηθεί ιστορικά** και βάζει στον εργάτη τη σφραγίδα του άμεσου μέσου αξιοποίησης του κεφαλαίου. Έτσι δεν είναι ευτύχημα, αλλά ατύχημα, να είναι κανείς παραγωγικός εργάτης.

{Στη συνέχεια αναφέρει ότι η κλασική Π.Ο. ανέκαθεν έκανε την παραγωγή υπεραξίας αποφασιστικό χαρακτηριστικό του παραγωγικού εργάτη.}

Ακολουθεί ορισμός – εκ νέου – της παραγωγής απόλυτης και της σχετικής υπεραξίας {525/2}. Αφετηρία της δεύτερης είναι η πρώτη. Η πρώτη αποτελεί και τη γενική βάση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Παρακάτω θ' αναλυθεί το πέρασμα από την τυπική υποταγή στην πραγματική υποταγή της εργασίας στο κεφάλαιο. Αναφέρονται ερμαφρόδιτες μορφές όπου το κεφάλαιο δεν έχει γίνει ακόμα κύριος του προτσές. **Αντιφάσεις του περάσματος.**

Αν από τη μια, για την παραγωγή της απόλυτης υπεραξίας αρκεί η απλώς τυπική υποταγή της εργασίας στο κεφάλαιο, από την άλλη, οι μέθοδοι για την παραγωγή της σχετικής υπεραξίας είναι ταυτόχρονα και μέθοδοι για την παραγωγή απόλυτης υπεραξίας. {Μάλιστα, η απεριόριστη παράταση της εη παρουσιάστηκε σαν το πιο χαρακτηριστικό προϊόν της μεγάλης βιομηχανίας.} Γενικά, ο ειδικά κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής παύει να είναι απλό μέσο για την παραγωγή της σχετικής υπεραξίας, [...] από τη στιγμή που γίνεται κύριος όλων των αποφασιστικών κλάδων παραγωγής. Τώρα γίνεται γενική, κοινωνικά κυρίαρχη μορφή του προτσές παραγωγής.

Σαν ιδιαίτερη μέθοδος για την παραγωγή σχετικής υπεραξίας ενεργεί ακόμα μόνο, πρώτον, εφόσον κυριεύει βιομηχανίες που ως τώρα υποτάσσονταν μόνο τυπικά στο κεφάλαιο, δηλ. εφόσον επεκτείνεται ολοένα και περισσότερο. Δεύτερον, εφόσον με την αλλαγή των μεθόδων παραγωγής επαναστατικοποιεί διαρκώς τις βιομηχανίες που είχαν υποκύψει σ' αυτόν.

Η σχετική υπεραξία είναι απόλυτη και η απόλυτη είναι σχετική. Πρόκειται για επίφαση ταυτότητας που εξαφανίζεται μέσα από την κίνηση της υπεραξίας. Εφόσον έχει γεννηθεί πια ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής και έχει γίνει ο γενικός τρόπος παραγωγής, γίνεται αισθητή η διαφορά ανάμεσα στην απόλυτη και τη σχετική υπεραξία, όταν πρόκειται ν' αυξηθεί το ποσοστό της υπεραξίας γενικά.

Απαιτείται ένας ορισμένος βαθμός παραγωγικότητας ώστε να έχει διαθέσιμο χρόνο ο εργάτης για υπερεργασία. Χωρίς αυτόν τον βαθμό παραγωγικότητας δεν υπάρχει τάξη μεγαλοϊδιοκτητών. Μόνο από τη στιγμή που οι άνθρωποι κατάφεραν με την εργασία και βγήκαν από τις πρώτες τους ζώδεις καταστάσεις, από τη στιγμή δηλαδή που η εργασία τους έχει κοινωνικοποιηθεί ως ένα ορισμένο βαθμό, παρουσιάζονται συνθήκες, όπου η υπερεργασία του ενός γίνεται όρος ύπαρξης του άλλου. {Στις αρχές του πολιτισμού, οι κατακτημένες παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας είναι λιγοστές, όπως και οι ανάγκες **που αναπτύσσονται μαζί με τα μέσα για την ικανοποίησή τους και σε εξάρτηση από αυτά.** Με την πρόοδο της κοινωνικής παραγωγικής δύναμης της εργασίας, τα τμήματα της κοινωνίας που ζούνε από ξένη εργασία, από μηδαμινά που ήταν στις πρώτες βαθμίδες, μεγαλώνουν και απόλυτα και σχετικά. Άλλωστε η σχέση του κεφαλαίου γεννιέται πάνω σε ένα οικονομικό έδαφος, που είναι προϊόν ενός μακροχρόνιου προτσές εξέλιξης. Η υπάρχουσα παραγωγικότητα της εργασίας, που απ' αυτήν ξεκινά σαν βάση η σχέση του

κεφαλαίου, δεν είναι δώρο της φύσης, αλλά δώρο μιας ιστορίας που αγκαλιάζει χιλιάδες αιώνες.}

Αν παραβλέψουμε την περισσότερο ή λιγότερο ανεπτυγμένη μορφή της κοινωνικής παραγωγής, η παραγωγικότητα της εργασίας εξαρτάται από **φυσικούς όρους**. Όλοι αυτοί οι όροι μπορούν ν' αναχθούν στη φύση του ίδιου του ανθρώπου και στη φύση που τον περιβάλλει. Οι εξωτερικοί φυσικοί όροι διαιρούνται οικονομικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες: φυσικός πλούτος σε μέσα συντήρησης και φυσικός πλούτος σε μέσα παραγωγής. {Στις αρχές του πολιτισμού αποφασιστική σημασία έχει το πρώτο είδος φυσικού πλούτου, σε ανώτερη βαθμίδα ανάπτυξης το δεύτερο είδος}.

{Όσο μικρότερος είναι ο αριθμός των φυσικών αναγκών που πρέπει απολύτως να ικανοποιηθούν, και όσο μεγαλύτερη είναι η φυσική γονιμότητα του εδάφους και η εύνοια του κλίματος, τόσο μικρότερος είναι ο χρόνος εργασίας που είναι αναγκαίος για τη συντήρηση και την αναπαραγωγή του παραγωγού. Τόσο μεγαλύτερο μπορεί να είναι το πλεόνασμα της εργασίας του για άλλους, πέρα από την εργασία που απαιτείται για τον εαυτό του.} Αναφέρεται η περιγραφή του Διόδωρου για την αρχαία Αίγυπτο και η θέση του ότι τα μεγάλα έργα της οφείλονται στον μεγάλο μέγεθος του πληθυσμού της. Ο Μαρξ σημειώνει ότι σημασία παίζει – και στην περίπτωση της Αιγύπτου – κυρίως το ποσοστό του πληθυσμού που είναι διαθέσιμο για εργασία πέρα από την αναγκαία.

Ακολουθεί μια ανάλυση {529/1} για το πιο ευνοϊκό κλίμα – έδαφος για την ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Αυτό δεν είναι ένα τροπικό κλίμα με υπεράφθονη βλάστηση, αλλά η εύκρατη ζώνη. {Στην ιστορία της βιομηχανίας παίζει τον πιο αποφασιστικό ρόλο η ανάγκη να ελέγχει ο άνθρωπος κοινωνικά μια φυσική δύναμη [...]}.

Η εύνοια των φυσικών όρων προσφέρει πάντα μόνο τη δυνατότητα και ποτέ την πραγματικότητα της υπερεργασίας. {Οι διάφοροι φυσικοί όροι επηρεάζουν τον αναγκαίο χρόνο. Υ₇ Η αναγκαία εργασία είναι μεγαλύτερη στα ψυχρά κλίματα και μικρότερη στα θερμά.} Στην υπερεργασία επενεργούν μόνο σαν φυσικό όριο, το οποίο υποχωρεί, στο μέτρο που προβάλλει η βιομηχανία. Ακολουθεί το πχ ανατολικοασιάτη ψωμοτόμο για να δείξει ότι αυτό που μπορεί να προσδιοριστεί με φυσικούς όρους είναι το αναγκαίο προϊόν και όχι το υπερπροϊόν. {«Κάθε εργασία οφείλει ν' αφήνει περίσσευμα», Προυντόν Υ₈ }

Όπως οι κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας που αναπτύχθηκαν ιστορικά, έτσι και εκείνες που εξαρτιούνται από τους φυσικούς όρους *εμφανίζονται σαν παραγωγικές δυνάμεις του κεφαλαίου που προσαρτά την εργασία*.

Πολεμική στον Ρικάρντο. Παρακάμπτει την προέλευση της υπεραξίας. Ασχολείται μόνο με την αιτία που καθορίζει το μέγεθος της και όχι με την αιτία της ύπαρξής της. Αποτελεί πάντως πρόοδο σε σχέση με τους εμποροκράτες (αυτοί συμπεραίνουν ότι το περίσσειμα της τιμής των προϊόντων πάνω από το κόστος της παραγωγής τους βγαίνει από την ανταλλαγή, από την πώλησή τους πάνω από την αξία τους.)

Πολεμική στον Τζων Στιούαρτ Μιλλ. «[...] ο λόγος που το κεφάλαιο φέρνει κέρδος είναι ότι η τροφή, τα ρούχα, οι πρώτες ύλες και τα μέσα εργασίας βαστούν περισσότερο καιρό απ' όσο χρειάζονται για ναπραχθούν». Δε χωράει αμφιβολία πως αν οι φωλιές των πουλιών δεν άντεχαν περισσότερο καιρό απ' όσο απαιτεί η κατασκευή τους, τα πουλιά θα 'πρεπε να βολεύονται χωρίς φωλιές.

Και συνεχίζει: «αν δεν υπήρχε καταμερισμός των ασχολιών, δεν θα υπήρχε ούτε αγορά ούτε πώληση, θα υπήρχε όμως πάντα κέρδος». Ακόμα και χωρίς αγορά και πώληση της ΕΔ!

Συνεχίζει με δύο ακόμα συγχύσεις του Μιλλ για το κέρδος και την υπεραξία {533/1} και για την ιστορικό προτσές στην κοινωνική παραγωγή {533/2}. Έτσι, αφού ο Μιλλ μας έδειξε με τόση σαφήνεια πώς η κεφαλαιοκρατική παραγωγή θα υπήρχε ακόμα κι αν δεν υπήρχε, είναι τώρα αρκετά συνεπής για να μας αποδείξει πως δεν υπάρχει ακόμα και όταν υπάρχει {534/1}.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΑΛΛΑΓΗ ΣΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΤΗΣ ΕΔ ΚΑΙ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

{Επαν.: Η αξία της ΕΔ καθορίζεται από την αξία των αναγκαίων από συνήθεια καθιερωμένων μέσων συντήρησης του μέσου εργάτη. Σε μια ορισμένη εποχή μιας ορισμένης κοινωνίας είναι δοσμένη η μάζα αυτών των μέσων συντήρησης, μόλο που μπορεί ν' αλλάζει η μορφή τους, γι' αυτό θεωρούμε ότι είναι σταθερό μέγεθος. Αυτό που αλλάζει είναι η αξία αυτής της μάζας.} Στον καθορισμό της αξίας της ΕΔ μπαίνουν άλλοι δύο παράγοντες: τα έξοδα για την ανάπτυξή της και η φυσική διαφορά στην ΕΔ του άντρα και της γυναίκας, του ενήλικου και του ανήλικου. {Η κατανάλωση αυτών των διαφορετικών μεταξύ τους ΕΔ, που πάλι καθορίζεται από τον τρόπο παραγωγής, δημιουργεί μεγάλες διαφορές στα έξοδα αναπαραγωγής της εργατικής οικογένειας και στην αξία του ενήλικου άντρα εργάτη.}

Προϋποθέτουμε: 1)ότι τα εμπορεύματα πουλιούνται στην αξία τους

2)ότι η τιμή της ΕΔ μπορεί που και που ν' ανεβαίνει πάνω από την αξία της, ποτέ όμως δεν πέφτει κάτω απ' αυτήν.

Μ' αυτήν την προϋπόθεση είδαμε ότι τα σχετικά μεγέθη της τιμής της ΕΔ και της υπεραξίας καθορίζονται από τρεις παράγοντες: 1) από τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας ή από το εκτατικό μέγεθος της εργασίας, 2) από την κανονική ένταση της εργασίας, ή από το εντατικό της μέγεθος, έτσι που σε ορισμένο χρονικό διάστημα να ξοδεύεται μια ορισμένη ποσότητα εργασίας, 3) από την παραγωγική δύναμη της εργασίας, έτσι που ανάλογα με το βαθμό ανάπτυξης των όρων παραγωγής η ίδια ποσότητα εργασίας, στο ίδιο χρονικό διάστημα να παρέχει μεγαλύτερη ή μικρότερη ποσότητα προϊόντος.

Στη συνέχεια δίνονται οι κυριότεροι συνδυασμοί μεταβολών των παραπάνω παραγόντων.

Ι. ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΕΗ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΑΡΑΜΕΝΟΥΝ ΣΤΑΘΕΡΑ. ΜΕΤΑΒΑΛΛΕΤΑΙ Η ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.

Η αξία της ΕΔ και η υπεραξία καθορίζονται από τρεις νόμους – σ' αυτήν την περίπτωση:

α) Η εη ενός δοσμένου μεγέθους εκφράζεται πάντα με την ίδια νέα αξία, άσχετα από το πώς αλλάζει η παραγωγικότητα της εργασίας και μαζί της η μάζα των προϊόντων, επομένως και η τιμή της μονάδας του εμπορεύματος.

β) Η αξία της ΕΔ και η υπεραξία μεταβάλλονται σε αντίστροφη κατεύθυνση. {Μια αλλαγή στην παραγωγική δύναμη της εργασίας επιδρά σε αντίστροφη κατεύθυνση πάνω στην αξία της ΕΔ και σε ευθεία κατεύθυνση πάνω στην υπεραξία.}

{Επεξηγηματικά: Εφόσον το μέγεθος της νέας αξίας είναι σταθερό, κάθε αλλαγή σε ένα από τα δύο συστατικά της μέρη συνεπάγεται αλλαγή και στο άλλο.

Αύξηση της παραγωγικότητας σημαίνει ότι η ίδια μάζα αναγκαίων μέσων συντήρησης παράγεται σε λιγότερο χρόνο, άρα πέφτει η αξία της ΕΔ και αυξάνει η υπεραξία.

Σημείωση για τη διατύπωση αυτού του νόμου από τον Ρικάρντο: το ότι τα μέρη της νέας αξίας αλλάζουν (αυξάνει το ένα, μειώνεται το άλλο) κατά το ίδιο απόλυτο ποσό, δεν σημαίνει ότι μεταβάλλονται στην ίδια αναλογία. Αυτό εξαρτάται από τον αρχικό χωρισμό της εη.}

γ) Η αύξηση ή η μείωση της υπεραξίας είναι πάντα συνέπεια και ποτέ αιτία της αντίστοιχης μείωσης ή αύξησης της αξίας της ΕΔ.

{Επεξ.: Ισχύει εφόσον η αξία της ΕΔ αλλάζει μόνο όταν αλλάζει η παραγωγική δύναμη της εργασίας.} {Γ' αυτό, αν προηγούμενα είδαμε ότι δεν είναι δυνατή καμιά απόλυτη αλλαγή στο μέγεθος της αξίας της ΕΔ και της υπεραξίας, χωρίς αλλαγή στα σχετικά τους αξιακά μεγέθη, τώρα έπεται πως δεν είναι δυνατή καμιά αλλαγή στα σχετικά τους αξιακά μεγέθη χωρίς αλλαγή στο απόλυτο μέγεθος της αξίας της ΕΔ.}

Μπορούν όμως να σημειωθούν ενδιάμεσες κινήσεις. Αυτές οφείλονται στη πίεση του κεφαλαίου και, από την άλλη, στην αντίσταση των εργατών, για την πτώση της τιμής της ΕΔ (σε μια ενδεχόμενη αύξηση της παραγωγικής δύναμης της εργασίας).

Παρακάτω τίθεται το θέμα της σχετικής εξαθλίωσης της ΕΤ. Αν διπλασιαστεί η παραγωγική δύναμη της εργασίας, αλλά η τιμή της ΕΔ δεν πέσει στο μισό, παρόλο που μειώνεται, τότε: η μειωμένη τιμή αντιπροσωπεύει αυξημένη μάζα μέσων συντήρησης (άρα απόλυτη βελτίωση της θέσης του εργάτη), ενώ από την άλλη, χειροτερεύει σχετικά η θέση του εργάτη, αφού πέφτει διαρκώς η αξία της ΕΔ του συγκρινόμενη με την υπεραξία. Μεγαλώνει το χάσμα ανάμεσα στο επίπεδο ζωής του εργάτη και αυτό του κεφαλαιοκράτη, καθώς ο τελευταίος παίρνει διαρκώς αυξανόμενο μερίδιο της νέας αξίας.

Ακολουθούν οι ελλείψεις του Ρικάρντο, που πρώτος διατύπωσε με ακρίβεια τους τρεις πιο πάνω νόμους. 1) θεωρεί την παραγωγικότητα το μοναδικό μεταβλητό παράγοντα και 2) δεν αναλύει την υπεραξία σαν τέτοια, παρά μόνο μέσα από τις ιδιαίτερες μορφές της. Γι' αυτό και μπερδεύει τους νόμους για το ποσοστό υπεραξίας, με τους νόμους για το ποσοστό κέρδους.

{Στο Τρίτο Βιβλίο θ' αποδειχθεί ότι το ίδιο % υπεραξίας μπορεί να εκφραστεί με τα πιο διαφορετικά % κέρδους, και κάτω από ορισμένες συνθήκες, διάφορα % υπεραξίας μπορούν να εκφραστούν με το ίδιο % κέρδους.}

II. ΣΤΑΘΕΡΗ ΕΗ, ΣΤΑΘΕΡΗ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΕΝΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αυξανόμενη εντατικότητα της εργασίας προϋποθέτει αυξημένη δαπάνη εργασίας στο ίδιο χρονικό διάστημα. Άρα, παραγωγή περισσότερων προϊόντων. Αυτό συμβαίνει και όταν αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας. Στην τελευταία όμως περίπτωση, πέφτει η αξία της μονάδας του εμπορεύματος, γιατί η νέα αξία είναι η ίδια, μόνο που εκφράζεται με μεγαλύτερη μάζα εμπορευμάτων. Αντίθετα, στην πρώτη περίπτωση (αύξηση της εντατικότητας της εργασίας), η νέα αξία είναι μεγαλύτερη, άρα μεγαλώνει ο αριθμός των προϊόντων χωρίς να πέφτει η τιμή τους. Έτσι η ίδια εη δεν εκφράζεται πια με μια σταθερή νέα αξία, αλλά με μια μεταβλητή νέα αξία, που το μέγεθός της ποικίλει ανάλογα με την παρέκκλιση της εντατικότητας της από τον κανονικό βαθμό εντατικότητας της κοινωνίας.

Συμπέρασμα: μπορεί ν' αυξάνουν ταυτόχρονα, σε ίσο ή σε άνισο βαθμό και τα δύο μέρη αυτής της νέας αξίας. Η αύξηση της τιμής της ΕΔ δε σημαίνει κατ' ανάγκη αύξηση της τιμής της πάνω από την αξία της. Αντίθετα, μπορεί να συνοδεύεται από μια πτώση της αξίας της, όταν αυτή η αύξηση δεν ισοσταθμίζει την επιταχυμένη φθορά της.

Για να έχει συνέπειες στην αξία της ΕΔ μια αλλαγή στην παραγωγικότητα της εργασίας πρέπει ν' αγκαλιάζει κλάδους παραγωγής αναγκαίων μέσων συντήρησης. Αυτό δεν ισχύει για την περίπτωση της αλλαγής στην εντατικότητα της εργασίας. Η νέα αξία αλλάζει, ανεξάρτητα από τη φύση του προϊόντος με το οποίο εκφράζεται αυτή η αξία, είτε με μια εκτατική είτε με μια εντατική αλλαγή στο μέγεθος της εργασίας.

Τέλος, σημειώνεται ότι αν άλλαζε η εντατικότητα της εργασίας ταυτόχρονα και ισόμετρα σε όλους τους βιομηχανικούς κλάδους, τότε ο νέος βαθμός εντατικότητας θα γινόταν ο κανονικός κοινωνικός βαθμός και θα έπαυε να θεωρείται εκτατικό μέγεθος. Ακόμα και τότε βέβαια θα υπήρχαν διαφορές στους μέσους βαθμούς ανάμεσα στα

διάφορα έθνη και επομένως θα τροποποιούσαν την εφαρμογή του νόμου της αξίας στις εη των διαφόρων εθνών. *Η πιο εντατική εη του ενός έθνους εκφράζεται με περισσότερο χρήμα από τη λιγότερο εντατική του άλλου έθνους.* {Υ₁₂ διαφορές ανάμεσα στην εργάσιμη εβδομάδα της Αγγλίας και της ηπειρωτικής Ευρώπης. Οφείλεται στη διαφορετική εντατικότητα της εργασίας.}

III. ΣΤΑΘΕΡΗ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΚΑΙ ΣΤΑΘΕΡΗ ΕΝΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΕΗ.

α) Ο περιορισμός της εη με τους δοσμένους όρους, αφήνει αμετάβλητη την αξία της ΕΔ, επομένως και τον αναγκαίο χρόνο εργασίας. Περιορίζει την υπερεργασία και την υπεραξία. Όταν πέφτει το απόλυτο μέγεθος της τελευταίας, πέφτει και το σχετικό μέγεθός της. Μόνο με τη μείωση της τιμής της ΕΔ κάτω από την αξία της θα μπορούσε ο κεφαλαιοκράτης στην περίπτωση αυτή ν' αποφύγει τη ζημιά.

{Στην πραγματικότητα, η αλλαγή στην παραγωγικότητα και εντατικότητα της εργασίας είτε προηγείται από τη συντόμευση της εη, είτε την ακολουθεί άμεσα.}

β) Παράταση της εη: αν η τιμή της ΕΔ μείνει αμετάβλητη, τότε αυξάνεται η υπεραξία και απόλυτα και σχετικά. Σχετικά μειώνεται η αξία της ΕΔ (αν και το απόλυτο μέγεθός της μένει σταθερό).

Επειδή η νέα αξία αυξάνει με την παράταση της εη, μπορούν γι' αυτό η τιμή της ΕΔ και η υπεραξία να αυξάνουν ταυτόχρονα, είτε σε ίσο, είτε σε άνισο βαθμό. Επομένως, η ταυτόχρονη αυτή αύξηση είναι δυνατή σε δύο περιπτώσεις: όταν παρατείνεται απόλυτα η εη, και όταν αυξάνει η εντατικότητα της εργασίας, χωρίς παράταση της εη.

{Όταν παραταθεί η εη, η τιμή της ΕΔ μπορεί να πέσει κάτω από την αξία της, παρόλο που ονομαστικά μένει αμετάβλητη ή ανεβαίνει. [...] Ίσαμε ένα ορισμένο σημείο η μεγαλύτερη φθορά της ΕΔ, φθορά αναπόσπαστη από την παράταση της εη, μπορεί να ισοφαριστεί με μεγαλύτερη αναπλήρωσή της. Πέρα από αυτό το σημείο η φθορά αυξάνει με γεωμετρική πρόοδο και ταυτόχρονα καταστρέφονται όλοι οι κανονικοί όροι αναπαραγωγής και λειτουργίας της ΕΔ. Η τιμή της ΕΔ και ο βαθμός της εκμετάλλευσής της παύουν να είναι σύμμετρα μεγέθη.}

IV. ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ, ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΝΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.

Α) Ελαττωνόμενη παραγωγική δύναμη της εργασίας με ταυτόχρονη παράταση της εη.

Αναφερόμαστε σε κλάδους όπου τα προϊόντα τους καθορίζουν την αξία της ΕΔ. Το απόλυτο μέγεθος της υπεραξίας μπορεί να παραμείνει αμετάβλητο, ενώ πέφτει το σχετικό της μέγεθος. Το σχετικό της μέγεθος μπορεί να μείνει αμετάβλητο, ενώ μεγαλώνει το απόλυτο μέγεθός της και τέλος, ανάλογα με το βαθμό της παράτασης της εη, μπορεί ν' αυξάνουν ταυτόχρονα και το σχετικό και το απόλυτο μέγεθος της υπεραξίας.

Κριτική σε Ουεστ και Ρικάρντο.

Β) Αυξανόμενη εντατικότητα και παραγωγική δύναμη της εργασίας, με ταυτόχρονο περιορισμό της εη.

Το ανέβασμα της παραγωγικής δύναμης της εργασίας και η αύξηση της έντασής της επενεργούν από μια άποψη ομοιόμορφα. Και τα δύο αυξάνουν την μάζα των προϊόντων που παράγονται στο ίδιο χρονικό διάστημα, συντομεύουν λοιπόν τον αναγκαίο χρόνο εργασίας. Όσο περισσότερο μεγαλώνει η παραγωγική δύναμη της εργασίας, τόσο περισσότερο μπορεί να περιορίζεται η εη, και όσο περισσότερο περιορίζεται η εη, τόσο περισσότερο μπορεί να μεγαλώνει η εντατικότητα της εργασίας.

Από κοινωνική άποψη, η παραγωγικότητα της εργασίας μεγαλώνει και με την οικονομία της. Η οικονομία αυτή δεν συμπεριλαμβάνει μόνο την οικονομία στα μέσα παραγωγής, μα και την αποφυγή κάθε ανώφελης εργασίας. Ενώ ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής αναγκάζει κάθε ατομική επιχείρηση να κάνει οικονομία, το αναρχικό του σύστημα του *συναγωνισμού* γεννάει την πιο απεριόριστη διασπάθιση των κοινωνικών μέσων παραγωγής και των εργατικών δυνάμεων, παράλληλα με ένα άπειρο αριθμό λειτουργιών, που τώρα είναι απαραίτητες, μα που αυτές καθαυτές είναι περιττές.

{Η κατάργηση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής θα επιτρέψει τον περιορισμό της εη στην αναγκαία εργασία. Μόνο που η αναγκαία εργασία θα επεκτεινόταν, από τη μια επειδή οι όροι ζωής του εργάτη θα είναι πλουσιότεροι και οι απαιτήσεις του από τη ζωή μεγαλύτερες. Από την άλλη, επειδή στον αναγκαίο χρόνο θα συγκαταλεγόταν ένα μέρος της σημερινής υπερεργασίας, αυτό που είναι αναγκαίο για την επίτευξη ενός εφεδρικού και συσσωρευτικού αποθέματος της κοινωνίας.

Όταν είναι δοσμένες η εντατικότητα και η παραγωγική δύναμη της εργασίας, το μέρος της κοινωνικής εργάσιμης ημέρας που είναι αναγκαίο για την υλική παραγωγή, είναι τόσο πιο σύντομο, όσο πιο ομοιόμορφα είναι κατανεμημένη η εργασία σ' όλα τα ικανά για εργασία μέλη της κοινωνίας, όσο λιγότερο ένα κοινωνικό στρώμα μπορεί να ξεφορτώνεται τη φυσική ανάγκη της εργασίας και να τη φορτώνει σ' ένα άλλο κοινωνικό στρώμα. Επομένως, από την πλευρά αυτή το απόλυτο όριο για τη συντόμευση της εη είναι η γενίκευση της εργασίας. **Στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία παράγεται ελεύθερος χρόνος για μια τάξη, με τη μετατροπή όλου του χρόνου της ζωής των μαζών σε χρόνο εργασίας.}**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ: ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΤΥΠΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

$$A) \quad \frac{\text{υπεραξία}}{\text{μεταβλητό κεφάλαιο}} \left(\frac{\nu}{\mu} \right) = \frac{\text{υπεραξία}}{\alpha\acute{\xi}\iota\alpha\text{ΕΔ}} = \frac{\text{υπερεργασία}}{\text{αναγκ.εργασία}}$$

Οι δύο πρώτοι τύποι εκφράζουν σαν σχέση αξιών εκείνο που ο τρίτος τύπος το εκφράζει σαν σχέση των χρόνων, που στη διάρκειά τους παράγονται αυτές οι αξίες. Οι παρακάτω τύποι είναι παράγωγοι των δύο πρώτων – που είναι λογικά ακριβείς – επεξεργασμένοι από την κλασική πολιτική οικονομία.

$$B) \quad \frac{\text{υπερεργασία}}{\varepsilon\eta} = \frac{\text{υπεραξία}}{\alpha\acute{\xi}\iota\alpha.\text{πρ}\acute{\omicron}\delta\acute{\omicron}\nu\tau\omicron\varsigma} = \frac{\text{υπερπρ}\acute{\omicron}\delta\acute{\omicron}\nu}{\text{συν.πρ}\acute{\omicron}\delta\acute{\omicron}\nu}$$

Υποθέτουμε ότι με τον όρο αξία του προϊόντος πρέπει να εννοείται μόνο η νέα αξία που παράγεται στη διάρκεια της εη, ενώ πρέπει να αποκλείεται το σταθερό μέρος της αξίας του προϊόντος.

Οι τύποι Β σχολιάζονται και επικρίνονται εφόσον οδηγούν σε λαθεμένα συμπεράσματα. Στέκεται ο Μαρξ στο ζήτημα ότι, από τη δομή του, ο τύπος Β δεν μπορεί ποτέ να φτάσει το 100% και φυσικά δεν μπορεί να το ξεπεράσει. Ο βαθμός εκμετάλλευσης όμως μπορεί να είναι 100% ή και πολύ πάνω από τόσο.

Επιπλέον, οι τύποι Β περνάνε μια συνεργατική νοοτροπία (ότι το προϊόν παράγεται με τη συνεργασία κεφ/τη και εργάτη) εφόσον ουσιαστικά αντικατοπτρίζουν πώς μοιράζεται το προϊόν ανάμεσα στον κεφ/τη και τον εργάτη. Η έκφραση της υπεραξίας και της αξίας της ΕΔ σαν κλάσματα της νέας αξίας κρύβει τον ειδικό χαρακτήρα της σχέσης του κεφαλαίου, και συγκεκριμένα το γεγονός ότι το μεταβλητό κεφάλαιο ανταλλάσσεται με τη ζωντανή ΕΔ και ότι αποκλείεται αντίστοιχα ο εργάτης από το προϊόν.

Οι τύποι Β μπορούν πάντα να ξαναμετατραπούν στους τύπους Α.

$$Γ) \quad \frac{\text{υπεραξία}}{\alpha\acute{\xi}\iota\alpha\text{ΕΔ}} = \frac{\text{υπερεργασία}}{\text{αναγκαία.εργασία}} = \frac{\text{απλήρωτη.εργασία}}{\text{πληρωμένη.εργασία}}$$

Επεξηγείται ο όρος απλήρωτη εργασία.

Επομένως, το κεφάλαιο δεν είναι μόνο εξουσία πάνω σε εργασία, όπως λέει ο Σμιθ. Ουσιαστικά είναι εξουσία πάνω σε απλήρωτη εργασία. Κάθε υπεραξία στην ουσία της είναι υλοποίηση απλήρωτου χρόνου εργασίας. Η λύση του μυστικού της αυτοαξιοποίησης του

κεφαλαίου συνίσταται στο ότι το κεφάλαιο έχει στη διάθεσή του μια ορισμένη ποσότητα απλήρωτης ξένης εργασίας.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ: Ο ΜΙΣΘΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ Ή ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΤΗΣ ΕΔ ΣΕ ΜΙΣΘΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στην επιφάνεια της αστικής κοινωνίας ο μισθός του εργάτη εμφανίζεται σαν τιμή της εργασίας, που προκύπτει από την αξία της εργασίας. Παρακάτω αναλύεται γιατί δεν μπορεί να νοείται αξία και τιμή της εργασίας και πώς αυτοί οι όροι συσκοτίζουν την καπιταλιστική εκμετάλλευση.

Από τον ορισμό της αξίας ενός εμπορεύματος, η αξία μιας 12ωρης εη, θα καθοριζόταν από τις 12 ώρες που περιέχονται σ' αυτήν. Άνοστη ταυτολογία. {Υ₂₁ Για το Ρικάρντο και πώς αντιμετώπισε το θέμα}

Για να πουληθεί η εργασία σαν εμπόρευμα, πρέπει πρώτα να υπάρχει. Αν όμως ο εργάτης μπορούσε να της δώσει αυτοτελή ύπαρξη, θα πουλούσε εμπορεύματα και όχι εργασία.

Το σημαντικότερο όμως είναι ότι, αν πληρωνόταν η εργασία δεν θα παραγόταν καθόλου υπεραξία, θα εξαφανιζόταν η βάση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, ενώ ίσα-ίσα πάνω σ' αυτήν την βάση ο εργάτης πουλάει την εργασία του, και η εργασία του είναι μισθωτή. Από την άλλη, αν πληρώνεται για μια 12ωρη εργασία λιγότερο από 12 ώρες (πχ 10 ώρες), τότε όχι μόνο καταργείται ο νόμος της αξίας, αλλά μια τέτοια αυτοαναιρούμενη αντίφαση δεν μπορεί καθόλου να εκφραστεί ή να διατυπωθεί σαν νόμος. {...] μια άμεση ανταλλαγή χρήματος, δηλ. αντικειμενοποιημένης εργασίας με ζωντανή εργασία, θα καταργούσε είτε το νόμο της αξίας, που αναπτύσσεται ελεύθερα ίσα-ίσα μόνο πάνω στη βάση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, είτε την ίδια την κεφαλαιοκρατική παραγωγή, που στηρίζεται ίσα-ίσα στη μισθωτή εργασία.}

Δεν ωφελεί η εξήγηση της ανταλλαγής περισσότερης έναντι λιγότερης εργασίας με τη διαφορά της μορφής, με το ότι τη μια φορά είναι αντικειμενοποιημένη εργασία και την άλλη ζωντανή.

*Αυτό που στην αγορά των εμπορευμάτων αντιπαρατίθεται άμεσα στον κάτοχο του χρήματος δεν είναι στην πραγματικότητα η εργασία, αλλά ο εργάτης. Αυτό που πουλάει ο εργάτης είναι η ΕΔ του. Από τη στιγμή που αρχίζει η εργασία του, έχει παύσει κιόλας να του ανήκει, και επομένως δεν μπορεί πια να την πουλήσει. **Η εργασία είναι η ουσία και το ενυπάρχον μέτρο των αξιών, η ίδια όμως δεν έχει αξία.***

Ότι στην εμφάνισή τους τα πράγματα συχνά παρουσιάζονται ανάποδα, είναι γνωστό σ' όλες σχεδόν τις επιστήμες, εκτός από την Π.Ο. Μια φανταστική έκφραση, όπως η «αξία της εργασίας», που πηγάζει από τις ίδιες τις σχέσεις παραγωγής, είναι κατηγορία μορφών εμφάνισης ουσιαστικών σχέσεων. {Υ₂₆ !!! για Προυντόν και Ζ. Μπ. Σαίη}

Ακολουθεί μια κριτική της προσέγγισης της κλασικής Π.Ο. μέσω της ζήτησης και της προσφοράς. [...] εν τέλει, αυτό που ονομάζει (η κλασική Π.Ο.) αξία της εργασίας είναι στην πραγματικότητα η αξία της ΕΔ, που υπάρχει στην προσωπικότητα του εργάτη. {Το γεγονός ότι δεν είχε συνείδηση αυτού του αποτελέσματος της ανάλυσής της την μπέρδεψε σε αξεδιάλυτους λαβύρινθους και αντιφάσεις, ενώ πρόσφερε στη χυδαία οικονομολογία μια σίγουρη βάση επιχειρήσεων για την καταρχήν ρηχότητά της που προσκυνάει μόνο την εξωτερική όψη.}

Παρακάτω θα δούμε πώς συσκοτίζεται η πραγματική σχέση του κεφαλαίου.

{Επαν.: Η ημερήσια αξία της ΕΔ υπολογίζεται με βάση μια ορισμένη διάρκεια ζωής του εργάτη, στην οποία αντιστοιχεί μια ορισμένη διάρκεια της εη.} Αν η ημερήσια αξία της ΕΔ (έστω 3 σελίνια) εκφραστεί σαν αξία της ημερήσιας εργασίας (έστω 12 ώρες), προκύπτει ο τύπος: η 12ωρη εργασία έχει αξία 3 σελίνια. Έτσι, η αξία της ΕΔ καθορίζει την αξία της εργασίας ή την αναγκαία της τιμή, αν θέλουμε να το εκφράσουμε αυτό σε χρήμα.

Από την άλλη, η «αξία της εργασίας» πρέπει πάντα να είναι μικρότερη από τη νέα αξία που παράγει. Έτσι καταλήγουμε στο από πρώτη ματιά ανούσιο αποτέλεσμα ότι η εργασία που δημιουργεί αξία 6 σελινιών, αξίζει 3 σελίνια. {Υ₂₇ «Πώς η παραγωγή πάνω στη βάση της ΑΑ, που καθορίζεται μόνο από το χρόνο εργασίας, οδηγεί στο αποτέλεσμα – η ΑΑ της εργασίας να είναι μικρότερη από την ΑΑ του προϊόντος της». Μαρξ}

Επομένως η μορφή του μισθού της εργασίας σβήνει κάθε ίχνος του χωρισμού της εη σε αναγκαία εργασία και υπερεργασία. {Όλη η εργασία παρουσιάζεται σαν πληρωμένη εργασία.} Γίνεται μια αναγωγή στη δουλοκτησία, όπου, αντίθετα, όλη η εργασία του δούλου εμφανίζεται σαν απλήρωτη εργασία. {Εκεί η σχέση ιδιοκτησίας κρύβει την εργασία που κάνει ο δούλος για τον εαυτό του, εδώ η χρηματική σχέση κρύβει την απλήρωτη εργασία του μισθωτού εργάτη.}

Παρουσιάζονται οι λόγοι ύπαρξης αυτής της μορφής εμφάνισης.

Αυτό που παρατηρείται αρχικά είναι η ανταλλαγή χρήματος με ένα είδος που διαφέρει από το χρήμα (όπως συμβαίνει με όλα τα εμπορεύματα).

Ο εργάτης πληρώνεται αφού δώσει της εργασία του. Τέλος, η ΑΧ που δίνει ο εργάτης στον κεφ/τη δεν είναι η ΕΔ του, αλλά η λειτουργία της, μια καθορισμένη ωφέλιμη

εργασία. {Το γεγονός ότι η ίδια εργασία, από μια άλλη πλευρά, είναι αξιοδημιουργό στοιχείο, βγαίνει έξω από την περιοχή της συνηθισμένης συνείδησης.}

Από την πλευρά του εργάτη, η 12ωρη εργασία είναι το μέσο αγοράς 3 σελινιών (η νέα αξία που παράγεται με 6ωρη εργασία, στο προηγούμενο παράδειγμα). Κάθε αλλαγή στο ισοδύναμο που παίρνει του φαίνεται κατ' ανάγκην σαν αλλαγή στην αξία ή στην τιμή των 12 ωρών του εργασίας. {Αναφορά σε μια σύγχυση του Α. Σμιθ, 558/1/τέλος}

Από την άλλη πλευρά, του κεφ/τη, προσπαθεί να αγοράσει όσο το δυνατό πιο φτηνά όλα τα εμπορεύματα και εξηγεί ότι παντού το κέρδος βγαίνει από την απλή εξαπάτηση, από την αγορά κάτω από την αξία και από την πώληση πάνω από την αξία. Το ίδιο πιστεύει και για την αγορά ΕΔ και δεν καταλαβαίνει ότι αν υπήρχε κάτι σαν την αξία της εργασίας – και αν πλήρωνε αυτήν την αξία – δεν θα μπορούσε να υπάρχει κεφάλαιο, ούτε το χρήμα του θα μετατρεπόταν σε κεφάλαιο.

Επιπλέον, η πραγματική κίνηση του μισθού της εργασίας παρουσιάζει φαινόμενα που λες κι αποδεικνύουν πως δεν πληρώνεται η αξία της ΕΔ, αλλά η αξία της ίδιας της εργασίας.

Πρώτον: Αλλαγή του μισθού της εργασίας όταν αλλάζει η διάρκεια της εη.

Δεύτερον: Η ατομική διαφορά ανάμεσα στους μισθούς διάφορων εργατών που κάνουν την ίδια δουλειά. Αυτό γινόταν και στη δουλοκτησία, μόνο που εκεί η όποια διαφορά (θετική ή αρνητική) πήγαινε στον δουλοκτήτη, ενώ στο σύστημα της μισθωτής εργασίας πηγαίνει στον ίδιο τον εργάτη {γιατί στη 2^η περίπτωση η ΕΔ πουλιέται από τον ίδιο τον εργάτη, ενώ στην 1^η πουλιέται από τρίτους}.

Για τέτοιες μορφές εμφάνισης, όπως η «αξία και τιμή της εργασίας» ή ο «μισθός της εργασίας», σε διάκριση από την ουσιαστική σχέση που εκφράζουν, ισχύει το ίδιο που ισχύει για όλες τις μορφές εμφάνισης και για το κρυμμένο τους φόντο. Οι πρώτες (μορφές εμφάνισης) αναπαράγονται άμεσα με αυθόρμητο τρόπο σαν μορφές σκέψης της καθημερινής ζωής, το δεύτερο (κρυμμένο τους φόντο) πρέπει πρώτα να το ανακαλύψει η επιστήμη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΩΟ: ΤΟ ΧΡΟΝΟΜΙΣΘΙΟ

Ο μισθός της εργασίας παίρνει κι αυτός με τη σειρά του τις πιο ποικίλες μορφές. Εδώ θ' αναπτύξουμε σύντομα τις δύο βασικές μορφές που επικρατούν.

Κατ' αρχήν το χρονομίσθιο.

Οι νόμοι για την αλλαγή στο μέγεθος της τιμής της ΕΔ και της υπεραξίας (15^ο κεφ.) με μια απλή αλλαγή στη μορφή, μετατρέπονται σε νόμους του μισθού της εργασίας.

Η μέση τιμή της εργασίας προκύπτει αν διαιρέσουμε τη μέση ημερήσια αξία της ΕΔ με τον αριθμό των ωρών της μέσης εη. Η τιμή της μιας ώρας εργασίας που βρίσκουμε έτσι χρησιμεύει σαν μονάδα μέτρησης για την τιμή της εργασίας.

Νόμος: Όταν είναι δοσμένη η ποσότητα της ημερήσιας, της βδομαδιατικής κλπ εργασίας, ο ημερήσιος ή βδομαδιατικός μισθός εξαρτάται από την τιμή της εργασίας, που κι η ίδια μεταβάλλεται, είτε όταν μεταβάλλεται η αξία της ΕΔ, είτε όταν η τιμή της παρεκκλίνει από την αξία της. Αντίθετα, όταν είναι δοσμένη η τιμή της εργασίας, ο μισθός εξαρτάται από την ποσότητα της εργασίας.

Αν ο εργάτης απασχοληθεί λιγότερο από τον μέσο χρόνο, με το αυτό ποσοστό εκμετάλλευσης, δεν μπορεί να αναπαράγει την αξία της ΕΔ του. Αυτή είναι και η πηγή των βασάνων του εργάτη που προκύπτουν από την υποαπασχόλησή του.

{Το παρακάτω χωρίο 563/1, παρατίθεται σχεδόν ολόκληρο, μιας και είναι γραμμένο για σήμερα}

Αν το ωρομίσθιο καθοριστεί έτσι που ο κεφ/της να υποχρεώνεται να πληρώνει όχι ένα ημερήσιο ή βδομαδιατικό μισθό, αλλά μόνο τις ώρες εργασίας που στη διάρκειά τους ευαρεστείται ν' απασχολεί τον εργάτη, τότε μπορεί να τον απασχολεί λιγότερο από το χρόνο εργασίας που βρίσκεται αρχικά στη βάση του υπολογισμού του ωρομισθίου ή της μονάδας μέτρου για την τιμή της εργασίας. Μόλις η εη παύει να έχει ένα καθορισμένο αριθμό ωρών, χάνει κάθε έννοια η μονάδα μέτρου. Καταργείται η σχέση ανάμεσα στην πληρωμένη και την απλήρωτη εργασία. Ο κεφ/της μπορεί τώρα να βγάζει από τον εργάτη μια ορισμένη ποσότητα υπερεργασίας, χωρίς να του παραχωρεί τον αναγκαίο για την αυτοσυντήρησή του χρόνο εργασίας. Μπορεί να εκμηδενίζει κάθε κανονικότητα στην απασχόληση και, απόλυτα σύμφωνα με την ευκολία, την αυθαιρεσία και το συμφέρον του της στιγμής, να εναλλάσσει την πιο τρομερή υπερβολική εργασία με τη σχετική ή ολοκληρωτική ανεργία. Με το πρόσχημα ότι πληρώνει την «κανονική τιμή της εργασίας», μπορεί να παρατείνει αφύσικα την εη, χωρίς καμιά αντίστοιχη ισοστάθμιση για τον εργάτη.

Η αξία της ΕΔ, εξαιτίας της φθοράς της, μεγαλώνει σε μεγαλύτερη αναλογία από την αύξηση της διάρκειας της λειτουργίας της. Αναφέρεται στο σύστημα των υπερωριών και σημειώνει: «η χαμηλή τιμή της εργασίας στη διάρκεια του λεγόμενου κανονικού χρόνου επιβάλλει στον εργάτη την καλύτερα πληρωμένη υπερωρία, αν γενικά θέλει να βγάλει ένα μεροκάματο που να του φτάνει». Ο περιορισμός με νόμο του χρόνου εργασίας βάζει τέλος σ' αυτό το ξεφάντωμα. {Υ³⁸, αλλά και 37^{τέλος}!}

Όσο πιο μεγάλη είναι η εη σε ένα βιομηχανικό κλάδο, τόσο πιο χαμηλός είναι ο μισθός της εργασίας.

Από τον παραπάνω νόμο προκύπτει ότι η χαμηλή τιμή της εργασίας δρα εδώ σαν κίνητρο για την παράταση του χρόνου εργασίας.

Η παράταση όμως του χρόνου εργασίας προκαλεί με τη σειρά της πτώση της τιμής της εργασίας, επομένως και του μισθού.

Παρακάτω, αναφέρεται η διαδικασία που ακολουθεί μια παράταση της εη.

Συνοπτικά: μέσω της αναγκαστικής μείωσης της τιμής της εργασίας και ονομαστικά, της αύξησης της ποσότητας εργασίας, της προσφοράς και ζήτησης εργασίας, αλλά και λόγω του συναγωνισμού ανάμεσα στους ίδιους τους κεφ/τες το αποτέλεσμα είναι, στην αρχή να σχηματίζεται σποραδικά και έπειτα να παγιώνεται σιγά-σιγά μια αφύσικα χαμηλή τιμή πώλησης του εμπορεύματος, τιμή που στο εξής γίνεται η σταθερή βάση ενός πενιχρού μισθού της εργασίας, με παράλληλο υπέρμετρο χρόνο εργασίας. Δηλ. η βάση δύο φαινομένων, που προϊόν τους ήταν αρχικά. {566}

Ακολουθούν τα λόγια των ίδιων των κεφ/τών, με αρκετό ενδιαφέρον ομολογουμένως. Φαίνεται πώς στο μυαλό των κεφ/τών αντικατοπτρίζεται μόνο η εξωτερική όψη των σχέσεων παραγωγής. Ο κεφ/της δεν ξέρει ότι ακόμα και η φυσική τιμή της εργασίας περιέχει μια ορισμένη ποσότητα απλήρωτης εργασίας, που είναι και η φυσική πηγή του κέρδους του. Θεωρεί ότι με το μεροκάματο πληρώνει όλη την κανονική εη και απαιτεί από τον ανταγωνιστή του να πληρώνει ξέχωρα κάθε παράταση αυτής της εη. Μα και πάλι δεν ξέρει ότι και αυτή η ξέχωρη πληρωμή περικλείει απλήρωτη εργασία, ακριβώς όπως και η τιμή της συνηθισμένης ώρας εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ: Ο ΜΙΣΘΟΣ ΜΕ ΤΟ ΚΟΜΜΑΤΙ

Ο μισθός με το κομμάτι είναι απλώς και μόνο παραλλαγμένη μορφή του χρονομισθίου, παραλλαγμένη μορφή της αξίας ή της τιμής της ΕΔ, όπως και το χρονομίσθιο.

Καταρχάς, και οι δύο μορφές του μισθού υπάρχουν ταυτόχρονα η μια δίπλα στην άλλη, στους ίδιους κλάδους παραγωγής. Παρατίθενται διάφορες περιπτώσεις. {...} οι διαφορές μορφής στην πληρωμή της εργασίας δεν αλλάζουν τίποτα στην ουσία του.} {Υ₄₇ : η συνύπαρξη των δύο αυτών μορφών ευνοεί τις απάτες των εργοστασιαρχών.}

Αναλύεται ο τρόπος εξαγωγής του μισθού με το κομμάτι (με βάση την πείρα).

Στο χρονομίσθιο η εργασία μετρίεται άμεσα με τη χρονική της διάρκεια. Στο μισθό με το κομμάτι μετρίεται με την ποσότητα του προϊόντος στο οποίο συμπυκνώνεται η εργασία στη διάρκεια καθορισμένου χρόνου. Η τιμή του ίδιου του χρόνου εργασίας τελικά καθορίζεται από την εξίσωση: *αξία της ημερήσιας εργασίας = ημερήσια αξία της ΕΔ*.

Αφού ξεκαθαρίζει σύντομα ο Μαρξ ότι ο μισθός με το κομμάτι είναι απλώς μια παραλλαγμένη μορφή του χρονομισθίου, εξετάζει τις ιδιομορφίες αυτής της μορφής του μισθού.

Πρώτον: η ποιότητα της εργασίας ελέγχεται από το ίδιο το προϊόν της, που πρέπει να έχει τη μέση ποιότητα, αν πρόκειται να πληρωθεί ολόκληρη η τιμή του κομματιού. Από την άποψη αυτή, ο μισθός με το κομμάτι γίνεται πιο προσοδοφόρα πηγή περικοπής του μισθού και κεφαλαιοκρατικής απάτης.

Δεύτερον: προσφέρει στους κεφαλαιοκράτες ένα ολότελα καθορισμένο μέτρο για την εντατικότητα της εργασίας. {Μόνο ο χρόνος εργασίας που ενσαρκώνεται σε μια από τα πριν καθορισμένη και εμπειρικά διαπιστωμένη ποσότητα εμπορεύματος, θεωρείται κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας και πληρώνεται σαν τέτοιος.}

Τρίτον: επειδή η ποιότητα και η εντατικότητα της εργασίας ελέγχονται από την ίδια τη μορφή του μισθού, η μορφή αυτή κάνει περιττή σε μεγάλο βαθμό την επιστάση της εργασίας. Γι' αυτό και αποτελεί τόσο τη βάση της σύγχρονης δουλειάς στο σπίτι, όσο και ενός ιεραρχικά διαρθρωμένου συστήματος εκμετάλλευσης και καταπίεσης. Το σύστημα αυτό έχει δύο βασικές μορφές: *από τη μια*, ευκολύνει την παρείσφρηση παρασίτων, ανάμεσα στον κεφ/τη και στο μισθωτό εργάτη, το κέρδος των οποίων απορρέει από τη διαφορά ανάμεσα στη τιμή της εργασίας που πληρώνει ο κεφ/της και στο μέρος αυτής της τιμής που οι ενδιάμεσοι παραχωρούν πραγματικά στον εργάτη. *Από την άλλη*, επιτρέπει στον κεφ/τη να κλείνει συμβόλαιο με το βασικό εργάτη και με τιμή που επιτρέπει σ' αυτόν

να βρίσκει και να πληρώνει ο ίδιος τους βοηθούς εργάτες που χρειάζεται. {Εδώ η εκμετάλλευση των εργατών από το κεφάλαιο πραγματοποιείται με την εκμετάλλευση του εργάτη από τον εργάτη.}

Τέταρτον: ο εργάτης έχει προσωπικά συμφέρον να παρατείνει την εη, όπως και να εντείνει όσο το δυνατόν περισσότερο της ΕΔ του. Έτσι ευκολύνεται ο κεφ/της στο ανέβασμα του κανονικού βαθμού εντατικότητας.

Πέμπτον: στο χρονομίσθιο επικρατεί γενικά ίσος μισθός για τις ίδιες λειτουργίες, ενώ στο μισθό με το κομμάτι, ο μισθός ποικίλλει, ανάλογα με τις ατομικές διαφορές των εργατών. Φυσικά, αυτό το γεγονός δεν αλλάζει τίποτα στη γενική σχέση ανάμεσα στο κεφάλαιο και τη μισθωτή εργασία. {Πρώτον, για το εργοστάσιο σαν σύνολο εξισώνονται οι ατομικές διαφορές, έτσι που σ' ένα καθορισμένο χρονικό διάστημα εργασίας, το εργοστάσιο παραδίδει το μέσο προϊόν και ο συνολικός μισθός που πληρώνει στους εργάτες θα είναι ο μέσος μισθός όλου του κλάδου. Δεύτερον, η σχέση ανάμεσα στο μισθό και στην υπεραξία παραμένει αναλλοίωτη, γιατί στον ατομικό μισθό του ξεχωριστού εργάτη αντιστοιχεί η μάζα της υπεραξίας που προσφέρει ατομικά.}

Από την ως τώρα περιγραφή βγαίνει ότι ο μισθός με το κομμάτι είναι η μορφή εκείνη του μισθού της εργασίας, που ανταποκρίνεται περισσότερο στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Ακολουθεί μια ιστορική τεκμηρίωση του επιχειρήματος {575}. Στα εργοστάσια που υπάγονται στο νόμο για τα εργοστάσια ο μισθός με το κομμάτι γίνεται γενικός κανόνας, γιατί σ' αυτά μόνο εντατικά μπορεί το κεφάλαιο να διευρύνει την εη.

Τέλος, σημειώνεται ότι όταν αλλάζει η παραγωγικότητα της εργασίας, αλλάζει και ο μισθός με το κομμάτι, γιατί είναι η έκφραση σε τιμή ενός ορισμένου χρόνου εργασίας. Ελαττώνεται στην ίδια αναλογία, που αυξάνει ο αριθμός των κομματιών που παράγονται στο ίδιο χρονικό διάστημα, επομένως στην ίδια αναλογία που ελαττώνεται ο χρόνος εργασίας που ξοδεύεται για το ίδιο κομμάτι.

Η παραπάνω αλλαγή, αν και είναι καθαρά ονομαστική, προκαλεί διαρκείς αγώνες ανάμεσα στον κεφ/τη και στον εργάτη: είτε επειδή ο κεφ/της χρησιμοποιεί αυτό το πρόσχημα για να μειώσει πραγματικά την τιμή της εργασίας, είτε επειδή η αύξηση της παραγωγικής δύναμης της εργασίας συνοδεύεται από μια αύξηση της εντατικότητάς της, είτε τέλος, επειδή ο εργάτης παίρνει στα σοβαρά την επίφαση του μισθού με το κομμάτι {Υ₆₂}. {Το κεφάλαιο βάζει τις φωνές για το θράσος των εργατών να θέλουν να βάλουν φόρο στην πρόοδο της βιομηχανίας, και δηλώνει ορθά κοφτά πως του εργάτη δεν του πέφτει καθόλου λόγος στα ζητήματα της παραγωγικότητας της εργασίας, Υ₆₃.}

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ: ΕΘΝΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟΥΣ ΜΙΣΘΟΥΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Επισημάνσεις: έχουμε αλλαγές στο μέγεθος της αξίας της ΕΔ (απόλυτο ή σχετικό). Από την άλλη, η ποσότητα των αναγκαίων μέσων συντήρησης μπορεί να διαγράφει κινήσεις ανεξάρτητες ή διαφορετικές από τις διακυμάνσεις της τιμής της ΕΔ. {Με μια απλή μεταφορά της αξίας ή της τιμής της ΕΔ στην εξωτερική μορφή του μισθού, όλοι αυτοί οι νόμοι μετατρέπονται σε νόμους κίνησης του μισθού.} Για τη σύγκριση λοιπόν των εθνικών μισθών, χρειάζονται οι αναγκαίες αναγωγές: χρόνος εργασίας, εντατικότητα, παραγωγικότητα. {...πρέπει να υπολογίσουμε την τιμή και την έκταση των φυσικά και ιστορικά αναπτυγμένων πρώτων αναγκών ζωής, τα έξοδα εκπαίδευσης του εργάτη, το ρόλο της εργασίας των γυναικών και των παιδιών.}

Στην παγκόσμια αγορά, όπου οι διάφορες χώρες αποτελούν τα συστατικά της μέρη, η μέση **εντατικότητα** της εργασίας διαφέρει από χώρα σε χώρα. Αυτοί οι εθνικοί μέσοι όροι σχηματίζουν επομένως μια κλίμακα, που έχει για μονάδα μέτρου της τη μέση μονάδα της παγκόσμιας εργασίας. {Η εντατικότερη εθνική εργασία, σε σχέση με τη λιγότερο εντατική, παράγει στον ίδιο χρόνο περισσότερη αξία, που εκφράζεται σε περισσότερο χρήμα.}

Στην παγκόσμια αγορά, η πιο παραγωγική εθνική εργασία υπολογίζεται επίσης σαν εργασία πιο εντατική, κάθε φορά που το πιο παραγωγικό έθνος δεν εξαναγκάζεται από το συναγωνισμό να κατεβάξει την τιμή πώλησης του εμπορεύματος ως την αξία του.

Η εντατικότητα και η παραγωγικότητα της εργασίας ακολουθούν το βαθμό ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Επομένως, οι διάφορες ποσότητες εμπορευμάτων του ίδιου είδους, που σε διάφορες χώρες παράγονται στον ίδιο χρόνο εργασίας, έχουν άνισες διεθνείς αξίες που εκφράζονται σε διαφορετικές τιμές. Έτσι, η *σχετική* αξία του χρήματος θα είναι μικρότερη στο έθνος με τον πιο ανεπτυγμένο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Ο ονομαστικός μισθός θα είναι επίσης μεγαλύτερος σ' αυτό το έθνος, χωρίς αυτό να σημαίνει τίποτα για τον πραγματικό μισθό, δηλ. για τα μέσα συντήρησης που βρίσκονται στη διάθεση του εργάτη.

Παρατηρούμε ότι το μεροκάματο σ' αυτό το έθνος είναι μεγαλύτερο, ενώ η σχετική τιμή της εργασίας, δηλ. η τιμή της εργασίας σε σχέση τόσο με την υπεραξία όσο και με την αξία του προϊόντος είναι μεγαλύτερη στο έθνος με το λιγότερο ανεπτυγμένο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής {ανεξάρτητα κι απ' αυτή τη σχετική διαφορά της αξίας του χρήματος που αναφέρθηκε παραπάνω}.

Υ65, 579-580: μισθός (πραγματικός και ονομαστικός) στις πλούσιες και φτωχές χώρες, σύγκριση.

Παρατίθενται παραδείγματα όπου συγκρίνεται η Αγγλία με τα ηπειρωτικά κράτη. Η εργασία στην Αγγλία αποδεικνύεται φτηνότερη, παρά τον μεγαλύτερο μισθό και τον μικρότερο χρόνο εργασίας. Γίνεται αναφορά στην οργανική σύνθεση του κεφαλαίου αλλά και στην παραγωγικότητα των άγγλων εργατών και την εντατικότητά τους. Πιο συγκεκριμένα, παρατίθενται στοιχεία για το μέσο αριθμό αδραχιών κατά εργοστάσιο, και το μέσο αριθμό αδραχιών κατά εργάτη στην Αγγλία και σε άλλες ηπειρωτικές χώρες. Η Αγγλία είναι πρώτη με διαφορά.

Αναφέρεται ακόμα η περίπτωση κατασκευής σιδηροδρομικών γραμμών από αγγλικές εταιρείες στο εξωτερικό, όπου χρησιμοποιούνται άγγλοι εργάτες δίπλα στους ντόπιους. Ακόμα κι αν το ύψος του μισθού ανταποκρίνεται στη μέση εντατικότητα της εργασίας, η σχετική τιμή της (σε σχέση με το προϊόν), κινείται γενικά στην αντίθετη κατεύθυνση.

Ακολουθεί πολεμική στον Χ. Κέρυ και στο έργο του «Δοκίμιο για το επίπεδο των μισθών».

Συνοψίζοντας: τι είναι σχετική τιμή της εργασίας σε σχέση με το προϊόν; Να δειχθεί ότι σε χώρα με πιο ανεπτυγμένο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής **η εργασία είναι πιο φτηνή**. Τι σημαίνει πιο φτηνή εργασία για τον κεφαλαιοκράτη;

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ: ΤΟ ΠΡΟΣΕΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η μετατροπή ενός χρηματικού ποσού σε μέσα παραγωγής και ΕΔ είναι η πρώτη κίνηση που διαγράφει το ποσό της αξίας που πρόκειται να λειτουργήσει σαν κεφάλαιο. Η μετατροπή αυτή συντελείται στην αγορά, στη σφαίρα της κυκλοφορίας. Η δεύτερη φάση της κίνησης, το προσέσ της παραγωγής, έχει ολοκληρωθεί μόλις τα μέσα παραγωγής έχουν μετατραπεί σε εμπόρευμα, που η αξία του ξεπερνάει την αξία των συστατικών μερών του (αρχικό κεφάλαιο συν υπεραξία). Τα εμπορεύματα αυτά πρέπει να πουληθούν, να πραγματοποιηθεί η αξία τους σε χρήμα, το χρήμα αυτό να ξαναμετατραπεί σε κεφάλαιο και να επαναλαμβάνεται το ίδιο πάντα από την αρχή. *Η κυκλική αυτή κίνηση που διατρέχει πάντα τις ίδιες διαδοχικές φάσεις αποτελεί την κυκλοφορία του κεφαλαίου.*

Ο πρώτος όρος της συσσώρευσης είναι να' χει καταφέρει ο κεφαλαιοκράτης να πουλήσει τα εμπορεύματά του και να ξαναμετατρέψει σε κεφάλαιο το μεγαλύτερο μέρος του χρήματος που εισέπραξε μ' αυτόν τον τρόπο.

Ο κεφαλαιοκράτης είναι υποχρεωμένος να μοιράζεται την υπεραξία που απομυζά άμεσα από τους εργάτες, με άλλους κεφαλαιοκράτες που στο σύνολο της κοινωνικής παραγωγής εκπληρώνουν άλλες λειτουργίες, πχ ιδιοκτήτες γης. Τα κλάσματα της υπεραξίας περιέρχονται σε διάφορες κατηγορίες προσώπων και αποχτούν διάφορες, ανεξάρτητες ή μια από την άλλη μορφές, όπως το κέρδος, ο τόκος, το εμπορικό κέρδος, η γαιοπρόσοδος κλπ.

Έτσι, υποθέτουμε εδώ ότι ο κεφ/της που παράγει το εμπόρευμα το πουλάει στη αξία του. Αυτόν θεωρούμε ιδιοκτήτη όλης της υπεραξίας. Στην αρχή λοιπόν εξετάζουμε τη συσσώρευση αφηρημένα, δηλ. σαν απλό στοιχείο του άμεσου προσέσ παραγωγής.

Οι παραπάνω υποθέσεις δεν αλλοιώνουν καθόλου την ανάλυσή μας. Από την άλλη, το κομμάτισμα της υπεραξίας και η κίνηση της κυκλοφορίας που μεσολαβεί συσκοτίζουν την απλή βασική μορφή του προσέσ συσσώρευσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ: ΑΠΛΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Κάθε κοινωνικό προτσές παραγωγής εξεταζόμενο στη διαρκή του συνάφεια και στην αέναη ροή της ανανέωσής του, είναι ταυτόχρονα και προτσές αναπαραγωγής. {Οποιαδήποτε κι αν είναι η κοινωνική μορφή του προτσές παραγωγής, το προτσές αυτό πρέπει να είναι συνεχές ή να διατρέχει περιοδικά πάντα από την αρχή τα ίδια στάδια. Επίσης, όσο λίγο μια κοινωνία μπορεί να σταματήσει να καταναλώνει, άλλο τόσο μπορεί να σταματήσει να παράγει.}

Οι όροι της παραγωγής είναι ταυτόχρονα και οι όροι της αναπαραγωγής. {Απόσβεση, αναπλήρωση των καταναλωθέντων μέσων παραγωγής (μέσα εργασίας, πρώτες ύλες, βοηθητικές ύλες).} Η ποσότητα που εξαρχής προορίζεται για την παραγωγική κατανάλωση, υπάρχει στο μεγαλύτερό της μέρος σε φυσικές μορφές τέτοιες που από μόνες τους αποκλείουν την ατομική κατανάλωση.

Αν η παραγωγή έχει κεφαλαιοκρατική μορφή, το ίδιο γίνεται και με την αναπαραγωγή. {Όπως στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής το προτσές εργασίας εμφανίζεται μόνο σαν ένα μέσο για το προτσές αξιοποίησης, έτσι και η αναπαραγωγή εμφανίζεται μόνο σαν ένα μέσο για ν' αναπαραχθεί η προκαταβλημένη αξία σαν κεφάλαιο, δηλ σαν αξία που αξιοποιείται.} Σαν περιοδική προσαύξηση της αξίας του κεφαλαίου, η υπεραξία αποκτάει τη μορφή ενός εισοδήματος που πηγάζει από το κεφάλαιο (revenue).

Αν το εισόδημα αυτό χρησιμεύει στον κεφ/τη μόνο σαν κονδύλι κατανάλωσης ή αν καταναλώνεται με την ίδια περιοδικότητα με την οποία παράγεται, γίνεται απλή αναπαραγωγή. Η απλή αυτή επανάληψη αποτυπώνει στο προτσές ορισμένα καινούρια χαρακτηριστικά ή, καλύτερα, διαλύει τα φαινομενικά χαρακτηριστικά που έχει σαν μεμονωμένη πράξη.

Αφετηρία του προτσές παραγωγής είναι η αγορά της ΕΔ για ένα χρονικό διάστημα, {κι αυτή η αφετηρία ανανεώνεται διαρκώς κάθε φορά που λήγει η προθεσμία.} Ο εργάτης έχει παραγάγει και την υπεραξία (για την ώρα κονδύλι κατανάλωσης του κεφ/τη) και το κονδύλι για τη δική του πληρωμή πριν του επιστραφεί με τη μορφή του μισθού εργασίας. Το χρήμα με το οποίο πληρώνει ο κεφ/της τον εργάτη είναι απλώς η μεταβλημένη μορφή ενός μέρους του προϊόντος της εργασίας, που έχει μάλιστα παραχθεί στο παρελθόν. Με άλλα λόγια, και για να ξεδιαλύνουμε την αυταπάτη του χρήματος, η τάξη των κεφ/των δίνει διαρκώς στην ΕΤ με τη μορφή χρήματος διατακτικές που της δίνουν δικαίωμα σ' ένα μέρος του προϊόντος που το έχει παράγει η ίδια η ΕΤ και που το έχει σφετεριστεί η τάξη των κεφ/τών. Τις διατακτικές αυτές ο εργάτης τις επιστρέφει, με την ίδια κανονικότητα στην τάξη

των κεφ/των και της αφαιρεί έτσι το μέρος εκείνο του προϊόντος που του αναλογεί. Η εμπορευματική μορφή του προϊόντος και η χρηματική μορφή του εμπορεύματος μεταμφιέζουν αυτή τη συναλλαγή. Με δυο λόγια, όπως ξέρουμε από την προηγούμενη ανάλυση, *ο εργάτης πληρώνεται ένα μέρος του προϊόντος που ο ίδιος παράγει, τόσο όσο χρειάζεται για την αναπαραγωγή της ΕΔ του.*

Το μεταβλητό κεφάλαιο είναι μόνο μια ειδική ιστορική μορφή εμφάνισης του κονδυλίου σε μέσα συντήρησης ή του κονδυλίου εργασίας, το οποίο σε όλα τα συστήματα της κοινωνικής παραγωγής είναι πάντα υποχρεωμένος να το παράγει και να το αναπαράγει ο ίδιος ο εργάτης. Γίνεται αντιπαράβολή με τον αγρότη δουλοπάροικο και γίνεται η υπόθεση ότι ο πρώην τσιφλικάς μετατρέπεται σε κεφ/τη και ο δουλοπάροικος σε μισθωτό εργάτη. Όπως η εργασία με τη μορφή αγγαρείας παίρνει τη μορφή της μισθωτής εργασίας, έτσι και το κονδύλι εργασίας που εξακολουθεί να παράγεται και ν' αναπαράγεται από τον πρώην δουλοπάροικο αγρότη, παίρνει τη μορφή κεφαλαίου που του το προκαταβάλλει ο πρώην τσιφλικάς αφέντης.

Το μεταβλητό κεφάλαιο χάνει βέβαια το χαρακτήρα μιας αξίας προκαταβλημένης από τα κονδύλια του ίδιου του κεφ/τη όταν εξετάζουμε το κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής στην αέναη ροή της ανανέωσής του. Το προτσές όμως αυτό πρέπει κάπου και κάποτε να 'χει αρχίσει. Είναι πιθανό ο κεφ/της να 'γινε κάποτε κάτοχος χρήματος με κάποια **πρωταρχική συσσώρευση** ανεξάρτητη από απλήρωτη ξένη εργασία, κι έτσι να μπόρεσε να εμφανιστεί στην αγορά σαν αγοραστής ΕΔ.

Τελείως ανεξάρτητα από κάθε συσσώρευση, η απλή συνέχεια του προτσές της παραγωγής ύστερα από μια μικρή ή μεγάλη περίοδο, μετατρέπεται αναγκαστικά κάθε κεφάλαιο σε συσσωρευμένο κεφάλαιο ή σε κεφαλαιοποιημένη υπεραξία. Κι αν ακόμα το κεφάλαιο αυτό, μπαίνοντας στο προτσές παραγωγής, ήταν ιδιοκτησία του επιχειρηματία, κερδισμένη με την προσωπική του εργασία, αργά ή γρήγορα γίνεται αξία ιδιοποιημένη χωρίς καταβολή έναντι ενός ισοδυνάμου, ή υλοποίηση ξένης απλήρωτης εργασίας. {Συνοψίζεται μ' αυτόν τον τρόπο το επιχείρημα ότι: στην απλή αναπαραγωγή ο κεφ/της διατηρεί το ίδιο πάντα συνολικό κεφάλαιο. Μετά από μια σειρά περιόδων έχει καταναλώσει το αρχικό του κεφάλαιο και, παρόλο που βρίσκεται με την ίδια αξία στα χέρια του, αυτή πλέον δεν έχει ούτε ένα άτομο αξίας του παλιού κεφαλαίου}.

Έχουμε δει ήδη (4^ο Κεφ.) ότι η πραγματικά δοσμένη βάση του κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής ήταν ο χωρισμός ανάμεσα στο προϊόν της εργασίας και στην ίδια την εργασία, ανάμεσα στους αντικειμενικούς όρους της εργασίας και στον υποκειμενικό παράγοντα – την ΕΔ. {Για την μετατροπή χρήματος σε κεφάλαιο δεν αρκεί η ύπαρξη

εμπορευματικής παραγωγής κι εμπορευματικής κυκλοφορίας (όπως συνέβαινε πχ στην αρχαιότητα). Έπρεπε ν' αντικρισθούν σαν αγοραστές και πωλητές από τη μία κάτοχοι μέσων παραγωγής και μέσων συντήρησης και από την άλλη κάτοχοι μόνο ΕΔ}.

Ο ίδιος ο εργάτης παράγει ακατάπαυστα τον αντικειμενικό πλούτο σαν κεφάλαιο, σαν μια δύναμη ξένη προς αυτόν που τον εξουσιάζει και τον εκμεταλλεύεται, και ο κεφ/της παράγει εξίσου ακατάπαυστα την ΕΔ σαν υποκειμενική πηγή πλούτου, χωρισμένη από τα δικά της μέσα αντικειμενοποίησης και πραγματοποίησης, σαν αφηρημένη πηγή που υπάρχει στο σώμα του εργάτη, με δυο λόγια παράγει τον εργάτη σαν μισθωτό εργάτη. {Επειδή πριν μπει στο προτσές η εργασία του εργάτη έχει αποξενωθεί απ' αυτόν τον ίδιο, έχει ιδιοποιηθεί από τον κεφαλαιοκράτη κι έχει προσαρτηθεί στο κεφάλαιο, για το λόγο αυτό στη διάρκεια του προτσές αντικειμενοποιείται διαρκώς σε ξένα προϊόντα. [...] το προϊόν του εργάτη μετατρέπεται διαρκώς όχι μόνο σε εμπόρευμα αλλά και σε κεφάλαιο, σε μέσα συντήρησης που αγοράζουν ανθρώπους, σε μέσα παραγωγής που χρησιμοποιούν τον παραγωγό.}

Η κατανάλωση του εργάτη είναι δύο ειδών. Πρώτον, η παραγωγική του κατανάλωση σε μέσα παραγωγής. Η κατανάλωση αυτή είναι ταυτόχρονα και κατανάλωση της ΕΔ από τον κεφ/τη που την έχει αγοράσει. Από την άλλη, η ατομική του κατανάλωση σε μέσα συντήρησης. Το αποτέλεσμα της μιας είναι η ζωή του κεφ/τη, το αποτέλεσμα της άλλης είναι η ζωή του ίδιου του εργάτη.

Παρουσιάζεται η ιδιαίτερη περίπτωση, που εξετάστηκε στην ανάλυση της εη, όπου τα μέσα κατανάλωσης του εργάτη είναι απλώς μέσα κατανάλωσης ενός μέσου παραγωγής και η ατομική του κατανάλωση είναι άμεσα παραγωγική κατανάλωση {τάισμα του εργάτη κατά τη διάρκεια της εργασίας του}. Το γεγονός αυτό εμφανίζεται σαν κατάχρηση που δεν προσιδιάζει στο κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής.

Ας εξετάσουμε το ζήτημα συνολικά. Το κεφάλαιο που έχει ξοδευτεί στην ανταλλαγή με ΕΔ μετατρέπεται σε μέσα συντήρησης που η κατανάλωσή τους χρησιμεύει για ν' αναπαράγει τη φθαρμένη ΕΔ υπαρχόντων εργατών αλλά και για να παράγει καινούριους εργάτες. Η ατομική κατανάλωση της ΕΤ είναι επαναμετατροπή των μέσων συντήρησης σε ΕΔ επανεκμεταλλεύσιμη από το κεφάλαιο – μέσα συντήρησης που είχε ξοδέψει το κεφάλαιο ανταλλάσσοντάς τα με ΕΔ. Είναι παραγωγή και αναπαραγωγή του πιο απαραίτητου μέσου παραγωγής για τον κεφαλαιοκράτη – του ίδιου του εργάτη.

Η ατομική κατανάλωση του εργάτη παραμένει λοιπόν στοιχείο της παραγωγής και αναπαραγωγής του κεφαλαίου, ανεξάρτητα από το πού και το πότε συντελείται. Ακόμα, δεν παίζει καμιά σημασία το γεγονός ότι ο εργάτης κάνει την ατομική του κατανάλωση

χάρη του εαυτού του. *Η διαρκής συντήρηση και αναπαραγωγή της ET παραμένει μόνιμος όρος για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου.* {Ο κεφ/της μπορεί ν' αναθέσει ξέγνοιαστα την εκπλήρωση αυτού του όρου στο ένστιχτο αυτοσυντήρησης και διαιώνισης του εργάτη. Το μόνο που φροντίζει ο κεφ/της είναι να περιορίζει την κατανάλωση της ET στα απολύτως απαραίτητα.}

Γι' αυτό και ο κεφ/της και ο ιδεολογικός του εκπρόσωπος, ο πολιτικο-οικονομολόγος {πέρα από τη γενική αναφορά, εννοείται εδώ ο James Mill, Υ₉, αλλά και οι Ricardo Υ₁₀, και Malthus Υ₁₁}, θεωρούν παραγωγική κατανάλωση μόνο εκείνο το μέρος της ατομικής κατανάλωσης του εργάτη που απαιτείται για την διαιώνιση της ET. Καθετί που καταναλώνεται πέρα απ' αυτό προς ευχαρίστησή του, είναι μη παραγωγική κατανάλωση. Η ατομική κατανάλωση του εργάτη είναι γι' αυτόν τον ίδιο μη παραγωγική, γιατί αναπαράγει μόνο το άπορο άτομο. Είναι παραγωγική για τον κεφαλαιοκράτη και το κράτος, γιατί είναι παραγωγή της δύναμης που παράγει τον ξένο πλούτο.

*Από κοινωνική άποψη λοιπόν, η ET είναι εξίσου εξάρτημα του κεφαλαίου όπως και το νεκρό εργαλείο δουλειάς, **ακόμα και έξω από το άμεσο προτσές εργασίας.*** {Ακόμα και η ατομική της κατανάλωση είναι μόνο ένα στοιχείο του προτσές αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Το ίδιο αυτό προτσές, απομακρύνοντας διαρκώς το προϊόν της εργασίας των εργατών από το δικό τους πόλο, στον αντίπολο του κεφαλαίου, φροντίζει να μην φεύγουν αυτά τα *προικισμένα με συνείδηση εργαλεία δουλειάς.*} Η ατομική κατανάλωση των εργατών, από τη μια φροντίζει για τη δική τους συντήρηση και αναπαραγωγή, και από την άλλη, εκμηδενίζοντας τα μέσα συντήρησης, εξασφαλίζει τη διαρκή επανεμφάνιση των εργατών στην αγορά εργασίας. Ο ρωμαίος δούλος ήταν δεμένος στον ιδιοκτήτη του με αλυσίδες, *ο μισθωτός εργάτης είναι δεμένος στον δικό του ιδιοκτήτη με αόρατα νήματα.* **Η επίφαση της ανεξαρτησίας του διατηρείται χάρη στο γεγονός ότι αλλάζουν διαρκώς τα ατομικά αφεντικά που τον μισθώνουν και ότι υπάρχει το πλάσμα δικαίου του συμβολαίου.**

Παλιότερα το κεφάλαιο, όταν του φαινόταν απαραίτητο χρησιμοποιούσε τον αναγκαστικό νόμο για ν' ασκήσει το δικαίωμά του ιδιοκτησίας πάνω στον ελεύθερο εργάτη. (Απαγόρευση μετανάστευσης εργατών μηχανουργών από την Αγγλία, 1815).

Η αναπαραγωγή της ET συνεπάγεται ταυτόχρονα τη μεταβίβαση και τη συγκέντρωση της δεξιολογίας από τη μια γενιά στην άλλη. Ο κεφ/της υπολογίζει, ανάμεσα στους όρους παραγωγής που του ανήκουν, την ύπαρξη μιας τέτοιας επιδέξιας ET και αυτό φαίνεται μόλις μια κρίση τον απειλήσει με την απώλεια αυτής της ET. Αναφέρεται το πχ του αμερικανικού εμπορίου και της έλλειψης μπαμπακιού, όταν πετάχτηκαν στο δρόμο οι

περισσότεροι εργάτες του κλάδου στο Λάνκασερ κλπ. Αναδημοσιεύονται τμήματα του γράμματος του Έντμοντ Πόττερ στους Times (24/3/1863) που χαρακτηρίστηκε σαν «μανιφέστο των εργοστασιαρχών» και είναι απάντηση στην πρόταση μετανάστευσης των εργατών μπαμπακουργίας. Εδώ διακηρύχνεται ανυπόκριτα ο τίτλος ιδιοκτησίας του κεφαλαίου πάνω στην ΕΔ. {«[...] μπορεί να υπάρξει τίποτα χειρότερο για τους γαιοκτήμονες και τους εργοστασιάρχες από το να στερηθούν τους καλύτερους εργάτες τους και από το να ρίξουν το ηθικό των υπολοίπων και να τους κακοκαρδίσουν με μια πλατιά μετανάστευση που ερμηνώνει μια ολόκληρη επαρχία και της αφαιρεί την αξία και το κεφάλαιό της;»}

Μικρό σχόλιο του Μαρξ για τη θεώρηση από τον Πόττερ της ΕΔ ως μηχανής και παρατίθεται και η απάντηση των Times που καταλήγει ως εξής: «ήρθε ο καιρός που η μεγάλη κοινή γνώμη αυτών των νησιών πρέπει να κάνει κάτι, για να σώσει “αυτή την ΕΔ” από εκείνους που θέλουν να την μεταχειριστούν όπως το κάρβουνο, το σίδερο, το μπαμπάκι». Ο Μαρξ χαρακτηρίζει το γράμμα των Times σαν ένα ευφυολόγημα. Εν τέλει, η μετανάστευση εμποδίστηκε {Υ₁₆!}. Οι εργάτες κλειστήκανε στο «ηθικό σπίτι της δουλειάς» των μπαμπακουργικών περιφερειών.

Σαν γενική επισκόπηση:

Το κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής, με την ίδια του τη λειτουργία αναπαράγει το χωρισμό της ΕΔ από τους όρους της εργασίας. Έτσι αναπαράγει και διαιωνίζει τους όρους εκμετάλλευσης του εργάτη. Υποχρεώνει διαρκώς τον εργάτη να πουλάει την ΕΔ του για να ζει, και δίνει διαρκώς τη δυνατότητα στον κεφ/τη να την αγοράζει για να πλουτίζει. Δεν είναι πια η σύμπτωση που φέρνει αντιμέτωπους στην αγορά εμπορευμάτων τον κεφ/τη και τον εργάτη, σαν αγοραστή και πωλητή. Είναι το μάγγανο του ίδιου του προτσές, που τον ένα από τους δύο τον ξαναπετάει διαρκώς πίσω στην αγορά εμπορευμάτων σαν πωλητή της ΕΔ του και που μετατρέπει διαρκώς το δικό του προϊόν σε μέσο αγοράς στα χέρια του άλλου. **Στην πραγματικότητα ο εργάτης ανήκει στο κεφάλαιο πριν πουλήσει τον εαυτό του στον κεφ/τη.** Την οικονομική του εξάρτηση ταυτόχρονα και τη μεσολαβεί και τη συγκαλύπτει η περιοδική ανανέωση της αυτοπούλησής του, η αλλαγή των ατομικών του αφεντικών που τον μισθώνουν και η διακύμανση στην τιμή της εργασίας στην αγορά.

Το κεφαλαιοκρατικό προτσές παραγωγής, εξεταζόμενο στη συνάρτησή του ή σαν προτσές αναπαραγωγής, παράγει επομένως όχι μόνο εμπόρευμα, όχι μόνο υπεραξία, παράγει και αναπαράγει την ίδια τη σχέση του κεφαλαίου, από τη μια μεριά τον

κεφαλαιοκράτη και από την άλλη το μισθωτό εργάτη. «Το κεφάλαιο προϋποθέτει τη μισθωτή εργασία, η μισθωτή εργασία προϋποθέτει το κεφάλαιο. Αλληλοκαθορίζονται και αλληλοπαράγονται.» (Μαρξ, Υ₂₀)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΡΟΤΣΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΕ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΚΛΙΜΑΚΑ. ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΕ ΝΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.

Είδαμε πώς από το κεφάλαιο γεννιέται η υπεραξία, εδώ θα δούμε πώς από την υπεραξία γεννιέται κεφάλαιο. *Η χρησιμοποίηση υπεραξίας σαν κεφάλαιο ή η ξαναμετατροπή υπεραξίας σε κεφάλαιο ονομάζεται **συσσώρευση του κεφαλαίου**.*

Ακολουθεί αριθμητικό πχ όπου παράγεται υπεραξία 2000 λιρ. στ. με $\% u = 100\%$. Σημειώνεται ότι ο χαρακτήρας μιας αξίας σαν υπεραξίας δείχνει το πώς η αξία αυτή περιήλθε στα χέρια εκείνου που την ιδιοποιείται, όμως διόλου δεν αλλάζει τη φύση της αξίας ή του χρήματος. (Δεν ξεχωρίζουν κάπως οι 2000 λιρ. στ. της υπεραξίας από τις 10000 του αρχικού κεφαλαίου με τις οποίες ενσωματώνονται.)

Για να μετατραπεί το καινούριο πρόσθετο ποσό των 2000 λιρ. στ. σε κεφάλαιο θα πρέπει να δοθεί για την αγορά πρώτων υλών, μηχανών από τη μια και αγορά ΕΔ από την άλλη, σε αναλογία 4:1 (σύμφωνα με το πχ). Ύστερα απ' αυτό, το νέο κεφάλαιο των 2000 λιρ. στ. λειτουργεί και αποφέρει μια υπεραξία 400 λιρών.

Αρχικά, η κεφαλαιακή αξία είχε προκαταβληθεί με χρηματική μορφή. Αντίθετα, η υπεραξία υπάρχει από την αρχή σαν αξία ενός μέρους του ακαθάριστου προϊόντος. Αν αυτό το προϊόν πουληθεί, η κεφαλαιακή αξία ξαναποκτάει την αρχική της μορφή, η υπεραξία αλλάζει τον αρχικό τρόπο ύπαρξής της. Εν τέλει, κεφαλαιακή αξία και υπεραξία, μεταμορφωμένα σε χρήμα, ξαναμετατρέπονται σε κεφάλαιο με τον ίδιο τρόπο: τοποθετούνται στην αγορά εμπορευμάτων οδηγώντας στην παραγωγή του είδους σε διευρυμένη κλίμακα.

Αναλύουμε το ετήσιο συνολικό προϊόν. Το πώς θα χρησιμοποιηθεί αυτό εξαρτάται από την ίδια του τη σύνθεση, σε καμιά όμως περίπτωση από την κυκλοφορία. {Τα προτσές κυκλοφορίας δεν μπορούν ούτε να μεγαλώσουν τη συνολική χρονιάτικη παραγωγή, ούτε ν' αλλάξουν τη φύση των παραγόμενων ΑΧ.}

Από τι αποτελείται (εμπράγματα συστατικά μέρη) αυτό το προϊόν; Πρώτα από την απόσβεση, την αντικατάσταση των φθαρμένων μέσων παραγωγής και από τα μέσα συντήρησης – την αναπλήρωση της φθαρμένης ΕΔ. Αν αφαιρεθούν αυτά τα αντικείμενα απομένει το καθαρό προϊόν ή το υπερπροϊόν, που περιέχει την υπεραξία.

Αυτό το υπερπροϊόν, εφόσον έχουμε διευρυμένη αναπαραγωγή πρέπει να μετατραπεί σε κεφάλαιο – τουλάχιστον ένα μέρος του. {Αν αποτελείται από είδη κατανάλωσης της τάξης των κεφ/των θα καταναλώνεται όλο και θα έχουμε απλή αναπαραγωγή.} Δηλ., πρέπει να μετατραπεί σε πρόσθετα μέσα παραγωγής και μέσα συντήρησης. *Η υπεραξία είναι μετατρέψιμη σε κεφάλαιο μόνο επειδή το υπερπροϊόν – που η υπεραξία αποτελεί την αξία του – περιέχει κιόλας εμπράγματα συστατικά μέρη ενός νέου κεφαλαίου.* {Υ_{21α}: εδώ γίνεται αφαίρεση από το εξαγωγικό εμπόριο το οποίο δίνει τη δυνατότητα μετατροπής ειδών πολυτελείας σε μέσα παραγωγής και μέσα συντήρησης και αντίστροφα.}

Χρειάζεται όμως και πρόσθετη εργασία για να λειτουργήσουν αυτά τα συστατικά μέρη σαν κεφάλαιο. Αν δεν αυξηθεί εκτατικά ή εντατικά η εκμετάλλευση των ήδη απασχολούμενων εργατών, θα προσληφθούν πρόσθετες ΕΔ. Ο μηχανισμός της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής έχει φροντίσει γι' αυτό, αναπαράγοντας την ΕΤ σαν τάξη εξαρτημένη από το μισθό της εργασίας ο οποίος επαρκεί όχι μόνο για τη συντήρησή της αλλά και για την αριθμητική της αύξηση.

Έτσι, η μετατροπή της υπεραξίας σε κεφάλαιο συντελείται με την προσάρτηση πρόσθετων ΕΔ στα πρόσθετα μέσα παραγωγής. {Αν εξεταστεί συγκεκριμένα, η συσσώρευση αναλύεται σε αναπαραγωγή του κεφαλαίου κατά προοδευτική κλίμακα. Αλλάζει η κυκλική κίνηση της απλής αναπαραγωγής και μετατρέπεται σε σπειροειδή γραμμή.}

Υποθέσεις: δεν λαμβάνουμε υπόψη την κατανάλωση του κεφ/τη. Δεν εξετάζουμε αν τα πρόσθετα κεφάλαια προσθέτονται στο αρχικό ή αν αξιοποιούνται αυτοτελώς – αν δηλ. χρησιμοποιούνται από τον ίδιο κεφ/τη που τα έχει συσσωρεύσει ή αν τα μεταβιβάζει σε άλλους.

Το αρχικό κεφάλαιο αποκτήθηκε με την εργασία του κεφ/τη και των πατεράδων του. {Η υπόθεση αυτή των εκπρόσωπων της Π.Ο. φαίνεται να είναι η μόνη που συμφωνεί με τους νόμους της εμπορευματικής παραγωγής.}

Τελείως διαφορετικά έχουν τα πράγματα σχετικά με το πρόσθετο κεφάλαιο των 2000 λιρ. στ. Αυτό είναι κεφαλαιοποιημένη υπεραξία, εξ ολοκλήρου απλήρωτη ξένη εργασία. Το υπερπροϊόν χαρακτηρίζεται εδώ ως φόρος που η τάξη των κεφ/των αποσπά κάθε χρόνο από την ΕΤ. {Η τάξη των κεφ/των αγοράζει πρόσθετη εργασία από την ΕΤ με ένα μέρος αυτού του φόρου. Ακόμα και αν πληρώνει ολόκληρη την τιμή της ΕΔ

εξακολουθεί να υπάρχει η παλιά μέθοδος του κατακτητή που αγοράζει από τους ηττημένους εμπορεύματα και τα πληρώνει με τα χρήματα που τους έχει ληστέψει.}

Η ΕΤ, με την υπερεργασία της αυτής της χρονιάς, έχει δημιουργήσει το κεφάλαιο που του χρόνου θ' απασχολήσει πρόσθετη εργασία. Να τι ονομάζουν: παραγωγή κεφαλαίου με κεφάλαιο.

Η ιδιοκτησία σε παρωχημένη απλήρωτη εργασία παρουσιάζεται σαν ο μοναδικός όρος για τη σημερινή ιδιοποίηση ζωντανής απλήρωτης εργασίας σε διαρκώς αυξανόμενη έκταση – πέρα από το αρχικό κεφάλαιο. Όσο περισσότερα έχει συσσωρεύσει ο κεφ/της, τόσο περισσότερα μπορεί να συσσωρεύει.

Ο νόμος της ιδιοποίησης ή ο νόμος της ατομικής ιδιοκτησίας που στηρίζεται στην εμπορευματική παραγωγή και την εμπορευματική κυκλοφορία, μετατρέπεται στο κατευθείαν αντίθετό του, χάρη στη δική του, εσωτερική, αναπόφευκτη διαλεκτική. Η ανταλλαγή ισοδυνάμων που παρουσιάστηκε σαν η αρχική πράξη, έχει υποστεί τέτοια αλλαγή, που μόνο κατ' επίφαση γίνεται ανταλλαγή. Κι αυτό γιατί, πρώτον: το μέρος του κεφαλαίου που ανταλλάσσεται με ΕΔ αποτελεί το ίδιο μόνο ένα μέρος του προϊόντος ξένης εργασίας που το έχουν ιδιοποιηθεί χωρίς να καταβάλουν έναντι ένα ισοδύναμο. Δεύτερον: ο παραγωγός του, ο εργάτης, δεν οφείλει απλώς να το αναπληρώσει, αλλά και να παράγει ένα πρόσθετο προϊόν.

Η σχέση λοιπόν, της ανταλλαγής ανάμεσα στον κεφ/τη και τον εργάτη γίνεται μονάχα μια επίφαση που ανήκει στο προτσές κυκλοφορίας, απλή μορφή, ξένη προς το ίδιο το περιεχόμενο και που μόνο το συγκαλύπτει. Η διαρκής αγορά και πώληση της ΕΔ είναι η μορφή. Το περιεχόμενο είναι πως ο κεφ/της ανταλλάσσει διαρκώς ένα μέρος της αντικειμενοποιημένης πια ξένης εργασίας με μια μεγαλύτερη ποσότητα ζωντανής ξένης εργασίας.

Στην αρχή το δικαίωμα της ιδιοκτησίας μας φαινόταν ότι στηρίζεται στην εργασία του ίδιου του ιδιοκτήτη. Τουλάχιστον έπρεπε να ισχύει αυτή η υπόθεση, επειδή στην αγορά αντικρίζονται μόνο ισότιμοι κάτοχοι εμπορευμάτων, ενώ το μέσο για να ιδιοποιηθεί κανείς ξένο εμπόρευμα είναι μόνο να εκποιήσει το δικό του εμπόρευμα, και το εμπόρευμα αυτό μπορεί να το δημιουργήσει μόνο με εργασία.

Από την πλευρά του κεφ/τη, η ιδιοκτησία εμφανίζεται τώρα σαν το δικαίωμα να ιδιοποιείται ξένη απλήρωτη εργασία ή το προϊόν της. Από την πλευρά του εργάτη, σαν αδυναμία να ιδιοποιείται το ίδιο το δικό του το προϊόν. Ο χωρισμός της ιδιοκτησίας από την εργασία γίνεται η αναγκαία συνέπεια ενός νόμου, που όπως φαίνεται ξεκίνησε από την ταυτότητά τους.

Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος ιδιοποίησης φαίνεται να χτυπάει κατάμουτρα τους αρχικούς νόμους της εμπορευματικής κυκλοφορίας. {Σ.τ. αναγνώστη: Στην εμπορευματική κυκλοφορία υποθέτουμε ισότιμη ανταλλαγή εμπορευμάτων που είναι προϊόν παραγωγής των συναλλασσόμενων και γι' αυτό ιδιοκτησία τους. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος ιδιοποίησης προϋποθέτει ανταλλαγή εμπορευμάτων που να μην είναι ιδιοκτησία των συναλλασσόμενων – ΕΔ από τη μία και μέσα συντήρησης από την άλλη – αλλά όχι προϊόν παραγωγής τους: ο κεφ/της σφετερίζεται το προϊόν των εργατών του.} Παρ' όλ' αυτά, ο νόμος αυτός δεν προκύπτει καθόλου από την καταπάτηση, αλλά απεναντίας από την εφαρμογή αυτών των νόμων. Ακολουθεί μια ανασκόπηση της διαδοχικής σειράς των φάσεων της κίνησης, που τέρμα της είναι η κεφαλαιοκρατική συσσώρευση.

{ΣΤΑ: Παραθέτω την ανασκόπηση σχεδόν αυτούσια, παρόλο που πρόκειται για γνωστά ζητήματα, σαν μια πολύ χρήσιμη επανάληψη που δίνει ολόκληρη την εικόνα, πέρα από την ανάλυση των επιμέρους κομματιών της.}

Η αρχική μετατροπή ενός ποσού αξίας σε κεφάλαιο συντελέστηκε απολύτως σύμφωνα με τους νόμους της ανταλλαγής (το αρχικό κεφάλαιο υποθέσαμε πως είναι προϊόν της εργασίας του κεφαλαιοκράτη). Ο ένας συμβαλλόμενος πουλάει την ΕΔ του, ο άλλος την αγοράζει. Ο πρώτος εισπράττει την αξία του εμπορεύματός του, που η ΑΧ του – η εργασία – εκποιείται και μεταβιβάζεται έτσι στο δεύτερο. Ο δεύτερος μετατρέπει τώρα μέσα παραγωγής, που του ανήκουν πια, με τη βοήθεια εργασίας, που επίσης του ανήκει, σε καινούριο προϊόν, που επίσης του ανήκει δικαιωματικά.

Η αξία αυτού του προϊόντος περικλείνει: πρώτον, την αξία των μέσων παραγωγής που καταναλώθηκαν (Θυμίζουμε: η ωφέλιμη εργασία δεν μπορεί να καταναλώσει αυτά τα μέσα παραγωγής χωρίς να μεταβιβάσει ταυτόχρονα την αξία τους στο νέο προϊόν). Δεύτερον, το ισοδύναμο της αξίας της ΕΔ και μια υπεραξία. (Θυμίζουμε: αυτό γίνεται επειδή η ΕΔ που πουλήθηκε για ένα χρονικό διάστημα έχει μικρότερη αξία από την αξία που δημιουργεί η χρήση της στο ίδιο διάστημα.) Το ποσό αξίας που προκαταβλήθηκε σε μισθό το ξαναβρίσκουμε στο προϊόν αυξημένο κατά μια υπεραξία, όχι λόγω της εξαπάτησης του πωλητή – εργάτη, αλλά λόγω της κατανάλωσης του εμπορεύματος αυτού (ΕΔ) από τον αγοραστή – κεφ/τη.

Η αρχική μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο συντελείται λοιπόν σε απόλυτη συμφωνία με τους οικονομικούς νόμους της εμπορευματικής παραγωγής και με το δικαίωμα ιδιοκτησίας που απορρέει απ' αυτούς. Και όμως, έχει σαν αποτέλεσμα:

1. το προϊόν ν' ανήκει στον κεφ/τη και όχι στον εργάτη

2. η αξία αυτού του προϊόντος να περικλείνει, εκτός από την αξία του προκαταβλημένου κεφαλαίου, και μια αξία που στον εργάτη στοίχισε εργασία, στον κεφ/τη όμως δεν στοίχισε τίποτα και που παρ' όλ' αυτά γίνεται νόμιμη ιδιοκτησία του κεφ/τη
3. ο εργάτης να διατηρεί την ΕΔ του και να μπορεί να την ξαναπουλάει, εφόσον βρίσκει αγοραστή.

Η απλή αναπαραγωγή είναι η περιοδική μόνο επανάληψη αυτής της πρώτης πράξης – κάθε φορά ξαναμετατρέπεται χρήμα σε κεφάλαιο. Στην απλή αναπαραγωγή, ο κεφ/της τρώει όλη την υπεραξία, στην διευρυμένη (συσσώρευση) αποδεικνύει τις αρετές του σαν αστός, καταναλώνοντας μόνο ένα μέρος της υπεραξίας και μετατρέποντας το υπόλοιπο σε χρήμα.

Η υπεραξία είναι δική του ιδιοκτησία, ποτέ δεν άνηκε σε άλλον. Στη συσσώρευση, οι προκαταβολές στην παραγωγή προέρχονται από την απλήρωτη εργασία των εργατών του, χωρίς αυτό να αλλάζει στο παραμικρό την υπόθεση.

Αν πρόκειται να κρίνουμε την εμπορευματική παραγωγή, ή ένα φαινόμενο που ανήκει σε αυτήν, σύμφωνα με τους δικούς της οικονομικούς νόμους, πρέπει να εξετάσουμε κάθε ανταλλακτική πράξη ξεχωριστά. Και επειδή οι αγορές και οι πωλήσεις γίνονται μόνο ανάμεσα σε ξεχωριστά άτομα, δεν επιτρέπεται ν' αναζητούμε σε αυτές σχέσεις ανάμεσα σε ολόκληρες κοινωνικές τάξεις.

Το ίδιο δικαίωμα ιδιοκτησίας που ανταποκρίνεται στην εμπορευματική παραγωγή, ισχύει και στην κεφαλαιοκρατική περίοδο, όπου ο κοινωνικός πλούτος όλο και περισσότερο γίνεται ιδιοκτησία εκείνων που είναι σε θέση να ιδιοποιούνται πάντα από την αρχή την απλήρωτη εργασία άλλων.

*Το αποτέλεσμα αυτό γίνεται αναπόφευκτο από τη στιγμή που η ΕΔ πουλιέται ελεύθερα σαν εμπόρευμα από τον ίδιο τον εργάτη. Μόνο από τη στιγμή αυτή γενικεύεται η εμπορευματική παραγωγή και γίνεται η χαρακτηριστική μορφή της παραγωγής. Μόνο από την στιγμή αυτή κάθε προϊόν παράγεται από τα πριν για την πούληση και όλος ο παραγόμενος πλούτος περνάει μέσα από την κυκλοφορία. Αλλά επίσης, μόνο από τη στιγμή αυτή, η εμπορευματική παραγωγή αναπτύσσει όλες τις κρυμμένες δυνάμεις της. **Στον ίδιο βαθμό που με βάση τους δικούς της εσωτερικούς νόμους η εμπορευματική παραγωγή εξελίσσεται σε κεφαλαιοκρατική παραγωγή, στον ίδιο βαθμό οι νόμοι ιδιοκτησίας της εμπορευματικής παραγωγής μετατρέπονται σε νόμους της κεφαλαιοκρατικής ιδιοποίησης.***

2. ΛΑΘΕΜΕΝΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΕ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΚΛΙΜΑΚΑ.

Όπως τα εμπορεύματα που αγοράζει ο κεφ/της μ' ένα μέρος της υπεραξίας για τη δική του κατανάλωση δεν του χρησιμεύουν σαν μέσα παραγωγής και αξιοποίησης, έτσι **δεν** είναι παραγωγική εργασία, η εργασία που αγοράζει για την ικανοποίηση των φυσικών και κοινωνικών του αναγκών (υπηρετικό προσωπικό κλπ).

Από την άλλη, όσον αφορά τον συσσωρευμένο πλούτο, το κλειδαμπάρωμα του χρήματος και το τράβηγμά του από την κυκλοφορία θα ήταν ακριβώς το αντίθετο της αξιοποίησης του σαν κεφάλαιο. Η συσσώρευση εμπορευμάτων κατά μεγάλες μάζες είναι αποτέλεσμα σταματήματος στην κυκλοφορία ή αποτέλεσμα υπερπαραγωγής.

Ως εδώ λοιπόν, η κλασική Π.Ο. έχει δίκιο όταν τονίζει σαν χαρακτηριστικό στοιχείο του προτσές συσσώρευσης την κατανάλωση του υπερπροϊόντος από παραγωγικούς εργάτες, αντί από μη-παραγωγικούς. Μα εδώ αρχίζει και η πλάνη της (Σμιθ, Ρικάρντο, Τζ. Στ. Μίλλ): «το κοινωνικό κεφάλαιο αναλύεται μόνο σε μεταβλητό κεφάλαιο, ή ξοδεύεται μόνο για την πληρωμή μισθών». Στην πραγματικότητα χωρίζεται (η υπεραξία), όπως και η αρχικά προκαταβλημένη αξία, σε σταθερό και μεταβλητό κεφάλαιο, σε μέσα παραγωγής και ΕΔ. [...] Το χρήμα που πληρώθηκε για την αγορά της ΕΔ μετατρέπεται σε μέσα συντήρησης που δεν καταναλώνονται από την «παραγωγική εργασία», αλλά από τον «παραγωγικό εργάτη».

Η Π.Ο. δεν παρέλειψε να εκμεταλλευτεί προς όφελος της τάξης των κεφ/των τη θέση του Σμιθ: ότι όλο το μέρος του καθαρού προϊόντος που έχει μετατραπεί σε κεφάλαιο καταναλώνεται από την ΕΤ.

3. ΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑ. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΓΚΡΑΤΕΙΑΣ.

Ένα μέρος της υπεραξίας καταναλώνεται από τον κεφ/τη σαν εισόδημα {Υ₃₃ για την έννοια του εισοδήματος} και ένα άλλο χρησιμοποιείται σαν κεφάλαιο, δηλαδή συσσωρεύεται.

[...] η αναλογία με την οποία συντελείται αυτός ο χωρισμός καθορίζει το μέγεθος της συσσώρευσης. Ο χωρισμός αυτός όμως είναι πράξη της βούλησης του κεφ/τη. Το μέρος που συσσωρεύει αυτός λένε πως το οικονομά επειδή ασκεί τη λειτουργία του σαν κεφ/της. Θα εξετάσουμε λοιπόν πώς προσδιορίζεται η βούληση του κεφ/τη ως προσωποποιημένο κεφάλαιο.

Ως τέτοιο, το κίνητρο της δράσης του δεν είναι η ΑΧ και η κατανάλωση, αλλά η ΑΑ και η αύξησή της. {Σαν φανατικός οπαδός της αξιοποίησης της αξίας εξαναγκάζει ανελέητα την ανθρωπότητα να παράγει για να παράγει, κι επομένως ν' αναπτύξει τέτοιους υλικούς όρους της παραγωγής, που μόνο αυτοί μπορούν ν' αποτελέσουν την πραγματική βάση μιας ανώτερης κοινωνικής μορφής, που θεμελιακή της αρχή είναι η πλέρια κι ελεύθερη ανάπτυξη του κάθε ατόμου.} Ο κεφ/της αναγκάζεται από τον συναγωνισμό ν' αυξάνει διαρκώς το κεφάλαιό του για να το διατηρεί, και μόνο με προοδευτική συσσώρευση μπορεί να το αυξάνει.

Ο κεφ/της θεωρεί τη δική ατομική κατανάλωση ληστεία σε βάρος της συσσώρευσης του κεφαλαίου του. {Υ₃₄ απόσπασμα του Λούθηρου για την τάση πλουτισμού, με παράδειγμα τον τοκογλύφο}

Με την ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, της συσσώρευσης και του πλούτου παύει ο κεφ/της να είναι απλή ενσάρκωση του κεφαλαίου. Ο συγχρονισμένος κεφ/της επιθυμεί την σπατάλη.

«Δύο ψυχές κατοικούν, αχ! στα στήθια του,

η μια θέλει να χωριστεί από την άλλη!» (614, από τον «Φάουστ» του Γκαίτε)

Στις αρχές της ιστορίας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής – και κάθε νεόπλουτος κεφ/της περνάει σαν άτομο από αυτό το ιστορικό στάδιο – επικρατούν σαν απόλυτα πάθη η τάση πλουτισμού και η φιλαργυρία. Με την πρόοδο όμως της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής αφενός δημιουργούνται οι προϋποθέσεις και αφετέρου, γίνεται ακόμα και επαγγελματική ανάγκη ένας κάποιος συμβατικός βαθμός σπατάλης, που ταυτόχρονα είναι και επίδειξη πλούτου, επομένως και μέσο πίστης. Άλλωστε, ο κεφ/της δεν πλουτίζει σαν το θησαυριστή, ανάλογα με την προσωπική του εργασία και τον περιορισμό της ατομικής του κατανάλωσης. [...] Αυξάνει λοιπόν μαζί με την συσσώρευσή

του και η σπατάλη του χωρίς να είναι απαραίτητο η μία να εμποδίζει την άλλη. Έτσι συγκρούεται το ένστιχτο της συσσώρευσης με το ένστιχτο της απόλαυσης.

Ακολουθεί μια ιστορική επιβεβαίωση του παραπάνω προτσές από ένα βιβλίο του δρ. Έικιν, σχετικά με τους βιομήχανους του Μάντσεστερ.

Συσσώρευση για τη συσσώρευση, παραγωγή για την παραγωγή, μ' αυτόν τον τύπο διακήρυξε η κλασική Π.Ο. την ιστορική αποστολή της αστικής περιόδου. Και δεν γελάστηκε ούτε στιγμή για τα κοιλοπονήματα που προμηνούσαν την γέννηση του πλούτου. Σύντομη ιστορική παρουσίαση αυτής της θέσης (Μάλθους). Και οι αντιδράσεις των κεφαλαιοκρατών.

Ακολουθεί μια ιστορική ανάλυση για το πώς φτάσαμε στη χυδαία οικονομολογία. Σένιορ: αντικατέστησε τη λέξη κεφάλαιο με τη λέξη «εγκράτεια»! Πολεμική του Μαρξ (και άλλων, Υ₄₁) με χιούμορ και μια προσέγγιση των ορισμών ως άρνηση (του αντιθέτου τους). {Υ₄₄: για τα κίνητρα της χυδαίας οικονομολογίας}. {Ο απλός ανθρωπισμός επιβάλλει λοιπόν ολοφάνερα να λυτρώσουμε τον κεφ/τη από το μαρτύριο και τον πειρασμό [...]}.

Τέλος, στους πιο διαφορετικούς κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς δε γίνεται μόνο απλή αναπαραγωγή αλλά και διευρυμένη, αν και σε διαφορετικό βαθμό. Το προτσές αυτό όμως δεν εμφανίζεται σαν συσσώρευση κεφαλαίου, και επομένως ούτε σαν λειτουργία του κεφ/τη, εφόσον δεν αντιπαραθέτονται ακόμα στον εργάτη με τη μορφή κεφαλαίου τα μέσα της παραγωγής του, επομένως και το προϊόν του, και τα μέσα συντήρησής. Ακολουθούν δύο γεγονότα από τον Ρίτσαρντ Τζονς.

4. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΠΟΥ ΧΩΡΙΖΕΤΑΙ Η ΥΠΕΡΑΞΙΑ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑ: ΒΑΘΜΟΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΕΔ – ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΑΥΞΑΝΟΜΕΝΗ ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΚΑΤΑΝΑΛΩΝΟΜΕΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ – ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΚΑΤΑΒΛΗΜΕΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Με δοσμένη τη σχέση με την οποία χωρίζεται η υπεραξία σε κεφάλαιο και εισόδημα, το μέγεθος του συσσωρευμένου κεφαλαίου εξαρτάται από το απόλυτο μέγεθος της υπεραξίας. Συνοψίζουμε λοιπόν εδώ όλους τους παράγοντες που καθορίζουν τη μάζα της υπεραξίας (μόνο όμως στο βαθμό που παρουσιάζουν νέες απόψεις σχετικά με τη συσσώρευση).

Βαθμός εκμετάλλευσης της ΕΔ

Θα σταθούμε εδώ στη βίαιο κατέβασμα του μισθού της εργασίας κάτω από την αξία της ΕΔ, το οποίο ουσιαστικά μετατρέπει, μέσα σε ορισμένα όρια, το αναγκαίο καταναλωτικό κονδύλι του εργάτη σε κονδύλι συσσώρευσης του κεφαλαίου.

Ακολουθούν αποσπάσματα από δοκίμια που προδίδουν τους πόθους της αστικής τάξης και τη μόνιμη τάση του κεφαλαίου να κατεβάσει τον μισθό μέχρι το μηδενιστικό επίπεδο. Μέχρι και συνταγές παρατίθενται. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντιπαράθεση του άγγλου με τον κινέζο εργάτη {Υ₅₃ «όχι πια ηπειρωτικά, αλλά κινέζικα μεροκάματα, αυτός είναι τώρα ο σκοπός που επιδιώκει το αγγλικό κεφάλαιο»}. Γίνεται τέλος αναφορά στη νοθεία των αναγκών εμπορευμάτων.

Στα τέλη του 18^{ου} και στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αι. οι άγγλοι παχτωτές και μεγαλογαιοκτήμονες πέτυχαν το απόλυτο κατώτατο μεροκάματο. Πλήρωναν στους μεροκαματιάρηδες της γεωργίας λιγότερα από το κατώτατό αυτό όριο με τη μορφή μεροκάματος και το υπόλοιπο με τη μορφή ενοριακού επιδόματος. Ακολουθεί ένα παράδειγμα. Για το ρόλο της καταλήστευσης του κονδυλίου κατανάλωσης του εργάτη στο σχηματισμό της υπεραξίας, επομένως και του κονδυλίου συσσώρευσης του κεφαλαίου βλέπε κεφ. 13^ο/8/δ.

Το κεφάλαιο προσαρτώντας τους δύο πρωταρχικούς δημιουργούς του πλούτου, την ΕΔ και τη γη, αποκτάει μια επεκτατική δύναμη που του επιτρέπει να επεκτείνει τα στοιχεία της συσσώρευσής του πέρα από τα όρια που φαινομενικά του καθορίζει το μέγεθός του, δηλ. η αξία και η μάζα των παραγμένων πια μέσων παραγωγής, μέσα στα οποία υπάρχει. Παρακάτω θα δούμε πώς γίνεται αυτό, πώς δηλ. η συσσώρευση επεκτείνεται πέρα από τα όρια που της θέτει το σταθερό κεφάλαιο.

Μπορεί μια πρόσθετη εργασία που παράγεται με μεγαλύτερη *ένταση* της ΕΔ ν' αυξήσει το υπερπροϊόν και την υπεραξία, δηλ. την ουσία της συσσώρευσης, χωρίς ν' αυξήσει στην ίδια αναλογία το σταθερό μέρος του κεφαλαίου. {Επεξ.: δεν είναι αναγκαίο το σταθερό κεφάλαιο ν' αυξάνει στην ίδια αναλογία που αυξάνει ο αριθμός των απασχολούμενων εργατών, 624/1}

Στην *εξορυκτική βιομηχανία* (μεταλλεία) οι πρώτες ύλες δεν αποτελούν συστατικό μέρος του προκαταβλημένου κεφαλαίου. Εδώ, το σταθερό κεφάλαιο αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από μέσα εργασίας που μπορούν πολύ ωραία να σηκώσουν μια αυξημένη ποσότητα εργασίας (πχ. ημερήσια και νυχτερινή βάρδια). *Ceteris paribus*, η μάζα και η αξία του προϊόντος θ' αυξάνει στην ίδια αναλογία με τη χρησιμοποιούμενη εργασία.

Στη *γεωργία* μια μεγαλύτερη ποσότητα εργασίας που παρέχει ο ίδιος αριθμός εργατών, αυξάνει τη γονιμότητα του εδάφους, χωρίς ν' απαιτεί πρόσθετη προκαταβολή σε μέσα εργασίας {– η άμεση επενέργεια του ανθρώπου πάνω στη φύση μετατρέπεται σε άμεση πηγή αυξημένης συσσώρευσης, χωρίς τη μεσολάβηση πρόσθετου κεφαλαίου}.

Στην *καθαυτό βιομηχανία* κάθε πρόσθετο ξόδεμα εργασίας προϋποθέτει ένα αντίστοιχο ξόδεμα πρώτων υλών – και εδώ η βιομηχανία ωφελείται από την πρόσθετη ποσότητα προϊόντων από την εξορυκτική βιομηχανία και τη γεωργία χωρίς πρόσθετη δαπάνη κεφαλαίου. Δεν είναι όμως απαραίτητα και πρόσθετα μέσα εργασίας.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας στη συσσώρευση του κεφαλαίου είναι ο βαθμός παραγωγικότητας της κοινωνικής εργασίας.

↑ παραγωγικής δύναμης της εργασίας => ↑ μάζας των προϊόντων που εκφράζουν μια ορισμένη αξία, άρα και υπεραξία ενός δοσμένου μεγέθους.

↔ ή ακόμα και ↓ %u => ↑ μάζας του υπερπροϊόντος, εφόσον το ποσοστό αυτό πέφτει με βραδύτερο ρυθμό απ' ότι ανεβαίνει η παραγωγική δύναμη της εργασίας. Άρα, μπορεί η κατανάλωση του κεφ/τη να αυξάνει, χωρίς να ελαττώνεται το κονδύλι συσσώρευσης. {Το σχετικό μέγεθος του κονδυλίου συσσώρευσης μπορεί ακόμα και ν' αυξάνει σε βάρος του κονδυλίου κατανάλωσης, ενώ το φθηνάιμα των εμπορευμάτων βάζει στη διάθεση του κεφ/τη τα ίδια με προηγούμενα ή και περισσότερα μέσα κατανάλωσης. Χέρι-χέρι όμως με την αναπτυσσόμενη παραγωγικότητα της εργασίας πάει το φθηνάιμα του εργάτη, άρα και η αύξηση του % u, ακόμα και όταν ανεβαίνει ο πραγματικός μισθός εργασίας. Ποτέ ο μισθός δεν ανεβαίνει στην ίδια αναλογία που αυξάνει η παραγωγικότητα της εργασίας.} Το ίδιο λοιπόν σε αξία μεταβλητό κεφάλαιο βάζει σε κίνηση περισσότερη ΕΔ, επομένως και περισσότερη εργασία. Το ίδιο σε αξία σταθερό κεφάλαιο παρασταίνεται

με περισσότερα μέσα παραγωγής, δηλ. με περισσότερα μέσα εργασίας, υλικά εργασίας και βοηθητικές ύλες. Παρέχει επομένως περισσότερα στοιχεία και για την παραγωγή προϊόντων και για την παραγωγή αξίας, δηλ. περισσότερα στοιχεία που απορροφούν εργασία. Γι' αυτό το λόγο όταν μένει ίδια, ή ακόμα και όταν ελαττώνεται η αξία του πρόσθετου κεφαλαίου συντελείται επιταχυμένη συσσώρευση. {Η παραγωγή της υπεραξίας αυξάνει πιο γρήγορα από την αξία του πρόσθετου κεφαλαίου}.

Κάθε εισαγωγή βελτιωμένων μεθόδων (ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης της εργασίας) επηρεάζει σχεδόν ταυτόχρονα και το πρόσθετο κεφάλαιο και το κεφάλαιο που βρίσκεται κιάλας σε λειτουργία. {Η πρόοδος της χημείας μας διδάσκει ταυτόχρονα πως μπορούν να ξαναμπαίνουν στον κύκλο του προτσές αναπαραγωγής τα απορρίμματα του προτσές παραγωγής και κατανάλωσης και δημιουργεί έτσι καινούρια κεφαλαιακή ύλη χωρίς προηγούμενη δαπάνη κεφαλαίου.} Η επιστήμη και η τεχνική προικίζουν το λειτουργούν κεφάλαιο με μια δύναμη επέκτασης, ανεξάρτητη από το δοσμένο μέγεθός του. Η δύναμη αυτή επηρεάζει και το μέρος του αρχικού κεφαλαίου που έχει μπει στο στάδιο της ανανέωσής του.

Η ανάπτυξη αυτή συνοδεύεται από μια μερική υποτίμηση του λειτουργούντος κεφαλαίου (ηθική φθορά). Εφόσον εξαιτίας του συναγωνισμού η υποτίμηση αυτή γίνεται αισθητή με οξύτητα, το κύριο βάρος πέφτει πάνω στον εργάτη, γιατί ο κεφ/της προσπαθεί ν' αποζημιωθεί εντείνοντας την εκμετάλλευσή του.

Αν και η ίδια ποσότητα εργασίας προσθέτει πάντα στα προϊόντα της μόνο το ίδιο ποσό νέας αξίας, με την αναπτυσσόμενη παραγωγική δύναμη της εργασίας αυξάνει και η παλιά κεφαλαιακή αξία που μεταβιβάζει ταυτόχρονα σ' αυτά.

Αυτή η φυσική δύναμη της εργασίας (να διατηρεί διαρκώς αυξανόμενη παλιά αξία, παράγοντας νέα) εμφανίζεται σαν δύναμη αυτοσυντήρησης του κεφαλαίου που προσαρτά την εργασία. Ομοίως, οι κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας εμφανίζονται σαν ιδιότητες του κεφαλαίου. Η διαρκής ιδιοποίηση της υπερεργασίας από τον κεφ/τη εμφανίζεται σαν διαρκής αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου. Όλες οι δυνάμεις της εργασίας προβάλλονται σαν δυνάμεις του κεφαλαίου, όπως όλες οι αξιακές μορφές του εμπορεύματος προβάλλονται σαν μορφές του χρήματος. Υ₆₀: πολύ χρήσιμη παρουσίαση και πολεμική θέσεων και παρανοήσεων του Ρικάρντο και του Σαίη.

629/1: επιχείρημα για την αύξηση της ΤΣΚ και της ΟΣΚ (Με την αύξηση του κεφαλαίου μεγαλώνει η διαφορά ανάμεσα στο χρησιμοποιούμενο και στο καταναλωμένο κεφάλαιο.)

Η διαρκώς αυξανόμενη βαρύτητα της παρωχημένης εργασίας που συμμετέχει στο ζωντανό προτσές της εργασίας με τη μορφή των μέσων παραγωγής και που αποτελεί παρωχημένη και απλήρωτη εργασία του εργάτη, δεν αποδίδεται στον ίδιο τον εργάτη, αλλά στην αποξενωμένη απ' αυτόν μορφή της, στη μορφή της σαν κεφάλαιο.

Όσο περισσότερο αυξάνει το κεφάλαιο χάρη στην προοδευτική συσσώρευση, τόσο αυξάνει και το ποσό της αξίας που χωρίζεται σε κονδύλι κατανάλωσης και σε κονδύλι συσσώρευσης. Ο κεφ/της μπορεί γι' αυτό το λόγο να ζει πιο πλούσια και ταυτόχρονα ν' «απαρνιέται» περισσότερα.

Το κεφάλαιο δεν είναι πάγιο μέγεθος, αλλά ένα ελαστικό μέρος του κοινωνικού πλούτου που αλλάζει συνεχώς ανάλογα με το χωρισμό της υπεραξίας σε εισόδημα και σε πρόσθετο κεφάλαιο. Η ΕΔ, η επιστήμη και η γη – από οικονομική άποψη, όλα τα αντικείμενα εργασίας που υπάρχουν στη φύση χωρίς τη συμβολή του ανθρώπου – που προσαρτά το κεφάλαιο, αποτελούν ελαστικές δυνάμεις του κεφαλαίου που μέσα σε ορισμένα όρια του επιτρέπουν ένα πεδίο δράσης ανεξάρτητο από το μέγεθός του (με δοσμένο το μέγεθος του λειτουργούντος κεφαλαίου). Αφήσαμε κατά μέρος όλους τους όρους του προτσές κυκλοφορίας, χάρη στους οποίους η ίδια μάζα κεφαλαίου αποχτάει πολύ διαφορετικούς βαθμούς δραστηριότητας. Δεν πήραμε υπόψη κανένα ορθολογιστικότερο συνδυασμό μέσων παραγωγής και ΕΔ επειδή η κεφαλαιοκρατική παραγωγή είναι μια μορφή κοινωνικού προτσές παραγωγής που διαμορφώθηκε τελείως αυθόρμητα.

5. ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ ΚΟΝΔΥΛΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κλασική Π.Ο. αντιλαμβανόταν το κοινωνικό κεφάλαιο σαν πάγιο μέγεθος με πάγιο βαθμό δραστηριότητας. (Μπένθαμ, ο οποίος χρεώνεται και τη στερέωση της πρόληψης αυτής σαν δόγμα, αλλά και Μάλθους, Μακ Κούλοκ, Τζειμς Μιλλ) {Υ₆₃ κάποια γενικά σαρκαστικά στοιχεία για τον Μπένθαμ}. Το δόγμα αυτό χρησιμοποιήθηκε για απολογητικούς σκοπούς κυρίως για να παρουσιάσουν σαν πάγιο μέγεθος το μεταβλητό κεφάλαιο. Δημιούργησαν έτσι το μύθο πως η μάζα των μέσων συντήρησης (η υλική ύπαρξη του μεταβλητού κεφαλαίου ή αλλιώς το κονδύλι εργασίας) είναι ένα ξεχωριστό μέρος του κοινωνικού πλούτου, καθορισμένο αυστηρά από τη φύση και αξεπέραστο. Η αναγκαία κάθε φορά μάζα αυτή μας δίνεται από το επίπεδο ανάπτυξης της τεχνολογίας. Όμως δεν μας δίνεται ούτε ο αριθμός των εργατών που απαιτείται για να ρευστοποιηθεί αυτή η μάζα εργασίας (εξαρτάται από το βαθμό εκμετάλλευσης της ατομικής ΕΔ), ούτε η τιμή αυτής της ΕΔ, αλλά μόνο τα κατώτατα όριά τους, που επιπλέον είναι πολύ ελαστικά.

Ακολουθεί ένας σχολιασμός για τον καθηγητή Φάουσετ που προσπαθεί να υποστηρίξει το παραπάνω δόγμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ: Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ

1. ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΕΔ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ ΜΕ ΑΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΤΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Σ' αυτό το κεφάλαιο πραγματευόμαστε την επίδραση που ασκεί η αύξηση του κεφαλαίου στις τύχες της ΕΤ. Ο σπουδαιότερος παράγοντας στην εξέταση αυτή είναι η σύνθεση του κεφαλαίου και οι αλλαγές που υφίσταται στην πορεία του προτσές της συσσώρευσης.

Η σύνθεση του κεφαλαίου από την πλευρά της αξίας καθορίζεται από την αναλογία που το κεφάλαιο χωρίζεται σε σταθερό κεφάλαιο (ή αξία των μέσων παραγωγής) και σε μεταβλητό κεφάλαιο (ή αξία της ΕΔ, συνολικό άθροισμα των μισθών της εργασίας). Αυτή ονομάζεται αξιακή σύνθεση του κεφαλαίου.

Η σύνθεση του κεφαλαίου από την υλική του πλευρά, έτσι όπως λειτουργεί στο προτσές της παραγωγής, καθορίζεται από την αναλογία που το κεφάλαιο χωρίζεται σε μέσα παραγωγής και σε ζωντανή ΕΔ (σχέση ανάμεσα στη μάζα των χρησιμοποιούμενων μέσων παραγωγής και στην απαιτούμενη για τη χρησιμοποίησή τους ποσότητα εργασίας). Αυτή ονομάζεται τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου.

Για να εκφράσει τη στενή σχέση των παραπάνω συνθέσεων, ο Μαρξ ονομάζει την αξιακή σύνθεση του κεφαλαίου, στο βαθμό που καθορίζεται από την τεχνική του σύνθεση και αντανακλά τις αλλαγές της: *οργανική σύνθεση του κεφαλαίου*. (Κάθε φορά που γίνεται λόγος απλώς για τη σύνθεση του κεφαλαίου, εννοούμε πάντα την οργανική του σύνθεση.)

Τα πολυάριθμα ατομικά κεφάλαια που είναι τοποθετημένα σε ένα ορισμένο κλάδο παραγωγής διαφέρουν στη σύνθεσή τους. Ο μ.ό. των ατομικών συνθέσεων τους μας δίνει τη σύνθεση του συνολικού κεφαλαίου αυτού του κλάδου. Τέλος, ο συνολικός μ.ό. των μέσων συνθέσεων όλων των κλάδων της παραγωγής μας δίνει τη σύνθεση του κοινωνικού κεφαλαίου μιας χώρας. Όσα ακολουθούν αναφέρονται σε αυτήν την σύνθεση (του κοινωνικού κεφαλαίου μιας χώρας).

Ένα μέρος της υπεραξίας που μετατρέπεται σε πρόσθετο κεφάλαιο πρέπει πάντα να ξαναμετατρέπεται σε μεταβλητό κεφάλαιο (ή σε πρόσθετο κονδύλι εργασίας). Με σταθερή τη σύνθεση του κεφαλαίου, η ζήτηση εργασίας και το κονδύλι συντήρησης των εργατών αυξάνουν ανάλογα με την αύξηση του κεφαλαίου και αυξάνουν τόσο πιο γρήγορα, όσο πιο γρήγορα αυξάνει το κεφάλαιο. [...] είναι δυνατόν οι ανάγκες συσσώρευσης του κεφαλαίου να υπερφαλαγγίσουν την αύξηση της ΕΔ ή του αριθμού των εργατών. Είναι

δυνατόν – και τελικά πρέπει να συμβαίνει αυτό, κάτω από προϋποθέσεις – η ζήτηση εργατών να υπερφαλαγγίσει την προσφορά τους και έτσι να ανέβουν οι μισθοί της εργασίας. [...] Επειδή κάθε καινούριο χρόνο απασχολούνται περισσότεροι εργάτες, πρέπει αργά ή γρήγορα να έρθει η στιγμή που οι ανάγκες της συσσώρευσης αρχίζουν ν' αυξάνουν πέρα από τη συνηθισμένη προσφορά εργασίας, η στιγμή λοιπόν που σημειώνεται αύξηση των μεροκάματων (15^{ος} αι. & πρώτο μισό 18^{ου} αι.). Όμως, όπως η απλή έτσι και η διευρυμένη αναπαραγωγή ή η συσσώρευση αναπαράγει, σε διευρυμένη κλίμακα, τη σχέση του κεφαλαίου: στον ένα πόλο περισσότερους ή μεγαλύτερους κεφ/τες, και στον άλλο περισσότερους μισθωτούς εργάτες. {Η αναπαραγωγή της ΕΔ, που υποχρεωτικά προσαρτάται αδιάκοπα σαν μέσο αξιοποίησης στο κεφάλαιο, που δεν μπορεί ν' απαλλαγεί από το κεφάλαιο και που την υποταγή της σ' αυτό την κρύβει απλώς το γεγονός ότι αλλάζουν οι ατομικοί κεφ/τες στους οποίους πουλιέται, αποτελεί στην πραγματικότητα στοιχείο της αναπαραγωγής του ίδιου του κεφαλαίου.} Ωστε, **συσσώρευση του κεφαλαίου θα πει αύξηση του προλεταριάτου.**

{Υ₇₀ με τη λέξη «προλετάριος» με την οικονομική έννοια πρέπει να εννοούμε αποκλειστικά το μισθωτό εργάτη που παράγει και αξιοποιεί «κεφάλαιο», και που πετιέται στο δρόμο μόλις γίνει περιττός για τις ανάγκες αξιοποίησης του κυρίου κεφαλαίου. Η Υ συνεχίζει με μια πολεμική στο Ρόσερ και τον «προλετάριο» του «των παρθένων δασών»}

Ακολουθεί η προσέγγιση του θέματος από την κλασική Π.Ο. (636/1 – 638) [...] ο μηχανισμός του ίδιου του προτσές της συσσώρευσης, αυξάνοντας το κεφάλαιο αυξάνει μαζί και τη μάζα των [...] μισθωτών εργατών. {Υ₇₃ με αφορμή μια θέση του Ήντεν μια θέση για τους θεσμούς και τους νόμους}. Να σημειωθεί εδώ η απίστευτη Υ₇₅ όπου αναπτύσσεται με πλήρες κουτσομπολιό μια διαμάχη γύρω από την «πληθυσμιακή αρχή».

Με την υπόθεση ότι δεν αλλάζει η σύνθεση του κεφαλαίου η σχέση εξάρτησης των εργατών από το κεφάλαιο γίνεται μόνο πιο εκτατική – και όχι πιο εντατική. Η σφαίρα εκμετάλλευσης του κεφαλαίου επεκτείνεται όσο αυξάνει το δικό του μέγεθος και ο αριθμός των υπηκόων του. Έτσι οι εργάτες μπορεί να βελτιώσουν τη θέση τους, χωρίς όμως να καταργούν καθόλου τη σχέση εξάρτησης. {Η αύξηση της τιμής της εργασίας εξαιτίας της συσσώρευσης του κεφαλαίου σημαίνει στην πραγματικότητα μόνο πως το μέγεθος και το βάρος της χρυσής αλυσίδας, που ο ίδιος ο μισθωτός εργάτης έχει κιόλας σφυρηλατήσει για τον εαυτό του επιτρέπουν ένα χαλαρότερο σφίξιμό της.}

Ειδοποιός διαφορά της κεφ/κής παραγωγής: η ΕΔ δεν αγοράζεται εδώ για να ικανοποιήσει με την υπηρεσία της ή με το προϊόν της τις προσωπικές ανάγκες του αγοραστή. Σκοπός του αγοραστή είναι η αξιοποίηση του κεφαλαίου του [...] που

πραγματοποιείται με την πώληση των εμπορευμάτων. [...] Επομένως, οι όροι πώλησης της ΕΔ, αδιάφορο αν είναι περισσότερο ή λιγότερο ευνοϊκοί, περικλείουν την ανάγκη του διαρκούς ξαναπουλήματός της και τη διαρκώς διευρυνόμενη αναπαραγωγή του πλούτου σαν κεφάλαιο. [...] η αύξησή του (του μισθού) σημαίνει στην καλύτερη περίπτωση, μόνο μια ποσοτική ελάττωση της απλήρωτης εργασίας. *Η ελάττωση αυτή δεν μπορεί ποτέ να συνεχιστεί ως το σημείο που θ' απειλούσε το ίδιο το σύστημα.* Μια αύξηση της τιμής της εργασίας που πηγάζει από τη συσσώρευση του κεφαλαίου προϋποθέτει ένα από τα παρακάτω δύο ενδεχόμενα:

- Είτε εξακολουθεί ν' ανεβαίνει η τιμή της εργασίας, επειδή η αύξησή της δε διαταράζει την πρόοδο της συσσώρευσης. Μια μείωση της απλήρωτης εργασίας δεν εμποδίζει καθόλου την επέκταση της κυριαρχίας του κεφαλαίου.
- Είτε ατονεί η συσσώρευση εξαιτίας της αυξανόμενης τιμής της εργασίας. Η συσσώρευση μειώνεται. Μαζί με τη μείωσή της εξαφανίζεται και η αιτία της μείωσής της. Ο ίδιος ο μηχανισμός του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής παραμερίζει τα εμπόδια που δημιουργεί παροδικά. Η τιμή της εργασίας ξαναπέφτει σ' ένα επίπεδο που ανταποκρίνεται στις ανάγκες αξιοποίησης του κεφαλαίου (πάνω ή κάτω από το επίπεδο που βρισκόταν πριν, δεν έχει σημασία).

Συνεπώς, (και για να εξηγήσουμε την αύξηση της τιμής της εργασίας):

Στην πρώτη περίπτωση δε γίνεται το κεφάλαιο περίσσιο επειδή μειώνεται απόλυτα ή σχετικά η αύξηση της ΕΔ ή του εργατικού πληθυσμού. *Αντίστροφα, η αύξηση του κεφαλαίου είναι που κάνει ανεπαρκή της εκμεταλλεύσιμη ΕΔ.*

Στη δεύτερη περίπτωση δε γίνεται το κεφάλαιο ανεπαρκές επειδή μεγαλώνει απόλυτα ή σχετικά η αύξηση της ΕΔ ή του εργατικού πληθυσμού. *Αντίστροφα, η μείωση του κεφαλαίου είναι που κάνει περίσσια την εκμεταλλεύσιμη ΕΔ ή πιο σωστά την τιμή της.*

Το μέγεθος της συσσώρευσης είναι η ανεξάρτητη μεταβλητή και το μέγεθος του μισθού η εξαρτημένη και όχι αντίστροφα.

Ακολουθεί το πώς αντανakλώνται αυτές οι απόλυτες κινήσεις στη συσσώρευση του κεφαλαίου: 642/0/μέση-τέλος. Παραγνωρίσεις από την Ποσοτική Σχολή.

Η σχέση ανάμεσα στο κεφάλαιο, τη συσσώρευση και το επίπεδο των μισθών δεν είναι παρά η σχέση ανάμεσα στην απλήρωτη εργασία που έχει μετατραπεί σε κεφάλαιο και στην πρόσθετη εργασία που απαιτείται για την κίνηση του πρόσθετου κεφαλαίου. Σε

τελευταία ανάλυση μάλλον πρόκειται μόνο για τη σχέση ανάμεσα στην απλήρωτη και στην πληρωμένη εργασία του ίδιου εργατικού πληθυσμού.

Αν αυξάνει αρκετά γρήγορα η μάζα της απλήρωτης εργασίας, ώστε να μπορεί να μετατρέπεται σε κεφάλαιο με μια έκτακτη προσθήκη πληρωμένης εργασίας, τότε αυξάνει ο μισθός και, *ceteris paribus*, μειώνεται αναλογικά η απλήρωτη εργασία. Μόλις όμως η μείωση αυτή αγγίξει το σημείο που η υπερεργασία δεν προσφέρεται σε κανονική ποσότητα, εκδηλώνεται μια αντίδραση: κεφαλαιοποιείται ένα μικρότερο μέρος του εισοδήματος, η συσσώρευση χωλαίνει και η ανοδική κίνηση των μισθών δέχεται ένα αντιχτύπημα. Η άνοδος λοιπόν της τιμής της εργασίας κρατιέται μέσα σε όρια, που όχι μόνο αφήνουν άθικτη τη βάση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, αλλά εξασφαλίζουν και την αναπαραγωγή του σε αναπτυσσόμενη κλίμακα.

Έτσι ο νόμος της κεφ/κής συσσώρευσης εκφράζει στην πραγματικότητα μόνο ότι η φύση της κεφ/κής συσσώρευσης αποκλείει κάθε ελάττωση του βαθμού εκμετάλλευσης της εργασίας ή κάθε αύξηση της τιμής της εργασίας που θα μπορούσε ν' απειλήσει σοβαρά τη διαρκή αναπαραγωγή της σχέσης του κεφαλαίου και την αναπαραγωγή της σε διαρκώς διευρυνόμενη κλίμακα. Και δεν μπορούσε να' ναι διαφορετικά τα πράγματα σ' έναν τρόπο παραγωγής, όπου ο εργάτης υπάρχει για τις ανάγκες αξιοποίησης υπαρχουσών αξιών, αντί, αντίθετα, ο υλικός πλούτος να υπάρχει για τις ανάγκες ανάπτυξης του εργάτη. Όπως στη θρησκεία ο άνθρωπος κυριαρχείται από το δημιούργημα του κεφαλιού του, έτσι στην κεφ/κή παραγωγή κυριαρχείται από το δημιούργημα του χεριού του. {Υ_{77α} ένα ερώτημα από τον Τύνεν}

2. ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ ΠΟΥ ΤΗ ΣΥΝΟΔΕΥΕΙ.

Μια αύξηση των μισθών λοιπόν προκαλείται αποκλειστικά από τη συνεχιζόμενη αύξηση της συσσώρευσης και το βαθμό ταχύτητας της αύξησής της. Εξετάζουμε εδώ αυτό το προτσές με μεταβολή στην ΤΣΚ.

Όταν υπάρχουν πια οι γενικές βάσεις του κεφ/κού τρόπου παραγωγής, στην πορεία της συσσώρευσης παρουσιάζεται πάντα ένα σημείο, όπου *η ανάπτυξη της παραγωγικότητας της κοινωνικής εργασίας γίνεται ο πιο ισχυρός μοχλός της συσσώρευσης.*

{Ξανά ο ορισμός του κοινωνικού βαθμού παραγωγικότητας της εργασίας, 644/2.} Η μάζα των μέσων παραγωγής αυξάνει μαζί με την άνοδο της παραγωγικότητας. Αυτά τα μέσα παίζουν εδώ διπλό ρόλο. Η αύξηση των μεν είναι συνέπεια, ενώ των δε όρος της αυξανόμενης παραγωγικότητας της εργασίας. Ακολουθεί πχ. Ανεξάρτητα όμως από το αν αποτελούν όρο ή συνέπεια, *οι αυξανόμενες διαστάσεις των μέσων παραγωγής σε σύγκριση με την ΕΔ που ενώνεται μ' αυτά εκφράζουν την αυξανόμενη παραγωγικότητα της εργασίας.* {Αλλιώς, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας φανερώνεται στην ελάττωση της μάζας της εργασίας σχετικά με τη μάζα των μέσων παραγωγής που κινεί.} Σ' αυτό το σημείο υπάρχει μια παρεμβολή από τη γαλλική έκδοση του 1873, όπου παρατίθεται ένα πχ της ιστορίας όλων των ανακαλύψεων και εφευρέσεων που εμφανίζονται σαν συνακόλουθο της συσσώρευσης. {Καθώς προχωρεί η συσσώρευση δεν έχουμε μόνο ποσοτική αύξηση των διαφόρων υλικών στοιχείων του κεφαλαίου, αλλά και ποιοτικές αλλαγές, με βαθμιαίες αλλαγές στην ΤΣΚ. [...] Στο μέτρο που η αύξηση του κεφαλαίου κάνει πιο παραγωγική την εργασία, μειώνει τη ζήτηση εργασίας σε σχέση με το μέγεθός του.}

Η αλλαγή στην ΤΣΚ αντικαθρεφτίζεται στην ΑΣΚ. Αυτό επιβεβαιώνεται σε κάθε βήμα με τη συγκριτική ανάλυση των τιμών των εμπορευμάτων (είτε συγκρίνουμε διάφορες οικονομικές εποχές του ίδιου έθνους, είτε διάφορα έθνη της ίδιας εποχής). Το σταθερό μέρος του κεφαλαίου είναι ευθέως ανάλογο προς την πρόοδο της συσσώρευσης. Το μεταβλητό μέρος του κεφαλαίου είναι αντιστρόφως ανάλογο προς την πρόοδο της συσσώρευσης.

Η αλλαγμένη ΑΣΚ δείχνει ωστόσο μόνο κατά προσέγγιση την αλλαγή στην ΤΣΚ. Η αιτία αυτού του φαινομένου βρίσκεται απλά στο ότι όταν αυξάνει η παραγωγικότητα της εργασίας δεν αυξάνει μόνο ο όγκος των μέσων παραγωγής που καταναλώνει, μα πέφτει και η αξία τους σε σύγκριση με τον όγκο τους. {Γι' αυτό, *η αύξηση της διαφοράς* ανάμεσα

στο σταθερό και το μεταβλητό κεφάλαιο είναι *πολύ μικρότερη* από την *αύξηση της διαφοράς* ανάμεσα στη μάζα των μέσων παραγωγής – στα οποία μετατρέπεται το σταθερό κεφάλαιο – και στη μάζα της ΕΔ – στην οποία μετατρέπεται το μεταβλητό κεφάλαιο. Αλλιώς, η πρώτη διαφορά αυξάνει όταν αυξάνει η δεύτερη αλλά σε μικρότερο βαθμό.}

Άλλωστε, μείωση του *σχετικού* μεγέθους του μεταβλητού μέρους του κεφαλαίου, δε σημαίνει καθόλου πως αποκλείεται η αύξηση του *απόλυτου* μεγέθους του. Ίσα – ίσα.

Για τη συνεργασία, σαν όρος για την οργάνωση του καταμερισμού και του συνδυασμού της εργασίας κλπ. Προϋπόθεση του ειδικά κεφ/κού τρόπου παραγωγής είναι μια κάποια συσσώρευση κεφαλαίου στα χέρια ατομικών εμπορευματοπαραγωγών. Μπορούμε να την ονομάσουμε **πρωταρχική συσσώρευση**, επειδή δεν είναι ιστορικό αποτέλεσμα, αλλά ιστορική βάση της ειδικά κεφ/κής παραγωγής. Όλες οι μέθοδοι για το ανέβασμα της κοινωνικής παραγωγικής δύναμης της εργασίας, που αναφύονται πάνω σ' αυτή τη βάση, είναι ταυτόχρονα μέθοδοι αύξησης της παραγωγής υπεραξίας ή υπερπροϊόντος, που με τη σειρά του αποτελεί το δημιουργό στοιχείο της συσσώρευσης. *Με τη συσσώρευση του κεφαλαίου αναπτύσσεται ο ειδικά κεφ/κός τρόπος παραγωγής και με τον ειδικά κεφ/κό τρόπο παραγωγής αναπτύσσεται η συσσώρευση του κεφαλαίου. Οι δύο αυτοί οικονομικοί παράγοντες προκαλούν την αλλαγή εκείνη στην ΤΣΚ με την οποία το μεταβλητό συστατικό γίνεται όλο και πιο μικρό σε σχέση με το σταθερό.*

Κάθε ατομικό κεφάλαιο αποτελεί μια μεγαλύτερη ή μικρότερη **συγκέντρωση μέσων παραγωγής** με αντίστοιχη εξουσία πάνω σε μια μεγαλύτερη ή μικρότερη στρατιά εργατών. [...] όταν αυξάνει η συσσώρευση, αυξάνει λίγο πολύ και ο αριθμός των κεφαλαιοκρατών (μοίρασμα της περιουσίας ανάμεσα στα μέλη των οικογενειών των κεφ/των). Δύο σημεία χαρακτηρίζουν αυτό το είδος της συγκέντρωσης που στηρίζεται άμεσα στη συσσώρευση ή μάλλον που είναι ταυτόσημη με αυτήν: Πρώτον: η αυξανόμενη συγκέντρωση των μέσων παραγωγής της κοινωνίας στα χέρια ατομικών κεφ/των περιορίζεται από το βαθμό αύξησης του κοινωνικού πλούτου. Δεύτερον: το μέρος του κοινωνικού κεφαλαίου, που είναι τοποθετημένο σε κάθε ξεχωριστή σφαίρα παραγωγής μοιράζεται ανάμεσα σε πολλούς κεφ/τες, που βρίσκονται αντιμέτωποι ο ένας στον άλλο σαν ανεξάρτητοι και *συναγωνιζόμενοι* εμπορευματοπαραγωγοί. [...] Γι' αυτό, αν από τη μια μεριά η συσσώρευση παρουσιάζεται σαν αυξανόμενη συγκέντρωση των μέσων παραγωγής και της εξουσίας πάνω στην εργασία, από την άλλη παρουσιάζεται σαν αμοιβαία απώθηση πολλών ατομικών κεφαλαίων.

Ενάντια σ' αυτό το κατακομμάτισμα του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου σε πολλά ατομικά κεφάλαια δρα η έλξη τους. *Είναι συγκέντρωση σχηματισμένων πια*

κεφαλαίων, κατάργηση της ατομικής τους αυτοτέλειας, απαλλοτρίωση ενός κεφ/τη από άλλον, μετατροπή πολλών μικρών κεφαλαίων σε λίγα μεγάλα. Το προτσές αυτό δεν περιορίζεται από την απόλυτη αύξηση του κοινωνικού πλούτου*. Αυτή είναι η καθαυτό **συγκεντροποίηση**.

Εν συντομία: η πάλη του *συναγωνισμού* διεξάγεται με το φτήναιμα των εμπορευμάτων. Η φτήνια των εμπορευμάτων εξαρτάται από την παραγωγικότητα της εργασίας, και αυτή από την κλίμακα της παραγωγής. Ακόμα, με την ανάπτυξη του κεφ/κού τρόπου παραγωγής αυξάνει το ελάχιστο μέγεθος ατομικού κεφαλαίου, που απαιτείται για να διεξαχθεί κάτω από κανονικούς όρους μια επιχ/ση. [...] σχηματίζεται μια τελείως καινούρια δύναμη, το πιστωτικό σύστημα [...] το οποίο τελικά μετατρέπεται σε ένα τεράστιο κοινωνικό μηχανισμό για τη συγκεντροποίηση των κεφαλαίων.

*Η σχετική έκταση και ένταση της συγκεντροποιητικής κίνησης καθορίζεται ως ένα βαθμό από το μέγεθος του κεφαλαιοκρατικού πλούτου που έχει κιάλας επιτευχθεί και από την υπεροχή του οικονομικού συστήματος. Παρόλα αυτά η πρόοδος της συγκεντροποίησης δεν εξαρτάται καθόλου από τη θετική ποσοτική αύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου. Αυτό ξεχωρίζει ειδικά τη συγκεντροποίηση από τη συγκέντρωση. Η συγκεντροποίηση μπορεί να επέλθει με μια απλή διαφορετική κατανομή των κεφαλαίων που υπάρχουν πια, με μια απλή αλλαγή της ποσοτικής διάταξης των συστατικών μερών του κοινωνικού κεφαλαίου. Σ' ένα κλάδο θα έφτανε τα έσχατα όριά της αν όλα τα κεφάλαια συγχωνεύονταν σε ένα μοναδικό κεφάλαιο {Υ_{77β} αγγλικά και αμερικάνικα τραστ}.

Επέκταση της κλίμακας των επιχειρήσεων για τους βιομηχάνους κεφ/τες: αυτό είναι το οικονομικό αποτέλεσμα. Η ανάπτυξη των διαστάσεων των βιομηχανικών ιδρυμάτων αποτελεί παντού την αφετηρία για την προοδευτική μετατροπή κομματιασμένων και ρουτινιασμένων προτσές παραγωγής σε κοινωνικά συνδυασμένα και επιστημονικά διευθυνόμενα.

Η συσσώρευση είναι μια πολύ αργή διαδικασία σε σύγκριση με την συγκεντροποίηση. Πχ στους σιδηροδρόμους. Η συγκεντροποίηση πλαταίνει και επιταχύνει ταυτόχρονα τις ανατροπές εκείνες στην ΤΣΚ, που αυξάνουν το σταθερό μέρος του κεφαλαίου σε βάρος του μεταβλητού και μειώνουν έτσι τη σχετική ζήτηση εργασίας.

Όταν γίνεται λόγος για πρόοδο της κοινωνικής συσσώρευσης, υπονοούνται σιωπηρά και τα αποτελέσματα της συγκεντροποίησης.

Η απόλυτη μείωση της ζήτησης εργασίας, που πηγάζει αναγκαστικά από την αλλαγή στην ΤΣΚ, θα είναι τόσο πιο μεγάλη, όσο περισσότερο τα κεφάλαια που διατρέχουν

αυτό το προτσές ανανέωσης έχουν κιόλας σωρευτεί κατά μάζες χάρη στη συγκεντροποιητική κίνηση.

*Επομένως, το πρόσθετο κεφάλαιο που σχηματίζεται στην πορεία της συσσώρευσης, από τη μια μεριά **προσελκύει** ανάλογα με το μέγεθός του **ολοένα λιγότερους** εργάτες. Από την άλλη, το παλιό κεφάλαιο που αναπαράγεται περιοδικά ,με νέα σύνθεση, **απωθεί ολοένα και περισσότερους** από τους εργάτες που απασχολεί.*

3. ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΝΟΣ ΣΧΕΤΙΚΟΥ ΥΠΕΡΠΛΗΘΥΣΜΟΥ Ή ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΕΦΕΔΡΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Η συσσώρευση του κεφαλαίου, που αρχικά εμφανίστηκε σαν ποσοτική του διεύρυνση, συντελείται μέσα σε διαρκή ποιοτική αλλαγή της σύνθεσής του, σε αδιάκοπη αύξηση του σταθερού του συστατικού σε βάρος του μεταβλητού.

Η κεφ/κή συσσώρευση παράγει διαρκώς – σε σχέση με την ένταση και την έκτασή της – ένα σχετικό, περίσσιο, άρα περιττό ή πρόσθετο εργατικό πληθυσμό. Σχετικό, δηλ. για τις μέσες ανάγκες αξιοποίησης του κεφαλαίου. {652/1-653/0} Το προτσές έχει σχηματικά ως εξής: η ΟΣΚ προχωρεί με πιο γρήγορο ρυθμό από την απλή συσσώρευση λόγω της συγκεντροποίησης και της τεχνικής ανατροπής του αρχικού κεφαλαίου – που συνοδεύει την τεχνική ανατροπή του πρόσθετου. Καθώς αυξάνει το συνολικό κεφάλαιο: Η σχέση σταθερού προς μεταβλητό μέρος του κεφαλαίου αυξάνει με γεωμετρική – επιταχυνόμενη – πρόοδο. Η ζήτηση εργασίας, που εξαρτάται από το μεταβλητό κεφάλαιο, πέφτει με επιταχυνόμενη πρόοδο. Το μεταβλητό κεφάλαιο αυξάνει σε διαρκώς φθίνουσα αναλογία. Γίνονται πιο απότομες οι ανάπαυλες, όπου η συσσώρευση δρα σαν απλή διεύρυνση της παραγωγής πάνω σε δοσμένη τεχνική βάση. Αυτή η σχετική μείωση του μεταβλητού κεφαλαίου εμφανίζεται αντίστροφα σαν διαρκώς πιο γρήγορη απόλυτη αύξηση του εργατικού πληθυσμού από την αύξηση του μεταβλητού κεφαλαίου ή των μέσων απασχόλησης του εργατικού πληθυσμού.

Πώς επιδρά η συσσώρευση στις διάφορες σφαίρες παραγωγής ως προς τον εργατικό πληθυσμό; Σε όλες τις σφαίρες η αύξηση του μεταβλητού μέρους του κεφαλαίου, άρα και των απασχολούμενων εργατών συνδέεται πάντα με σφοδρές διακυμάνσεις και με τη δημιουργία **παροδικού υπερπληθυσμού** {αδιάφορο αν η δημιουργία του παίρνει την πιο χτυπητή μορφή της απώθησης των ήδη απασχολούμενων εργατών – απολύσεις, ή την περισσότερο αφανή μορφή της δυσχερούς απορρόφησης του πρόσθετου εργατικού πληθυσμού από τα συνηθισμένα αποχετευτικά κανάλια του}.

Το φαινόμενο βαίνει διογκούμενο, όσο αναπτύσσεται η κεφ/κή παραγωγή: μια μεγαλύτερη προσέλκυση των εργατών από το κεφάλαιο συνδέεται με μια μεγαλύτερη απώθησή τους. *Επομένως ο εργατικός πληθυσμός, παράγοντας ο ίδιος τη συσσώρευση του κεφαλαίου, παράγει ταυτόχρονα σε αυξανόμενη έκταση τα μέσα που τον κάνουν σχετικά υπεράριθμο.* {Πρόκειται για ένα νόμο κίνησης του πληθυσμού, χαρακτηριστικό για τον κεφ/κό τρόπο παραγωγής, όπως πραγματικά κάθε ιδιαίτερος ιστορικός τρόπος παραγωγής έχει τους δικούς του ιδιαίτερους νόμους κίνησης του πληθυσμού που έχουν ιστορική ισχύ. Ένας αφηρημένος νόμος του πληθυσμού υπάρχει μόνο για τα φυτά και τα

ζώα, κι αυτό εφόσον ο άνθρωπος δεν επεμβαίνει ιστορικά.} {Υ₇₉ μερικοί αστοί οικονομολόγοι για το ζήτημα}

*Ο εργατικός υπερπληθυσμός είναι από τη μια αναγκαίο προϊόν της συσσώρευσης – ή της ανάπτυξης του πλούτου πάνω σε κεφ/κή βάση. Από την άλλη γίνεται με τη σειρά του μοχλός της κεφ/κής συσσώρευσης, ή κι ακόμα όρος ύπαρξης του κεφ/κού τρόπου παραγωγής. Αποτελεί ένα διαθέσιμο **βιομηχανικό εφεδρικό στρατό**, που ανήκει στο κεφάλαιο τόσο απόλυτα, σαν να τον είχε φτιάξει με δικά του έξοδα. Δημιουργεί για τις εναλλασσόμενες ανάγκες αξιοποίησής του το πάντα έτοιμο εκμεταλλεύσιμο ανθρώπινο υλικό, ανεξάρτητα από τα όρια της πραγματικής αύξησης του πληθυσμού. Με την επιταχυνόμενη προόδου ανάπτυξή του, το κεφάλαιο απαιτεί στα αποφασιστικά σημεία να μπορούν να ρίχνουν ξαφνικά και χωρίς περιορισμό της παραγωγής σε άλλες σφαίρες, μεγάλες μάζες ανθρώπων. Ο υπερπληθυσμός προσφέρει αυτές τις μάζες.*

Η χαρακτηριστική πορεία ζωής της σύγχρονης βιομηχανίας, που έχει τη μορφή ενός διακοπτόμενου από μικρότερες διακυμάνσεις δεκάχρονου κύκλου περιόδων μέσης ζωογόνησης, παραγωγής με μεγάλη ένταση, κρίσης και στασιμότητας, στηρίζεται στο διαρκή σχηματισμό του βιομηχανικού εφεδρικού στρατού ή του υπερπληθυσμού, στη μεγαλύτερη ή μικρότερη απορρόφηση του και στο μεγαλύτερο ή μικρότερο ξανασχηματισμό του. Με τη σειρά τους, οι εναλλαγές του βιομηχανικού κύκλου αυξάνουν τον υπερπληθυσμό και γίνονται ένας από τους πιο δραστικούς παράγοντες αναπαραγωγής του.

Αυτή η ιδιόμορφη πορεία της σύγχρονης βιομηχανίας δεν τη συναντάμε σε καμιά προηγούμενη εποχή της ανθρωπότητας, αλλά ούτε και στην παιδική περίοδο της κεφ/κής παραγωγής. Η απότομη και σπασμωδική διαστολή της κλίμακας της παραγωγής είναι η προϋπόθεση της απότομης συστολής της. η δεύτερη με τη σειρά της προκαλεί την πρώτη, η πρώτη όμως είναι αδύνατη χωρίς αύξηση του αριθμού των εργατών, ανεξάρτητη από την απόλυτη αύξηση του πληθυσμού. Η όλη μορφή κίνησης της σύγχρονης βιομηχανίας προκύπτει από τη διαρκή μετατροπή ενός μέρους του εργατικού πληθυσμού σε μη απασχολούμενα ή **μισοαπασχολούμενα** χέρια. Τα αποτελέσματα γίνονται με τη σειρά τους αίτια και οι εναλλασσόμενες φάσεις του όλου προτσές, που αναπαράγει διαρκώς τους δικούς του όρους, αποχτούν τη μορφή της περιοδικότητας. {Οι επαναλαμβανόμενοι κύκλοι που πάντα καταλήγουν σε μια γενική κρίση χρονολογούνται από την εποχή που η μηχανική βιομηχανία ρίζωσε βαθιά. Ως τώρα η διάρκεια των κύκλων είναι 10χρονη ή 11χρονη αλλά, από τους νόμους της κεφ/κής παραγωγής πρέπει να συμπεράνουμε ότι είναι μεταβλητός και ότι η διάρκεια των κύκλων θα περιορίζεται βαθμιαία. Σελ. 895}

Αποσπάσματα της Π.Ο. αρκετά αποκαλυπτικά κι ενδιαφέροντα {656/1-658/0}.

Στην κεφ/κή παραγωγή δεν αρκεί καθόλου η ποσότητα της διαθέσιμης ΕΔ που προσφέρει η φυσική αύξηση του πληθυσμού.

Τίθεται το ζήτημα εντατικότητας της εργασίας. Κάθε κεφ/της έχει απόλυτο συμφέρον να στίβει μια ορισμένη ποσότητα εργασίας από ένα μικρότερο παρά από ένα μεγαλύτερο αριθμό εργατών, γιατί τα έξοδα σε σταθερό κεφάλαιο αυξάνουν, στην πρώτη περίπτωση, πολύ πιο αργά. Αυτό το κίνητρο γίνεται πιο ισχυρό όσο μεγαλύτερη είναι η κλίμακα της παραγωγής και όσο προχωράει η συσσώρευση του κεφαλαίου.

Θυμίζουμε ακόμα την εκτόπιση προοδευτικά των πιο επιδέξιων εργατών από λιγότερο επιδέξιους, των ώριμων από ανώριμους, των ανδρών από γυναίκες, των ενήλικων από παιδιά.

Από τη μια μεριά, ένα **μεγαλύτερο** μεταβλητό κεφάλαιο κινητοποιεί **περισσότερη** εργασία, **χωρίς** να στρατολογεί **περισσότερους** εργάτες. Από την άλλη, μεταβλητό κεφάλαιο του **ίδιου** μεγέθους κινητοποιεί **περισσότερη** εργασία με την **ίδια** μάζα ΕΔ. Τέλος, εκτοπίζοντας ανώτερες ΕΔ, κινητοποιεί κατώτερες ΕΔ.

Το κεφάλαιο αυξάνει πιο γρήγορα την προσφορά εργασίας απ' ό τι τη ζήτηση εργατών από μέρους του. Η υπερβολική εργασία του απασχολημένου μέρους της ΕΤ πληθαίνει τις γραμμές της εφεδρείας της, ενώ αντίθετα, η αυξημένη πίεση που ασκεί η εφεδρεία, τους υποχρεώνει να εργάζονται υπερβολικά και να υποτάσσονται στις προσταγές του κεφαλαίου. {Η καταδίκη ενός μέρους της ΕΤ σε αναγκαστική αργία εξαιτίας της υπερβολικής εργασίας του άλλου μέρους και αντίστροφα} μετατρέπεται σε μέσο πλουτισμού του ξεχωριστού κεφ/τη και επιταχύνει τη δημιουργία του βιομηχανικού εφεδρικού στρατού σε κλίμακα που ν' ανταποκρίνεται στην πρόοδο της κοινωνικής συσσώρευσης. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται με ένα ιστορικό πχ στην Υ₈₃.

Σε χοντρές γραμμές, οι γενικές κινήσεις του μισθού της εργασίας ρυθμίζονται αποκλειστικά από τη διαστολή και τη συστολή του εφεδρικού βιομηχανικού στρατού που αντιστοιχούν στην εναλλαγή των περιόδων του βιομηχανικού κύκλου. Επομένως δεν καθορίζονται από την κίνηση του απόλυτου αριθμού του εργατικού πληθυσμού, *αλλά από την εναλλασσόμενη σχέση, στην οποία η ΕΤ χωρίζεται σε ενεργό και εφεδρικό στρατό.*

Ακολουθεί το δόγμα της Π.Ο. (η μεταβολή του πληθυσμού είναι συνάρτηση του μισθού): πριν μπορέσει, εξαιτίας της αύξησης των μισθών να επέλθει κάποια θετική αύξηση του πραγματικά ικανού για εργασία πληθυσμού, θα είχε περάσει εκατό φορές η προθεσμία, μέσα στην οποία πρέπει να διεξαχθεί η βιομηχανική εκστρατεία.

Ένα ιστορικό πχ (661/1) ενάντια στο δόγμα της Π.Ο.: μια ονομαστική αύξηση των μισθών οδήγησε σε πτώση της ζήτησης εργασίας – σχετική και απόλυτη – μέσω εκμηχανισμού (γεωργική παραγωγή).

Ακολουθεί το προτσές και οι νόμοι κατανομής του εργατικού πληθυσμού στις διάφορες σφαίρες παραγωγής, τους οποίους οι αστοί οικονομολόγοι συγχέουν με τη γενική κίνηση του μισθού. 662/0

Στις περιόδους της στασιμότητας και της μέσης ευημερίας ο βιομηχανικός εφεδρικός στρατός πιέζει τον εν ενεργεία εργατικό στρατό. Στην περίοδο της υπερπαραγωγής βάζει χαλινάρι στις διεκδικήσεις του. Επομένως, ο σχετικός υπερπληθυσμός είναι το φόντο που πάνω του κινείται ο νομός ζήτησης και προσφοράς της εργασίας.

Ο απολογητής οικονομολόγος, με την μετατροπή ενός μέρους του μεταβλητού σε σταθερό βλέπει ελευθέρωση κεφαλαίου για τον εργάτη. Ακολουθεί πολεμική. Ο μηχανισμός της κεφ/κής παραγωγής φροντίζει ώστε η απόλυτη αύξηση του κεφαλαίου να μη συνοδεύεται από αντίστοιχη αύξηση της γενικής ζήτησης εργασίας. [...] Αν η συσσώρευση του κεφαλαίου αυξάνει από τη μια μεριά τη ζήτηση εργασίας, από την άλλη αυξάνει την προσφορά εργατών με την «ελευθέρωσή» τους, ενώ ταυτόχρονα η πίεση των ανέργων εξαναγκάζει τους εργαζόμενους να κινητοποιούν περισσότερη εργασία – δηλ. ως ένα βαθμό κάνει την προσφορά εργασίας ανεξάρτητη από την προσφορά εργατών. Εδώ τίθεται ζήτημα οργάνωσης της ΕΤ.

4. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΥΠΑΡΞΗΣ ΤΟΥ ΣΧΕΤΙΚΟΥ ΥΠΕΡΠΛΗΘΥΣΜΟΥ. Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ

Κάθε εργάτης ανήκει στον σχετικό υπερπληθυσμό στο χρονικό διάστημα που τον *μισοαπασχολούν* ή που μένει τελείως χωρίς δουλειά. Ο σχετικός υπερπληθυσμός παρουσιάζεται πάντα με τρεις μορφές: **ρευστή**, **λανθάνουσα** και **στάσιμη** {άσχετα από τις μεγάλες, περιοδικά επαναλαμβανόμενες μορφές, λόγω της εναλλαγής των φάσεων του βιομηχανικού κύκλου, που είναι τέτοιες ώστε να εμφανίζεται (ο σχετ. υπερπληθ.) πότε με οξεία μορφή – στις κρίσεις – και πότε με χρονία – στις περιόδους των χαλαρών εργασιών}.

Στα κέντρα της σύγχρονης βιομηχανίας, οι εργάτες πότε απωθούνται και πότε πάλι προσελκύονται *σε μεγαλύτερο αριθμό*. Έτσι, γενικά ο αριθμός των εργαζομένων *αυξάνει*, αν και *σε διαρκώς φθίνουσα αναλογία*, σε σύγκριση με την κλίμακα της παραγωγής. Ο υπερπληθυσμός υπάρχει εδώ σε **ρευστή μορφή**.

Οι απολυμένοι αποτελούν στοιχείο του ρευστού υπερπληθυσμού. Αυτός μεγαλώνει όσο μεγαλώνουν οι διαστάσεις της βιομηχανίας. Ένα μέρος απ' αυτούς μεταναστεύει και στην πραγματικότητα ακολουθεί το μεταναστεύον κεφάλαιο. {Συνέπεια: η ταχύτερη αύξηση του γυναικείου πληθυσμού.}

Το γεγονός ότι η φυσική αύξηση της μάζας των εργατών δεν ικανοποιεί πέρα για πέρα τις ανάγκες συσσώρευσης του κεφαλαίου, ενώ ταυτόχρονα τις ξεπερνάει, αποτελεί αντίφαση της ίδιας της κίνησης του κεφαλαίου. Δεν είναι πιο κραυγαλέα από την άλλη: ακούγονται παράπονα για έλλειψη εργατικών χεριών τη στιγμή που χιλιάδες εργάτες μένουν άνεργοι στους δρόμους, επειδή ο καταμερισμός της εργασίας τους έχει αλυσοδεμένους σ' ένα καθορισμένο κλάδο παραγωγής.

[...] η απόλυτη αύξηση αυτού του τμήματος του προλεταριάτου (των εργατών της μεγάλης βιομηχανίας) απαιτεί να συντελείται με μορφή που αυξάνει τον αριθμό του, παρόλο που τα στοιχεία του φθείρονται γρήγορα. Επομένως, έχουμε γρήγορη διαδοχή των γενεών. (Ο ίδιος νόμος δεν ισχύει για τις υπόλοιπες τάξεις του πληθυσμού.) Η κοινωνική αυτή ανάγκη ικανοποιείται με πρόωρους γάμους, αναγκαία συνέπεια των συνθηκών όπου ζουν οι εργάτες της μεγάλης βιομηχανίας, και με το βραβείο που πληρώνει η εκμετάλλευση των εργατόπαιδων για τη γέννησή τους.

Όταν η κεφ/κή παραγωγή κατακτήσει τη γεωργία, η απώθηση των εργατών γης δεν συμπληρώνεται με μια μεγαλύτερη προσέλκυσή τους. Γι' αυτό, ένα μέρος του αγροτικού πληθυσμού είναι πάντα έτοιμο να μετατραπεί σε προλεταριάτο της πόλης ή της μανουφακτούρας (εδώ: κάθε μη γεωργικής παραγωγής) και караδοκεί να βρει τους κατάλληλους όρους γι' αυτή τη μετατροπή. Έτσι αναβρύζει διαρκώς η πηγή αυτή του

σχετικού υπερπληθυσμού. Η μόνιμη όμως ροή της προς τις πόλεις προϋποθέτει πως στο χωριό το ίδιο υπάρχει ένας μόνιμος **λανθάνων υπερπληθυσμός**, που οι διαστάσεις του φανερώνονται μόλις οι αποχετευτικοί αγωγοί ανοίξουν διάπλατα. Γι' αυτό περιορίζουν τον εργάτη γης στο ελάχιστο όριο του μεροκάματου, έτσι που βρίσκεται πάντα με το ένα πόδι στο βάλτο της εξαθλίωσης.

Η τρίτη κατηγορία του σχετικού υπερπληθυσμού, ο **στάσιμος υπερπληθυσμός**, αποτελεί τμήμα του εν ενεργεία εργατικού στρατού, αλλά με τελείως άτακτη απασχόληση. Η κατηγορία αυτή προσφέρει έτσι στο κεφάλαιο μια ανεξάντλητη παρακαταθήκη διαθέσιμης ΕΔ. Το επίπεδο της ζωής της πέφτει κάτω από το μέσο κανονικό επίπεδο της εργαζόμενης τάξης και ακριβώς αυτό το γεγονός τη μετατρέπει σε πλατιά βάση κλάδων ιδιαίτερης κεφ/κής εκμετάλλευσης. Χαρακτηριστικό για την κατηγορία αυτή είναι το ανώτατο όριο του χρόνου εργασίας και το ελάχιστο όριο μισθού (κύρια μορφή: δουλειά στο σπίτι). Η έκτασή της αυξάνει στο μέτρο που προχωρεί η «δημιουργία υπεράριθμων», με την αύξηση και την ένταση της συσσώρευσης.

Ταυτόχρονα όμως, αποτελεί ένα αυτοαναπαραγόμενο και αυτοδιαϊωνιζόμενο στοιχείο της ΕΤ, που συμμετέχει στην συνολική αύξησή της σε σχετικά μεγαλύτερη αναλογία απ' ό,τι τα υπόλοιπα στοιχεία. Πράγματι, όχι μόνο ο αριθμός των γεννήσεων και των θανάτων, αλλά και το απόλυτο μέγεθος των οικογενειών είναι αντιστρόφως ανάλογο προς το ύψος του μισθού της εργασίας. Ο νόμος αυτός [...] θυμίζει την μαζική αναπαραγωγή των ατομικά αδύνατων και άγρια κυνηγημένων ειδών ζώων.

Τέλος, το κατώτατο κατακάθισμα του σχετικού υπερπληθυσμού βρίσκεται στη σφαίρα του **παουπερισμού** (έσχατη εξαθλίωση). Αν αφήσουμε κατά μέρος το καθαυτό **λούμπεν προλεταριάτο** (αλήτες, εγκληματίες, πόρνες κλπ), το κοινωνικό αυτό στρώμα αποτελείται από τρεις κατηγορίες:

- *από τους ικανούς προς εργασία.* Η μάζα του αυξάνει κάθε φορά που υπάρχει κρίση και ελαττώνεται κάθε φορά που αναζωογονούνται οι δουλειές.
- *από τα ορφανά και τα παιδιά εξαθλιωμένων.* Σε περιόδου μεγάλης βιομηχανικής ανόδου εντάσσονται στα γρήγορα και κατά μάζες στις γραμμές του ενεργού εργατικού στρατού.
- *Από τους ξεπεσμένους, απαθλιωμένους, ανίκανους προς εργασία.* Άτομα που αφανίζονται εξαιτίας της δυσκαμψίας τους, που προκλήθηκε από τον καταμερισμό της εργασίας. Ακόμα, αυτοί που ζουν περισσότερα χρόνια απ' όσα ζουν κανονικά οι εργάτες. Τέλος, τα θύματα της βιομηχανίας.

Ο παουπερισμός είναι το σπίτι αναπήρων του εργατικού στρατού και το νεκρό φορτίο του βιομηχανικού εφεδρικού στρατού. Αποτελεί όρο ύπαρξης της κεφ/κής παραγωγής και ανάπτυξης του πλούτου – μαζί με το σχετικό υπερπληθυσμό. Ανήκει στα μη παραγωγικά έξοδα της κεφ/κής παραγωγής, που το κεφάλαιο ωστόσο κατορθώνει και τα ξεφορτώνεται στο μεγαλύτερό τους μέρος και τα φορτώνει στην πλάτη της ΕΤ και της μικρής μεσαίας τάξης.

Ο βιομηχανικός εφεδρικός στρατός είναι τόσο μεγαλύτερος, όσο μεγαλύτερος είναι ο κοινωνικός πλούτος, το κεφάλαιο που λειτουργεί, η έκταση και η ένταση της αύξησής του, επομένως και το απόλυτο μέγεθος του προλεταριάτου και η παραγωγική δύναμη της εργασίας του. Όσο μεγαλύτερος όμως είναι αυτός ο εφεδρικός στρατός σε σχέση με τον εν ενεργεία εργατικό στρατό, τόσο μαζικότερος είναι ο σταθεροποιημένος (μόνιμος) υπερπληθυσμός, που η φτώχεια του είναι αντιστρόφως ανάλογη προς τα βάσανα της δουλειάς του {ή που η φτώχεια του είναι ευθέως ανάλογη με τα βάσανα της δουλειάς του ενεργού εργατικού στρατού, βλ και 886}. Τέλος, όσο πιο μεγάλο είναι το εξαθλιωμένο στρώμα της ΕΤ και ο βιομηχανικός εφεδρικός στρατός, τόσο πιο μεγάλος είναι και ο επίσημος παουπερισμός. **Αυτός είναι ο απόλυτος, γενικός νόμος της κεφ/κής συσσώρευσης.** Όπως όλοι οι νόμοι, έτσι κι αυτός τροποποιείται από πολλαπλά περιστατικά.

Ο μηχανισμός της κεφ/κής παραγωγής και συσσώρευσης προσαρμόζει διαρκώς τον αριθμό των εργατών στις ανάγκες αξιοποίησης του κεφαλαίου.

Μια διαρκώς αυξανόμενη μάζα μέσων παραγωγής μπορεί, χάρη στη πρόοδο της παραγωγικότητας της κοινωνικής εργασίας, να τίθεται σε κίνηση από μια προοδευτικά μειωνόμενη δαπάνη ανθρώπινης δύναμης. Ο νόμος αυτός, στο έδαφος του καπιταλισμού – όπου δε χρησιμοποιεί ο εργάτης τα μέσα εργασίας, αλλά τα μέσα εργασίας χρησιμοποιούν τον εργάτη – εκφράζεται με το ότι όσο ανώτερη είναι η παραγωγική δύναμη της εργασίας, τόσο μεγαλύτερη είναι η πίεση των εργατών πάνω στα μέσα απασχόλησής τους, άρα τόσο πιο επισφαλής είναι ο όρος της ύπαρξής τους: η πώληση της δικής τους δύναμης για την αύξηση του ξένου πλούτου.

Έτσι, η αύξηση των μέσων παραγωγής και της παραγωγικότητας της εργασίας πιο γρήγορα από την αύξηση του παραγωγικού πληθυσμού εκφράζεται από κεφ/κή άποψη με αντίστροφη μορφή: με το ότι ο εργατικός πληθυσμός αυξάνει πάντα πιο γρήγορα από τις ανάγκες αξιοποίησης του κεφαλαίου.

Όλες οι μέθοδοι παραγωγής υπεραξίας είναι ταυτόχρονα μέθοδοι συσσώρευσης και κάθε επέκταση της συσσώρευσης γίνεται αντίστροφα μέσο ανάπτυξης αυτών των

μεθόδων. {Οι οποίες επαναλαμβάνονται συνοπτικά με πράγματι εμπνευσμένο τρόπο: 668/2} Το αποτέλεσμα είναι να χειροτερεύει υποχρεωτικά η κατάσταση του εργάτη, στο μέτρο που συσσωρεύεται το κεφάλαιο (ανεξάρτητα από την πληρωμή του).

Τέλος, ο νόμος, που κρατάει πάντα σε ισορροπία το σχετικό υπερπληθυσμό με την έκταση και ένταση της συσσώρευσης, *καρφώνει τον εργάτη στο κεφάλαιο πιο γερά απ' ό,τι τα καρφιά του Ήφαιστου κάρφωσαν τον Προμηθέα στο βράχο*. Φέρνει μια συσσώρευση αθλιότητας αντίστοιχη με τη συσσώρευση του κεφαλαίου.

Ακολουθούν αποσπάσματα οικονομολόγων για τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα της κεφ/κής παραγωγής, με τη γνωστή αφέλεια, πλάκα και αποκαλυπτικότητα. {669/2-671/0: Όρτες, Τάουνσετ, Στορχ, Σισμοντι, Ντεστύτ Ντε Τρασύ}

5. ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ.

α) Αγγλία της περιόδου 1846 – 1866

... Κατά την ανάλυση της στατιστικής του παουπερισμού πρέπει να τονιστούν δύο σημεία: από τη μια μεριά, η κίνηση των αυξομειώσεων της μάζας των πάουπερ αντανακλά τις περιοδικές εναλλαγές του βιομηχανικού κύκλου. Από την άλλη, η επίσημη στατιστική μας ξεγελάει όλο και περισσότερο σχετικά με την πραγματική έκταση του παουπερισμού, στο βαθμό που μαζί με τη συσσώρευση του κεφαλαίου αναπτύσσεται η πάλη των τάξεων, επομένως και η αυτεπίγνωση των εργατών (677/2)

β) Τα κακοπληρωμένα στρώματα της βρετανικής βιομηχανικής ΕΤ

...συνθήκες διατροφής

...κατοικίας 681/1. Όσο πιο γοργή είναι η κεφ/κή συσσώρευση, τόσο πιο άθλιες είναι οι συνθήκες κατοικίας των εργατών. Η «βελτίωση» των πόλεων που συνοδεύει την πρόοδο του πλούτου διώχνει ολοφάνερα τους φτωχούς σε διαρκώς χειρότερες και πιο πυκνοκατοικημένες τρώγλες.

γ) Ο περιπλανώμενος πληθυσμός

...η καταγωγή του είναι αγροτική και η απασχόλησή του στο μεγαλύτερο της μέρος βιομηχανική. Αποτελεί το ελαφρό πεζικό του κεφαλαίου που, ανάλογα με τις ανάγκες του το ρίχνει τότε στο ένα, τότε στο άλλο σημείο! Όταν δεν βρίσκεται σε πορεία, είναι «στρατοπεδευμένο».

...συνθήκες κατοικίας

690/0: όπως παντού όπου ο πληθυσμός είναι πυκνός, έτσι κι εδώ, η γαιοπρόσοδος είναι μεγάλη.

δ) Επίδραση των κρίσεων στο καλύτερα πληρωμένο τμήμα της ΕΤ

...για την κρίση του 1866.

ε) Το βρετανικό γεωργικό προλεταριάτο.

Ο ανταγωνιστικός χαρακτήρας της κεφ/κής παραγωγής και συσσώρευσης πουθενά δεν εκδηλώνεται με πιο χτηνώδικο τρόπο όσο στην πρόοδο της αγγλικής γεωργίας (μαζί και της κτηνοτροφίας) και στην οπισθοδρόμηση του άγγλου εργάτη γης. Γίνεται μια σύντομη ανασκόπηση. Η σύγχρονη γεωργία χρονολογείται από τα μέσα του 18^{ου} αι., αν

και η ανατροπή των σχέσεων γαιοκτησίας, που αποτελεί την αφετηριακή βάση της αλλαγής στον τρόπο παραγωγής, είναι πολύ παλιά.

...συνθήκες κατοικίας (ανοιχτά χωριά, 706-710): χείριστες

710: «...ο εργάτης όμως είναι ανίσχυρος μπρος σ' αυτήν την αδικία. Και οι νόμοι μας [...] μένουν γράμμα νεκρό. Η εφαρμογή τους έχει ανατεθεί ίσα-ίσα στους σπιτονοικοκύρηδες, που νοικιάζουν τέτοιες τρύπες. [...] ακόμα και η γενική επαίσχυντη κατάσταση των κατοικιών είναι ένα κακό απείρως μικρότερο απ' ότι είναι η απλή αριθμητική τους ανεπάρκεια». Από την έκθεση του δρ. Χάντερ ο οποίος εξέτασε 5275 σπίτια εργατών γης σε όλες τις κομητείες της Αγγλίας. Ακολουθεί ένα απάνθισμα από 12 κομητείες.

Η αδιάκοπη μετανάστευση προς τις πόλεις, η αδιάκοπη «υπεραριθμοποίηση» στην ύπαιθρο με τη συγκέντρωση των παχτώσεων κλπ πάνε χέρι-χέρι με την αδιάκοπη εκδίωξη του αγροτικού πληθυσμού σαν αποτέλεσμα της κατεδάφισης των κατοικιών. Όσο πιο έρημη από ανθρώπους είναι η περιφέρεια, τόσο μεγαλύτερος είναι ο «σχετικός υπερπληθυσμός» της, τόσο μεγαλύτερη είναι η πίεση που ασκεί πάνω στα μέσα απασχόλησης, τόσο μεγαλύτερο το απόλυτο περίσσευμα του αγροτικού πληθυσμού πάνω από τα μέσα στέγασής του, επομένως τόσο μεγαλύτερος είναι στα χωριά ο τοπικός υπερπληθυσμός και το στοίβαγμα των ανθρώπων. Έτσι μεγαλώνει ο κίνδυνος μολυσματικών ασθενειών. Η αδιάκοπη «υπεραριθμοποίηση» των εργατών γης, παρά το μειωνόμενο αριθμό τους και την παράλληλη αύξηση της μάζας του προϊόντος τους, αποτελεί το λίκνο του παουπερισμού τους. Ο ενδεχόμενος παουπερισμός τους αποτελεί κίνητρο της εκδίωξής τους και την κύρια πηγή της στεγαστικής τους αθλιότητας, που σπάει την τελευταία τους ικανότητα αντίστασης και τους μετατρέπει σε καθαυτό δούλους των γαιοκτημόνων και των παχτωτών. Έτσι, το ελάχιστο όριο του μισθού παγιώνεται σαν φυσικός νόμος γι' αυτούς.

Από την άλλη μεριά, η ύπαιθρος είναι ταυτόχρονα και υποκατοικημένη. Υπάρχουν πάντα πάρα πολλοί εργάτες γης για τις μέσες, και πάντα πολύ λίγοι για τις έκτακτες ή παροδικές ανάγκες της γεωργίας.

Η παροδική ή τοπική έλλειψη εργασίας δεν προκαλεί αύξηση των μεροκάματων, αλλά βίαιο πέρασμα των γυναικών και των παιδιών στις γεωργικές δουλειές και μάλιστα σε διαρκώς μικρότερη ηλικία. Αυτό γίνεται με τη σειρά του ένα νέο μέσο υπεραριθμοποίησης των ανδρών εργατών γης και διατήρησης των μεροκάματών τους σε χαμηλά επίπεδα.

Ακολουθεί μια περιγραφή του Gang system (σύστημα ομάδων ή συνεργείων). {δημόσιο, κοινό ή πλανόδιο συνεργείο από τη μία, και ιδιωτικό από την άλλη. 721/1} Για τον παχτωτή δεν υπάρχει πιο έξυπνη μέθοδος για να κρατάει το εργατικό προσωπικό του πολύ κάτω από το κανονικό επίπεδο και ωστόσο να' χει πάντα στη διάθεσή του για κάθε έκτακτη εργασία τα πρόσθετα χέρια που χρειάζεται, για να βγάλει περισσότερη δουλειά με όσο το δυνατόν λιγότερο χρήμα και να κάνει «υπεράριθμο» τον ενήλικο άνδρα εργάτη. {Υ₁₇₉ : το ζήτημα είναι πώς, παρά το αυξανόμενο φευγικό των αγροτών, μπορεί να διαιωνίζεται ένας επαρκής «σχετικός υπερπληθυσμός» στην ύπαιθρο, επομένως και το «κατώτατο όριο μεροκάματου» για τον εργάτη γης»·}

στ) Ιρλανδία

[...] Η παραγωγή του σχετικού υπερπληθυσμού όχι μόνο συμβάδισε, αλλά και ξεπέρασε την απόλυτη μείωση του πληθυσμού (πείνα του 1846). (729/1)

[...] Η διαφορά (όμως) βρίσκεται στο ότι στην Αγγλία , χώρα βιομηχανική, οι έμψυχες εφεδρείες της βιομηχανίας στρατολογούνται στην ύπαιθρο, ενώ στην Ιρλανδία, χώρα γεωργική, οι εφεδρείες της γεωργίας στρατολογούνται στις πόλεις – τα καταφύγια αυτά των εκτοπισμένων εργατών γης. Εκεί, στην Αγγλία, οι υπεράριθμοι της γεωργίας μετατρέπονται σε εργοστασιακούς εργάτες. Εδώ, στην Ιρλανδία, οι διωγμένοι στις πόλεις παραμένουν εργάτες γης, ενώ ταυτόχρονα ασκούν πίεση πάνω στα μεροκάματα των εργατών της πόλης και ξαναστέλλονται διαρκώς στην ύπαιθρο προς αναζήτηση εργασίας. (733/1)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΛΕΓΟΜΕΝΗ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ

1. ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΤΗΣ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ

Η πρωταρχική αυτή συσσώρευση παίζει στην Π.Ο. τον ίδιο περίπου ρόλο που παίζει το προπατορικό αμάρτημα στην θεολογία: σε μια πολύ παλιά εποχή υπήρχαν, από τη μια μεριά, μια επίλεκτη μερίδα ανθρώπων εργατικών, έξυπνων και προπάντων οικονομών και, από την άλλη, τεμπέλικα, χαμένα κορμιά που σπαταλούσαν σε γλέντια όσα είχαν κι ακόμα παραπάνω. Έτσι συνέβηκε, ώστε οι πρώτοι να συσσωρεύουν πλούτο και οι δεύτεροι τελικά να μην έχουν τίποτα άλλο να πουλήσουν εκτός από το τομάρι τους.

{Κι από το προπατορικό αυτό αμάρτημα χρονολογείται η φτώχεια της μεγάλης μάζας, που παρόλη την εργασία της εξακολουθεί να μην έχει τίποτα άλλο να πουλήσει εκτός από τον ίδιο τον εαυτό της, και ο πλούτος των λίγων, που διαρκώς αυξάνει, παρόλο που από πολύ-πολύ καιρό έχουν παύσει να εργάζονται. [...] όπως είναι γνωστό στην πραγματική ιστορία τον πρώτο ρόλο τον παίζουν η κατάκτηση, η υποδούλωση, ο φόνος μετά ληστείας, με δύο λόγια η βία. Στην ήπια όμως Π.Ο. επικρατεί ανέκαθεν το ειδύλλιο.}

Στην πραγματικότητα, οι μέθοδοι της πρωταρχικής συσσώρευσης κάθε άλλο παρά ειδυλλιακές ήταν.

*Η μετατροπή των μέσων παραγωγής και των μέσων συντήρησης, όπως και του χρήματος και του εμπορεύματος σε κεφάλαιο μπορεί να συντελεστεί μόνο κάτω από ορισμένους όρους. Πρέπει να αντικριστούν και να 'ρθουν σ' επαφή δύο, πολύ διαφορετικού κάτοχοι εμπορευμάτων: από τη μια μεριά, κάτοχοι χρήματος, μέσων παραγωγής και συντήρησης που σκοπός τους είναι ν' αξιοποιήσουν το ποσό αξίας που κατέχουν, αγοράζοντας ξένη ΕΔ. Από την άλλη, ελεύθεροι εργάτες, πωλητές της δικής τους ΕΔ κι επομένως πωλητές εργασίας. Ελεύθεροι εργάτες με τη διπλή έννοια, με την έννοια πως ούτε αυτοί οι ίδιοι ανήκουν άμεσα στα μέσα παραγωγής, όπως οι δούλοι, οι δουλοπάροικοι κλπ., και με την έννοια πως ούτε σ' αυτούς ανήκουν τα μέσα παραγωγής, όπως γίνεται πχ. στους αγρότες που διαχειρίζονται μόνοι το νοικοκυριό τους. Απεναντίας, είναι ελεύθεροι, απαλλαγμένοι απ' αυτά, τα στερούνται. Η σχέση του κεφαλαίου προϋποθέτει το χωρισμό των εργατών από την ιδιοκτησία των όρων πραγματοποίησης της εργασίας. Από τη στιγμή που η κεφ/κή παραγωγή στέκει πια στα δικά της πόδια, δε διατηρεί μόνο αυτό τον χωρισμό, αλλά και τον αναπαράγει σε ολοένα αυξανόμενη κλίμακα. Επομένως, το προτσές που δημιουργεί τη σχέση του κεφαλαίου δεν μπορεί να είναι άλλο από το προτσές χωρισμού του εργάτη από την ιδιοκτησία στους όρους της εργασίας του. **Επομένως, η λεγόμενη***

πρωταρχική συσσώρευση δεν είναι τίποτα άλλο παρά το ιστορικό προτσές χωρισμού του παραγωγού από τα μέσα παραγωγής. Εμφανίζεται σαν «πρωταρχικό», γιατί αποτελεί την προϊστορία του κεφαλαίου και του αντίστοιχου τρόπου παραγωγής.

Η οικονομική διάρθρωση της κεφ/κής κοινωνίας προέκυψε από την αντίστοιχη της φεουδαρχικής. Η διάλυση της δεύτερης έχει απελευθερώσει τα στοιχεία της πρώτης.

Ο άμεσος παραγωγός, ο εργάτης, απέκτησε τη δυνατότητα να διαθέτει το άτομό του μόνο αφού είχε πάψει να είναι δεμένος με τη γη και να είναι δουλοπάροικος ή υποτελής σε ένα άλλο πρόσωπο. Ακόμα, έπρεπε να 'χει ξεφύγει από την κυριαρχία των συντεχνιών, των κανονισμών τους σχετικά με τους μαθητευόμενους και τους καλφάδες και από τις άλλες περιοριστικές διατάξεις σχετικά με την εργασία. {Για τους αστούς ιστοριογράφους υπάρχει μόνο αυτή πλευρά της ιστορικής κίνησης που μετατρέπει τους παραγωγούς σε μισθωτούς εργάτες.} Από την άλλη όμως, πρέπει να τους έχουν ληστέψει όλα τα μέσα τους παραγωγής και να τους έχουν αποστερήσει όλες τις εγγυήσεις για την ύπαρξή τους, που τους παραχωρούσαν οι παλιοί φεουδαρχικοί θεσμοί. Και η ιστορία αυτής της απαλλοτρίωσής τους είναι γραμμένη στα χρονικά της ανθρωπότητας με γράμματα από αίμα και φωτιά.

Οι βιομήχανοι κεφ/τες ήταν με τη σειρά τους υποχρεωμένοι να εκτοπίσουν, από τη μια, τους συντεχνιακούς χειροτέχνες μαστόρους, και από την άλλη, τους φεουδάρχες άρχοντες που κατείχαν τις πηγές του πλούτου. Από την πλευρά αυτή, η άνοδός τους παρουσιάζεται σαν καρπός ενός νικηφόρου αγώνα ενάντια στη φεουδαρχική εξουσία και στα εξοργιστικά προνόμιά της, καθώς κι ενάντια στις συντεχνίες και στα δεσμά που είχαν αυτές βάλει στην ελεύθερη ανάπτυξη της παραγωγής και στην ελεύθερη εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. {Οι ιππότες όμως της βιομηχανίας κατάφεραν να εκτοπίσουν τους ιππότες του ξίφους μόνο γιατί εκμεταλλεύτηκαν γεγονότα, για τα οποία ήταν τελείως αθώοι. Ανέβηκαν με μέσα εξίσου πρόστυχα με τα μέσα που ο ρωμαίος απελεύθερος είχε κάποτε μετατραπεί σε αφέντη του κυρίου του.}

Η αφετηρία της εξέλιξης που παράγει και το μισθωτό εργάτη και τον κεφ/τη ήταν η υποδούλωση του εργάτη. Η εξέλιξη συνίστατο σε μια αλλαγή στη μορφή αυτής της υποδούλωσης, στη μετατροπή της φεουδαρχικής εκμετάλλευσης σε κεφαλαιοκρατική. Παρόλο που τις πρώτες αρχές της κεφ/κής παραγωγής τις βρίσκουμε κιόλας σποραδικά στο 14^ο και 15^ο αι. σε μερικές πόλεις της Μεσογείου, η κεφ/κή εποχή χρονολογείται μόλις από το 16^ο αι. και πέρα. **Εκεί που κάνει την εμφάνισή της έχει συντελεστεί από καιρό η κατάργηση της δουλοπαροικίας κι από αρκετό καιρό έχει αρχίσει να σβήνει το πιο λαμπρό που έχει δώσει ο μεσαίωνας, η ύπαρξη κυρίαρχων πόλεων.**

Στην ιστορία της πρωταρχικής συσσώρευσης, εκείνο που άφησε εποχή είναι όλες οι ανατροπές που χρησίμευσαν σαν μοχλοί για τη σχηματιζόμενη τάξη των κεφ/των. Ιδίως όμως οι στιγμές όπου ξαφνικά και με τη βία, μεγάλες μάζες ανθρώπων αποσπούνται από τα μέσα ύπαρξής τους και πετιούνται στην αγορά εργασίας σαν προγραμμαμένοι προλετάριοι. Τη βάση του όλου προτσές την αποτελεί η απαλλοτρίωση του παραγωγού της υπαίθρου, του χωρικού, από τη γη του. Η ιστορία αυτής της απαλλοτρίωσης παίρνει διαφορετικές αποχρώσεις στις διάφορες χώρες και διατρέχει τις διάφορες φάσεις σε διαφορετική διαδοχική σειρά και σε διάφορες ιστορικές εποχές. Μόνο στην Αγγλία πήρε την κλασική της μορφή και γι' αυτό την παίρνουμε σαν παράδειγμα.

2. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗ ΓΗ ΤΟΥ

{Από δω και πέρα, είναι καθαρή ιστορία, πολύ ενδιαφέρουσα, αλλά αδύνατο να κρατηθούν συστηματικές σημειώσεις χωρίς να αντιγράψω το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου. Παραθέτω σκόρπια κομμάτια που μου κάνουν εντύπωση σε αυτή την πρώτη ανάγνωση – χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι τα σημαντικότερα.}

(742/0) Η δύναμη του φεουδάρχη άρχοντα, όπως και κάθε ηγεμόνα, δε στηριζόταν στο μέγεθος των γαιοπροσόδων του, αλλά στον αριθμό των υπηκόων του, και ο αριθμός αυτός εξαρτιόταν από τον αριθμό των αγροτών που διαχειρίζονταν οι ίδιοι το νοικοκυριό τους.^{Υ192}: είναι βέβαια πολύ εύκολο πράγμα να είναι κανείς «φιλελεύθερος» σε βάρος του μεσαίωνα.

(742/1) Το προανάκρουσμα της ανατροπής, που δημιούργησε τη βάση του κεφ/κού τρόπου παραγωγής, παίχτηκε στο τελευταίο τρίτο του 15^{ου} και στις πρώτες δεκαετίες του 16^{ου} αι. Διάλυση των ακολουθιών των φεουδαρχών. Μια αιτία ήταν η βασιλική εξουσία, προϊόν της αστικής ανάπτυξης, στην τάση της προς την απόλυτη κυριαρχία. Μια άλλη αιτία ήταν η δημιουργία ενός ασύγκριτα μεγαλύτερου προλεταριάτου με το βίαιο διώξιμο της αγροτιάς από τη γη από τον μεγάλο φεουδάρχη αφέντη. {Την παλιά φεουδαρχική αριστοκρατία την είχαν καταβροχθίσει οι μεγάλοι φεουδαρχικοί πόλεμοι, ενώ η καινούρια ήταν τέκνο της εποχής της, για την οποία το χρήμα είναι η εξουσία όλων των εξουσιών.}

...οι επιδράσεις στην νομοθεσία.

Μια καινούρια φοβερή ώθηση δέχτηκε η βίαιη απαλλοτρίωση των λαϊκών μαζών το 16^ο αι. με τη μεταρρύθμιση και με την κολοσσιαία καταλήστευση των εκκλησιαστικών κτημάτων που την ακολούθησε. {Η κατάργηση των μοναστηριών μετέτρεψε σε προλετάριους τους κατοίκους τους.} Η εκκλησιαστική ιδιοκτησία αποτελούσε το θρησκευτικό φρούριο των αρχαϊκών σχέσεων γαιοκτησίας. Με την πτώση της δεν μπορούσαν να κρατηθούν άλλο οι σχέσεις αυτές.

... γύρω στα 1750 είχε εξαφανιστεί η *yeomanry* και στις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αι. εξαφανίστηκε και το τελευταίο ίχνος κοινοτικής ιδιοκτησίας των αγροτών. 747/1

Τον καιρό της παλινόρθωσης των Στούαρτ, οι γαιοκτήμονες επέβαλαν με νόμο ένα σφετερισμό: κατήργησαν το φεουδαρχικό καθεστώς της γης, δηλ. απάλλαξαν τη γη από τις υποχρεώσεις προς το κράτος που δημιουργεί η κατοχή της, «αποζημίωσαν» το κράτος, επιβάλλοντας φόρους στην αγροτιά και στην υπόλοιπη μάζα του λαού, μετέτρεψαν αυθαίρετα σε σύγχρονη ατομική ιδιοκτησία τους κτήματα που πάνω τους είχαν μόνο τίτλους φεουδαρχικούς και, τελικά, θέσπισαν τους νόμους εκείνους σχετικά με την εγκατάσταση.

Η ένδοξη επανάσταση έφερε στην εξουσία τους γαιοκτήμονες και κεφ/τες κυνηγούς του κέρδους, οι οποίοι λήστεψαν σε κολοσσιαία κλίμακα τις κρατικές γαίες. {Οι γαίες αυτές χαρίστηκαν, πουλήθηκαν σ' εξευτελιστικές τιμές ή και προσαρτήθηκαν σε ιδιωτικά κτήματα με άμεσο σφετερισμό.} Οι αστοί κεφ/τες ευνόησαν την επιχείρηση αυτή, ανάμεσα στ' άλλα για να μετατρέψουν τη γη σε συνηθισμένο αντικείμενο εμπορίου, για να επεκτείνουν την περιοχή της γεωργικής μεγαλοεπιχείρησης, για ν' αυξήσουν την προσφορά προγραμμαμένων προλεταρίων από την ύπαιθρο κλπ. {Επιπλέον, η καινούρια αριστοκρατία της γης ήταν η φυσική σύμμαχος της νέας τραπεζοκρατίας, των μεγιστάνων του χρήματος και των μεγάλων επιχειρηματιών μανουφακτούρας, που τότε στηρίζονταν στους προστατευτικούς δασμούς.}

Η κοινοτική ιδιοκτησία ήταν αρχαίος γερμανικός θεσμός που εξακολουθούσε να υπάρχει κάτω από τη σκέπη της φεουδαρχίας. Το προτσές του βίαιου σφετερισμού της συντελούνταν σαν *ατομική πράξη βίας, που η νομοθεσία μάταια την καταπολεμούσε* 150 ολόκληρα χρόνια. Η πρόοδος του 18^{ου} αι. φανερώνεται στο γεγονός ότι ο ίδιος ο νόμος γίνεται το μέσο για την καταλήστευση της λαϊκής γης, παρόλο που οι μεγάλοι παχτωτές χρησιμοποιούν παράλληλα και τις μικρές ιδιωτικές τους μεθόδους. {κοινοβουλευτική μορφή: νόμοι για την περίφραξη της κοινοτικής γης}

Στην οικονομική φιλολογία της εποχής διεξάγεται η πιο έντονη πολεμική ενάντια στην «περίφραξη των κοινοτικών γαιών» (επειδή ο 18^{ος} αι. δεν καταλάβαινε ακόμα στον ίδιο βαθμό με τον 19^ο πως ο εθνικός πλούτος είναι ταυτόσημος με τη λαϊκή φτώχεια). Ακολουθούν αποσπάσματα. {750/2 κ.έ} ...το 19^ο αι. χάθηκε ακόμα και η ανάμνηση της σχέσης του γεωργού με την κοινοτική ιδιοκτησία.

Το τελευταίο μεγάλο προτσές απαλλοτρίωσης της γης των γεωργών είναι τέλος το λεγόμενο «αραίωμα των χτημάτων» (στην πραγματικότητα σάρωμα των ανθρώπων απ' αυτά). Κορύφωση όλων των προηγούμενων αγγλικών μεθόδων. Παρουσιάζεται το πχ. της Άνω Σκωτίας. {743/3: κλαν, φυλές: οι αρχηγοί τους μετέτρεψαν το υψηλό ονόματι δικαίωμά τους ιδιοκτησίας σε δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας. Κι επειδή συνάντησαν αντίσταση από μέρους των ανθρώπων του κλαν αποφάσισαν να τους διώξουν, χρησιμοποιώντας ανοικτή βία. Υ₂₁₇: ωραία αποσπάσματα από Buchanan και Ensor. Η μεγάλη περιπέτεια και ο ξεριζωμός, δις, των αυτοχθόνων, 755/τέλος.}

Ένα μέρος των προβατοβοσκών – πρώην αγρών – μετατρέπεται τελικά σε περιοχή για κυνήγι. {Στ' αγρίμια παραχώρησαν μεγαλύτερο πεδίο κίνησης, ενώ τους ανθρώπους τους στρίμωξαν σε στενό και διαρκώς στενότερο χώρο...}

Υ₂₂₀: για την κατάσταση στην Γερμανία

Συνοψίζοντας, η **λεηλασία των εκκλησιαστικών κτημάτων**, η **καταχρηστική εκποίηση των κρατικών γαιών**, η **κλοπή της κοινοτικής ιδιοκτησίας**, η **σφετεριστική μετατροπή της φεουδαρχικής ιδιοκτησίας και της ιδιοκτησίας των κλαν σε σύγχρονη ατομική ιδιοκτησία**, μετατροπή που έγινε με την πιο ανελήτη τρομοκρατία: αυτά όλα ήταν ισάριθμες ειδυλλιακές μέθοδες της πρωταρχικής συσσώρευσης. Κατάκτησαν το πεδίο για την κεφ/κή γεωργία, προσάρτησαν τη γη στο κεφάλαιο και δημιούργησαν για τη βιομηχανία των πόλεων την αναγκαία προσφορά προγραμμαμένου προλεταριάτου.

3. ΑΙΜΑΤΗΡΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΜΕΝΟΥΣ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 15^{ΟΥ} ΑΙ. ΝΟΜΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΤΕΒΑΣΜΑ ΤΟΥ ΜΙΣΘΟΥ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.

Το προγραμμαμένο προλεταριάτο σε καμιά περίπτωση δεν μπορούσε ν' απορροφηθεί από τη γεννώμενη μανουφακτούρα τόσο γρήγορα, όσο γρήγορα δημιουργήθηκε. Από την άλλη, οι απότομα εκσφενδονισμένοι από τη συνηθισμένη τροχιά της ζωής τους άνθρωποι δεν μπορούσαν να προσαρμοστούν εξίσου απότομα στην πειθαρχία της νέας κατάστασής τους, στην πειθαρχία που απαιτεί το σύστημα της μισθωτής εργασίας. Μετατράπηκαν μαζικά σε [...] αλήτες, εν μέρει από κλίση και στις περισσότερες περιπτώσεις από ανάγκη. Γι' αυτό, στα τέλη του 15^{ου} και στη διάρκεια όλου του 16^{ου} αι. σ' όλες τις χώρες της Δ. Ευρώπης εκδίδονται αιματηροί νόμοι ενάντια στην αλητεία.

Ακολουθούν νόμοι διάφορων βασιλέων στην Αγγλία που είναι πραγματικά (!) αιματηροί {759/1-761/1}, αλλά και στην Γαλλία {761/2} {Υ_{221α} πολύ περιγραφική}.

Στην παραπέρα πορεία της κεφ/κής παραγωγής αναπτύσσεται μια ΕΤ, που από αγωγή, παράδοση και συνήθεια αναγνωρίζει σαν *αυτονόητους φυσικούς νόμους* τις απαιτήσεις του κεφ/κού τρόπου παραγωγής. {*Η οργάνωση του διαμορφωμένου κεφ/κού προτσές παραγωγής σπάει κάθε αντίσταση, η διαρκής δημιουργία ενός σχετικού υπερπληθυσμού κρατάει σε μια τροχιά το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας, επομένως και το μισθό εργασίας, ο βουβός εξαναγκασμός των οικονομικών σχέσεων επισφραγίζει την κυριαρχία του κεφ/τη πάνω στον εργάτη.*} Εξακολουθεί βέβαια να χρησιμοποιείται εξωοικονομική, άμεση βία, μόνο όμως σαν *εξαίρεση*. Για τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ο εργάτης μπορεί ν' αφεθεί στην επενέργεια των «φυσικών νόμων της παραγωγής».

Διαφορετικά έχει το ζήτημα στην ιστορική γέννηση της κεφ/κής παραγωγής. Τότε χρειαζόταν να χρησιμοποιεί (η κεφαλαιοκρατία) την κρατική εξουσία για να «ρυθμίζει» το μισθό της εργασίας, να παρατείνει την εη κλπ. *Αυτό είναι ένα ουσιαστικό στοιχείο της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης.*

Η τάξη των μισθωτών εργατών που γεννήθηκε το β' μισό του 14^{ου} αιώνα αποτελούσε τότε και στον επόμενο αι. ένα πολύ μικρό κομμάτι του λαού, που η θέση του προστατευόταν πολύ από το αυτοτελές αγροτικό νοικοκυριό στο χωριό και από τη συντεχνιακή οργάνωση της πόλης. Και στο χωριό και στην πόλη, το αφεντικό και ο εργάτης βρισκόταν από κοινωνική άποψη ο ένας κοντά στον άλλο. *Η υποταγή της εργασίας στο κεφάλαιο ήταν μόνο τυπική, δηλ. ο ίδιος ο τρόπος παραγωγής δεν είχε ακόμα ειδικά κεφ/κό χαρακτήρα.* Το μεταβλητό στοιχείο του κεφαλαίου ξεπερνούσε πολύ το σταθερό μέρος του κεφαλαίου.

Η νομοθεσία, η σχετική με τη μισθωτή εργασία [...] μιας εξαρχής απέβλεπε στην εκμετάλλευση του εργάτη και [...] στην παραπέρα εξέλιξή της είναι πάντα εξίσου εχθρική απέναντί του: Καταστατικό για τους εργάτες (Αγγλία, 1349) και διάταγμα του 1350 (Γαλλία). {Υ₂₂₂: πολύ ωραίες παραδοχές από Σμιθ, Λενγκέ} [...] είχε καθοριστεί με νόμο ένα μισθολόγιο... τιμωρούνταν σαν βαρύ έγκλημα η οργάνωση των εργατών. Το πνεύμα του καταστατικού του 1349, καθώς και το πνεύμα όλων των νόμων που ακολούθησαν φαίνεται πεντακάθαρα στο ότι, ναι μεν το κράτος υπαγορεύει ένα ανώτατο όριο μισθού, δεν καθορίζει όμως καθόλου ένα κατώτατο όριό του.

...στην καθαυτό περίοδο της μανουφακτούρας ο κεφ/κός τρόπος παραγωγής είχε δυναμώσει αρκετά ώστε να κάνει και ακατόρθωτη και περιττή τη ρύθμιση με νόμο του μισθού εργασίας, όμως για κάθε ενδεχόμενο δεν ήθελαν να στερηθούν τα όπλα του παλιού οπλοστασίου. Οι νόμοι αυτοί καταργήθηκαν το 1813.

Οι απάνθρωποι νόμοι ενάντια στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι έπεσαν το 1825 μπρος στην απειλητική στάση που πήρε το προλεταριάτο. Μόνο εν μέρει όμως. Στα λόγια, το τελευταίο ίχνος αυτής της ταξικής νομοθεσίας εξαφανίστηκε το 1871 με το νόμο που αναγνώρισε τα τρέιντγιούνιον. Την ίδια όμως ημερομηνία, ένας άλλος νόμος στη ουσία αποκατάστανε την παλιά κατάσταση πραγμάτων με καινούρια μορφή. [...] οι άγγλοι δικαστές που πάντα εξυπηρετούσαν δουλικά τις κυρίαρχες τάξεις... Μόνο δυστροπώντας και κάτω από την πίεση των μαζών, η αγγλική βουλή παραιτήθηκε από τους νόμους ενάντια στις απεργίες και τα τρέιντγιουνιον, αφού προηγούμενα, η ίδια βουλή επί πέντε αιώνες συνέχεια έπαιζε με ξετσίπωτο κυνισμό το ρόλο ενός μόνιμου τρέιντγιουνιον των κεφ/των ενάντια στους εργάτες.

Η ίδια επί της ουσίας εξέλιξη χαρακτήρισε και τη Γαλλία {766/1-767/0}

4. ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΩΝ ΠΑΧΤΩΤΩΝ

Από πού προήλθαν αρχικά οι κεφ/τες;

Στην Αγγλία, η πρώτη μορφή είναι ο βάιλος, που κι ο ίδιος ήταν δουλοπάροικος. Αντιστοιχεί στον αρχαίο ρωμαίο villicus (επιστάτη) με μικρότερη σφαίρα δράσης. Σε λίγο γίνεται μισακάρης, μισοπαχτωτής. Η μορφή αυτή εξαφανίζεται γρήγορα για να κάνει τόπο στη μορφή του καθαυτό παχτωτή – που αξιοποιεί το δικό του κεφάλαιο, χρησιμοποιώντας μισθωτούς εργάτες και που πληρώνει στο λόρδο γαιοκτήμονα σε χρήμα ή σε είδος ένας μέρος του υπερπροϊόντος σαν γαιοπρόσοδο.

Το 16^ο αι. έχουμε ένα στοιχείο αποφασιστικής σημασίας: η συνεχιζόμενη πτώση της αξίας των ευγενών μετάλλων, επομένως και του χρήματος, σε συνδυασμό με τη μεγάλη διάρκεια των συμβολαίων μίσθωσης της γης (συχνά 99 χρόνων) βοήθησε τον παχτωτή να πλουτίσει ταυτόχρονα σε βάρος των μισθωτών εργατών του και σε βάρος του γαιοκτήμονά του.

Υ₂₂₉: όπως σ' όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής, έτσι και δω βλέπουμε πως η μερίδα του λέοντος περιέρχεται στο μεσάζοντα.

5. ΑΝΤΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.

Η απαλλοτρίωση και η εκδίωξη από το χωριό μεγάλου μέρους του αγροτικού πληθυσμού όχι μόνο ελευθερώνουν για το βιομηχανικό κεφάλαιο τους εργάτες μαζί με τα μέσα συντήρησης και τις πρώτες ύλες τους, αλλά δημιουργούν και την εσωτερική αγορά.

[...] Παρά το μειωμένο αριθμό των καλλιεργητών της, η γη έδινε το ίδιο με προηγούμενα ή και περισσότερο προϊόν, επειδή η επανάσταση στις σχέσεις ιδιοκτησίας της γης συνοδευόταν από βελτίωση των μεθόδων καλλιέργειας, μεγαλύτερη συνεργασία, συγκέντρωση των μέσων παραγωγής κλπ. και επειδή οι μισθωτοί εργάτες γης υποχρεώνονταν να δουλεύουν πιο εντατικά, αλλά και *περιοριζόταν επίσης όλο και περισσότερο το πεδίο παραγωγής όπου εργάζονταν για τον ίδιο τον εαυτό τους*. Ήταν υποχρεωμένοι πλέον να εξαγοράζουν την αξία των μέσων συντήρησης, με τη μορφή του μισθού. Παρομοίως, οι ντόπιες πρώτες ύλες που προμηθεύεται η βιομηχανία από την γεωργία μετατράπηκαν σε στοιχείο του σταθερού κεφαλαίου.

Πρωτίτερα, η αγροτική οικογένεια μόνη παρήγε και επεξεργαζόταν τα μέσα συντήρησης και τις πρώτες ύλες, που μετά τα κατανάλωνε η ίδια, ως επί το πλείστον. Τώρα, αυτές οι πρώτες ύλες κι αυτά τα μέσα συντήρησης έγιναν εμπορεύματα. Έτσι, μαζί με την απαλλοτρίωση άλλοτε αυτοτελών αγροτών και με το χωρισμό τους από τα μέσα παραγωγής τους, προχωρεί και το προτσές του χωρισμού της μανουφακτούρας από τη γεωργία. Μόνο η καταστροφή της αγροτικής οικοτεχνίας μπορεί να δώσει στην εσωτερική αγορά μιας χώρας την έκταση και τη σταθερότητα που απαιτεί ο κεφ/κός τρόπος παραγωγής.

Η καθαυτό περίοδο της μανουφακτούρας δε φέρνει κανένα ριζικό μετασχηματισμό. Μπορεί να καταστρέφει την χειροτεχνία των πόλεων και την αγροτική οικοτεχνία από τη μια μεριά, αλλά από την άλλη τις αναγεννά, γιατί τις χρειάζεται για την επεξεργασία των πρώτων υλών της. [...] δημιουργεί μια καινούρια τάξη μικροαγροτών που ασκούν την καλλιέργεια της γης σαν δευτερεύον επάγγελμα. Μόνο η μεγάλη βιομηχανία προσφέρει τη σταθερή βάση της κεφ/κής γεωργίας, απαλλοτριώνει ριζικά την τεράστια πλειοψηφία του αγροτικού πληθυσμού και ολοκληρώνει το χωρισμό ανάμεσα στη γεωργία και στην αγροτική οικοτεχνία. Γι' αυτό ακριβώς, η μεγάλη βιομηχανία είναι εκείνη που κατακτά όλη την εσωτερική αγορά για το βιομηχανικό κεφάλαιο.

6. ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΗ

Υ₂₃₈: ο όρος «βιομήχανος» χρησιμοποιείται εδώ σε αντίθεση προς τον όρο «αγροτικός». Με την έννοια των οικονομικών «κατηγοριών» ο παχτωτής είναι το ίδιο βιομήχανος κεφαλαιοκράτης όπως και ο εργοστασιάρχης.

Η γέννηση του βιομήχανου κεφ/τη δε συντελέστηκε με τον ίδιο βαθμιαίο τρόπο, όπως και του παχτωτή. Σίγουρα, μερικοί μικροί συντεχνιακοί μάστορες κι ακόμα περισσότεροι ανεξάρτητοι μικροί χειροτέχνες μετατράπηκαν αρχικά σε μικροί κεφ/τες και έπειτα [...] σε κεφ/τες απερίφραστα. Η πρωταρχική συσσώρευση εδώ συντελέστηκε απότομα και βίαια, με τις μεθόδους που θα εξετάσουμε σε αυτό το σημείο.

Ο μεσαίωνας άφησε κληρονομιά δύο διαφορετικές μορφές του κεφαλαίου, που ωριμάζουν στους πιο διαφορετικούς κοινωνικο-οικονομικούς σχηματισμούς και που πριν από την εποχή του κεφ/κού τρόπου παραγωγής θεωρούνται κεφάλαιο παρόλ' αυτά – το τοκογλυφικό και το εμπορικό κεφάλαιο.

Το φεουδαρχικό καθεστώς στο χωριό και το συντεχνιακό στις πόλεις εμπόδιζαν το χρηματικό κεφάλαιο που σχηματίστηκε με την τοκογλυφία και με το εμπόριο να μετατραπεί σε βιομηχανικό. Οι φραγμοί αυτοί έπεσαν με τη διάλυση των φεουδαρχικών ακολουθιών, με την απαλλοτρίωση και τη μερική εκδίωξη του αγροτικού πληθυσμού.

Η ανακάλυψη των χρυσοφόρων και ασημοφόρων περιοχών στην Αμερική, η εξόντωση, το σκλάβωμα και το παράχωμα του ιθαγενούς πληθυσμού στα μεταλλεία, η έναρξη της κατάκτησης και της λεηλασίας των Αν. Ινδιών, η μετατροπή της Αφρικής σε περιφραγμένη περιοχή κυνηγού Μαύρων για το δουλεμπόριο – χαρακτηρίζουν τη χαραυγή της εποχής της κεφ/κής παραγωγής. Αυτά τα ειδυλλιακά προτσές είναι κύρια στοιχεία της πρωταρχικής συσσώρευσης. Ακολουθεί κατά πόδας ο εμπορικός πόλεμος των ευρωπαϊκών εθνών που λαμβάνει χώρα σε όλη την υδρόγειο.

Οι διάφορες μέθοδες της πρωταρχικής συσσώρευσης συνοψίζονται συστηματικά στο αποικιακό σύστημα, στο σύστημα δημοσίων χρεών, στο σύγχρονο φορολογικό σύστημα και στο προστατευτικό σύστημα. Στηρίζονται εν μέρει στην πιο ωμή βία. Όλες όμως χρησιμοποιούν την κρατική εξουσία, τη συγκεντρωμένη και οργανωμένη βία της κοινωνίας, για να επιταχύνουν σαν σε θερμοκήπιο το προτσές της μετατροπής του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής σε κεφ/κό. Η βία είναι η μαμή κάθε παλιάς κοινωνίας που κυοφορεί μια καινούρια. Η ίδια η βία είναι οικονομική δύναμη.

Ακολουθεί η συμβολή του χριστιανισμού στην πρωταρχική συσσώρευση, στις αποικίες. Με αφορμή την αγγλική εταιρεία των Αν. Ινδιών και τους ανώτερους υπαλλήλους

της: μεγάλες περιουσίες ξεφύτρωναν μέσα σε μια μέρα και η πρωταρχική συσσώρευση συντελούνταν χωρίς να προκαταβληθεί ούτε ένα σελίνι.

Η μεταχείριση των ιθαγενών και η επικήρυξη του σκαλπ τους επιβεβαιώνει το χριστιανικό χαρακτήρα της πρωταρχικής συσσώρευσης.

Το αποικιακό σύστημα ανέπτυξε σαν φυτό θερμοκηπίου το εμπόριο και τη ναυσιπλοΐα. Ο θησαυρός που ληστευόταν έξω από την Ευρώπη άμεσα με λεηλασίες, υποδουλώσεις και φόνους έρεε στη μητρόπολη και μετατρεπόταν εδώ σε κεφάλαιο.

«Σήμερα», η υπεροχή στη βιομηχανία συνεπάγεται την υπεροχή στο εμπόριο. Αντίθετα, στην καθαυτό περίοδο της μανουφακτούρας η υπεροχή στο εμπόριο είναι εκείνο που εξασφαλίζει τη βιομηχανική κυριαρχία. Από εδώ προέρχεται ο πρωταρχικός ρόλος που έπαιζε τότε το αποικιακό σύστημα. Το αποικιακό σύστημα ανακήρυξε το κυνήγι του κέρδους ύστατο και μοναδικό σκοπό της ανθρωπότητας.

Το σύστημα της δημόσιας πίστης, δηλ των κρατικών χρεών. Το αποικιακό σύστημα (θαλάσσιο εμπόριο, εμπορικοί πόλεμοι) ανέθρεψε το σύστημα των κρατικών χρεών. {Το μοναδικό κομμάτι του λεγόμενου εθνικού πλούτου που ανήκει πραγματικά στο σύνολο του λαού. Ένας λαός γίνεται τόσο πιο πλούσιος, όσο πιο βαθιά βουτιέται στα χρέη. Γίνεται το πιστεύω του κεφαλαίου.}

Σαν με μαγικό ραβδί προικίζει το μη παραγωγικό χρήμα με παραγωγική δύναμη και το μετατρέπει έτσι σε κεφάλαιο – χωρίς να είναι υποχρεωμένο να εκτεθεί στους κόπους και στους κινδύνους της βιομηχανικής ή της τοκογλυφικής τοποθέτησης. Το δημόσιο χρέος έχει δημιουργήσει τις μετοχικές εταιρείες, το εμπόριο με συναλλάξιμες αξίες όλων των ειδών, την επικαταλλογή, με δύο λόγια: το παιχνίδι στο χρηματιστήριο και τη σύγχρονη τραπεζοκρατία.

Ακολουθεί η ιστορία γέννησης και διόγκωσης του πιστωτικού συστήματος μέσα από την ιστορία της Τράπεζας της Αγγλίας. {Τον ίδιο καιρό που έπαψαν να καίνε μάγισσες στην Αγγλία, άρχισαν να κρεμάν παραχαράκτες τραπεζογραμματίων}

Έτσι δημιουργήθηκε ένα διεθνές πιστωτικό σύστημα, που συχνά αποτελεί μια από τις κρυφές πηγές της πρωταρχικής συσσώρευσης. Πολλά κεφάλαια που εμφανίζονται σήμερα στις ΗΠΑ χωρίς πιστοποιητικό γέννησης, είναι αίμα παιδιών που μόλις χθες έχει κεφαλαιοποιηθεί στην Αγγλία.

Το σύγχρονο φορολογικό σύστημα έγινε αναγκαίο συμπλήρωμα του συστήματος των εθνικών δανείων. Κρύβει μέσα του το σπέρμα της αυτόματης προοδευτικής αύξησης.

Η καταστροφική επίδραση που ασκεί στην κατάσταση των μισθωτών εργατών μας ενδιαφέρει εδώ λιγότερο από τη βίαιη απαλλοτρίωση όλων των συστατικών μερών της μικρής αστικής τάξης που προκαλεί (του αγρότη, του χειροτέχνη κλπ). Η αποτελεσματικότητά του εντείνεται επιπλέον με το προστατευτικό σύστημα που αποτελεί ένα από τα συστατικά του μέρη.

Το προστατευτικό σύστημα ήταν ένα τεχνητό μέσο πρωταρχικής συσσώρευσης. Τα ευρωπαϊκά κράτη [...] λεηλατούσαν για το σκοπό αυτό όχι μόνο το δικό τους λαό, έμμεσα με τους προστατευτικούς δασμούς, άμεσα με τα πριμ για τις εξαγωγές κλπ. το πρωταρχικό κεφάλαιο του βιομήχανου προέρχεται εδώ εν μέρει κατευθείαν από το δημόσιο ταμείο.

Η γέννηση της μεγάλης βιομηχανίας γιορτάστηκε με το μεγάλο Ηρώδειο *παιδομάζωμα*. {782-783 και Υ₂₄₆}

Με την ανάπτυξη της κεφ/κής παραγωγής η κοινή γνώμη της Ευρώπης έχασε και το τελευταίο υπόλειμμα του αισθήματος της ντροπής και της συνείδησης. Τα έθνη κομπάζανε με κυνισμό για κάθε ατιμία που ήταν μέσο συσσώρευσης κεφαλαίου.

Γενικά, η συγκαλυμμένη δουλεία των μισθωτών εργατών στην Ευρώπη χρειαζόταν για βάθρο την απροκάλυπτη δουλεία στο Νέο Κόσμο.

{Αν, σύμφωνα με τον Ωζιέ, το χρήμα «γεννιέται με φυσικές κηλίδες αίματος στο ένα μάγουλο», το κεφάλαιο γεννιέται βουτηγμένο από την κορυφή ως τα νύχια στο αίμα και στη βρωμιά και στάζοντας αίμα απ' όλους τους πόρους. Υ₂₅₀: !}

7. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗΣ

Εφόσον δεν πρόκειται για άμεση μετατροπή δούλων και δουλοπάροικων σε μισθωτούς εργάτες, δηλ. για απλή αλλαγή στη μορφή, σημαίνει μόνο την απαλλοτρίωση των άμεσων παραγωγών, δηλ. τη διάλυση της ατομικής ιδιοκτησίας που στηρίζεται στην προσωπική εργασία.

Η ατομική ιδιοκτησία, σαν αντίθετη προς την κοινωνική, συλλογική ιδιοκτησία, υπάρχει εκεί που τα μέσα εργασίας και οι εξωτερικοί όροι της εργασίας ανήκουν σε ιδιώτες. Ανάλογα όμως με το αν αυτοί οι ιδιώτες είναι εργάτες ή μη εργάτες, έχει και η ατομική ιδιοκτησία έναν άλλο χαρακτήρα. Οι άπειρες αποχρώσεις, που παρουσιάζει στην πρώτη ματιά, δεν αντανakλούν πάρα μόνο τις διάμεσες καταστάσεις που βρίσκονται ανάμεσα στα δύο αυτά άκρα.

Η ατομική ιδιοκτησία του εργάτη στα μέσα παραγωγής είναι η βάση της μικρής επιχείρησης, η οποία είναι ο απαραίτητος όρος για την εξέλιξη της κοινωνικής παραγωγής και της ελεύθερης ατομικότητας του εργάτη. Βέβαια, αυτός ο τρόπος παραγωγής υπάρχει και μέσα στη δουλεία, στη δουλοπαροικία και σ' άλλες σχέσεις εξάρτησης. Ανθίζει όμως, αναπτύσσει όλη του την ενεργητικότητα, αποκτά την ταιριαστή κλασσική μορφή μόνο εκεί που ο εργάτης είναι ελεύθερος ατομικός ιδιοκτήτης των όρων της εργασίας του που τους χειρίζεται ο ίδιος (ο αγρότης του χωραφιού του, ο χειροτέχνης του εργαλείου του).

Αυτός ο τρόπος παραγωγής [...] σε ένα ορισμένο βαθμό ανάπτυξης δημιουργεί ο ίδιος τα υλικά μέσα της καταστροφής του. Από τη στιγμή αυτή στους κόλπους της κοινωνίας μπαίνουν σε κίνηση δυνάμεις και πάθη που αισθάνονται τον εαυτό τους δεσμευμένο από την κοινωνία. Πρέπει να καταστραφεί αυτός ο τρόπος παραγωγής και θα καταστραφεί. Η καταστροφή του {δηλ. η μετατροπή των ατομικών και κομματιασμένων μέσων παραγωγής σε κοινωνικά συγκεντρωμένα, επομένως η μετατροπή της μικροσκοπικής ιδιοκτησίας των πολλών σε μαζική ιδιοκτησία των λίγων, δηλ. η απαλλοτρίωση της μεγάλης μάζας του λαού από τη γη, τα μέσα συντήρησης και τα εργαλεία δουλειάς, αυτή η φοβερή και δύσκολη απαλλοτρίωση της μάζας του λαού} αποτελεί την προϊστορία του κεφαλαίου. [...] Η ατομική ιδιοκτησία που αποκτήθηκε με τη δουλειά και που στηρίζεται στη σύμφυση του μεμονωμένου, ανεξάρτητα εργαζόμενου ατόμου με τους όρους της δουλειάς του, παραμερίζεται από την κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία, που βασίζεται στην εκμετάλλευση ξένης, μα τυπικά ελεύθερης εργασίας.

Από τη στιγμή που αυτό το προτσές της μετατροπής έχει αποσυνθέσει αρκετά σε βάθος και έκταση την παλιά κοινωνία, από τη στιγμή που οι εργάτες έχουν μετατραπεί σε προλετάριους και οι όροι της δουλειάς τους σε κεφάλαιο, από τη στιγμή που ο κεφ/κός

τρόπος παραγωγής στέκεται στα δικά του πόδια, από τη στιγμή αυτή αποκτούν μια νέα μορφή η παραπέρα κοινωνικοποίηση της εργασίας και η παραπέρα μετατροπή της γης και των άλλων μέσων παραγωγής σε μέσα παραγωγής που τα εκμεταλλεύονται κοινωνικά (κοινά μέσα παραγωγής). Επομένως, αποκτά νέα μορφή και η παραπέρα απαλλοτρίωση των ατομικών ιδιοκτητών. **Αυτός που είναι τώρα να απαλλοτριωθεί δεν είναι πια ο εργάτης που διευθύνει μόνος το νοικοκυριό του, αλλά ο κεφ/της που εκμεταλλεύεται πολλούς εργάτες.**

Η απαλλοτρίωση αυτή συντελείται με το παιχνίδι των εσωτερικών νόμων της ίδιας της κεφ/κής παραγωγής, με τη συγκεντροποίηση των κεφαλαίων. [...] Το μονοπώλιο του κεφαλαίου μετατρέπεται σε δεσμό του τρόπου παραγωγής που άνθισε μαζί του και κάτω απ' αυτό. Η συγκεντροποίηση των μέσων παραγωγής και η κοινωνικοποίηση της εργασίας φτάνουν σε ένα σημείο, όπου δεν συμβιβάζονται με το κεφ/κό τους περίβλημα. Το περίβλημα αυτό σπάει. Σημαίνει το τέλος της κεφ/κής ατομικής ιδιοκτησίας. Οι απαλλοτριωτές απαλλοτριώνονται.

Ο κεφ/κός τρόπος ιδιοποίησης – που προέρχεται από τον κεφ/κό τρόπο παραγωγής, άρα και η κεφ/κή ατομική ιδιοκτησία – αποτελεί την πρώτη άρνηση της ατομικής ιδιοκτησίας που βασίζεται στην προσωπική εργασία. Αλλά η κεφ/κή παραγωγή παράγει με την αναγκαιότητα φυσικού προτσές την ίδια της την άρνηση. Πρόκειται για **άρνηση της άρνησης**. Η άρνηση αυτή δεν αποκαθιστά ξανά την ατομική ιδιοκτησία, αποκαθιστά όμως την προσωπική ιδιοκτησία πάνω στη βάση των επιτεύξεων της κεφ/κής εποχής: της συνεργασίας και της κοινής κατοχής της γης και των μέσων παραγωγής που τα παράγει η εργασία η ίδια.

Η μετατροπή της κομματιασμένης ατομικής ιδιοκτησίας που βασίζεται στην προσωπική εργασία των ατόμων, σε κεφ/κή ατομική ιδιοκτησία είναι φυσικά ένα προτσές ασύγκριτα πιο μακρόχρονο, πιο σκληρό και πιο δύσκολο από τη μετατροπή σε κοινωνική ιδιοκτησία της κεφ/κής ιδιοκτησίας, που πραγματικά βασίζεται κιόλας σε κοινωνικό τρόπο παραγωγής. **Εκεί επρόκειτο για την απαλλοτρίωση της μάζας του λαού από λίγους σφετεριστές, εδώ πρόκειται για την απαλλοτρίωση λίγων σφετεριστών από τη μάζα του λαού.**

Υ₂₅₂: από το μανιφέστο !!!

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΕΜΠΤΟ: Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΙΚΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Το θέμα που μας απασχολεί εδώ δεν είναι η κατάσταση των αποικιών. Το μόνο που μας ενδιαφέρει εδώ είναι το μυστικό που ανακάλυψε στο Νέο Κόσμο η Π.Ο. του Παλαιού Κόσμου και που το διακήρυξε φωναχτά: ο κεφ/κός τρόπος παραγωγής και συσσώρευσης, επομένως και η κεφ/κή ατομική ιδιοκτησία προϋποθέτουν την καταστροφή της ατομικής ιδιοκτησίας που στηρίζεται στην προσωπική εργασία, δηλ. προϋποθέτουν την απαλλοτρίωση του εργάτη.

Η Π.Ο. ξεχνάει ότι η ατομική ιδιοκτησία που στηρίζεται στην εκμετάλλευση ξένης εργασίας δεν αποτελεί μόνο την άμεση αντίθεση αυτής που στηρίζεται στην προσωπική εργασία, αλλά επίσης φυτρώνει μόνο πάνω στο τάφο της.

Στον έτοιμο κόσμο του κεφαλαίου, ο οικονομολόγος εφαρμόζει με τόσο πιο περίφοβο ζήλο και με τόσο πιο μεγάλη κατάνυξη τις αντιλήψεις για το δίκαιο και για την ιδιοκτησία του προκεφαλαιοκρατικού κόσμου, όσο πιο δυνατά φωνάζουν τα γεγονότα ενάντια στην ιδεολογία του. Διαφορετικά έχει το ζήτημα στις αποικίες.

Εκεί, το κεφ/κό καθεστώς σκοντάφτει παντού στο εμπόδιο του παραγωγού, που όντας κάτοχος των δικών του όρων εργασίας πλουτίζει με την εργασία του τον εαυτό του, αντί να πλουτίζει τον κεφ/τη. Η αντίφαση αυτών των δύο διαμετρικά αντίθετων οικονομικών συστημάτων εκδηλώνεται εδώ πρακτικά στην πάλη τους.

Ακολουθεί η παρουσίαση της θεωρίας της συστηματικής αποικιοποίησης του E.G. Wakefield.

{Το κείμενο έχει αρκετό ενδιαφέρον από πολλές απόψεις (μεθοδολογία, πολεμική στην αστική Π.Ο. αλλά και αδυναμίες αυτής, περιγραφή της κατάστασης και των προτσές που έλαβαν χώρα στις αποικίες κλπ). Εν τέλει, όλο το κεφάλαιο συνοψίζεται στην πρώτη παράγραφο των σημειώσεων μου και γι' αυτό δεν προχωρώ σε παραπέρα σημειώσεις}